T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MESLEKİ EĞİTİM VEREN OKULLAR (19.YY İSTANBUL ÖRNEKLERİ)

ALİ DEĞİRMENCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI PROGRAMI

DANIŞMAN
PROF. DR. NURAN KARA PİLEHVARİAN

İSTANBUL, 2015

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MESLEKİ EĞİTİM VEREN OKULLAR (19.YY İSTANBUL ÖRNEKLERİ)

Ali DEĞİRMENCİ tarafından hazırlanan tez çalışması 22.06.2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi ve Kuramı Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Yar. Doç. Dr. Zafer Sağdıç

Medipol Ünivesitesi _____

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda mesleki eğitim veren okullar, eğitim tarihimiz içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tez yazım aşaması, okulların bulunduğu binaların çok defa yer değiştirmesi, bir kısım binaların yerinin belirlenmesinde yaşanılan güçlükler sebebiyle yer yer zor, ancak keyifli bir süreçti. Günümüz üniversitelerinden bazılarına temel oluşturan bu okullar hakkında çalışma yapma fikrini bana veren değerli hocam Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian'a, tez yazım sürecinde bana desteklerini bir an olsun esirgemeyen aileme ve değerli eşim Esma'ya teşekkürlerimi sunarım.

Haziran, 2015

Ali DEĞİRMENCİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ viii

ŞEKİL LİSTESİ. ix

ÖZET xiii

ABSTRACT xv

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti 1
1.2 Tezin Amacı 1
1.3 Hipotez 2

BÖLÜM 2

OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL MESLEKİ EĞİTİM KURUMLARI 3

2.1 Sivil Eğitimin Genel Yapısı 3
2.2 Sivil Eğitim – Öğretim Kurumları 5
2.2.1 Medreseler 5
2.2.2 Sıbyan Mektepleri 9
2.2.3 Ahilik ve Lonca Teşkilatı 11
2.3 İmparatorluğa Ait Eğitim Öğretim Kurumları 14
2.3.1 Enderun Mektebi 14
2.3.2 Hassa Mimarlar Ocağı 16
2.3.3 Ehl-i Hiref Teşkilatı 20

BÖLÜM 3

18. – 19.YY'DA EĞİTİMİN GENEL DURUMU 22

3.1 18. yy 'da Eğitimin Genel Durumu ve Askeri Eğitimde Yenilikler 22
3.2 18. - 19.yy'da Açılan Askeri Eğitim Kurumları 25
3.2.1 Humbaracı Ocağı - 1735 25
3.2.2 Mühendishane-i Bahri-i Hümayun 26

3.2.3 Mühendishane-i Berri-i Hümayun 30
3.2.4 Askeri Tıp Mektebi 33
3.2.5 Mektebi Harbiye 40
3.2.6 Muzika-ı Hümayun Mektebi 40
3.2.7 Askeri Baytar Mektebi 41
3.3 19.yy 'da Eğitimin Genel Durumu ve Sivil Yaygın Eğitim 41
3.3.1 Meclis-i Umur-u Nafia'nın Kurulması 42
3.3.2 Mekatib-i Rüştiye Nezareti'nin Kurulması 42
3.3.3 Mekteb-i Maarifi Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye 43
3.3.4 Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin Kurulması 46
3.3.5 Maarif-i Umumiye Nezareti'nin Kurulması 48
3.3.6 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 49
3.3.7 Rüştiyelerin Gelişmesi 51
3.3.8 İdadiler 53
3.3.9 Sultaniler 55
3.3.10 Darüşşafaka 56
3.3.11 Özel Okullar 57
3.3.12 Öğretmen Okulları 58

BÖLÜM 4

OSMANLI DEVLETİ'NDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİN GENEL GELİŞİMİ 60

4.1 Mesleki ve Teknik Eğitimin Genel Yapısı 60
4.2 Mithat Paşa ve Meslek Eğitimi 61
4.3 II. Abdülhamit Döneminde Mesleki Teknik Eğitim 62
4.4 II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki Teknik Eğitim 65

BÖLÜM 5

19. YY'DA İSTANBUL'DA ÖZELLEŞMİŞ MESLEK EĞİTİMİ VEREN OKULLAR 66

5.1 Ebe Mektebi 67
5.1.1 Tarihçesi 67
5.1.2 Ebe Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar 70
5.1.2.1 Demirkapı Viladethanesi 70
5.1.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı 76
5.2 Ziraat Mektebi 78
5.2.1 Tarihçesi 78
5.2.2 Ziraat Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar 82
5.2.2.1 Halkalı Ziraat Mektebi 82
5.3 Orman ve Ma'adin Mektebi 85
5.3.1 Orman Mektebi 85
5.3.1.1 Tarihçesi 85
5.3.2 Maden Mektebi 86
5.3.2.1 Tarihçesi 86
5.3.3 Orman ve Ma'adin Mektebi 86
5.3.3.1 Tarihçesi 86
5.3.4 Orman ve Ma'adin Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar 87

5.3.4.1 Darphane 87
5.3.4.2 Adliye Nezareti Binası (Darülfunun Binası) 88
5.3.4.3 Mütercim Rüştü Paşa Konağı 90
5.3.4.4 Maliye Nezareti Binası (Fuat Paşa Konağı) 93
5.3.4.5 Halkalı Ziraat ve Orman Mektebi Alisi 98
5.3.4.6 Orman Mektebi Alisi 98
5.4 Mekteb-i Mülkiye 99
5.4.1 Tarihçesi 99
5.4.2 Mekteb-i Mülkiye'nin Eğitim Verdiği Binalar 100
5.4.2.1 Ticarethane 101
5.4.2.2 Nuri Efendi Konağı 103
5.4.2.3 Vefa'da Konak 105
5.4.2.4 Cağaloğlu Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Binası 106
5.4.2.5 Vezneciler Zeynep Hanım Konağı 112
5.4.2.6 Hasan Fehmi Paşa Konağı 112
5.4.2.7 Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi 112
5.4.2.8 Kabataş Ethem Paşa Konağı 113
5.4.2.9 Redif Paşa Konağı 113
5.4.2.10 Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi 114
5.5 Telgraf Mektebi 115
5.5.1 Tarihçesi 115
5.5.2 Telgraf Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 117
5.5.2.1 Telgrafhane-i Amire Binası 117
5.6 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 119
5.6.1 Tarihçesi 119
5.6.2 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin Eğitim Verdiği Binalar 121
5.6.2.1 Demirkapı Askeri Tıp Mektebi Binası 121
5.6.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı 124
5.6.2.3 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası 125
5.7 Lisan Mektebi 127
5.7.1 Tarihçesi 127
5.7.2 Lisan Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 127
5.7.2.1 Cağaloğlu Lisan Mektebi Binası 128
5.8 Eczacı Mektebi 132
5.8.1 Tarihçesi 132
5.8.2 Eczacı Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 134
5.8.2.1 Demirkapı Askeri Tıp Mektebi Binası 134
5.8.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı 134
5.8.2.3 Jandarma Komutanlığı Binası 140
5.9 Kaptan ve Çarkçı Mektebi 141
5.9.1 Tarihçesi 141
5.9.2 Kaptan ve Çarkçı Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 143
5.9.2.1 Azapkapı'da Kâgir Konak 143
5.9.2.2 Heybeliada Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane Binası 145
5.10 İstanbul Sanayi Mektebi 147
5.10.1 Tarihçesi 147

5.10.2 Sanayi Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 150
5.10.2.1 Kılıçhane Binası 150
5.10.2.2 Mekteb-i Sanayi Binası 153
5.11 Hukuk Mektebi 158
5.11.1 Tarihçesi 158
5.11.2 Hukuk Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 159
5.11.2.1 Adliye Nezareti Binası 159
5.11.2.2 Lisan Mektebi Binası 159
5.12 Mekteb-i Fünun-u Maliye 161
5.12.1 Tarihçesi 161
5.13 Hamidiye Ticaret Mektebi 162
5.13.1 Tarihçesi 162
5.13.2 Hamidiye Ticaret Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 163
5.13.2.1 Kapalıfırın İzzet Efendi Konağı 163
5.13.2.2 Beyazıd Hakkı Bey Konağı 163
5.13.2.3 Mekteb-i Sanayi Binası 164
5.14 Sanayi-i Nefise Mektebi 165
5.14.1 Tarihçesi 165
5.14.2 Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 167
5.14.2.1 Sanayi-i Nefise Mektebi Binası 167
5.14.2.2 Cağaloğlu Hukuk Mektebi Binası 173
5.14.2.3 Divanyolu Turuk-u Maabir Konduktör Mektebi Binası 173
5.14.2.4 Fındıklı Cemile Sultan Sarayı 175
5.15 Hendese-i Mülkiye Mektebi 176
5.15.1 Tarihçesi 176
5.15.2 Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 178
5.15.2.1 Halıcıoğlu Hendesehane Binası 178
5.16 Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi 181
5.16.1 Tarihçesi 181
5.17 Mülkiye Baytar Mektebi 182
5.17.1 Tarihçesi 182
5.17.2 Mülkiye Baytar Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar 184
5.17.2.1 Kadırga Esat Bey Konağı 184
5.17.2.2 Hayrettinpaşa Konağı ve Mülkiye Baytar Mektebi Binası 187
5.17.2.3 Selimiye Baytar Mektebi Alisi Binası 195
5.18 Gümrük Darüttalimi Mektebi 197
5.18.1 Tarihçesi 197
5.19 Aşı Memurları Mektebi 198
5.19.1 Tarihçesi 198

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER 199

KAYNAKLAR 204

ÖZGEÇMİŞ 215

KISALTMA LİSTESİ

B	Recep
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemaziyelâhir
Ca	Cemaziyelevvel
Çev.	Çeviren
L	Şevval
M	Muharrem
N	Ramazan
R	Rebiülâhir
Ra	Rebiülevvel
S	Safer
Ş	Şaban
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan
Z	Zilhicce

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3. 1 18. Yüzyıl Kouffer haritasına göre Üsküdar Ayazma [38] 26
Şekil 3. 2 18. Yüzyılda Tersane-i Amire bölgesini gösteren Kauffer haritası [38]..... 29
Şekil 3. 3 Mühendishane-i Berri-i Hümayun Binası'nın girişi [45]..... 31
Şekil 3. 4 Mühendishane binasının 1880 - 1883 yılları arasında durumu [46]..... 33
Şekil 3. 5 Cerrahhane-i Amire'nin ilk açıldığı Hastalar Odası binası [49] 35
Şekil 3. 7 Mekteb-i Tıbbiyenin Bulunduğu Galatasaray'ı binasının resmi [49] 37
Şekil 3. 8 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kapısı – 1839 [55]..... 37
Şekil 3. 9 Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının girişi [55] 38
Şekil 3. 10 Demirkapı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [57] 39
Şekil 5. 11 Demirkapı Viladethanesi ön cephe – 1997 [80] 70
Şekil 5. 12 Demirkapı Viladethanesi Zemin Kat Planı [80] 71
Şekil 5. 13 Demirkapı Viladethanesi Birinci Kat Planı [80] 71
Şekil 5. 14 Demirkapı Viladethanesi Kesit [80] 72
Şekil 5. 15 Demirkapı Viladethanesi Cephe [80] 72
Şekil 5. 16 Demirkapı Viladethanesi Zemin Kat – 1997 [80] 73
Şekil 5. 17 Demirkapı Viladethanesi [80] 73
Şekil 5. 18 Viladethane günümüz – İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi [81]..... 74
Şekil 5. 19 Viladethane günümüz – İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi [81]..... 74
Şekil 5. 20 1962 tarihli Müller Wiener haritasında Viladethane binası [82]..... 75
Şekil 5. 21 Kadırga Viladethanesinde bir pavyon önünde Viladethane çalışanları [79] 76
Şekil 5. 22 Pervitich Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [83] 77
Şekil 5. 23 Halkalı Ziraat Mektebi Öğrencileri [92] 80
Şekil 5. 24 Halkalı Ziraat Mektebi [92] 82
Şekil 5. 25 Halkalı Ziraat Mektebi [92] 82
Şekil 5. 26 Halkalı Ziraat Mektebi Birinci Kat Planı [87] 83
Şekil 5. 27 Halkalı Ziraat Mektebi İkinci Kat Planı [87]..... 83
Şekil 5. 28 Halkalı Ziraat Mektebi cephesi [87]..... 83
Şekil 5. 29 Halkalı Ziraat Mektebi [94] 84
Şekil 5. 30 Halkalı Ziraat Mektebi Günümüz [92] 84
Şekil 5. 31 Ayverdi Haritasından Darphane-i Amire ve çevresi [98] 88
Şekil 5. 32 Darülfünun binasının Sultanahmet'e bakan girişi [99]..... 89
Şekil 5. 33 Darülfünun binasının Adliye Nezaretine dönüştürülmesi [99]..... 90
Şekil 5. 34 1908 yılında meclis açılışında Darülfünun binası [100] 90
Şekil 5. 35 Pervitich sigorta haritalarında Vefa Lisesinin bulunduğu bölge [83] 91
Şekil 5. 36 Mütercim Rüştü Paşa Konağı Zemin Kat Planı [100] 92

Şekil 5. 37 Mütercim Rüştü Paşa Konağı Plan ve Görünüşü [100] 92
Şekil 5. 38 1880'lerde Maliye Nezareti Binası [99] 93
Şekil 5. 39 1894 sonrası Maliye Nezareti binasında yapılan tamirat [99] 94
Şekil 5. 40 Eski Maliye Nezareti Binası yan cephe - 2003 [99] 94
Şekil 5. 41 Eski Maliye Nezareti Binası ön cephe - 2003 [99] 95
Şekil 5. 42 Eski Maliye Nezareti Binası zemin kat planı - 2003 [99] 95
Şekil 5. 43 Eski Maliye Nezareti Binası birinci kat planı - 2003 [99] 96
Şekil 5. 44 Eski Maliye Nezareti Binası ikinci kat planı - 2003 [99] 96
Şekil 5. 45 Eski Bir Fotoğrafta Maliye Nezareti Binası [100] 97
Şekil 5. 46 Sol alt tarafta Maliye Nezareti Binasının günümüzdeki görünümü [102] 97
Şekil 5. 47 Bahçeköy Orman Mekteb-i Alisi binası [103] 98
Şekil 5. 48 Ayverdi haritasında Ticarethane bölgesi [105] 101
Şekil 5. 49 Goat Haritalarında Ticarethane bölgesi [105] 101
Şekil 5. 50 1950 yılına haritada Ticarethane parseline inşa edilmiş bina [105] 102
Şekil 5. 51 Mektebin Nuri Efendi Konağı'na taşınmasına ilişkin belge [105] 103
Şekil 5. 52 Ayverdi Haritasında Nuri Efendi Konağı [105] 104
Şekil 5. 53 1890 yılına ait resimde Atik Ali Paşa camisi ve civarı [105] 104
Şekil 5. 54 1918 yılına ait Vefa Meydanı civarını gösteren fotoğraf [105] 105
Şekil 5. 55 1934 yılına ait haritada Konak'ın bulunduğu bölge [83] 106
Şekil 5. 56 1892 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencisi Efdaleddin Efendi tarafından çizilmiş mektebe ilişkin etraf ve havalisini gösteren plan [107] 107
Şekil 5. 57 Mekteb-i Mülkiye-i Şahane etraf ve havalisini gösteren plan [105] 108
Şekil 5. 58 20. yy 'da çekilmiş bir hava fotoğrafında Mekteb-i Mülkiye Binaları [105] 108
Şekil 5. 59 Mekteb-i Mülkiye binasının 1/300 ölçekli planı [105] 109
Şekil 5. 60 Mekteb-i Mülkiye binası [105] 110
Şekil 5. 61 Mekteb-i Mülkiye bahçesi [108] 110
Şekil 5. 62 1904 tarihli Goad haritasında Mekteb-i Mülkiye Binaları [105] 111
Şekil 5. 63 Zeynep Hanım Konağı [100] 112
Şekil 5. 64 Pervitich haritalarında Redif Paşa Konağı'nın Bulunduğu Bölge [83] 113
Şekil 5. 65 1882 yılına tarihlenen Ayverdi haritasında Telgrafhane binası [98] 117
Şekil 5. 66 Telgrafhane-i Amire binası [113] 117
Şekil 5. 67 1904 tarihli Goat haritasında Telgrafhane-i Amire bölgesi [105] 118
Şekil 5. 68 Mekteb-i Tıbbiye-i Mükiye'nin eğitime başladığı Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [115] 121
Şekil 5. 69 1882 tarihli Ayverdi haritasında Mekteb-i Tıbbiye-i Mükiye'nin eğitime başladığı Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [98] 122
Şekil 5. 70 1962 tarihli Müller Wiener haritasında Demirkapı Tıbbiyesinin yeri [82] 123
Şekil 5. 71 Demirkapı Askeri Tıbbiye binasının bulunduğu bölge [49] 123
Şekil 5. 72 Mekteb-i Tıbbiyenin 1894-1909 yılları arasında eğitim verdiği Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [116] 124
Şekil 5. 73 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117] 125
Şekil 5. 74 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117] 126
Şekil 5. 75 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117] 126
Şekil 5. 76 Lisan Mektebi Binası [119] 129
Şekil 5. 77 Lisan Mektebi Binası [119] 130

Şekil 5. 78 1892 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencisi Efdaleddin Efendi tarafından çizilmiş planda Lisan Mektebi ve çevresi [107] 130
Şekil 5. 79 Lisan Mektebi Binasının Efdaleddin Efendi tarafından çizilen planı [107] . 131
Şekil 5. 80 Mekteb-i Tıbbiyenin Galatasaray'ındaki iç oğlanlar binasının Melling Tarafından çizilmiş gravürü [121] 132
Şekil 5. 81 1943 tarihli bir fotoğrafta Menemenli Mustafa Paşa Konağı [116] 135
Şekil 5. 82 Alman Mavileri Haritasında Menemenli Mustafa Paşa Konağı [126]..... 136
Şekil 5. 83 Menemenli Mustafa Paşa Konağı (1934) [116] 137
Şekil 5. 84 Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nın önünde çekilmiş bir fotoğrafta mektebin öğrencileri ve öğretim üyeleri [121] 137
Şekil 5. 85 Pervitich Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [83] 138
Şekil 5. 86 Ayverdi Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nın bulunduğu bölge [98] 139
Şekil 5. 87 Beyazıt Eski Jandarma Komutanlığı Binası – 1927 [116] 140
Şekil 5. 88 Bahriye Meclisi Üyelerinden Yarbay Hüseyin Bey'in 1872 yılında Çizdiği Vaziyet Planı [131] 143
Şekil 5. 89 Pervitich haritalarında mektebin bulunduğu Tersane bölgesi [83] 144
Şekil 5. 90 Heybeliada Mektebi Bahriye [128] 145
Şekil 5. 91 Heybeliada Mektebi Bahriye kapısı [133] 145
Şekil 5. 92 Heybeliada Mektebi Bahriye [128] 146
Şekil 5. 93 Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [143] 150
Şekil 5. 94 Mektebi Sanayi-i Binasının Bulunduğu Bölge ve Mektebin Bünyesine Dâhil Edilen İmaret Kileri [144] 151
Şekil 5. 95 Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [143] 152
Şekil 5. 96 Sağ Alt Köşede Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [144] 152
Şekil 5. 97 Mekteb-i Sanayi Binası'nın yeni Ziraat, Orman ve Ma'adin Nezareti ve Yeniçeri Müzesi olarak uyarlanması [145] 153
Şekil 5. 98 Yeniçeri Müzesi Cephesi [145]. 154
Şekil 5. 99 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası kesiti – 1979 [99] 155
Şekil 5. 100 1880-1893 yılları arasında çekilmiş bir fotoğraf [46] 155
Şekil 5. 101 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası zemin kat planı – 1979 [99] 156
Şekil 5. 102 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası birinci kat planı [99] 156
Şekil 5. 103 Ayverdi haritasında Mekteb-i Sanayi Binası [98] 157
Şekil 5. 104 Goad Haritalarında Cağaloğlu Hukuk Mektebi Binası [148] 160
Şekil 5. 105 Yıldız Albümlerinde Hukuk Mektebi binası [105] 160
Şekil 5. 106 Alman Mavileri Haritalarında Ticaret – Ziraat Nezareti Binası [126] 164
Şekil 5. 107 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Cephesi [156] 168
Şekil 5. 108 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Planı [162] 169
Şekil 5. 109 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Arka Cephesi [156] 170
Şekil 5. 110 Sanayi-i Nefise Mektebi Binası Günümüz-Eski Şark Eserleri Müzesi [163] 171
Şekil 5. 111 Alman Mavileri Haritasında Sanayi-i Nefise Mektebi [126] 172
Şekil 5. 112 Turuk-u Maabir Kondüktör Mektebi Binası - 1925 [165] 173
Şekil 5. 113 Ayverdi Haritasında konağın bulunduğu bölge [98] 174
Şekil 5. 114 İstanbul'un işgali sırasında Meclis-i Mebusan Binası [167] 175
Şekil 5. 115 19.yy'a ait bir resimde Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [131] 178

Şekil 5. 116 Resim 115'ten detay saçak üstünde kitabesi görünen Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [131] 178
Şekil 5. 117 19. yy'e ait bir resimde Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [46] 179
Şekil 5. 118 Kadırga Esat Bey Konağı [171] 184
Şekil 5. 119 Pervitich haritalarında Esat Bey Konağı'nın Bulunduğu Bölge [83] 185
Şekil 5. 120 Ayverdi Haritalarında Esat Bey Konağı'nın Bulunduğu bölge [98] 186
Şekil 5. 121 1952 yılına ait Suat Nirven Haritasında Mektebin bulunduğu bölge [83] . 187
Şekil 5. 122 Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı ve Mülkiye Baytar Mektebi binası [175] . 188
Şekil 5. 123 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Giriş Kat Planı Rölevesi [175] 189
Şekil 5. 124 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Birinci Kat Planı Rölevesi [175] . 189
Şekil 5. 125 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Giriş Kat [170] 190
Şekil 5. 126 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı [170] 190
Şekil 5. 127 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Cephe Rölevesi [175] 191
Şekil 5. 128 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Cephe Rölevesi [175] 191
Şekil 5. 129 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Kesiti [175] 191
Şekil 5. 130 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Kesiti [175] 192
Şekil 5. 131 Alman Mavileri Haritasında Mülkiye Baytar Mektebi [126] 192
Şekil 5. 132 Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisi [170] 193
Şekil 5. 133 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170] 193
Şekil 5. 134 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170] 194
Şekil 5. 135 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170] 194
Şekil 5. 136 Konağın Yıkılmasından Sonra Bölgenin Bugünkü Durumu [176] 195
Şekil 5. 137 Selimiye Baytar Mekteb-i Alisi Binası [178] 196
Şekil 5. 138 Selimiye Baytar Mekteb-i Alisi Binası günümüz [179] 196

ÖZET

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MESLEKİ EĞİTİM VEREN OKULLAR (19.YY İSTANBUL ÖRNEKLERİ)

Ali DEĞİRMENCİ

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yy'da başkent İstanbul'da açılmış olan mesleki eğitim veren okullar ve okulların eğitim verdikleri yapılar incelenmiştir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde problemin tanımı verilmiş ve tezin amacı açıklanmıştır. İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluşundan itibaren teşkilatlanmış geleneksel eğitim kurumları incelenmiştir. Eğitimin genel yapısı sivil eğitim öğretim kurumları ve imparatorluğa bağlı eğitim öğretim kurumları olmak üzere 2 başlık altında açıklanmıştır. 3. bölümde 18. yy'da eğitimin genel yapısı ve III. Selim dönemiyle birlikte başlayan askeri eğitimdeki yenilikler, yeni kurulan askeri eğitim kurumları üzerinden incelenmiştir. 3. Bölümün ikinci kısmında ise 19.yy'a gelindiğinde imparatorluğun eğitim sisteminde görülen son gelişmeler açıklanmıştır. Sivil eğitimi yayma amaçlı izlenen politikalar, açılan meclisler, hazırlanan nizamnameler incelenmiştir.

4. bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda Mesleki ve Teknik Eğitimin genel yapısı kısaca özetlenmiş ve tezimizin kapsadığı 19. yy'daki bu alanda gözlenen gelişmeler incelenmiştir.

5. bölümde ise 19. yy başından itibaren başkent İstanbul'da açılmaya başlanan mesleki eğitim veren okullar ve okulların eğitim verdiği binalar incelenmiştir. Dönemin şartları

gözönüne alındığında mesleki okulların çok az bir kısmının mektebe özel inşa edilmiş bir binaya sahip olduğu ifade edilebilir. Birçok mektep mevcut konaklarda ve idari binaların bir kısmında eğitim vermiştir. Bu sebeple sürekli yer değiştiren mekteplerin -eğitim için özelleşmiş olsun veya olmasın- eğitime devam ettiği tüm binalar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Mesleki Eğitim, 19.yy İstanbul, Eğitim Yapıları,

ABSTRACT

PROFESSİONAL SCHOOLS IN THE OTTOMAN EMPIRE (19th CENTURY ISTANBUL EXAMPLES)

Ali DEĞİRMENCİ

Department of Architectural History and Theory

MSc. Thesis

Adviser: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

In this study, all the vocational schools and their buildings have been researched in the capital of Ottoman Empire in İstanbul in 19th century.

This study is composed of six chapters. In the first chapter, the definition of a problem is given and purpose of the study is examined. In the second chapter, all the traditional educational institutions that have been organized since the beginning of an empire have been examined. The general structure of the education is described under two headings, civilian educational institutions and educational institutions which are connected to the empire. In the third chapter, the general structure of the 18th century education system and ınnovations in military training began with Selim III. period, were examined through the newly established military educational institutions In the second part of the chapter describes the recent developments in the 19th century empire's education system. For disseminating the civic education, opened councils, prepared regulations were examined.

In the fourth chapter, the overall structure of vocational and technical education in Ottoman Empire, is briefly summarized and the developments observed in this area in the 19th century, which is covered by our thesis was examined.

In the fifth chapter, the entire vocational schools in Istanbul and their buildings from the beginning of the 19th century were examined. Given the conditions of the period, it can be said that small parts of vocational schools have a building that speciliazed for education. Many schools have trained in some of the existing administrative buildings and mansions. Therefore, all school buildings shifted continuously -To get specialized education or not- are described.

Keywords: Education, Training, 19th-century Istanbul, Educational Buildings

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda açılmaya başlanan mesleki ve teknik eğitim öğretim veren okullar ile ilgili daha önce farklı yapılmış çalışmalar mevcuttur. Yapılan çalışmalar okulların tarihçesi, ders programı, öğretim kadrosu gibi detayları kapsamasına rağmen eğitim verdikleri binalar hakkındaki bilgiler ya dağınık haldedir ya da mevcut değildir. Konu ile ilgili yazılmış en eski eserlere bakıldığında eğitimin verildiği yapılar konusunun oldukça yüzeysel şekilde anlatıldığı görülmüştür. Yapılar sadece isim olarak bahsedilmiş mekteplerin ilgili yapıya kaç yılında taşındığı kaç yıl bulunduğu gibi detaylar belirtilmemiştir. Bu çerçeve içinde mekteplerin eğitim faaliyetlerini yürüttükleri yapıların kronoloji dâhilinde belirlenmesi önem taşımaktadır.

1.2 Tezin Amacı

Söz konusu araştırmada, 19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda açılmaya başlanan mesleki ve teknik eğitim veren okulların belirlenmesi, eğitim verdikleri bina, konak vb. yapıların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Modernleşme dönemiyle beraber mesleki yetkinliğe sahip uzman bireyler yetiştirmek üzere açılmış ve doğulu bilgi birikimine batılı bilgi birikiminin eklenmesiyle oluşturulmuş bu okullar hakkında daha önce yazılmış eserlerde çeşitli bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler, mesleki okulların eğitim verdikleri dallara göre ayrılmış olduğundan ötürü dağınık bir vaziyet arz etmektedir. Bu dönemde açılmış batılı öğretim içeriklerine sahip tüm okullar hakkında bulunan bilgileri bir araya toplamak ve mekteplerin açık bulundukları süre içerisinde mevcut veya yeni

inşa edilmiş hangi binalarda faaliyet gösterdiklerini tespit etmek ve okulların sistematik bir biçimde sunulması araştırmamızın hedefleri arasındadır.

1.3 Hipotez

Tez kapsamında 19. yy boyunca açılan meslek okullarının eğitim yapısı olarak kullanılan mevcut veya sonradan inşa edilen binaları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bünyesinde açıldığı farklı kurumlara ait binalarda araştırma kapsamına alınarak binaların mimarlık tarihi kapsamında araştırılıp, dönemin İstanbul'unun mimari dokusundaki yerlerinin incelenmesi hedeflerimiz arasındadır.

BÖLÜM 2

OSMANLI DEVLETİ'NDE GELENEKSEL MESLEKİ EĞİTİM KURUMLARI

2.1 Sivil Eğitimin Genel Yapısı

Osmanlı Devleti'nde eğitim kavramı imparatorluğun yayıldığı geniş coğrafyadaki tüm ilmi ve eğitim faaliyetlerini içerir. Osmanlı İmparatorluğu 14. yüzyılın başlarında küçük bir beylik olarak kurulduktan sonra topraklarını Hint Okyanusu'ndan Orta Avrupa ve Kuzey Afrika'ya kadar genişletmiş ve 16. yüzyılda Arap ülkelerinin fethedilmesiyle birlikte İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelmiştir [1] [2].

Osmanlı eğitim kurumlarının kurulması ve gelişmesinde Selçuklu döneminde Anadolu'da bulunan kurumların yerleşik gelenekleri ve dönemin önemli âlimlerinin katkısı büyüktür [1]. Selçuklu devlet adamlarının eğitimin gelişmesine verdiği önem, ahilik uygulamaları, gelişmiş medrese teşkilatının ülkenin her tarafına yayılmış olması gibi yerleşik faktörler Osmanlı imparatorluğunda eğitimin gelişmesine yardımcı olmuştur [3].

Osmanlıların İslam dünyasının ilmi hayatına yeni bir zenginlik getirmesiyle beraber İslam bilim geleneği 16. yüzyılda zirveye çıkmıştır. Mısır, Suriye, İran gibi eski ilmi merkezlerin yanına Bursa, Edirne, Üsküp, Saraybosna gibi yeni merkezler eklenmiştir. Bu dönemde oluşan bu ilmi miras günümüzde Ortadoğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika ülkelerinin kültürel kimliğine katkı yapmaktadır [2].

16. yüzyılda zirveye çıkan Osmanlı gücü 17. yüzyılda yaşanan uzun savaşlar neticesinde düşüşe geçmiştir. 18. yüzyılda Avrupa bilim ve sanayide yaşadığı hızlı gelişmeler ile birlikte askeri ve ekonomik alanda üstünlük kazanınca Osmanlı İmparatorluğu eski devlet geleneklerinin çağa uygun olmadığını fark etmiştir [1].

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimin esas amacı din eğitimidir. Âlim insan din bilgini insan demekti. Halk arasında ve eğitim öğretim veren kurumlarda pozitif ilimlere ilgi nispeten az ve süreksizdi. Eğitim öğretimde genellikle ezberci eğitim uygulanmaktaydı [3].

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim uzun yıllar birçok farklı resmi veya gayri resmi kurum aracılığıyla yürütülmüştür [2] [4].

Osmanlı Devleti'nde bütün eğitim kademesinin başlangıcında sıbyan mektepleri bulunuyordu. Bu okullara devam eden 5-6 yaşındaki kız ve erkek çocuklar okuma yazmayı, kuran okumayı ve dini bilgileri öğrenirlerdi. Sıbyan mektepleri, genellikle camilere yakın bir odalı mekânlar şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Kız çocukları erken dönemlerde sıbyan mektebinden sonra eğitim alamıyordu [5].

Bir diğer eğitim kurumu olan medreseler kuruluşundan 1924 yılına kadar varlığını sürdürüp, eğitim, kültür ve bilim faaliyetlerinin kaynağını oluşturan ve devletin, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde teşkilatlanmış en önemli kurumdur [2]

Medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı etnik kökenlere sahip Müslüman halkların kültür birliğini sağlayıp, onları aynı dünya görüşünün etrafında birleştiren yaygın ve güçlü eğitim kurumlarıdır. Ayrıca, medreseler fertlerin arasında eğitim eşitliği sağlayan sosyal bir fonksiyona da sahiptir [2] [3].

Medreselerde ilim öğreten kimselere müderris denilirdi. İslami eğitimde temel öğe müderristir. Müderrisler din bilgini kimselerdir. Eğitim alan öğrencilerin istedikleri herhangi konuda uzman olması serbestti fakat her şeyden önce iyi bir dini eğitim alıp Arapçayı çok iyi öğrenmeleri gerekirdi. Bir konuda uzman olmak isteyen talebe o konunun uzmanı müderrisin bulunduğu yere gider ve ondan uzmanlık belgesi almaya çalışırdı. Bu yüzden müderris kurumdan daha önemli olurdu [1].

Medreseler dışında Osmanlı eğitimindeki bir diğer kurum Enderun Mektebidir. Fikri yönden medrese ile aynı düşünceye dayanan bu mektep devletin siyasi etkisi altında gelişmiş, saray teşkilatı içinde yer alan ve özellikle saray ve askeri teşkilatlar için idareci yetiştiren bir eğitim kurumu olmuştur. Bu yüzden teşkilatlanması, hedefi, yetiştirdiği insanlar ve toplumda yürüttüğü fonksiyonu ile farklı bir konumda bulunuyordu [2] [4].

Esnaf ve sanatkârları bünyesinde barındıran lonca teşkilatının da Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemine katkısı bulunmaktadır. Loncalar kent merkezlerindeki çarşılarda konumlanarak, üretim anında eğitim sağlayarak ticaret sınıfının eğitimine katkıda bulunmuştur [5].

Bu eğitim kurumlarından ayrı, Osmanlı İmparatorluğu'nda cami ve kütüphanelerde de eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülüyordu. Aynı zamanda üst düzey, zengin devlet idarecilerinin konaklarında yürütülen bir eğitim faaliyeti de görülmekteydi. Bunların dışında daha çok halk kitlelerinin eğitimi için, mensuplarının tekke ve zaviye gibi dergâhlarda yaşayarak sürdürdüğü din ve tasavvuf eğitiminin ise yine Osmanlı eğitim hayatında önemli bir yeri vardır [2] [4].

2.2 Sivil Eğitim – Öğretim Kurumları

2.2.1 Medreseler

Medrese bir metni okuyup anlamak ve ezberlemek üzere tekrar etmek anlamındaki "*ders (dirase)*" kökünden türetilen bir mekân ismidir [6]. Medrese sistemi Osmanlı döneminde orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimini kapsamaktaydı [7]. Akyüz'e göre eğitim açısından tüm Osmanlı dönemine "*medrese dönemi"* denilebilir [3]. Osmanlı Devleti öncesinde Amasya, Konya, Kayseri, Karaman ve Aksaray gibi şehirlerde medreseler bulunmaktaydı. O dönemde Anadolu'ya Mısır, Suriye, İran gibi ülkelerden gelen âlimler bu şehirlerdeki medreselerde dersler vermişlerdir [2]. Erken dönem Osmanlı medreseleri ise bu şehirlerde sürdürülen eğitim faaliyetlerinin bir devamı olarak nitelendirilebilir. Osmanlılar Selçuklulardan aldıkları bu geleneksel medrese sistemini kendi yarı göçebe toplum şartları içinde işleyerek şahsi sentezlerini oluşturmuşlar [1] ve bu sistemin 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmesini sağlamışlardır [7].

Osmanlı İmparatorluğu'nda medreseler vakıflarca desteklenen eğitim öğretim kurumlarıydı. Medreseler genellikle cami, misafirhane gibi başka yapılardan kurulu külliyelerin bir parçası olmuşlardır. Medreseye külliyeden ayrılan kaynaklar müderrislere verilirdi. Padişah beratıyla atanan müderrisler öğrenci seçiminden, kaynakların öğrencilere paylaştırılmasından ve medresenin genel yönetiminden sorumlu tutulmuşlardır [1]. İhsanoğlu Osmanlı medreseleri hakkında "*aynı fikri temele oturan kamu hayatının bir parçası olarak zihniyet bakımından dini müessesenin güdümünde, yapısı açısından vakıf sisteminin içinde, mali yönden ise muhtar bir kuruluş olup hizmetini devletin denetiminde yüzyıllar boyunca sürdürmüştür.*" diyerek medrese sisteminin işleyişi hakkında bilgi verir [2].

Selçuklu medreselerinin bir devamı olan Osmanlı medreseleri ilk kez Orhan Bey döneminde ortaya çıkmıştır [8].

Orhan Bey 1331 yılında İznik Orhaniyesi adını da taşıyan [8] Osmanlı'nın ilk medresesiniİznik'te kurdurmuştur [2].

Bu medreseden sonra fethedilen birçok yerde yeni medreseler kurulmuştur. İznik'te Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey bir medrese yaptırmıştır. 1326 yılında Orhan Bey Bursa'nın fethinden sonra Orhan Gazi medresesini kurdurmuştur. Murat Hüdavendigar Bursa Çekirgede 1365'te bir medrese yaptırmıştır. Bundan sonra Yıldırım Bayezid Bursa'da ve Edirne'de, Çelebi Mehmet Bursa'da, II. Murat ise Bursa ve Edirne'de inşa ettirdikleri yeni külliyelerin içinde medreseler yaptırmışlardır [3], [9]. II. Murat Edirne'de 1435 yılında Darülhadis Medresesi ile 1447 yılında Üç Şerefeli Medresesini yaptırmıştır [3].

Osmanlı'nın ilk medreselerinde görev yapan müderrisler, Anadolu'da doğup yetişenler, Anadolu'da doğup eğitimlerini eski ilim merkezlerinde tamamlayıp geri dönenler, ya da Anadolu dışında doğup, eğitimlerini orada tamamlayıp geri dönenler olmak üzere 3'e ayrılır [2]. Osmanlı hükümdarları Türk Beyliklerinden veya İslam ülkelerinden Mısır, Suriye, İran, Türkistan [1] gibi yerlerden âlimleri, din bilginlerini medreselerde ders vermek üzere davet etmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra medreseler için yeni bir dönem başlamıştır. Şehirde yoğun bir imar faaliyeti başlatan Fatih, birçok Bizans yapısını medrese ve mescide dönüştürmüştür [2] [7].

Fatih Sultan Mehmet bu yeni başkenti bir ilim merkez haline getirmek için İstanbul'un bir tepesine 1462 - 1470 yılları arasında Mimar Sinaneddin Yusuf tarafından tamamlanan bir külliye inşa ettirmiştir. Külliyenin içinde sekiz medreseden oluşan *sekiz avlu* manasındaki *Sahn-ı Seman* ya da *Semaniye* [1] medreseleri ve bunların bir sıra arkasında Sahn-Seman medreselerinin hazırlayıcısı durumunda bulunan *Tetimme* medreseleri olarak bilinen sekiz küçük medrese yer alıyordu. Bu medreseler ile caminin etrafında toplam on altı adet medrese yer alıyordu [2] [7] [10]. Bunun yanında külliyenin içinde cami ve on altı medrese ile birlikte bir hastahane, misafirhane, kervansaray, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane, muvakkithane bulunur. Medreselerin her birinde bir dershane ve 19 oda bulunmaktadır [10].

Fatih'in yaptırdığı bu medreselerin altında teşrifatta II. Murat tarafından Edirne'de yaptırılan Darülhadis medresesi, bunun altında daha önceki sultanlar tarafından Bursa'da yaptırılan medreseler yer alırdı. Bunlardan sonra ise devlet adamları tarafından yaptırılan kentlerde veya eyaletlerde yaptırılan medreseler gelirdi [1].

Tetimme medreseleri orta öğretim düzeyinde idi. Tetimme medreselerinde 11 oda bulunur ve her birine softa adı verilen 3 civarında öğrenci yerleştirilirdi. Yemeklerini imarette ücretsiz yiyen softaların ihtiyaçlarını karşılamaları için her birine az miktarda para verilirdi [3].

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırtılan Süleymaniye Külliyesinde bulunan medreseler Osmanlı devleti eğitim tarihi açısından çok büyük öneme sahiptir. 1557 yılında tamamlanan külliyede eğitimin farklı seviyelerde gerçekleştirildiği medreseler bulunuyordu.

Külliyede Sahn medreseleri (*Evvel, Sani, Salis, Rabi*) [3] adıyla bilinen dört genel medrese dışında bir sıbyan mektebi bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman bu medreselerde bir sistem değişikliğine giderek geleneksel İslami bilimlerin [3] öğretildiği dört genel medrese dışında uzmanlık çalışmaları yapmak üzere iki tane ayrı medrese kurdurmuştur [1]. Ayrıca külliyede ihtisas medreseleri olarak bilinen ve hadis ilminde

eğitim verilen Darülhadis medresesi ve Darüttıb adıyla anılan bir tıp medresesi de kurulmuştur [4].

Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra da Osmanlı medreseleri gelişmeye devam etmiş ve II. Selim devrinde Edirne'de Selimiye medresesi, III. Murad devrinde Manisa'da Muradiye medresesi inşa edilmiştir. Bundan sonra İstanbul'da Sinan Paşa Daru'l Hadisi açılmış, III. Mehmet devrinde Medine'de, III. Murat devrinde ise Üsküdar'da Atik Valide medresesi inşa edilmiştir [8].

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde ilimin gelişmesi için mevcut olan şartlar değişmeye başlamıştır [2]. Bu dönemden sonra Osmanlı Devleti'nde medrese sisteminde aksamalar baş göstermeye başlamış, ilk dönemde ciddi çabalar gösterilmesine karşın, ilerleyen dönemlerde batıdaki gelişmeler karşısında ciddi oranda geride kalınmıştır. Kendi içine kapanan sistem yaratıcı çözümler geliştirememiş, sorunlara acil ve pratik çözümler üretememiştir [11]. Vakıflar eski işlerliğini kaybetmiş, mekteplerde akli metotlara yer veren dersler programlardan çıkarılarak yerlerine dogmatik yöntem ve konulara dayanan bir müfredat getirilerek eğitim hafifleştirilmiş ve kalitesi düşürülmüştür [9]. İlim zihniyeti dönüşüme uğramış, ilmiyeye ait kanunlar ve gelenekler göz ardı edilerek [8] müderris sistemi yozlaştırılmış ve yüksek mevki sahibi şahısların çocuklarına kayırmacılık yapılarak müderris olmaları sağlanmıştır [9].

Bunların yanında devletin siyasi istikrarının bozulması ile ortaya çıkan geçim sıkıntısı problemi ilim adamlarını ilmi çalışmalar yapmaktan alıkoymuştur [2].

Medreselerde ilim seviyesini düşüren bir diğer faktör ise kırsal kesimde biriken nüfusun eğitim öğretim almaktan ziyade karın doyurma düşüncesiyle medreselere gitmesidir. Burada biriken aşırı nüfus sonucu eğitim kalitesi düşüşe geçmiştir [8].

17. yüzyılda Osmanlı medreseleri dünyanın ilerlemesine sırtını dönmüş durumdaydı. Yeniliği ret eden medreseler diğer kurumların yenilenmesine de dini sebepler öne sürerek karşı çıkıyorlardı [9]. Devletin sosyal, siyasi ve iktisadi yapısındaki bozulmalar diğer teşkilatları etkilediği gibi ilmiye sınıfını da etkilemiştir [2].

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra başa geçen hükümdarlar bozulan ilmiye sınıfını düzeltmek için çalışmalara girişmiş iseler de başarılı olamamışlardır. İlerleyen yıllarda medreselerin ilim hayatındaki önemi yeni mesleki ve teknik okulların açılmasıyla

beraber giderek azalmıştır. Mühendishanelerin kurulmasıyla medreseler teknik eğitim verme fonksiyonunu da kaybetmiş, 19.yüzyılda ise Tıbbiye Mektebinin kurulmasıyla ise tıp eğitimi verme görevini de yitirmişlerdir [7].

Sonraki yüzyıllarda medrese eğitiminde düzenlemeler yapılması gerektiği tartışılmış, hatta yer yer köklü düzenlemeler ortaya konmuş fakat bunlardan beklenen iyileştirmeler henüz belirginleşmeden Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 1924 yılında bu köklü eğitim yapıları kapatılmıştır [4].

2.2.2 Sıbyan Mektepleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk eğitim kurumu Sıbyan mektepleri idi. Büyük bir kısmı bir vakfa bağlı olarak kurulan mekteplere 5-6 yaşına basan tüm çocuklar başlayabiliyordu. Sıbyan mekteplerinde esas amaç talebeye okuma yazma öğretmekti [12].

Sıbyan mektepleri bir külliyenin bünyesinde veya mahalleler ve kırsal bölgelerde olduğu gibi müstakil bir yapı olarak inşa edilmişlerdi [13]. Mali ve mekânsal açıdan inşa etmek nispeten kolay olduğu için sıbyan mektepleri ülkenin her tarafına yayılmıştır denilebilir [2].

Müstakil olarak inşa edilmiş Sıbyan mektepleri genellikle tek odalı kâgir veya ahşap olup kare veya dikdörtgen plana sahip binalardı [14].

Okullarda genellikle *Elifba, Kur'an, Tecvid, İlm-i Hal, Türkçe, Yazı (hat)* gibi dersler okutulmaktaydı [2] [13] [15]. Dersler sınıf sınıf ayrılarak değil her öğrencinin başarı seviyesine göre yapılırdı [16]. Her öğrenci sırayla muallimin karşısına gelir dersini okur ve yerine geçer, tekrar ederdi.

Sıbyan mekteplerinin eğitim öğretim gereçleri bakımından şartları kısıtlıydı. Her çocuğun bir minderi ve rahlesi bulunurdu [17] ancak yazı tahtası, harita, sıra gibi derslik gereçleri mevcut değildi [12]. Sıbyan mekteplerinde eğitim dili Türkçedir [2]. Okula devam etmek ücretsizdi [17].

Fatih Sultan Mehmet döneminde açılan ilk medreselere Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacaklar için zorunlu dersler eklenmiştir. Bu dersleri vermeyen medrese mezunlarının Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmaları yasaklanmıştır [17].

Zamanla bu sistem aksayınca öğretmenlik yapabilmek için medrese mezunu olmak yeter kabul edilmiştir. Bu kişiler dışında Sıbyan mekteplerinde, okuma yazma bilen şahıslar, imamlar, müezzinler de öğretmenlik yapmışlardır [13] [17]. Bu mekteplerde ders veren hocalara "muallim", yardımcılarına ise "kalfa" denilirdi [8].

5-6 yaşına basan çocuklar halk arasında "âmin alayı" "bed-i Besleme" veya "lale gezdirme" [18] denilen hocanın ve çocukların katıldığı canlı bir törenle bu mekteplere başlarlardı. Müslüman olan her ailenin çocuğu kayıt şartı aranmaksızın mekteplere gidebilirdi [2] [3] [8].

Sıbyan mekteplerinde eğitimin düzenlenmesi için ilk girişim II. Mahmut zamanında yapılmıştır. 1824-1825 yılında II. Mahmut tarafından [19] "Talim-i Sıbyan" adı verilen bir ferman yayınlanmış ve bu fermanla birlikte çocukların ergenlik çağına kadar okula gönderilmeleri mecbur hale getirilmiştir [12]. Fermanda, "*mektep hocaları çocukları bir güzel okutup, Kur'an talim edecekler, sonra çocukların istidatlarına göre tecvit, ilm-i hal okutarak İslam'ın şartlarını ve dini akideleri öğreteceklerdi* " denilmiştir [8].

İkinci bir düzenleme yine II. Mahmut döneminde 1838'de hazırlanmıştır. Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından bir ıslahat projesi tertip edilerek mekteplerin eğitiminin yetersizliğinden bahsedilmiş ve ilköğretime gereken önemin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir [12] [15].

Tanzimat dönemine gelindiğinde temel eğitimin düzenlenmesi adına Sıbyan mekteplerinin ıslahı düşünülmüş ve Muvakkat Meclis-i Maarif ve Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından bazı kararlar alınmıştır. Buna göre, sınıf ve imtihan usulü getirilecek ve yetersiz kimselerin hocalık yapması engellenecekti. Ayrıca, 1847 yılında çıkartılan bir talimatname ile Sıbyan mekteplerinde eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir [12].

Eğitim konusundaki en kapsamlı düzenlemeler 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmıştır. Bu nizamnamede Sıbyan mekteplerinin eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, erkekler için 6-10, kızlar için 7-11 yaşlarına kadar devam mecburiyeti ve hocaların Osmanlı tebaasından ve Darü'l-Muallimin mezunu olmaları şartı getirilmiştir [12].

Vakıf sistemine dâhil olarak kurulan bu okullar vakfiyelerinde belirtilen zorunlu eğitim programlarını takip ettikleri için zamanla gittikçe durağan hale gelmiş ve ilerleyen çağın yeniliklerine ayak uyduramamışlardır [13].

Sıbyan mektepleri Usul-ı Cedide geçme konusunda oldukça direniş göstermişlerdir. Bu sebeple yeni arayışlara girilmiş ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yenilikleri gerçekleştirmek üzere İptidai okullarının açılmasına karar verilmiş ve merkez ve taşrada bu okulların çoğaltılmasına çalışılmıştır. 1882 yılından itibaren Maarif Nezareti İptidai mekteplere ağırlık vermeye başlamıştır. II. Abdülhamid devrinde Kanun-ı Esasi ilan edilince ilköğretimde mecburiyet maddesi anayasaya konulmuş ve Maarif Nezareti bünyesinde Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi kurulmuştur [20].

2.2.3 Ahilik ve Lonca Teşkilatı

Ahilik Teşkilatı Anadolu'da gelişip yaygınlaşmış, ticarette dayanışma ve yardımlaşmayı esas alarak esnaf ve sanatkârları bir araya getirmiş sosyo ekonomik bir kurumdur. Ahilik teşkilatının temelinde İslamiyet'in ilk zamanlarında zanaatkârların bir araya gelerek oluşturdukları, Arap toplumunda misafirperverlik, yiğitlik gibi anlamlara gelen "fütüvvet anlayışı" vardır. Fütüvvet anlayışı Ahi teşkilatlarının ahlaki yapısını şekillendiren önemli bir etkendir [21]. İslami ve Tasavvufi düşünce Ahiliğin temel özelliği olarak bütün yüzyıllarda ve her coğrafyada geçerliliğini korumuştur [22].

Selçuklu devleti zamanında ortaya çıkan Ahilik, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde etkili olmuş yaygın bir eğitim kurumudur. 13. yy 'da yaşamış Ahi Evran tarafından kurulan Ahilik teşkilatı, temelde tüm esnafın eğitilmesini amaçlayan inanç ve iktisadi hayatın birleştirildiği [8] bir kuruluştur [3]. Ahilik teşkilatında yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinin temel amaçları olarak şunları sayabiliriz;

- *"Dürüst, namuslu üretken insanlar yetiştirmek*
- *Meslek ve sanat becerisi olan vatandaşlar yetiştirmek*
- *Vatan savunması, otorite boşluğunun doldurulması için askeri güç kullanmak*
- *Kültür ve sanat erbabı yetiştirmek"* [23].

Ahilik teşkilatı kurucuları ülkenin zanaatkârlarını ve esnaflarını bir örgüt içinde toplayıp, onları bir zaviyeye bağlayıp manevi ve ahlaki yönden gelişmelerini sağlamışlardır. Teşkilat, üyeleri olan esnafa mesleki ve ahlaki düzeni ve karşılıklı yardımlaşmayı öğretmiştir [21].

Ahiliğin, kendinden önce başkalarını düşünmek, hak ettiğinden fazlasını istememek, şahsi yeteneğine uygun bir işle meşgul olmak, sanatını mutlaka işin ustasından öğrenmek, beraberliğin sağlanması ve devamı için diğer üyelerle dayanışma içerisinde bulunmak gibi uyulması zorunlu olan kuralları vardı [21].

Ahilik teşkilatında eğitimler iş başında ve toplantı yerlerinde yapılırdı. Genellikle Ahi zaviyelerinde toplanan teşkilat üyelerine "muallim", "ahi" veya "pir" adı verilen öğreticiler tarafından din esasları, okuma yazma, terbiye, ilahiler, şiirler öğretilirdi. Muallimler, teşkilat üyelerine iyi huylu olmayı, yalan söylememeyi, emanete sahip çıkmayı, iftiradan kaçınmayı, hırsızlık yapmamayı, kin tutmamayı, zinadan ve sarhoşluktan kaçınmayı öğütlerdi. Böylelikle eğitim alan kişinin iyi huylu ve dürüst bir esnaf olmasına çalışılırdı [3]. Ahilik teşkilatı önemli bir sorun olan esnaf-tüketici ilişkilerini soruna yer bırakmayacak şekilde düzenlemiştir [21].

Ahilik teşkilatında iş başındaki eğitim ise o dönemde esnafların topluca bulunduğu çarşı veya bedesten gibi yerlerde yapılırdı. Burada ise esnafa dürüst çalışmak, çıraklarını en iyi şekilde yetiştirmek, müşteriye saygı göstermek gibi tutum ve davranışlar öğretilirdi. Bu kurallara uymayan üyelere çeşitli cezalar uygulanıyordu. Osmanlı devletinin kurulup genişlemesinde ve Anadolu'da tutunmasında Ahiliğin rolü büyüktür [3].

Ahilik teşkilatında işyeri, sanatın öğretildiği bir okuldur. İşyerinde çalışanlar ile çalıştıranlar arasında iyi ilişkiler vardır. Üretilen malın ihtiyacı karşılayacak kadar miktarda kusursuz olarak üretilmesine özen gösterilirdi. Herkesin emeğinin karşılığı ödenirdi. İşyerinde çalışan herkes üretilen malın kalitesinden sorumluydu [21].

Ahiliğin Fütüvvet name adı verilen nizamnameleri bulunurdu. Ahiliğin esasları, ahlaki ve ticari kaideleri fütüvvet name ismi verilen bu kitaplarda yazılı idi. Ahilik teşkilatına alınacak kişi ilk önce bu kitaplarda belirtilen dini ve ahlaki emirlere uymak zorundaydı [22].

Dönemin yazılmış eserleriyle zenginleşen fütüvvet nameler Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına yayılmıştır. Sultan veya özel kişilerin vakıflar kurdurtarak destekledikleri fütüvveti benimseyen Ahi zaviyeleri Anadolu'nun birçok şehir ve köyünde kurulmuştur [24].

Sanatkârların içinde en çok saygı gösterilen, zanaat üyeleri içerisinde nüfusu olan ve muhtemelen de yaşça en büyük olan kişi teşkilat reisi kabul edilir ve kendisine "ahi" denilirdi [22].

Selçuklu Sultanları Moğollar karşısında kontrolü kaybettiklerinde Ahiler bulundukları bölgelerde güvenliği sağlamak üzere sorumluluk yüklenmişlerdir. İnalcık'ın aktardığına göre İbn Battuda bazı büyük şehirlerde Ahinin sultan gibi davrandığına tanık olmuştur [24].

"*Ahlak ile sanatın uyumlu birleşimi olarak ifade edilen ahilik, sadece esnaf ve sanatkârların faaliyetlerini düzenlemekle yetinmemiştir. Ayrıca, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler ve denge kurarak herkesin huzur içinde yaşaması hedeflenmiştir*" [21].

Osmanlı Devletinde Ahi Teşkilatının bu yapısı 17. yy'a kadar sürmüştür. İlerleyen dönemlerde Hristiyan ahalinin de katılımıyla eski niteliğini koruyarak genişleyen teşkilat "Gedik" ismini almıştır [21]. Kazıcı [22], teşkilatın Gedik ismini almasına rağmen 1824 tarihli Selanik ile ilgili bir arşiv belgesinde Ahiliğe ait terimlerin (ahi baba, ahilik, yiğitbaşı, üstatlık, kethüdalık) halen kullanılmakta olduğunu söyler [22].

15. yy 'da Osmanlı Devleti'nin ticaretinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan ve 17. ve 18. yy 'da yayılıp genişleyen lonca teşkilatlarında da eğitim öğretim verilmekteydi. Lonca teşkilatlarında Ahi gelenekleri devam etmesine karşın burada mesleki dayanışma daha ön plandaydı. Şehirdeki tüm esnaflar, tacirler, zanaatkârlar ve işçiler lonca teşkilatının bünyesinde bulunurdu. Kayıtlara göre XVII. Yüzyılda İstanbul'da bulunan 1109 loncaya kayıtlı 126.000 kişi bulunmaktadır [8].

"*Ülkenin bütün iktisadi hayatını kontrol altında tutan bu teşkilatta oto kontrol yoluyla da üretimin kalite kontrolü yapılmaktaydı. Lonca içindeki rekabet yasağı sebebiyle de iktisadi kaynakların verimli kullanımı sağlanmakta, israf önlenmekteydi. Ham madde*

loncalar tarafından sağlanıyor ve böylece spekülasyon, karaborsa ve fahiş fiyat artışı önleniyordu" [8].

Loncalar esnaf, usta, kalfa, çırak gibi mesleki basamaklara ayrılırlardı. Meslekte yükselebilmek için çok sıkı bir eğitim alınır. Ancak usta mertebesine ulaşanlar dükkân açma izni alabilirdi ve bunun için gereken sermaye lonca tarafından sağlanırdı. Loncaları şeyh, kethüda, yiğitbaşı ve iki ehl-i hibreden oluşan bir heyet yürütürdü. Bu heyet devletle esnaf arasında aracılık vazifesi görür ve loncaların iç işlerini yürütürlerdi [8].

Osmanlı devletinin son döneminde Ahilik teşkilatı giderek bozulmuş ve 1912 yılında Loncalar kapatılarak Ahilik sistemi ortadan kaldırılmıştır.

2.3 İmparatorluğa Ait Eğitim Öğretim Kurumları

2.3.1 Enderun Mektebi

Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nde merkez ve taşra 'da görev yapacak mülki ve askeri idarecileri yetiştirmek için saray bünyesinde açılmış, medreseler dışındaki en önemli ve köklü eğitim kurumudur [2] [7]. Enderun mektebi devleti yönetecek idari kadroyu yetiştirdiği için devletin temel kurumlarının işleyişinde önemli bir yer tutmaktaydı [7].

Devlete ait kurumlara talebe temin etmek için ilk önce, gayrimüslim ailelerden devşirilen 8-20 yaş arasındaki erkek çocuklar Yeniçeri ağası tarafından seçimden geçirilirdi. Yeniçeri ocağına gönderilecek olanlar Müslüman ailelerin yanına 3-5 yıl süre ile verilir, diğerleri ise İç oğlanı olmak üzere eğitilmek için hazırlık sarayı da denilen Edirne Sarayı, Galatasaray'ı, İbrahim Paşa Sarayı veya İskender Çelebi Sarayına gönderilirdi. Bu hazırlık saraylarındaki eğitim sırasında başarı gösteren İçoğlanları Saray-ı Hümayun bünyesindeki Enderun mektebine alınırlardı [5].

Müslüman ailelerin yanına gönderilen devşirme çocuklarının ise Türk-İslam kültürüne uygun olarak yetişip Türkçeyi öğrenmeleri sağlanırdı. Bundan sonra bu çocuklar Gelibolu ve İstanbul Acemi Oğlanlar kışlasına alınarak yazı ve Kur'an okuma öğretilir, askeri ve fiziki [3] bir eğitimden geçirilirdi [8]. Eğitim sonunda yapılan seçme sınavı

sonucunda başarılı olan çocuklar ise daha yüksek düzeyde eğitime [2] tabi tutulmak üzere Saray-ı Hümayun içindeki Enderun Mektebine başarısız çocuklar ise Yeniçeri Ocağına alınırlardı [3].

Osmanlı Devleti'nde Enderun mektebinde yüksek medreseler seviyesinde çok disiplinli ve öğrencilerin yeteneklerine göre dallara ayrılmalarına da olanak veren bir eğitim sistemi uygulanırdı [5]. Geceleri izin almadan dışarı çıkmaları yasak olan Enderun talebeleri sarayda kaldıkları süre boyunca evlenemezlerdi [17]. Enderun mektebine medreselerde görev yapan müderrisler de gelip ders okutuyorlardı. Dışarıdan getirilen bu müderrisler Türkçe, Edebiyat, Farsça, Tarih, Matematik gibi dersler verirlerdi [3] [9]. Enderun eğitimi Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda bulunan dairelerde yapılıyordu.

İhsanoğlu, Enderun mektebindeki eğitimin diğer okullardakinden farkının öğrencilerin askeri ve idari konularda daha yoğun bir eğitime tabi tutulmaları olduğunu söyler [2].

Enderun mektebinde verilen eğitimin "*çeşitli becerilerin, güzel sanatların, idari ve siyasi bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği ve neticede kabiliyetlerin tespit edildiği bir eğitim"* olduğu söylenebilir [4].

Enderun mektebine alınan talebeler klasik, beden ve sanat eğitiminin yanında sarayda görevlendirme üzerinden de bir eğitime tabii tutuluyorlardı. Buna göre talebe sarayın bir bölümünde bir hizmetten mesul tutuluyor belli bir süre bu görevi en iyi şekilde yapması bekleniyordu. Odalar halinde ayrılan bu görevler arasında sarayın yiyecek hizmetlerine bakma, padişahın değerli eşyalarına bakma, padişahın çamaşır hizmetlerine bakma gibi görevler yer alıyordu. Her iç oğlanı 7 oda halinde belirlenen bu görevleri sıra ile yapmak zorundaydı [3]. Enderun, devlet hizmetlerini sağlamak için eleman yetiştirmekle sorumlu bir okul niteliğindeydi [17].

Enderun mektebinden mezun olan talebe dışarıda göreve atanarak saraydan ayrılırdı [9].

Tekeli ve İlkin, Enderun mektebi hakkında "*bir yüksek eğitim kurumu olma özelliklerine sahipti. Ama öğretmenlik işlevinin ayrı uzmanlaşmış bir etkinlik alanı olmayışı ve ayrı bir akademik otoritesi yapılanmamış olduğundan tam bir yükseköğretim kurumu özelliğini göstermiyordu*" demektedir [5].

II. Mahmut dönemine kadar eğitim öğretimi ciddiyetle sürdüren Enderun mekteplerine ilgi modern okulların açılmasıyla birlikte azalmıştır. 1. Meşrutiyetin ilanından sonra da kapatılmışlardır [17].

Enderun mektebi haricinde saray bünyesinde Darü's-saade ağasının dairesinin üst katı [9] şehzadelerin ilköğretimi için tahsis edilmiş ve burada eğitim programı Sıbyan mekteplerinin benzeri olan Şehzadegan mektebi açılmıştır [3]. İlk defa I. Ahmet döneminde açılan mektepte dışarıdan veya Enderun'dan gelen hocalar ders okutmaktaydı [9]. Şehzadelere bu okulda dilbilgisi, Kur'an-ı Kerim, yazı ve matematik öğretiliyordu. Şehzadeler ilerleyen yıllarda kendi özel hocaları ile öğrenime devam ediyorlardı [25].

Saray bünyesinde bulunan bir diğer mektep ise Musikişinas mektebidir. Sarayda iç oğlanlardan müziğe yeteneği olanlar seçilir, meşk haneye yazdırılarak bir ustanın yanında çıraklık yapmaya başlarlardı. Musikişinas lalalardan eğitim alıp ustalaşan talebeler saraydaki Fasl-ı Hümayun bünyesine alınırlardı [26].

2.3.2 Hassa Mimarlar Ocağı

Osmanlı İmparatorluğu'nda saray başta olmak üzere İstanbul'da ve birkaç eyalet hariç İmparatorluk dâhilinde resmi yapım işleri ve tamiratları yürüten kurumun adı Hassa Mimarlar Ocağı'dır. "Hassa" sıfatını sarayda kurulmalarından dolayı alan ve padişahın şahsi işlerini gören diğer kurumlar (Has Oda, Has Ahır, Ehl-i Hiref- i Hassa) gibi Hassa Mimarlar Ocağı da İmparatorluğun merkez teşkilatı arasında değerlendirilebilir. Ancak Hassa Mimarlar Ocağı bu kurumlardan, sadece saray bünyesinde değil tüm imparatorluk dâhilinde iş görmeleri sebebiyle ayrılır [27].

Hassa Mimarlar Ocağı ordu içinde yetişen yeniçeri kökenli mimarlar tarafından kurulmuştur. Devşirme çocuklardan acemi oğlanlar ocağına devam eden talebeler bir yandan da yeteneklerine göre tersanelerde veya inşaatlarda çalışırlardı. İnşaatlarda çalışan bu talebeler zamanla uzmanlaşmışlar ve yeniçeri ocağına atandıklarında istihkâm ve mimari işlerden sorumlu olmuşlardır. Bu sayede o dönemde ülkenin mimar ve mühendis ihtiyacı ordu içindeki askeri eğitimle sağlanmıştır. Zamanla diğer birimlerden bağımsız olarak mimar yetiştirme işi Hassa Mimarlar Ocağı'nın

kurulmasıyla sağlanabilmiştir [28]. Hassa Mimarlar Ocağı kurulduktan sonra Hassa Mimarı yetiştirmek üzere ocak dışında ama Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı devşirme çocuklardan mimarlığa aday olanların [28] gönderildiği "Mülazım Ocağı" adı verilen bir teşkilat oluşturulmuştur. Mülazım ocağı aynı Acemi Oğlanlar Ocağı gibi düzenlenmiş bir kurum olup Hassa Mimarlar Ocağı'na talebe yetiştirmiştir [27].

Hassa Mimarlar Ocağı devrin Mühendislik ve Mimarlık mektebidir. Ocağa giren talebelere, mimarbaşıların ve halifelerin yanında uygulamalı ve nazari eğitim verilmekteydi [27].

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hassa Mimarlar Ocağı'nın temel görevi padişah veya hanedan mensubu kişiler tarafından yaptırılacak ve giderleri hazineden karşılanacak her türlü yapının veya onarımın tasarımını yapıp planlarını çizmek, maliyetini hesaplamak, masrafları kayıt altına almak ve onaylanan projeye göre inşaatı tamamlamaktır [27] [29].

Ocağın diğer görevlerini Güneş [29] şu şekilde özetler: "*Vakıf binalarına ait keşif ve tamir işlerinin yanında gayrimüslim cemaatlerin mabetleri ile ilgili konulara da yine bu ocak bakardı. Bunların yanında İstanbul'un şehircilik hizmetini yerine getiren ocak, suyolları ve ana yolların kapanmamasını sağlardı. Bu vazifelere ilave olarak, inşaat işçilerinin yevmiyelerini tespit eder, eyalet mimarlarını kontrol edip bunlara ehliyet verir, mahkemelerde bilirkişilik yapardı. Savaş dönemleri dışında bu işleri yapan ve yaptıran ocak, sefer zamanlarında ordu içerisinde yer almak üzere hazır bulunurdu. Surları tamir eder, seferlerde askerlerin geçeceği yolların açılması ve gerektiğinde köprü yapılması için hizmet ederdi*" [29].

Ülkedeki tüm inşa ve onarım işlerinden sorumlu olan Hassa Mimarlar Ocağı saray teşkilatında Birun bölümünde kabul edilir ve sarayın dört eminliğinden biri olan Şehreminliğe bağlı bulunurdu. Ocağın yöneticisi olan baş mimar "Hassa Mimar Başı", "Ser Mimaran-ı Hassa", "Mimar Ağa" olarak adlandırılırdı. Hassa Mimarlar Ocağında Hassa Mimar Başı başkanlığında görev yapanlara topluca "Cemaat-ı Mimaran-ı Hassa" adı verilirdi. Topkapı Sarayında Sepetçiler ve Yalı köşklerini merkez alan Şehreminlik, baş mimarın başkanlığında toplanan bir fen heyeti vasıtasıyla yapım ve onarım çalışmalarını denetler, inşaatlara gerekli usta, işçi ve malzemenin teminini sağlardı [28].

Topkapı Sarayı'ndaki Hassa Odası dışında ocağın bir diğer önemli merkezi Vefa'da bulunan Hassa Mimarbaşının dairesiydi [30].

Hassa Mimarlar Ocağı'nın tam olarak hangi tarihte ve kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda Osman Bey tarafından Karaca Hisar'da yaptırılan camide ve yeni fethedilen Bursa ve Edirne kentlerinin imarında çalışmış bir mimar ve usta grubunun bulunduğunu söyleyebiliriz [27].

Hassa Mimarlar Ocağı'nda bir hiyerarşi söz konusuydu. Buna göre 16. Yüzyılda Hassa Mimarları derecelerine göre Müstait, Şakirt, Vasat, İhtiyar, Üstat, Kalfa, Baş Mimar olmak üzere ayrılmıştır [29]. Bunlardan Halifeler (kalfa) denilen grup birinci sınıf, Ustalar (üstat) denilen grup ise ikinci sınıf mimar kabul ediliyorlardı. Halife olarak kabul edilen mimarların en deneyimlisine "Mimar-ı Sani" (ikinci mimar) denilirdi. Mimar-ı Sani gerektiğinde Baş Mimarın yerine vekâleten bakmakla yükümlüydü [28].

Ocakta görevli mimar sayısı devletin o döneminde duyduğu ihtiyaca göre kimi zaman artarak, kimi zaman azalarak değişkenlik gösterirdi. Örneğin 1526 yılında Hassa Mimarlar Ocağı'nda kayıtlı 18 kişi varken, 1660 yılında bu sayı 71 olarak kaydedilmiştir. 1664 yılında ise azalarak 34'e, 1689 yılında ise 36'ya ulaşmıştır [28].

Hassa Mimarlar Ocağı'nda atamalar ve yükseltmeler Baş Mimarın isteği üzerine Divan-ı Hümayunca veya Sadrazamın buyruğu ile yapılırdı [27].

Baş mimarlığa daima ocak içinde yetişmiş kimselerin atanmasına önem verilirdi. İmar ve İnşa işi gibi uzun yıllar süren işlerde istikrar sağlamak ve sık sık yapılan görev değişimlerini önlemek amacıyla 17. yy ortalarına kadar Hassa Mimarbaşılığına atanan kişilerden bu görevi vefat edene kadar sürdürmeleri istenirdi [27].

Hassa Mimarlar Ocağı'nın başında bulunan Ser Mimaran-ı Hassa ve tüm diğer görevliler ulufeliydiler.

Hassa mimarlarının inşa edecekleri binalar için önceden plan ve maket hazırladıkları arşivlerden çıkan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu planlara, o devirde "resim" denilmekteydi. Osmanlı mimarlık camiasında plan ve kroki yerine resim ve tasvir terimleri kullanılıyordu. Bundan hareketle o dönemde mimarların plan ve krokiler çizerek çalıştıklarını söyleyebiliriz [31]. Resimler, Mimarbaşı veya Hassa mimarlarından

biri tarafından hazırlanır, Padişahın onayından sonra Divan-ı Hümayunda incelenir ve uygun görülürse mimarbaşına bildirilirdi [27].

İnşa veya tamiratlara ilişkin keşif bedellerini Mimarbaşı veya Hassa mimarlarından biri hazırlardı. Sadece saray, cami, han, hamam gibi binaların değil kale, kayıkhane, köprü, türbe gibi binalarında keşifleri yapılırdı [27].

Bir binanın inşasına başlandığında işin kontrolünü, yürütmesini ve masrafların tutulmasını Mimarbaşı veya bu işe atanmış Hassa mimarlarından birisi yapardı [28]. Bu kişilere ek olarak büyük inşaatlara mali işlerden sorumlu Bina emini tayin edilirdi [27]. Bina eminleri inşaat giderlerini kaydeder, yapı malzemelerini alır ve çalışanların gündeliklerine bakardı [28].

Hassa mimarları dışında imparatorlukta eyaletlerdeki işleri yürüten eyalet mimarlıkları da kurulmuştur. Baş mimarın teklifiyle atanan bu mimarlar özellikle sınır boylarındaki kale tamiri gibi mahalli işleri yürütürlerdi [27].

Hassa Mimarlar Ocağı III. Selim zamanında 1795 yılında kurulan Mühendishaneyi Berri Hümayun mimar yetiştirmeye başlayana kadar etkinliğini sürdürmüştür. Bundan sonra ocağa yapılacak atamalarda yeni bir düzenleme yapılmış ve Hassa Mimarlarının atamalarında Hassa Mimarbaşı ile beraber Mühendishane-i Hümayun Nazırı ile Mühendishane-i Hümayun Hocasının ortak kararı aranmıştır [27].

II. Mahmut döneminde 1831 yılında Şehreminlik ve Mimarbaşılık makamları birleştirilmiş ve Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur. Ebniye-i Hassa Müdürlerinin Mühendishane-i Berri-i Hümayun halifelerinden seçilmesine önem verilmiştir. Daha sonraki dönemde Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, önce Meclis-i Umur-ı Nafia'ya daha sonra ise Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır. 1881 yılında ise Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (Güzel Sanatlar Akademisi) açılmış ve mimar yetiştirmeye başlamıştır [27]. 1882 yılında Teknik Üniversitenin temelini oluşturan "Hendese-i Mülkiye" kurulmuş ve sivil mühendisler yetiştirilmeye başlanmıştır [28].

2.3.3 Ehl-i Hiref Teşkilatı

Ehl-i Hiref terimi “sanat sahibi kişiler” anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ehl-i Hiref terimi el sanatlarıyla uğraşan sanatkâr ve zanaatkârları ifade etmek için kullanılmıştır [32].

Osmanlı İmparatorluğu’nda sanat teşkilatı, Saraya bağlı olan sanat teşkilatı, yeniçerilere bağlı sanat teşkilatı ve serbest meslek teşkilatları olarak üçe ayrılabilir [33].

Osmanlı Devleti’nde sanat faaliyetlerinin bir bölümünün sürdürüldüğü saraya bağlı Ehl-i Hiref teşkilatı, Hazinedar başına bağlı olarak oluşturulmuş ve bu teşkilat sayesinde devletin himayesine alınan kişilere sanat eğitimi verilmiş, sanat ve sanatçı desteklenmiştir [33].

Yeniçeri Ocağı için üretim yapan sanatkârların ürünleri genellikle yine ocak bünyesinde kullanılıyordu. Şehir de serbest çalışan sanatkârların ürünleri ise şehrin genel ihtiyaçlarını gideriyordu. Bunların yanında Ehl-i Hiref teşkilatının ürünleri ise Osmanlı Devleti’nin sanat üslubunu oluşturacak sanat eserleri yaratmakta kullanılmıştır [32].

Osmanlı İmparatorluğu’nda Ehl-i Hiref teşkilatı II. Beyazıt döneminin sonlarında oluşturulmuştur. Bu dönemde teşkilat bünyesinde bir yandan eğitim bir yandan üretim faaliyetleri yürütülüyordu. Saraya bağlı Ehl-i Hiref teşkilatının en önemli görevi el sanatları alanında padişahın isteklerini hazırlayıp bu alandaki genel ihtiyaçları karşılamaktı. Yine sultanın ailesi ve sarayda görevli üst düzey kişiler içinde teşkilat sanat üretimi yapmaktaydı [32].

Ertürk, doktora tezinde Ehl-i Hiref Teşkilatı içinde saraya hizmet eden Saray Ehl-i Hiref Teşkilatı’na bağlı olan sanatçıları şöyle sıralar: “*tabl-ü âlem (davul ve sancak) ve çadır mehterleri, aşçı, helvacı, ekmekçi, çamaşırcı, terzi, mürekkepçi, kâğıtçı, kuyumcu, çilingir, güğümcü, kürkçü, kazancı, hakkâk, saraç, kitap müstensihleri, hattat, mücellit (ciltçi), keçeci, sim keş (gümüş tel yapan), kasigeran, camgeran, nakkaş, kazzaz (ipek yapan), saatçi, sorguççu, kalemkâr, zırhçı, okçu, yaycı, dülger (ahşap işleyen), zamkçı, çizmeci, debbağ, abacı, kandilci*” [34].

Ehl-i Hiref teşkilatına eğitilmek üzere devşirme çocuklarından sanata yeteneği olanlar seçilmiştir. Ustaların yanına yerleştirilen bu çocuklar kendi kabiliyetlerine göre

yetiştirilirlerdi. Başlangıçta az bir maaş alarak teşkilata giren bu çocuklara ödenen yevmiyeler zamanla kabiliyetlerine göre arttırılmıştır. Teşkilata devşirme ile talebe alma uygulaması ilerleyen yıllarda terkedilmiş ve normal vatandaşlardan yetenekli olanlara da teşkilatın kapıları açılmıştır [33].

BÖLÜM 3

18. – 19.YY'DA EĞİTİMİN GENEL DURUMU

3.1 18. yy 'da Eğitimin Genel Durumu ve Askeri Eğitimde Yenilikler

18. yy'in başlarında Osmanlı Devleti'nde bazı aksaklıklar baş göstermeye başlamıştı. Sınırların büyüklüğü çeşitli ırklardan insanların bir arada yaşamasına imkân veriyordu. Ancak insanlar arasında dil, kültür birliği yeterince kurulamamıştı. Devleti yöneten sadrazam ile şeyhülislamın bağlı bulundukları sınıflar içinde bu dönemin başlarında iltimas ve rüşvet görülmeye başlanmış ve bu durum imparatorluk bünyesinde sağlam devlet adamlarının yetişmesine engel olmuştu. Geleneksel eğitimin artık bu çağın gerekliliklerini yerine getirememesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlar, orduda düzensizlik şeklinde kendini göstermiştir. İmparatorluğun düzenli ordusu olan yeniçeri teşkilatında geçerli olan kanunnamelere uyulmamaya başlanmış, yerlerine manasız gelenekler getirilerek devlet otoritesine karşı çıkılmıştır. Hükümete karşı isyanlar tertiplenmiş ve devletin eyaletlerdeki otoritesi sarsılmaya çalışılmıştır. Eyaletlerde bozulan düzen imparatorluğun ticaret, endüstri ve iktisat alanlarında ilerlemesine engel oluşturmuştur. Bunun yanında Avrupa'nın sanayi alanında ilerlemesi ve makineleşmenin artması sonucu ticari hayatta Avrupa'nın ağırlığı artmış ve Osmanlı devlet endüstrisi gerileyerek halkın ekonomik durumu kötüye gitmiştir. Osmanlı diplomasi usullerinin yetersiz olması Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerin siyasi düşüncelerini, eğitim, ekonomik ve bilim alanında ortaya çıkan yenilikleri zamanında ve yeterince öğrenememesine neden olmuştur. Bütün bunların sonucunda değişen çağa

ayak uydurabilmek için devletin her kademesinde ıslahatlar yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır [35].

Bu dönemde yapılan ıslahatlar farklı kaynaklardan ilham alınarak oluşturulmuştur. Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen elçiler aracılığı ile ticaret, kültür ve sanat hayatı geliştirilmeye çalışılmıştır. I. Mahmut döneminden (1730 – 1754) başlayarak devletin askeri alanda geri kalmışlığını önlemek için orduyu ıslah etme düşüncesi üzerinde durulmuş ve düzenli ve iyi yetiştirilmiş bir ordu oluşturmak için Tanzimat'a kadar sürecek olan askeri yenilikler başlatılmış ve askeri teknik eğitimin verildiği yeni eğitim kurumları oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde Avrupa'dan getirtilen uzmanlar ile Batı tipi subay yetiştirmek üzere okullar açılmıştır. Tanzimat döneminde ise Osmanlı Devleti'nde yerleşik olan yönetim sorunları belirlenip giderilmeye çalışılmış, çağdaşlaşma, aydınlanma olarak betimlenen düşünceler ışığında çeşitli yenilikler gerçekleştirilmiştir [2] [11].

18. yy 'da düşman orduları karşısında yenilgiler yaşayarak güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa ordu içinde yenilikler yapılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Devleti yönetenlerce savaşların kaybedilmesinin sebebi ordunun güç kaybı yaşaması olarak yorumlanmış ve bu sorunu gidermek üzere orduya nitelikli subay, teknik eleman ve asker yetiştirmek üzere askeri ve mesleki eğitim kurumları organize edilmiştir [36].

Bu doğrultuda III. Selim ile hız kazanan askeri alandaki modernleşme çabaları kapsamında, Avrupa'dan getirtilen uzmanlar ile düzenli askeri birlikler oluşturulup eğitilmeye başlanmıştır [2]. Askeri okullar kurmada izlenen ilk kural mevcut kurumlardan farklı olarak iyi eğitimli askerlerin yetiştirileceği okullar kurmak olmuştur. Okullarda dönemin yeniliklerine uygun olarak yeni yöntemleri öğrenecek ve orduda etkili olacak elemanlar yetiştirmek için Fransızca da öğretilmiştir [11]. Batıdan getirtilen subaylar aracılığı ile gerçekleştirilen askeri teşkilatlanma çalışmaları devam ederken bir taraftan da hukuk, sanat ve edebiyat alanlarında Avrupa örnek alınarak modernleşme girişimleri başlatılmıştır [11].

Askeri eğitim alanında yapılan bu girişimlerin, açılan okulların amacını İhsanoğlu şöyle özetler: "*Şüphesiz ki maksat, her şeyden önce ordunun yeni bir nizama sokulması,*

askeri ıslahat yapılması ve yeni tekniklerle donanmış, Batı ordusu karşısında ortaya çıkan mağlubiyetleri bertaraf etmek için fen tahsili görmüş zabit yetiştirilebilmesi gibi, daha çok pratik ihtiyaca cevap verecek uygulamaları gerçekleştirmekti. Yani temel hedef, o devrin tabiri ile 'mütefennin zabit' yetiştirmekti" [37].

Bu amaçla tertip edilen ilk kurum olan Hendese mektebi 1735 yılında açılmış ancak kısa bir süre faaliyette bulunduktan sonra kapatılmıştır. Donanmanın aldığı yenilgiler sonrası ıslahı için Mühendishane-i Bahri Hümayun adı altında bir donanma okulu da faaliyete geçirilmiştir. Kısa bir süre sonra kara mühendisleri yetiştirmek üzere Mühendishane-i Berri-i Hümayun organize edilmiştir. Ordunun hekim ihtiyacını karşılamak adına Askeri tıp mektebi kurulmuş ve modern tıp bilimine hâkim nitelikli hekimler yetiştirilmiştir. Ordudaki hayvanların bakımı için bir Baytar mektebi de bu dönemde açılarak eğitime başlamıştır.

3.2 18. - 19.yy'da Açılan Askeri Eğitim Kurumları

3.2.1 Humbaracı Ocağı - 1735

Osmanlı ordusunda önemli bir askeri kıta olan Humbaracı Ocağı, 1729 yılında Osmanlı Devleti'ne iltica ettikten sonra Müslüman olup Ahmet ismini alan Fransız Generali Alexander Comte de Bonneval tarafından, 1735 yılında kurulmuştur [2] [11] [38]. O dönemde bomba ve havan topu askerliğine Humbaracılık denilmekteydi.

İlk defa Avrupa usulü askeri ve teknik eğitimin verildiği Humbaracı Ocağı için Üsküdar Ayazma Sarayı dâhilinde bir imalathane ve kışla [39] yaptırılmıştır. Ocak'ta, Ahmet Paşa'ya bağlı üç Fransız subayı ile birlikte Bosna eyaletinden getirtilen üç yüz talebeye [38], modern askeri harp sanatları ve uygulamalı savaş eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bu eğitimle birlikte, talebelerin mühendis asker olarak yetiştirilmeleri hedefleniştir. Kışla bünyesinde hendese derslerinin verildiği bilinmesine rağmen bunun için inşa edilmiş Hendesehane'nin kurulduğuna dair arşivlerde bir belge mevcut değildir. Bu derslerin okutulduğu, ocağın eğitimci kadrosunda dersleri veren zabitlerin varlığından anlaşılır [17] [38].

Ahmet Paşa yeni kurulan bu teşkilatın kurallarını belirleyerek I. Mahmut'a sunmuştur. Bu düzenlemeye göre teşkilatın teçhizatı, elbiseleri ve mensuplarının emeklilikleri yeni şartlara bağlanmıştır. Hasekilerden ve Bostancılardan da seçilen talebeler ile ocak askeri okul şeklini almıştır [39].

Humbaracı Ocağı'nda uygulanan eğitim programı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak teorik ve uygulamalı eğitimin bir arada yürütüldüğü ve mensuplarına geometri, geometriye dayalı kale inşası, metris kazmak, trigonometri ve çizim gibi derslerin yanında uygulamalı balistik ve humbara atış cetvelleri eğitimi verildiği düşünülmektedir. Okulda klasik Osmanlı kaynaklarının ve Avrupa dillerinden çevrilen kitapların okutulduğu bilinmektedir [2] [38].

Humbaracı Ahmet Paşa ocakta Avrupa devletlerinin siyasi koşullarını ve yeni askeri gelişmeleri de anlatmış, yeni asker toplama ve askeri eğitim yöntemleri konularında da eğitimler vermiştir. Yöneticileri uyarıp çağdaş tekniklerin uygulanmasını tavsiye etmiş ve sıhhiye bölükleri oluşturulmasını önermiştir [11].

Ahmet Paşa'nın 1747'de vefatından sonra ocak ihmal edilmiş ve ilerleyen yıllarda Humbaracılar Ocağı kendi haline terkedilmiştir [2]. 1792 yılına gelindiğinde ise

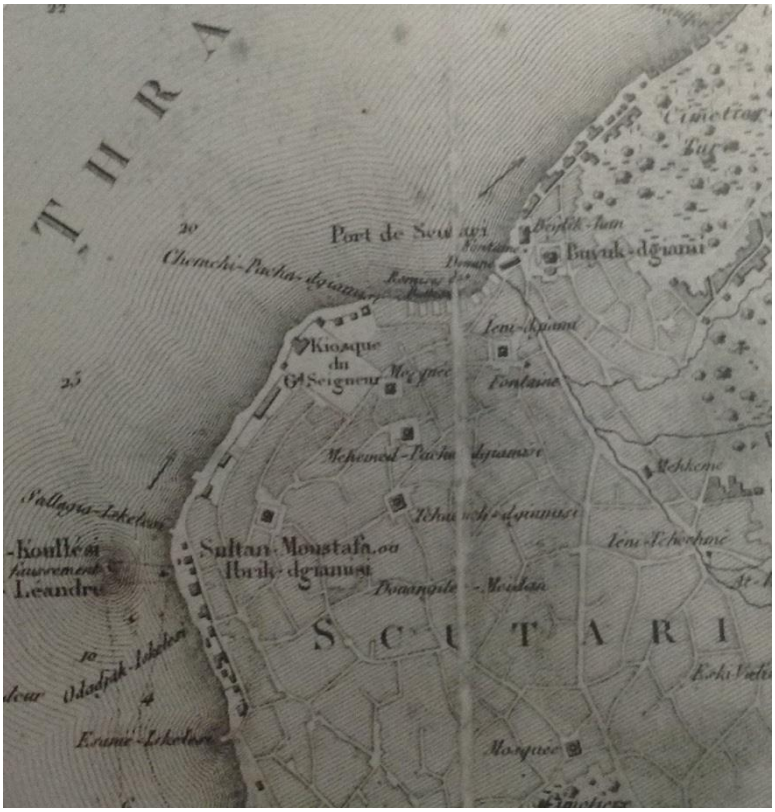

Şekil 3. 1 18. Yüzyıl Kouffer haritasına göre Üsküdar Ayazma [38]

Humbaracı Ocağı'nı yeniden düzenleyen bir kanunname yayınlanmış ve 1792 yılında Hasköy'de Humbaracı ve Lağımcı ocakları için bir kışla binasının yapımına başlanmıştır. Daha önce Sürat Topçularına eğitim veren Fransız Çavuş Aubert, 1795-1798 yılları arasında yeni açılan Humbaracı ve Lağımcı ocağına uzman olarak tayin edilmiştir [38].

3.2.2 Mühendishane-i Bahri-i Hümayun

18. yy'in sonlarında denizde ve karada alınan mağlubiyetler sonucu Osmanlı Devleti'nde deniz ve kara kuvvetlerinin ıslah edilmesi fikri ortaya çıkmıştır [40].

1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşında ve 1770 yılında yaşanan Çeşme Faciasında donanmanın teknik zafiyet içine düşmesi sonucu yaşanan beklenmedik kayıp, uzun vadede donanmada reform hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur. Donanmadaki reform hareketlerinin Çeşme faciasında komutanlık yapan Cezayirli

Hasan Paşa'nın 1770 yılında Kaptan-ı Deryalık makamına getirilmesiyle başladığı kabul edilir [38].

Donanmada eğitilmiş kadrolara olan ihtiyacı karşılamak ve mensuplarına, Avrupa kaynaklarına dayalı matematik, hendese, coğrafya ve istihkâm eğitimi vermek üzere 1775 yılında "*Tersanenin Darağacı mevkiindeki eski kadırgaların çekildiği gözlerden birinde*" bir Hendesehane kurulmuştur [38] [40].

Okula hoca olarak 1776 yılında Cezayirli Seyyid Hasan Efendi getirilmiş ayrıca okula bir halife, bir alet sorumlusu ve içlerinde yaşça büyük olanların da bulunduğu on talebe tayin edilmiştir [2] [41] [42]. Yapılan sınav sonucu seçilen ilk öğrenciler arasında riyaziye bilgisi olan eski kaptanlar veya bazı yüksek statülü memur çocukları bulunuyordu [42].

Tek odalı olarak açılan okul mekân açısından yetersizdi. Haftanın iki günü tatil olan okulda "*Türkçe, Arapça, Fransızca, aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topoğrafya, harp tarihi, integral ve diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik"* [43] dersleri verilerek bu konulara hâkim donanma çalışanları, kaptanlar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Günde dört saat eğitim verilen ve devam mecburiyeti olmayan okulda kayıt ve mezuniyet esasları da ilk başlarda tam olarak belirlenmemişti [2] [41] [43].

1781 yılından itibaren Mühendishane-i Tersane-i Amire olarak anılmaya başlayan okulun eğitim sistemi, 31 Aralık 1782 tarihinde göreve gelen Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın reform çalışmaları içerisinde tekrar ele alınmıştır. Öncelikli olarak okulun mekân sorununu çözmek için Tersane Emini Mehmet Ataullah Efendi tarafından Tersane Zindanı yanında birkaç odalı bir bina inşa edilmiş ve 1784 yılında okul mevcut kadrosuyla buraya taşınmıştır. Beydilli, 1794 yılındaki tamirat keşif defterinden edindiği bilgiye göre bu binanın bir katı 189 m^2 (9x21 m) olmak üzere iki katlı olduğunu söyler [41] [42].

1784 yılında İstanbul'a gelen Mühendis Teğmen Lafitte-Clave ve Kraliyet Mühendislerinden Yüzbaşı Joseph Gabriel Monnier gibi Fransız mühendisler İstihkâm konusunda uzmandılar. O dönemde kara mühendisliği eğitimi veren başka bir kurum olmadığı için subaylar bu okulda eğitim vermeye başlamışlardır. 28 Ekim 1784 tarihinde

10-12 kişilik bir talebe grubuna ilk derslerini veren Fransız mühendisler sayesinde istihkâm, tabiye ve hendese bilimi öğretilerek Kara Mühendisliğinin de temelleri atılmıştır. Mühendishane ’de bu iki Fransız mühendis tatbiki (ameli) dersler, Gelenbevi İsmail Efendi, Kassabbaşızade İbrahim Efendi gibi hocalarda teorik (ilmi) dersler vermişlerdir [38] [41].

Okulda uygulanan eğitim sistemi hakkında şunlar söylenebilir: “*Baron de Tott tarafından Türkçe olarak yapılan dersler, talebelerin defterlerine yazması ve ertesi gün aralarından seçilen birisinin dersi arkadaşlarına tekrar etmesi şeklinde işlenmiştir. Böylece talebelerin derse olan alakaları devamlı canlı tutulmaya çalışılmıştır. Uygulamalı derslerde ise talebeler, gün boyu Okmeydanı’nda grafometre ile üçgenlerin açılarının hesaplamalarıyla uğraşmışlardır*” [38].

Sadrazam Halil Hamid Paşa’nın reformları kapsamında gemi inşa edilerek donanma oluşturma fikri önem kazanınca Fransa’dan bu konuda uzman mühendis istenmiştir. Bunu müteakip, “*yeni bir savunma sisteminin kurulması, gemi inşa tekniklerinin eğitimi ile bu konudaki geleneksel Osmanlı sisteminin değiştirilmesi, mevcut donanmanın mümkün olduğu ölçüde yeniden teşkili ve Avrupa’nın güçlü donanmalarının seviyesine çıkartılması hususunda çalışmak üzere*”, 1784 yılında Jean-Jacques Sebastian Le Roy İstanbul’a getirtilmiştir [38] [42].

1786 yılında Monnier, 1788 yılında Lafitte-Clave Fransa’ya geri dönmüştür. Lafitte-Clave’in ayrılmasından sonra matematik dersini vermek üzere Hoca Gelenbevi İsmail Efendi atanmıştır. 1790 yılında İsmail Efendi ayrılınca yerine Palabıyık Mehmet Efendi tayin edilmiştir. Palabıyık Mehmet Efendi 1797 yılına kadar Tersane Mühendishanesinde görev yapmıştır [38] [42].

III. Selim’in başlattığı Nizam-ı Cedid hareketi kapsamında kara ve deniz mühendislik eğitimi de ele alınarak, Tersane Mühendishanesinde *gemi inşa, haritacılık, seyrüsefer* ve *coğrafya* derslerini vermek üzere hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır [38].

Şekil 3. 2 18. Yüzyılda Tersane-i Amire bölgesini gösteren Kauffer haritası [38]

Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa 1792 yılında göreve gelince, Tersane Mühendishanesini yeni bir düzene koyma yolunda çalışmalara başlamıştır. Mühendishane-i Tersane-i Amire'yi bir *Bahriye Mühendishanesi* haline getirmek isteyen Paşa, 1793 yılında İstanbul'a gelen gemi inşa mühendisi Jacques Balthasard le Brun'u mühendishanenin başına getirmiş ve gemi inşa sınıfı açarak hocalığına tayin etmiştir [38].

Mektep 1806 yılında kabul edilen Mühendishane kanunu ile birlikte *Mühendishane-i Bahri-i Hümayun* adını almış ve 1797 yılından başlayarak *Fenn-i İnşa* ve *Fenn-i Harita ve Coğrafya* adlarında iki şube halinde 1821 yılına kadar eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmiştir [2] [38].

1821 yılında çıkan yangın sonucu Mühendishane-i Bahri binası yandığı için eğitime bir yıl ara verilmiştir. Bundan sonra Mühendishane önce 1822 yılında Parmakkapı'ya sonra 1830'da Heybeliada'daki kışlaya taşınmıştır [2].

Tanzimat döneminde Mekteb-i Bahriye ismini alan okul 1838'de Tersanede yeni inşa edilen mektep binasına taşınmıştır. 3 yıllık eğitim verilen okula son değişiklikle idadi sınıfları da eklenmiştir [43]. Belli bir süre burada faaliyet gösteren okul bundan sonra 1845 yılında bitirilen Heybeliada'daki inşaatı tamamlanan binasına taşınmıştır. Günümüzde bu bina Deniz Harp Okulu olarak faaliyetlerine devam etmektedir [2].

Sakaoğlu'na göre Mühendishane-i Bahri Türk eğitim tarihimizde ilk kez Fransız öğretmenlerin Fransızca ders anlatmaları, öğrencilere araç gereç kullanımının öğretilmesiyle önem kazanır [43].

3.2.3 Mühendishane-i Berri-i Hümayun

1792 yılında Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarını yeniden düzenleyen kanunnameler yayınlanmış ve Hasköy'de 1792 yılının sonlarında Humbaracı ve Lağımcı Ocakları için yapımına başlanan kışla binası 1794 yılında bitirilerek asker alımına başlanmıştır [38] [44].

Kışla binası henüz tamamlanmadan önce, Kâğıthane'deki barakalarda hizmet veren Humbaracı Ocağı içinde, 1794 yılında, ocağın mensuplarına matematik ve hendese eğitimi vermek üzere Mühendishane-i Cedid (Mühendishane-i Cedide der Kışlak-ı Humbaraciyan) adı verilen Tersane-i Amire 'deki mühendishane gibi bir okul açılmıştır [38] [41].

Kurulan bu okul teorik eğitim programları bakımından Avusturya Askeri ve Mühendislik Akademisi (Akademie Militar ve Akademie Enginieur) uygulamalı eğitim programlarında ise Fransa'daki askeri eğitim kurumlarını örnek almıştır [41].

Bu yeni okulun kurulmasındaki asıl neden Avrupa orduları karşısında mağlup olmamak için orduyu yeni bir düzene sokup, fen eğitimi almış kadrolar yetiştirmektir [2]. "*…muharebelerde asl olan, askerin sayısal çokluğu değildir. Galibiyet için esas şart, harb ilmine ve san 'atına vakıf ve askerin düzenli bir şekilde sevk ve idare edilmesidir. Bir devletin esas kuvveti, bu sahada göstereceği başarı ile ölçülmektedir. Bu sebepten, Avrupa devletlerinde askeri okulların nizamlarına fevkalade ihtimam gösterilmektedir ve buralarda ihtiyaçları devlet eliyle karşılanan üç-beş yüzer talebe, en yeni bilgilerle ve en iyi şekilde yetiştirilmektedir"* [41].

D’Ohhson, Mühendishane için ayrı olarak inşa edilmesi planlanan bina hakkında, III. Selim’e sunduğu layihada Kâğıthane bölgesini teklif etmiştir. Bu teklif Kâğıthane’nin İstanbul’dan uzak olduğu, talebelerin yol masrafı yapacakları gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bahçekapı civarında kurulması önerisi getirilmesine karşın bu öneri de şehrin çok içinde olduğundan “*hatıra gelmeyecek bazı kimesnelerin müdavemetleri melhuz olduğundan*” denilerek kabul edilmemiştir [38] [41]. Yer seçimi ile ilgili değerlendirmeler neticesinde mektep binasının Hasköy’de, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları kışlasının civarında inşa edilmesine karar verilir [38] [44].

1794 yılının son aylarında başlayan Mühendishane binasının inşaatı 1795 yılı içerisinde tamamlanır. Yapının mimari özellikleri hakkında Uğurlu şunları ifade eder: “*Yüksek bir su basmana oturan bir zemin kat, bir üst kat ve muhtemelen bir bodrum kata sahip olduğu görülen yapının, üst katında hoca ve halife odaları olarak kullanılan iki oda, iki derslik ve bir divanhane, zemin katında ise iki oda, iki derslik ve bir talimhane odası yer alır*” [44].

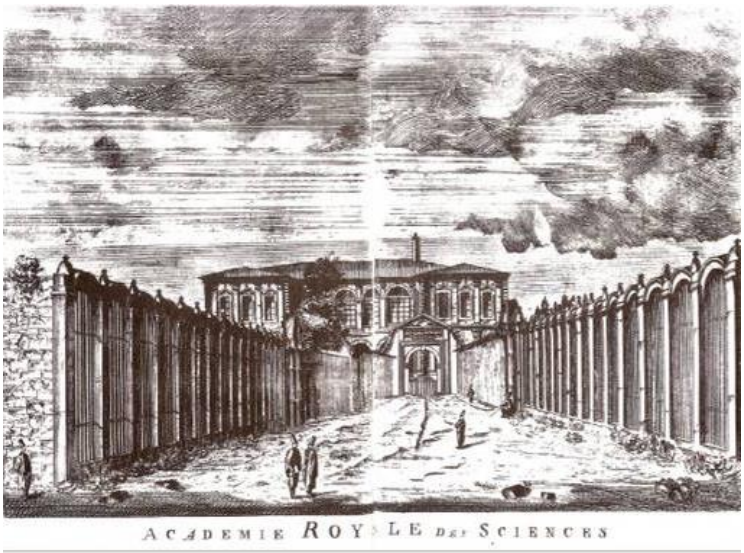

Şekil 3. 3 Mühendishane-i Berri-i Hümayun Binası’nın girişi [45]

Mühendishane-i Cedid kurulduktan sonra Tersane Mühendishanesinde görevli hoca ve halifelerden bir kısmı yeni açılan bu okula gönderilmiştir [2]. Okula baş hoca olarak Tersane Mühendishane ’sinden müderris Abdurrahman Efendi tayin edilmiştir [38] [41].

Okul ve zemin katında açılan matbaa dönemin en önemli yapılarından birini oluşturmuştur [41].

1801 yılında baş hoca olan Hüseyin Rıfkı Tamani ile Avrupa tarzı fen eğitimine geçen okul 1806 yılında III. Selim tarafından Humbaracı ve Lağımcı ocağından ayrılarak tekil bir eğitim kurumu haline getirilmiş ve aynı yıl Mühendishane Kanunnamesinin yürürlüğe girmesi ile de öğrenci sayısı 40'a düşürülmüştür. 1806 kanunnamesi ile adıMühendishane-i Berri-i Hümayun olan okulun ders programımodernleştirilmiş ve her sınıfta on talebe olacak şekilde dört sınıf olarak düzenlenmiştir. Dört senelik eğitim verilen [43] talebelerin askeri personel kabul edilip maaş aldığı okulda sınıf geçme ve mezuniyet şartları Osmanlı klasik dönemindeki gibi silsile usulü ile yapılmıştır [2] [38].

III. Selim'in tahttan indirilmesinden 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar geçen süre boyunca Mühendishane-i Berri-i Hümayun 'da eğitim ihmal edilmiştir. Bu tarihten sonra ocağın yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye II. Mahmut'un reformları kapsamında personel sağlamak için Mühendishanenin talebe mevcudu arttırılmıştır [42].

1848 yılında hazırlanan bir nizamname ile okul Topçu ve Mimar (İstihkâm) Mektebi'ne dönüştürülmüştür [2]. Mühendislik eğitimi 1864 yılına kadar Hasköy'de sürdürülmüş, 1871'de Mühendishanenin Harbiye sınıfları Harbiye'ye, Topçu İdadisi sınıfları Maçka'daki kışlaya taşınmıştır. Hasköy'deki Mühendishane binasında bir süre Harbiye Mektebi'ndeki Topçu ve İstihkâm İdadi sınıfı talebelerine eğitim verilmiştir [42].

Günümüzde mevcut olan Mühendishane binası kuzey cephesinde bulunan 1847-1848 tarihli kitabe ve tuğraya göre Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. 1889-1890 tarihli yapının güney cephesinde bulunan kitabeye göre ise yapı II. Abdülhamid döneminde yenilenmiştir [46].

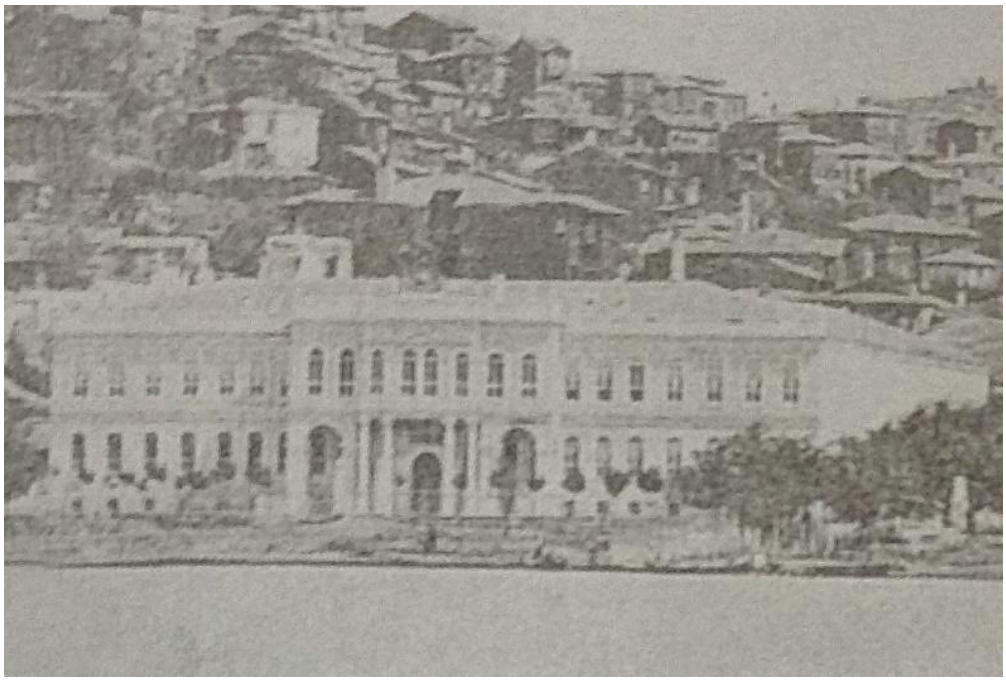

Şekil 3. 4 Mühendishane binasının 1880 - 1883 yılları arasında durumu [46]

Mühendishane-i Berri-i Hümayun bünyesinde 1884 yılında açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi ile günümüzde eğitim veren İstanbul Teknik Üniversitesi'nin de temelini oluşturur [42].

3.2.4 Askeri Tıp Mektebi

Osmanlı Devletinde modern tıp eğitimi 1807 yılında İstanbul Tersanesinde (Tersane-i Amire) kurulan Tıp Mektebi (Tersane Tıbbiyesi) ile başlamıştır. Tıp mektebi donanmanın doktor ve cerrah ihtiyacını karşılamak ve Osmanlı Devleti'nde Tıp eğitimini yaygınlaştırarak Osmanlı vatandaşı doktorların yetişmesini sağlamak üzere kurulmuştur. Bu mektep bir yandan da ordudaki birtakım hastalıkları önleyip, doğudaki kolera salgınına karşı önlem almak [47] amacıyla hekim yetiştirecekti. Tersane 'de açılan bu yeni tıp mektebi o dönemde ortaya çıkan Kabakçı İsyanı, III. Selim'in tahttan indirilmesi gibi olaylar neticesinde kısa sürede faaliyetlerini durdurmuş ve kurum 1822 Kasımpaşa yangınında tamamen yanmıştır [2] [3] [48].

Bu mektepten sonra 14 Mart 1827 tarihinde ordunun hekim ihtiyacını karşılamak için Hekimbaşı Behçet Efendi'nin tavsiyesi üzerine [48], Veznecilerde Şehzadebaşı civarındaki yeniçerilerin boşalttığı Acemi oğlanlar kışlasında bulunan [49] Tulumbacı

başı konağında [50] "Tıbhane-i Amire" isimli askeri tıp mektebi kurulmuştur. Sultan II. Mahmut'un Hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi'nin nazırlığında kurulan ve dört sınıf olarak planlanan mektepte, talebelerin yabancı dil öğrenmeleri için ders programlarına İtalyanca ve Fransızca dersleri eklenmiştir [2] [3] [50].

Mektebe ilk alınacak öğrenciler Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin acemi askerlerinden veya bu işe yetenekli ve yaşı uygun olan gençlerden seçiliyordu [51].

Tıbhane-i Amire 'de uygulanan eğitim programı hakkında şunlar ifade edilebilir: "*Saray tabibi müderris Mısri Seyyid Ahmed Efendi birinci sınıfa hoca tayin edildi ve tatil olan Salı ve Cuma günleri dışında, halifesi ile beraber öğrencilere her sabah dil bilgisi, cümle yapısı, imla, kitabet (kompozisyon), tıbbi bitki ve ilaçların, hastalık ve sakatlıkların Türkçe ve Arapça tanımlarını (tıp terminolojisi), boş zamanlarında Kuran-ı Kerim ve ilmihal öğretecekti. Muallimlerden biri Fransızca ve cerrahi uygulamaları, diğeri ise yabancı dilini ilerletmiş olanlara anatomi ve tıp bilimine giriş dersini resimlerle göstererek anlatacaktı. Bir hattat da güzel yazı sanatını öğretecekti. 1827 yılında ilk sınıfta 40 öğrenci olup, 20'şer kuruş aylık burs alıyorlardı. (…) İkinci sınıfta İtalyanca dil bilgisi ile cümle yapısının öğretilmesine ve İtalyanca tıp kitaplarından tercümeler yapılmasına karar verildi. (…) 1829'da Tıphane'nin üçüncü sınıfı açıldı ve 50'şer kuruş aylık ve tay inat alan 40 öğrencisi vardı. (…) Tıbhane-i Amire'nin kuruluşundan ancak altı sene sonra 1833'te son sınıf açıldı ve başarılı olan kırk kişi kaydoldu. (…) 1833'te üçüncü sınıfa fizyoloji ve ilaçların yararları konulu dersler eklendi. Anatomi dersi modeller üzerinden anlatılıyordu. Son sınıfta fizik (hikmet-i tabiiyye), kimya (kemika), botanik (ilm-i nebatat) gibi fen bilimlerine ait en yeni bilgiler öğretiliyordu. Son sınıfa uygulamalı tıp (tıbb-ı ameli) dersleri eklendi*". Ayrıca 1833 yılında öğrencilerden yetenekli olan 63 kişi sınavla seçildi ve hastanelerde görevlendirildi [51].

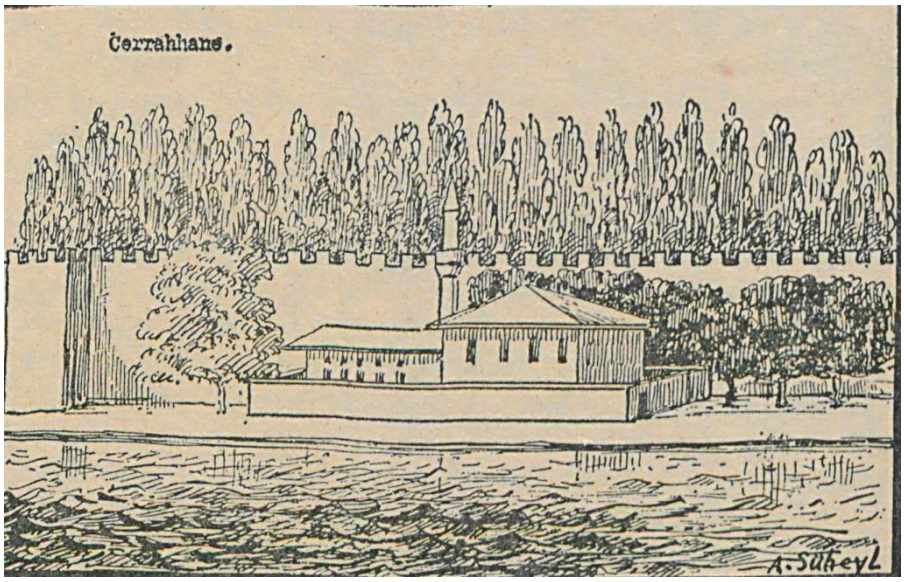

Şekil 3. 5 Cerrahhane-i Amire'nin ilk açıldığı Hastalar Odası binası [49]

Tıbhane-i Amire 'den sonra ordunun ihtiyacı olan cerrahları yetiştirmek üzere 1832'de Topkapı Sarayı müştemilatından Değirmen kapı dışında Yaldızlıkapu'da Hastalar Odası denilen binada *Cerrah hane-i Amire* açılmıştır. Hastalar odası binası ortası avlulu, etrafı duvarlarla çevrili, surların dışında uzun bir bina idi. Mektebin başına Sade de Galliere (Sat Deygalliere) isminde Fransız bir cerrah getirilmiş ve Tıphane'de Cerrahi eğitimi alan 20 talebe de bu binaya nakledilerek eğitimlerine burada devam etmişlerdir [49] [52] [48].

Tıphane'de cerrahi eğitimi alan talebeler anatomi öğrenmiş ve hastalar üzerinde eğitim alma imkânı bulmuşlardı. Mektebin başına getirilen Fransız Cerrah genel anatomi, sargıcılık, hastalıkların sebepleri ve belirtileri, askeri tıp, cerrahi kimya gibi dersler okutuyordu [51].

İlerleyen yıllarda 139 öğrencinin bulunduğu Tıbhane-i Amire ile 107 öğrencinin bulunduğu Cerrahhane'nin programları yeniden düzenlenmiş ve bu iki mektep 1838 yılında birleştirilerek, yer darlığı ve Tulumbacı başı konağının satılması sebebiyle Topkapı Sarayı içindeki Otlukçu kışlasına taşınmışlardır [2] [48] [49] [50]. "*Yeni kışla Sarayburnu tarafında bulunan fırın ve kışlanın bulunduğu yerde idi. Dış boyasından dolayı Kırmızı Kışla da deniliyordu. Sonraları Gülhane hastanesi olan binanın ön kısmı idi. Burada, yemek, yatak ve ders odaları ve salonlara ek yapılarak genişletilmişti*" [49]. Burada eğitimin daha verimli olacağı düşüncesiyle okul yatılı hale getirilmiştir [51].

1838 yılında Otlukçu kışlasından Galatasaray'a taşınan okul, 1839 yılında [53] başına Avusturyalı C. Ambroise Bernard getirilerek yeni bir teşkilatlanma ile açılmış ve mektebin adı *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane* olarak değiştirilmiştir [2] [49].

Açıldıktan sonraki yıllarda düzenlenen diplomalarda okulun adı Türkçe ve Fransızca olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Ecole Imperiale de Medecine/Faculte de Medecine de Constantinople olarak belirtilmiştir. Yabancılar arasında okulun adı Galatasaray Tıp Okulu (Ecole de Medecine de Galata-Serai) olarak da biliniyordu [54].

Nuran Yıldırım Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane binası hakkında şunları söyler: "*Okul binası büyük bir iç avlu çevresinde iki kattan oluşan paralelkenar biçiminde görkemli bir yapıydı. Botanik bahçesi ile birlikte, yaklaşık 27 km^2 tutarında geniş bir alana yayılmaktaydı.*

Ön cephede İyon ve Korint üslubuna göre yapılmış iki sıra sütuna yaslanan büyük kubbesiyle görkemli bir ana giriş kapısı vardı. Girişte, ana cephenin ortasında, yuvarlak

Şekil 3. İstanbul Panaromasında sağ üst köşede Mekteb-i Tıbbiye [48]

Geniş bir kütüphane salonu ile bunun sağında ve solunda anatomik preparatlar ve doğa tarihi koleksiyonlarının korunduğu salonlar yer almaktaydı.

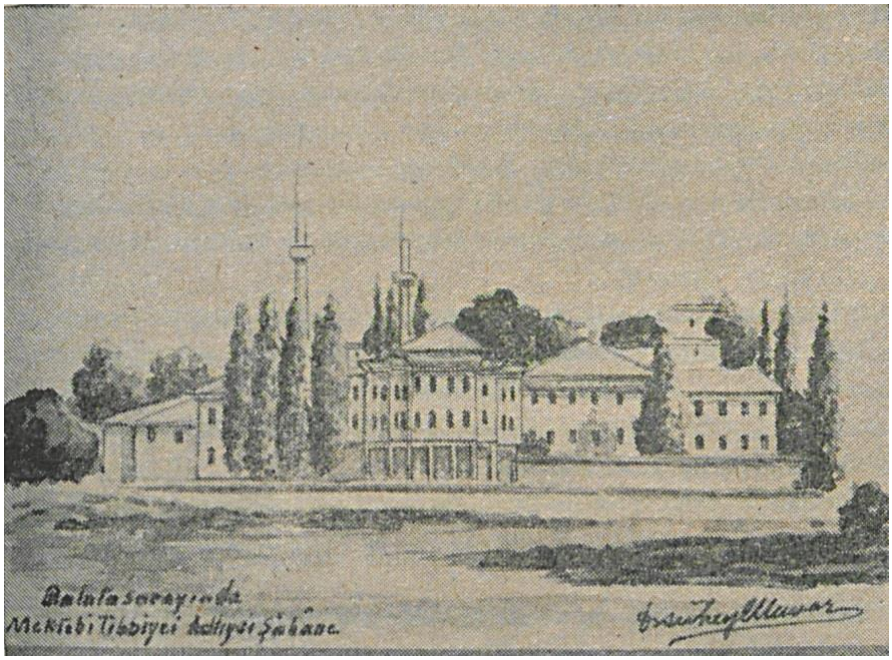

Şekil 3. 6 Mekteb-i Tıbbiyenin Bulunduğu Galatasaray'ı binasının resmi [49]

Yan cephelerden birinin ortasındaki büyük merdivenle Padişahın özel dairesine çıkılıyordu. Aynı cephede hekimbaşı ve görevlilere ayrılmış odalar yan cephede ise bir klinik bulunuyordu. Boğaza nazır arka cephede 300 öğrencinin barınabileceği,

Şekil 3. 7 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kapısı – 1839 [55]

Yatakhane ve yemekhaneler vardı. Okulun matbaasında hocaların yazdığı Fransızca ve Türkçe eserler, halkı aydınlatmak için de salgın hastalıklar ve aşı hakkında risaleler basılıyordu. Okulun bünyesinde bulunan merkez eczanede (Pharmacie Centrale)

Eczacılık Sınıfı öğrencileri pratik yapıyor ve üretilen ilaçlar askeri hastanelere de gönderiliyordu" [54].

Terzioğlu'nun ifadesine göre "*Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, 1842 yılında Fransızca 1300 cilt tıbbi kitaptan oluşan zengin bir koleksiyona ve ayrıca mineraller koleksiyonuna sahipti. Dr. Bernard iç hastalıkları ve cerrahi derslerini vermekteydi. Klinik dersleri Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanenin beş hasta koğuşlarında verilmekteydi. Buralarda ebelerde yetiştirilmiş ve parasız olarak başvuranlar aşılanmıştı*" [48].

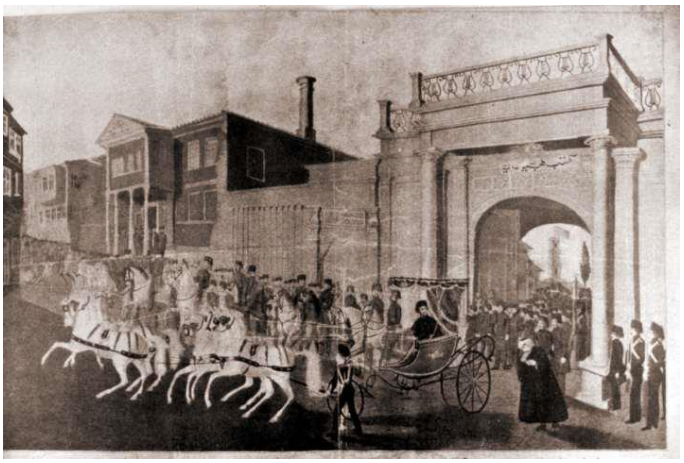

Şekil 3. 8 Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının girişi [55]

11 Ekim 1848 tarihinde çıkan yangın sonucu Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane binası tamamen yanarak yok olmuştur [54] [56]. Mektebe ait bütün müzeler, eczane, botanik bahçesi ve kütüphane tamamen yanmıştır [54].

Bu yangından sonra Mekteb-i Tıbbiye 1848 yılında Halıcıoğlu'ndaki Humbarahane kışlasına taşındı. Burada 15 sene eğitim veren mektep 1865'te kolera salgını çıkınca kışlanın kolera hastanesi haline getirilmesi sebebiyle Hasköy'de Gerger oğlu Konağına nakledildi. Ancak Gerger oğlu konağının da yetersiz gelmesi üzerine mektep 1866'da Demirkapı'daki Taşkışla'ya (Sirkeci) taşınmış ve 1874 senesine kadar toplam 8 yıl burada eğitim vermiştir.

Tıp mektebi Galatasaray'ına yeniden inşa edilen binaya 1874'de tekrar taşınarak iki sene daha Galatasaray'ında kalmıştır. 1876'da Galatasaray Sultanisinin açılmasıyla mektep tekrar Demirkapı'ya taşınmış ve 1903 yılına kadar eğitime burada devam edilmiştir [52] [56].

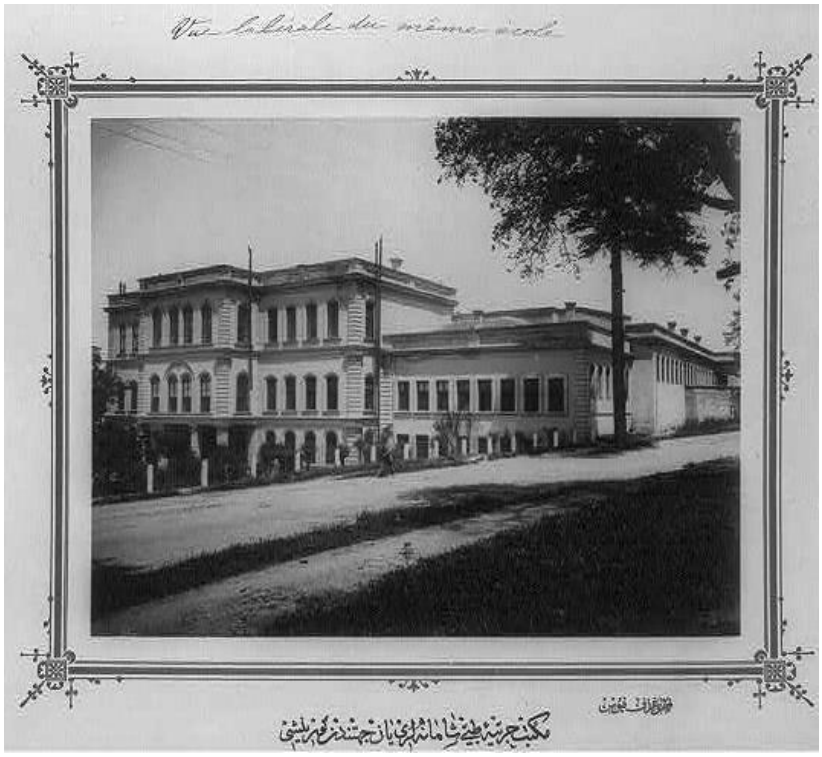

Şekil 3. 9 Demirkapı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [57]

İlk mezunlarını 1843'te veren [50] mektebe 1854 yılında İdadi sınıfları da eklenmiş ve 1870 yılına kadar Fransızca olarak sürdürülen eğitim bu tarihten sonra Türkçe olarak devam ettirilmiştir [9].

1867'de açılan Sivil Tıp mektebi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane, 1909'da Haydarpaşa'da açılan yeni binaya taşınarak Darülfünun Osmani Tıp Fakültesi adı altında birleştirilmiştir [58].

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1838- 1848 yıllarında Osmanlı Devleti'nde çağdaş tıp öğretimi yapan tek kurumdu. "Mektepte hekim ve cerrah dışında eczacı, ebe, cerrah muavini ve sağlık memurları yetiştiriliyordu. Mektep bunlardan başka sağlık hizmetlerindeki düzenlemeleri gerçekleştiriyor, ordunun temizliğini sağlıyor, salgınlarla mücadele ediyor, çiçek aşısı üretme ve uygulamasını yapıyordu. Dönemin hekimbaşısı aynı zamanda Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin nazırıydı. Bu sebeple okulun o yıllarda sağlık bakanlığı gibi görev yaptığı söylenilebilir [59].

3.2.5 Mektebi Harbiye

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasından sonra yerine kurulan Asa kir-i Mansur-i Muhammediye ordusu içinden bazı genç er, onbaşı ve çavuşlar seçilmiştir. Yeni savaş tekniklerini bilen subaylar olarak yetiştirmek üzere seçilen bu kişiler, Mühendishanelerde veya Sıbyan bölükleri adı altında teşkilatlandırılarak eğitilmeye başlanmışlardır. Ülkenin yetişmiş subaya olan ihtiyacı bu teşkilatların daha ciddi bir program dâhilinde ele alınmasını gerektirdiğinden 1834 yılında tamir ettirilerek elden geçirilen Maçka Kışlasında, "Mektebi-i Harbiye" adında askeri bir okul kurulmuştur [3]. Mektebin başına Avrupa'da eğitim görmüş serasker Müşir Namık Paşa (1804 – 1892) getirilmiştir. Eğitimin bir tabur öğrencinin sekiz sınıfa ayrılarak verildiği okula Mühendishane 'den de hocalar getirtilerek ders programları düzenlenmiştir. Okulun kurulmasının ardından her yıl en yüksek başarıyı gösteren öğrenciler Viyana, Paris ve Londra'daki askeri akademilere eğitime gönderilmiştir. İlerleyen yıllarda eğitimini tamamlayıp dönen öğrencilerden Emin Paşa'nın mektebin nazırlığına getirilmesi ve Avrupa'dan getirtilen yabancı uzmanlar aracılığı ile eğitimin kalitesi yükseltilmiştir. Yine bu dönemde mektep iki kısma ayrılarak yüksek kısmı Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, idadi kısmı ise Mekteb-i Fünun-ı İdadiye ismini almıştır. 1846 yılında okul Maçka'daki binasından Harbiye'deki yeni binaya taşınmıştır. 1. Dünya savaşından sonra mektep Topçu Mektebi ile birleştirilmiş ve "Muhtelit Harbiye Mektebi" ismini almıştır. 1936 yılında mektep Ankara'ya taşınarak eğitim faaliyetlerine devam etmiştir [2] [9] [38].

3.2.6 Muzika-ı Hümayun Mektebi

Yeniçeri ocağı ile birlikte Mehterhane 'inde ortadan kaldırılması sonucu ordunun ihtiyacını karşılamak üzere musiki eğitiminin verildiği Mızıka-ı Hümayun Mektebi Maçka'da açılmıştır.

Mektebin başına "Mızıka-ı Hümayun Usta kârı" unvanı ile Fransız ve İtalyan ordularında bando şefliği yapmış Giuseppe Donizetti getirilmiştir [60].

3.2.7 Askeri Baytar Mektebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda uzman veterinere olan ihtiyaç ilk olarak orduda hissedilmiştir. 1841 yılında, Mekteb-i Harbiye'de eğitim alan askerlere, ordu bünyesindeki hayvanların bakım ve tedavisini öğretmek üzere bir Baytar sınıfı tertip edilerek veterinerlik eğitimi verilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülmecid mektebin başına Prusyalı askeri veteriner hekim Godlewsky'ı getirmiştir [2].

Öğretim süresi dört yıl olarak belirlenen mektep ilk mezunlarını 1853 yılında vermiştir. 1873 yılına kadar bu durumunu koruyan Baytar sınıfı, bu tarihten sonra Mekteb-i Tıbbiye bünyesinde eğitime devam etmiştir [2].

1888 yılında Baytar sınıfı tekrar Mekteb-i Harbiye'ye alınmış ve eğitim programı yeniden düzenlenerek eğitim süresi beş yıla çıkarılmıştır [124].

Mektep 1905 yılında Askeri Tıbbiyenin bulunduğu Haydarpaşa'ya taşınmış ve 1909 yılından itibaren ise Baytar Mektebi adı altında Selimiye'de bulunan ayrı bir binada eğitim vermeye başlamıştır. Askeri Baytar Mektebi, 1921 yılında Mülkiye Baytar Mektebi ile birleştirilerek Baytar Mekteb-i Alisi adını almış ve eğitime devam etmiştir [2] [61].

Görüldüğü üzere 19. yy 'da modernleşme hareketleri ile birlikte eğitim vermeye başlayan bu okullar tıpkı ilk fabrikalar gibi tamamen askeri gayeler ile açılmıştır. Bu dönemde devletin henüz sivil halka meslek eğitimi verme gibi bir görevi yoktu [62].

3.3 19.yy 'da Eğitimin Genel Durumu ve Sivil Yaygın Eğitim

Askeri eğitim kurumları Tanzimat öncesi dönemde eğitim sistemi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Tanzimat öncesi dönemde açılan askeri okullara öğrenci yetiştirmek üzere 19. yy 'da yeni ortaöğretim kurumları açılmıştır. Bürokraside görev yapacak memur ve taşra bölgelerinde idari işleri yürütecek personel yetiştirmek üzere sivil mesleki okullar da bu dönem de faaliyete geçirilmiştir [36].

III. Selim'den sonra tahta çıkan IV. Mustafa döneminde duraklayan modernleşme çalışmaları ancak II. Mahmut'un tahta çıkmasıyla tekrar hız kazanmıştır. II. Mahmut döneminde, ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, Batı ülkelerine uzman yetiştirmek üzere

öğrenciler gönderilmiş ve bazı eserler Fransızcadan Türkçe 'ye çevrilerek eğitim dünyasına kazandırılmıştır [17].

Yeni ordu oluşturma çabaları yeniçeri askerleri arasında tepkiye sebep olunca 1826 yılında II. Mahmut Yeniçeri ocağını ortadan kaldırmıştır. Bu olaydan sonra askeri alandaki eğitim çalışmaları bir sisteme oturtulmuş ve 1839 yılından itibaren ortaya çıkacak olan sivil hayattaki modernleşme çalışmalarının da temelleri atılmıştır [2] [11].

Kodaman'a göre II. Mahmut din, eğitim ve hukuk alanlarında yenilikler yapmanın gerekliliğine inanmıştır. Çünkü ancak bu alanlarda yapılan yeniliklerle Batı teknik, bilim ve düşüncesinin Osmanlı Devleti'ne girebilmesi mümkündür [13].

II. Mahmut 1824'te bir ferman yayınlayarak İlköğretimi bütün halka yaymış ve mecburi hale getirmiştir. Ancak teşkilatlı bir çalışmaya dayanmayan bu eğitim hamlesi eğitimin finansman ve öğretim elemanı faktörleri düşünülmediği için etkisiz olmuştur [17].

3.3.1 Meclis-i Umur-u Nafia'nın Kurulması

II. Mahmut 1838 yılında eğitim işlerinden sorumlu merkezi bir teşkilat oluşturmuştur. Bu meclis sayesinde eğitim planlaması işleri medreseden alarak devletin denetimine geçirilmiştir. Meclis bir rapor hazırlayarak medrese dışında modern eğitim kurumlarının ve yeni mekteplerin açılmasına vesile olmuştur. Kodaman'a göre "*Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitim alanında teşkilatlanma Meclis-i Umur-u Nafia içinde olmuştur. Aynı zamanda 1838'de Maarif hakkında rapor hazırlayan komisyonla da merkezi teşkilatın kuruluşuna doğru bir adım atılmıştır".* Yani medrese dışında, maarif işleriyle uğraşan bir kurumu ortaya çıkarma çalışmaları başlamıştır denilebilir [13].

3.3.2 Mekatib-i Rüştiye Nezareti'nin Kurulması

1838'de yeni açılan *Mekteb-i Maarif-i Adliye* ve *Mekteb-i Ulum-u Edebiye* isimli okulların ve Sıbyan Mekteplerinin idaresinden sorumlu olmak üzere, *Evkaf Nezareti* bünyesinde *Mekatib-i Rüştiye Nezareti* kurulmuştur.

"…[A]ncak *Mekatib-i Rüştiye Nezareti'ni tahsis eden zihniyetin ve o zihniyetin açmış olduğu okulların tarihi gelişimine baktığımızda, adı geçen nezareti, modern eğitim teşkilatına götüren ilk basamak olarak görmek mümkündür. Başka bir deyişle, milli ve*

modern olmayan geleneksel medrese anlayışından ayrı olarak, yeni ihtiyaçlara göre düzenlenmiş bir eğitim sistemi geliştirmek isteyen kimselerin gayretiyle Mekatib-i Rüştiye Nezareti kurulmuştur" [13].

Kodaman Tanzimat'tan öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Maarif sisteminin sorunlarını ele alan kuruluşları şu şekilde sıralar;

- *Meclis-i Umur-u Nafia*
- *Darü'ş-Şuray- ı Bab-ı Ali*
- *Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye*
- *Mekatib-i Rüştiye Nezareti*

Bunlardan ilk üç sıradaki kurumlar Maarifle umumi düzeyde ilgilenmiş, Rüştiye Nezareti ise ilköğretim 'den sorumlu tutulmuştur [13].

Buna rağmen Somel, Mekatib-i Rüştiye Nezareti'nin isminde 'nezaret' kelimesi geçmesine karşın, bu birimin günümüzdeki bakanlık düzeyinde bir kurum olmadığını olsa olsa bir genel müdürlük niteliğine sahip olduğunu ifade eder [63].

3.3.3 Mekteb-i Maarifi Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye

Mekatib-i Rüştiye Nazırı Es'ad Efendi yeni açılacak rüştiye mektebi için bir nizamname hazırlayarak II. Mahmut'a sunmuştur. 1839 tarihinde Padişah'ın iradesi yayınlanmış ve ilk Rüştiye mektebi olan Mekteb-i Maarif-i Adliye kurulmuştur [64].

Mekteb-i Maarif-i Adliye'nin açılış sebebi *Bab-ı Ali* ve *Bab-ı Defterdari* kalemlerine kabiliyetli memurlar yetiştirmektir [13]. O döneme kadar çıraklık yoluyla yetişen memurların bu mekteple birlikte öğrenim görerek yetişmeleri ve böylelikle devletin memur kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmişti [17]. Bu mektepleri meslekten memurlara yönelik hizmet içi eğitim verilen kurs niteliğinde ileri seviyeli bir ilköğretim kurumları olarak tanımlayabiliriz [63].

Halk arasında Mekteb-i İrfaniye'de denilen bu okulun programında "*Arapça Sarf ve Nahiv, Farsça ve Tuhfe-i Vehbi, Gülistan, Hat, Kara Cümle, Darp, Taksim, Türkçe İnşa ve Fransızca Gramer, Hendese, Coğrafya, Tarih ve Politika*" gibi dersler bulunmaktaydı [3]

[17]. Mekteb-i Maarifi Adliye'ye daha çok paşa ve beylerin çocukları devam ediyordu [64].

Koçer'e göre Mekteb-i Maarifi Adliye'nin kuruluşunda şu hususlar dikkate alınmıştır:

- *"Okul kaleme girenlerin tahsillerini ilerletmek için açılmıştır.*
- *Okula Bab-ı Ali'ye ve Bab-ı Defteri kalemlerine giden memurlardan isteyenler çocuklarını da bu okulda okutturabileceklerdir. Okulu bitirenlerden Bab-ı Ali'ye gireceklerin sınavlarında Hariciye Nazırı, Bab-ı Defteri'ye gireceklerin sınavlarında ise Maliye Nazırı bulunacak ve bunlar mümeyyiz heyetinin başkanlığını yapacaklardır. Okul, Hariciye ve Maliye nazırlarının kontrolü altında öğretim yapacaktır. Belgede okula kayıt olma şartları bir bir ayarlanmıştır.*
- *Kalemlerde memur olanlardan okula yazılanların maaşlarını almakta devam edecekleri bundan sonra kalemlere yalnız bu okul mezunlarının alınacağı, yeniden kalemlere çırak olarak memur alınmayacağı da belirtilmiştir.*
- *Öğrencilerden mali yönden durumu elverişli olanlar, gündüzlü olarak okula devam edeceklerdir. Yalnız fakir ailelerden olanlarla, uzak semtlerde oturanlar okula yatılı olarak girebileceklerdir.*
- *Belgede yatılı olanların nasıl kontrol edilecekleri, okula saat kaçta gelip, kaçta gidecekleri, çeşitli derslerde öğretmenlerin ne gibi konulara dikkat edecekler, öğrenciye beş vakit namazın cemaatle nasıl kıldırılacağı da tespit edilmektedir.*
- *Okulda birkaç yıl okuyup da başarı gösteremeyen öğrencinin kalemlerden başka işlerde kullanılmaları, bu işlerde de kullanılamayacak derecede istidatsız görülenlerin ise, bir san 'ata geçmek üzere okuldan çıkarılacakları belirtilmektedir.*
- *Okulda ayrıca Fransızca dersi de gösterilmektedir. Fransızca derslerinin programa konması sebebi de açıklanmaktadır. Fransızcanın kuralları Arapçanın kurallarına uygundur. Arapçanın sarf ve nahvi gösterilmedikçe öğrenciye Fransızca öğretmenin bir faydası olmayacağı açık surette belirtilmektedir. Bu yüzden öğrenci Arapça ve Farsça sarf ve nahvi iyice öğrenmeden Fransızca öğrenimine başlatılmayacaktır. Bu derse başlanınca da masal kitapları ile vakit*

kaybedilmeden alfabeden sonra hemen gramere geçilecektir. Daha sonra Fransızca geometri, coğrafya, tarih ve politikaya dair kitaplar ele alınacaktır.

- *Öğrencinin okula ara vermeksizin ne surette devam edeceği, bu kanunun nasıl yürütüleceği, devamsızlarla, geç gelen öğrenciye ne gibi işlemler yapılacağı, devamsızlık dolayısıyla okuldan çıkarılanların yalvarma veya kayırma ile yeniden okula alınamayacağı yazılmaktadır.*
- *Her yıl sınavlarda kimlerin mümeyyiz olarak bulunacağı, sınavda başarı sağlayanlara nasıl ve ne kadar para armağan verileceği, sınavlarda hak ve hukuka saygı gösterileceği, asla kayırmaya meydan verilmeyeceği, hile yollarına sapanların sorumlu düşecekleri açıklanmaktadır. Fransız dili sınavlarına yalnız o dersin öğretmeni ile okulda bulunan ve bu dili bilen diğer öğretmenler katılabileceklerdir.*
- *Okulun müdürü öğretmenlerle görüşerek, okul ve dersler konusunda bir karara varabileceklerdir. Öğretmenlerden ilim yolunda ilerlemek isteyen olursa onlara engel olunmayacak, üstelik bu yolda yürümeleri için onlara her türlü kolaylık sağlanacaktır. Bütün öğretmenlerin ve Saray öğrencilerinin takabilecekleri nişanlara da ayrıca yer verilmektedir.*
- *Okul öğrencisine verilecek olan yazlık ve kışlık elbisenin ve bütün ders araçlarının türü, miktarı bir bir sayılmıştır. Yalnız öğrenciye verilecek azık vesairenin Harbiye Okulu öğrencisine verilen cinsten olacağı belirtilmekte, öğrenciye verilecek olan aylıkların da Asakir-i Mansure erlerine verilen miktara göre tayin edileceği belirtilmektedir"* [17].

Okul Sultanahmet Cami'nin hünkâr mahfilinde eğitim vermeye başlamıştır. Mezunlarının memur olarak çalışmaya başlamalarından dolayı okula olan ilgi zamanla artmıştır. İlerleyen dönemde mevcut okul binası talebi karşılamaya yetmeyince Süleymaniye Camii'nde *Mekteb-i Ulum-ı Edebiye* ismi verilen ikinci bir şube açılmıştır. Mekteb-i Ulum-ı Edebiye'ye ise daha çok esnaf çocukları rağbet etmiştir [64].

İki okulda ilk sınavlarını 1 Mayıs 1841 yılında yaparak ilk mezunlarını vermişlerdir. Mezun olan öğrenciler devlet dairelerine atanarak memur olarak çalışmaya başlamışlardır [64].

1857 yılında Mekteb-i Maarifi Adliye'ye bir Mekteb-i Maarif-i Adliye İdadisi eklenmiş ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye kapatılmıştır. İlerleyen yıllarda memur yetiştirmek için meslek okulların açılması, rüştiyelerin yaygınlaşması, Koçer'e göre ise Esma Sultan tarafından kendisine bağışlanmış olan arsanın Darülmaarife verilmesi gibi sebepler sonucu Mekteb-i Maarif-i Adliye kaybolmaya yüz tutmuştur [17].

3.3.4 Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin Kurulması

Abdülmecid bu dönemde sadece askeri sahada yapılan reformların başarılı olduğunu görmüş, diğer alanlarda yapılan reformları yeterli bulmamıştır. Eğitim alanında yeni bir hamlenin başlatılması için çalışmalar yapılmasını emretmiş ve bir hatt-ı hümayun yayınlamıştır. Bu hatt-ı hümayunda maarife önem verilmesi gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

"*İşte bu defa da huzurumuzda sana (sadr-ı azam) ve bilcümle vükelamıza ekiden tembih ederim ki şu akdem-i amal ve efkârımız olan ma'muriyet-i mülk ve tebaa hususunda ne makule esbab ve tedabir lazım ve muktezi ise… Bir an evvel bed ve sürü olunması nezdimizde matlup ve mültezim olmayla bu emr-i cesim ve hayr-ı azime icab ve iktizay-ı hal ve maslahat ne ise… İttifak-ı ukul ve ara ve ittihad-ı umum-u vükela ile müzakere ve mütalaaya teşebbüs ve ibtidar olunsun. Ve alelhusus bu meram-ı hayriyet encam-ı mülükanemizin ber vefk-i matlub-ı rehin-i hayyızı husul ve kemal olması dinen ve dünyeviyen her bir hususta izale-i cehl kaziyye-i hükmiyesine vabeste olmasıyla menba-ı ulum ve fünun ve mehaz-ı sanayi maarif nümuun olan mekatib-i lazime icad ve inşası ind-i şahanemizde akdem-i umurdan addolunmağla memalikin münasib olan mahallerine iktiza eden mekteplerin tanzimiyle terbiye-i ammenin çaresine bakılsın*…" [13].

Padişahın bu Hatt-ı Hümayunu üzerine çalışmalara başlanmış ve 1 Mart 1845 yılında Meclis-i Muvakkat-ı Maarif kurulmuştur. Bu kurulan meclisle birlikte eğitim alanındaki sorunları zamanın ihtiyaçlarına göre değerlendirip çözüm yolları bulacak bir kurum

oluşturulmuş oldu. Meclis'in kurulması ile ilgili Takvim-i Vekayi'de çıkan bir yazıda şu bilgiler verilir:

"*Padişahın Meclis'i Valada söylediği (dinen ve dünyevinen herkese lazım olduğu üzere izale-i cehl-i tebaa ile tahsil-i ulum-u diniye ve iktisab-ı maarif, Nafia kaziye-i mühimmiyesinin mevkuf bulunduğu vesailin icray-i iktizasına bakılması) sözleri üzerine… Meclis-i Vala'da mesele mütalaa ve müzakere edilmiştir. Cemiyetten her bir ferdin ilk önce dini meseleleri ve farzları bellemesi ve kendi işlerinde başkasına muhtaç olmayacak derecede tahsil etmesi insanlığın icabıdır. Sonra faydalı ilimleri, fenleri öğrenmesi ve mümkün olduğu kadar malumat, adap ve fezail sahibi olamağa çalışması icap eder… Bunun için İstanbul ve imparatorluk dâhilinde icap eden ve elyevm mevcut bulunan mekteplerin tanzimiyle, düşünülen faydaları husule getirecek surette sağlam ve daimi nizam tahtına idhal olunmasına… Ve ilk önce mahalle mektepleri ele alınacağından ona göre bir nizam kaleme alınması için ilmiye, seyfiye, kalemiye erbabından mürekkep olmak üzere bir Meclis-i Muvakkat tertip kılınmıştır*" [13].

Kodaman'a göre bu meclis 'in kuruluş nedenlerinden biride Mekatib-i Rüştiye Nezareti'nin eğitim alanında arzu edilen yenilikleri gerçekleştirememiş olmasıdır [13].

Batı kültür ve eğitimini tanıyan, yabancı dil bilen sekiz üyeden oluşan bu meclis haftada iki gün toplanarak çalışmalara başlamıştır [13] [64]. Çalışmalar sonucunda hazırlanan rapor Meclis-i Vala tarafından onaylanmıştır. Bu rapora göre:

- *"Avrupa'da olduğu gibi üç kademeli eğitim ve öğretim sistemine doğru yönelme fikri sezilmektedir. Bu durum, sıbyan ve rüştiye okullarının üstünde bir Darülfünun kurulmak istendiğinden anlaşılmaktadır.*
- *Mevcut ev açılarak okulların yönetimi için merkezi maarif teşkilatına ihtiyaç olduğu belirtildikten sonra daimi bir Meclis-i Maarif 'in kurulması önerilmiştir"* [13].

Yayınlanan bu nizamnamede alınan karar gereğince eğitim reformlarını planlamak üzere 1846 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur [64].

Meclis-i Maarif-i Umumiye görevi "*Geçici meclisin almış olduğu genel kararları teferruatlı bir şekilde ele alıp uygulamak ve ayrıca memleketin maarifle ilgili meselelerini müzakere ederek gerekli reformları yapmaktı*" [13]. Bu meclis Osmanlı

İmparatorluğu dâhilinde eğitimden doğrudan sorumlu ilk kuruluş olması bakımından önemlidir [13].

Meclis-i Maarif-i Umumiye eğitimdeki medrese ve ulema etkisini azaltmak için 1846 yılında *Mekatib-i Umumiye Nezareti*ni kurmuş ve Evkaf Nezaretine bağlı bulunan okullar bu nezaretin yönetimine verilmiştir [13]. Mekatib-i Umumiye Nezareti sadece Sıbyan mektepleri ve Rüştiyelerin yönetiminden mesul tutulmuştur. Bu yüzden bu mektep merkezi bir maarif teşkilatının oluşturulması yolunda önemli bir adım olarak kabul edilebilir [13].

Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin aldığı kararlar doğrultusunda İstanbul'da bulunan bazı Sıbyan mektepleri Rüştiye mekteplerine çevrilmeye başlanmıştır. 1847 yılında İstanbul'da Davut Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Bab-ı Ali'deki Ağa Camisinde rüştiye mektebi açılmıştır. İlerleyen yıllarda bu okullar İstanbul'da yayılmaya devam etmiş ve toplam 6 okul ve 870 öğrenci sayısına ulaşmıştır [64].

Meclis-i Maarif-i Umumiye hazırladığı bir raporda "*Ulum-u aliye ve Fünun-u Nafia'nın memlekete yayılmasını sağlamak, okullar için lüzumlu ders kitaplarını telif tercüme etmek, sade Osmanlıca ile dil, edebiyat ve tarih alanlarında yeni eserler yazmak gibi ilmi çalışmalar*" şeklinde görevleri tanımlanan bir *Encümen-i Daniş* kurulmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kurulacak bu komisyon Darülfünun 'da okutulacak ders kitaplarının hazırlanmasından da sorumlu olacaktı [13]. Komisyon 1851 yılında Divan yolundaki Darülmaarif mektebi binasında açılmıştır. Ancak komisyon kurulduktan sonra istenilen faydayı gösterememiş ve yaklaşık on yıl kadar görev yaptıktan sonra faaliyetleri durmuştur [65].

Kodaman, Encümen-i Daniş hakkında "*Her şeyden önce, maarif alanında şekli yeniliklerin yanında, esasta yani düşünce, anlayış, program ve öğretimde de yenilik yapma düşüncesini getirmiştir*" diyerek komisyonun önemine vurgu yapmaktadır [13].

3.3.5 Maarif-i Umumiye Nezareti'nin Kurulması

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılan yenilikleri hızlandırmak amacıyla merkezi bir maarif teşkilatının kurulması kararlaştırıldı. Mevcut olan Mekatib-i Umumiye Nezareti teşkilatı yetki ve kuruluş şekli olarak bu görevi yürütmekte yetersizdi. Bunun

üzerine 1857 yılında bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın temeli olacak olan Maarif-i Umumiye Nezareti kuruldu. Bu nezaretin kurulmasıyla birlikte devletin eğitim alanında Batılı teknikleri resmi olarak benimsediği kabul edilir [13].

1861 yılında yayınlanan bir vesikada Maarif Nezareti'nin görevleri belirtilmiştir. Buna göre:

- *"Harbiye, Bahriye ve Tıbbiyeden maada bütün okullar Maarif Nezaretine bağlı olacaklardır.*
- *Okullar üç dereceye ayrılmışlardır: a- Sıbyan, b- Rüştiye, c- Çeşitli fenlere ait mektepler (Mekatib-i Fünun-u Mütenevvia). Sıbyan okullarında Müslim ve gayr-i Müslim ayrı olacaktır.*
- *Rüştiyelerde talebeler karışık (Müslim, gayr-i Müslim) olacak ve devlete yararlı fenlerle, üst dereceye gitmek isteyenler için bazı temel bilgiler öğretilecektir.*
- *Üçüncü derecedeki okullarda her türlü ilim ve fenler okutulacak ve bu okullar da karışık olacaktır.*
- *Sınıf geçme imtihanla olacaktır.*
- *İkinci ve üçüncü dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak ve öğretmenlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır.*
- *Evvelce kurulmuş olan Meclis-i Maarif 'ten başka nazırın emrinde üyeleri Müslim ve gayr-i Müslim olan bir Meclis-i Muhtelit kurulacaktır. Meclisin vazifesi yukarıdaki maddeleri uygulamak mevcut okulların nizamnamelerini tamamlamak ve yapılan işleri Meclis-i Ali-i Tanzimat'a bildirmekti"* [13].

3.3.6 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

1869 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa ve beraberindekiler eğitimi bir nizamnameye bağlayarak, teşkilatlandırmak için Avrupa usüllerini de dikkate alan 198 maddelik *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'ni yayınlamıştır [2] [17].

Nizamname beş bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölüm mekteplerin kısım ve dereceleri, ikinci bölüm teşkilat, üçüncü bölüm mekteplerdeki sınavlar ve diplomalar, dördüncü bölüm muallimler, beşinci bölüm ise teşkilatın mali yönü hakkındadır [2].

"*Bu nizamname Tanzimatçıların eğitim hakkında neler düşündüklerini bize gösterir. Buna göre onların hedefleri ilk eğitimi mecburi yapmak ve köylere kadar yaymak, bu okulları kanun ve nizamlarla merkezden yönetmekti. Her okulun yeni öğretmen okullarından mezun olan bir öğretmeni olacaktı. Öğretmenlere yeteri kadar maaş bağlanacak ve bu maaşlar düzenli verilecekti. Okulların programları da değiştirilip, dini bilgiler yanında Dünya ile ilgili Aritmetik, Tarih, Coğrafya gibi dersler ekleniyordu. Bu yeni okullar vakıf sisteminin dışında gelişme gösterecekti*" [17].

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi,

- *"Öğretimde mecburiyet*
- *Genel okulların kademelere ve derecelere ayrılması*
- *Öğretim ve eğitim usullerinin düzenlenmesi*
- *Öğretmenlerin bilgilerini artıracak ve maddi rahatlıklarını sağlayacak tedbirlerin araştırılması*
- *Eğitim merkez idaresinin genişletilmesi ve düzenlenmesi ve taşra teşkilatının kurulması*
- *Öğrencinin gelişmesini teşvik edecek kaide ve usüllerin konması*
- *Genel eğitim ödeneği olmak üzere halktan belli bir para alınmasına karar verilmesi"* gibi yenilikler getirmesi bakımından önemlidir [17].

Kodaman, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin eğitim tarihi açısından önemini, "Ortaya koymuş olduğu 198 maddenin iyi veya kötü uygulanabilir olup olmasından çok, Türk maarifinde sistemleştirme ve kanunlaştırma hareketinin ilki oluşundandır" şeklinde açıklar [13].

Nizamnamede medreseler hakkında madde bulunmaması önemlidir. Bu durum eğitim hayatında başlayan ikiliğin derinleştiğine işaret eder. Böylelikle medrese gibi önemli

vakıf gelirlerine sahip bir kurumdan istifade edilmemesi gibi bir durum ortaya çıkmıştır [2].

3.3.7 Rüştiyelerin Gelişmesi

Rüştiye mektepleri 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisince yayınlanan tezkirede "*Sıbyan okullarının üstünde Darülfününa talebe yetiştiren orta dereceli okul*" şeklinde tanımlanmıştır. Rüştiyeler, 1846 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte açılmaya başlamıştır [13].

Rüştiyeleri sayısı 1869 yılında sayıları İstanbul'da 12'ye vilayetlerde ise 87'ye ulaşmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin Rüştiyelerle ilgili maddelerinde şunlar yer alır:

- *"Beş yüz haneden fazla olan her kasabada birer rüştiye açılacağı*
- *Rüştiyelerin her türlü masraflarının vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacağı*
- *Rüştiye binaları Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından gönderilen planlara göre yapılacağı*
- *Her rüştiye, talebe sayısına göre bir veya iki öğretmen ve ayrıca bir mubassır (gözetmen) ve bir de hademe tayin olacağı*
- *Muallim-i evvelin (başöğretmen) 800, ikincisinin 500, mubassırın 250 ve hademenin 150 kuruş maaşla istihdam edileceği*
- *Rüştiyelerde öğretim süresinin 4 yıl olacağı*
- *Bütün rüştiyelerin 1-23 Ağustos arasında tatile gireceği*
- *Rüştiyeyi bitirenlerin imtihanla idadiye kabul edileceği"* [13].

Nizamnamenin 23. Maddesinde rüştiyelerin ders programı şu şekilde verilir: "*Mebadi-i ulum-u diniye (din ilimlerine giriş), Lisan-ı Osmani Kavaidi, İmla ve İnşa, Tertib-i cedid üzere Kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i hudut, İlm-i hesap, defter tutmak usulü, Mebadi-i hendese, Tarih-i umumi ve Tarih-i Osmani, Coğrafya, Jimnastik, Rüşdiyenin bulunduğu bölgede kullanılan ikinci dil, ticaret merkezlerinde, isteyen talebeye dördüncü sınıfta Fransızca*" [13].

Erkek rüştiyelerinin açılıp yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte kızlar içinde rüştiye açılması düşünülmüştür. Bunun üzerine 1858 yılında Divan yolunda Kız Rüştiyesi (İnas Rüştiyesi) açılmıştır. 1862 yılında gazetelere ilanlar verilerek halktan kız çocuklarını bu okula göndermeleri istenmiştir. İlerleyen yıllarda İstanbul'da 7 adet daha kız rüştiyesi açılmıştır [64]. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde kız rüştiyeleri hakkındaki maddeleri şunlardır;

- *Kız rüştiyeleri ancak büyük vilayetlerde açılacaktır.*
- *Halkı sadece İslam veya Hristiyan olan şehirlerde bir İslam veya Hristiyan Okulu, karışık olanlarda ise ayrı ayrı iki okul açılacaktır. Ancak azınlık tarafı için 500 haneden sonra kız rüştiyesi açılabilecektir.*
- *Bu okulların öğretmenleri bayan olacak, ancak liyakatli bayan öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli erkek öğretmenler tayin edilecektir* [64].

Rüştiyelerin sayısı 1870 yılından itibaren iyice artmıştır. 1876'ya gelindiğinde 423 mektepte toplam 19.330 öğrencinin okuduğu bilinmektedir. Rüştiye mekteplerinin sayıca artıyor olması olumlu iken mektep binalarının okul için elverişli olmadıkları görülmüştü. Mektep sayısını artırmak için uygun olup olmadığına bakılmaksızın konaklar, boş evler mektep haline getirilmiştir. İstanbul'da müsait bina bulunmasına rağmen vilayetlerde tam tersi söz konusudur. Osmanlı – Rus savaşı sonunda İmparatorluk toprak kaybetmiş ve bu vilayetlerde bulunan rüştiye mektepleri de elden çıkmıştır. Bu sebepten 1878 yılında Osmanlı Devleti topraklarında bulunan rüştiye mektebi sayısı 300 civarı idi. Bu tarihten itibaren yeni rüştiyelerin açılmasına başlanmış ve okul sayısı tekrar eski seviyeye ulaşmıştır. 1880 yılından itibaren idadilerin önem kazanması rüştiyelere olan ilgiyi azaltmıştır. 1889 yılında yayınlanan bir irade idadi açılan yerlerdeki rüştiye mekteplerinin kapatılmasını bildiriyordu. Buna göre aynı yıl 22 rüştiye kapatılarak tüm kaynakları idadilere tahsis edilmiştir [13].

II. Meşrutiyet öncesinde imparatorluk genelinde toplam 619 rüştiye ve bu mekteplerde okuyan 40.000 civarı öğrenci bulunmaktaydı [2].

3.3.8 İdadiler

Tanzimat döneminde Harb Okulu ve Askeri Tıbbiye gibi yükseköğretim kurumlarına öğrenci yetiştirmek üzere yine bu kurumların bünyesinde açılan hazırlık sınıflarına idadi ismi verilmiştir [2] [3].

Bu mektepler, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bir ortaöğretim kurumu olarak anılmaya başlamıştır. Nizamnamede bin haneli her kasabaya bir İdadi mektebi açılmasına karar verilmiştir. Müslüman ve Hristiyan 4 yıllık rüştiye mezunu öğrencilerin bir arada eğitim göreceği bu mekteplerde öğrenim süresi üç yıl olacaktı [2] [3].

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde idadilerin açılması hakkında şunlar ifade edilir: "*Belki ileride ulum-u aliye mekatibinin teksiri iktiza eyleyeceği ve şunda olsa olsa rüştiye mekteplerinin fevkinde ve Mekatib-i sultaniye'nin madunda idadiye mekteplerinin küşad-ı muhtaç-ı bahis olabilir ise de, Mekatib-i rüştiyede her sınıf tebaa etfalinin mebadi-i ulum-u diniyesi tedris olunmak lazım gelmesinden dolayı bu nevi mekteplerin her cemaat için başka başka teşkili muktazi olmasına ve Mekatib-i sultaniye'nin def'aten tamim-i küşadı kaabil olmamasına mebni hem Mekatib-i sultaniye'nin ekseri tedrisatına mahal-i talim olmak ve hem de sunuf-u tebaa etfalinin muhteliten tahsil-i maarif tarikine sevki ve o cihetle beyinlerinde itilaf ve muhadenetin tahkimi kaziyyesi istihsal olunmak için Mekatib-i idadiyenin ihdası elzem olduğu*" [13].

Bunların sonucunda 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde idadilerin esasları şu şekilde belirtilmiştir:

- *İdadi okulları, rüştiyelerden mezun olan Müslim ve gayr-i Müslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları yerdir.*
- *1.000 haneden fazla ve bulundukları yerin önemine göre seçilecek her kasabada birer idadi okulu yapılacaktır.*
- *İdadilerin yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer giderleri vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.*
- *Her idadinin muavinleriyle beraber altı öğretmeni bulunacaktır.*
- *Her idadinin yıllık tahsilatı, personel giderleriyle birlikte 80.000 kuruş olacaktır* [13].

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde İdadilerin ders programı ise şu şekilde belirlenmiştir: "*Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye (Osmanlı Kanunları), Mantık, İlm-i Servet-i Milel (İktisad), Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiyye, Kimya ve Resim*" [2].

Programda Arapça, Farsça ve Din Dersleri yoktur. Nizamnamede eğitimin dili de belirtilmemektedir. Akyüz'e göre eğitim dili Türkçedir [3].

İdadi mekteplerinin esasları her ne kadar nizamnamede yayınlanmış olsa da mali sebeplerden ötürü 1872 yılına kadar hiç idadi mektebi açılamamıştır. 1873 yılında dönemin Maarif Nazırı Ahmet Cevdet Paşa, sadrazama gönderdiği bir tezkerenin sonunda idadiler hakkında şunları önermektedir:

- *"İstanbul'da Darülmaarif binasının numune idadiye çevrilmesi*
- *İdadilerde icabına göre, İngilizce, Fransızca ve Almanca derslerinin okutulması*
- *İdadilere öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimminde idadi şubesinin açılması ve mezunlarına rüştiye öğretmenlerinden 200 kuruş fazla maaş verilmesi*
- *İdadilerde, derslerin önemine göre, öğretim kadrosunun hiç olmazsa 10 kişilik olması ve gerekirse bir müdürle iki hademe tayin edilmesi"* [2] [13].

Bu tezkireden kısa bir süre sonra 1873 yılında Darül-maarif mektebi İdadiye dönüştürülmüştür. 1875 yılında ise vilayetlerde ilk idadi Mora'da açılmıştır [13].

İdadiler maddi imkânsızlıklar yüzünden hemen açılamamışlardır. Çünkü inşa maliyeti, tesis giderleri ve daimi masrafları çok fazla idi. Sonraki dönemlerde vergi gelirlerinde yapılan değişiklikler ile İdadilere gelir sağlanmış ve giderleri karşılanmıştır. Bunun sonucunda vilayetlerde idadiler açılmaya başlanmıştır [13].

"*Bu tarihlerde İdadilere o kadar önem verilmiştir ki, binalarının mimari tarzı üzerinde bile titizlikle durulmuştur. İdadi binalarının milli mimariye uygun yapılması arzu edilmiş ise de planlarını yapacak kabiliyetli mimarların yokluğu ve hal-i hazır Osmanlı mimarisinin de milli olmaktan çok uzak olduğu mülahazasıyla bundan vazgeçilmiştir. Bunun üzerine, okul resim ve planları Paris'ten getirtilerek vilayetlere gönderilmiş ve İdadiler Fransız okulları tarzında inşa edilmişlerdir*" [13].

Yıllar ilerledikçe idadi sistemi oturmaya başlamış ve bu okullar Osmanlı İmparatorluğu eğitim hayatında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu konu hakkında Unat şunları ifade eder: "*Bütün vilayet merkezlerinde rüştiye ile birlikte 5 senelik idadilerin yaygın bir halde açılabilmesi ancak 1882-1890 yıllarında kabil olmuş ve böylece gelişen ortaöğretim, kaza ve büyük nahiye merkezlerine kadar yayılan rüştiyelerle birlikte şehir ve kasaba halkı arasında yükseköğretim için öğrenci hazırladıkları gibi serbest meslekler, mahalli ve resmi hizmetler için de memur yetiştiren kaynaklar vazifesi görmeye başlamışlardır*" [53].

1903 yılından itibaren idadi mekteplerinde eğitim süresi altı yıla çıkarılmıştır [1]. II. Abdülhamit devrinin sonlarında imparatorluk dâhilinde bulunan 109 idadi de toplam 20.000 civarı öğrenci öğrenim görmekte idi [66].

3.3.9 Sultaniler

Tanzimat döneminde açılan rüştiye mekteplerinin yükseköğretime hazırlama konusunda yetersiz olduklarının fark edilmesi üzerine rüştiye ile yüksekokul arasında eğitim veren kurumlara ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi için başlangıçta *Darülmaarif* ve *Mahrec-i Aklam* gibi hazırlık okulları kurulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda bu ihtiyacın artması üzerine Batılı ülkelerdeki gibi yüksekokullara öğrenci yetiştirecek düzeyde yeni bir öğretim basamağının oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır [3] [13].

1856 Islahat Fermanında eğitim alanında reformlar yapılması gerektiği belirtmiştir. İlk olarak Osmanlı birliğini temin edebilmek için Müslüm ve gayr-i Müslümlerin eşit şartlar altında eğitim almasını sağlamak gerekiyordu. Bu şartlarda eğitimin Sıbyan mekteplerinde ve rüştiyelerde verilmesi sakıncalı bulunmuş ve bu eğitimin rüştiye ile yüksekokul arasında kurulacak olan yeni tip bir okulda verilmesi uygun görülmüştür. Bunun için Fransa'ya müracaat edilmiş ve oradaki örnekler üzerinde çalışmalar yapılmıştır [13].

1 Eylül 1868 tarihinde Fransız liselerini model alan, eğitim süresinin beş yıl, eğitim dilinin Fransızca olduğu, rüştiye ile yükseköğretim arasında Osmanlı birliği siyasetine

uygun bir biçimde eğitim veren Galatasaray Sultanisi (Mekteb-i Sultani) açılmıştır [3] [13].

1869 Nizamnamesinde Sultanilerin vilayetlerde de açılması gerektiği belirtilmiş ancak bu uygulanamamıştır. Mekteb-i Sultani uzun yıllar lise eğitimi vermeye devam etmiş ancak okula devam eden Osmanlı vatandaşı talebeler kendi kültürlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu konu hakkında Kodaman şunları ifade eder: …"*Osmanlılık fikrini aşılamak için, uygulama sahası olarak açılan bu okul, 1877 yılına kadar Türk ve Müslümanlardan ziyade gayr-i Müslim unsurların işine yaramıştır. Zira bu okul, Türkler arasında Osmanlı toplumundan kopuk, Fransız kültürü etkisinde kalmış, Batının dış görünüşüne hayran bir aydınlar zümresi meydana getirmiştir. Bulgar, Rum, Ermeniler için de, bunun tersine, milli duyguların aşılandığı yer olmuştur*" [13].

Okul başlangıçta Beyoğlu'ndaki "Galatasaray'ı" adı ile bilinen eski askeri idadi binasında eğitime başlamıştır. 1873 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile yer değiştirerek Gülhane'ye taşınmış ve burada 1877 yılına kadar eğitim vermiştir. İlerleyen yıllarda tekrar Galatasaray'a taşınan mektep Cumhuriyet devrinde Galatasaray Lisesi adını almış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür [2].

3.3.10 Darüşşafaka

1864 yılında yetim ve yoksul Müslüman çocuklarını eğitmek amacıyla *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye* adında bir dernek kurulmuştur. Derneğin 1872 tarihli nizamnamesinde "*Cemiyetin vatan sevgisini ve millet gayretini esas alacağı, üyelerinin bu yönde çaba gösterecek şahıslardan oluşacağı*" belirtilmiştir [67].

Dernek ilk olarak Beyazıt'ta Valide Emetullah Kadın Mektebi'nde Kapalıçarşı ve çevresinde çalışan çıraklara okuma yazma öğretmek üzere 3 sınıflı bir çırak mektebi açmıştır. Okula olan ilgi artınca Aksaray'da Ebubekir Paşa mektebinde bir şube daha açılmış ve mektep 1865'ten 1873'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür [67] [68].

Türkiye'nin ilk halk mektebi kabul edilen bu mekteplerde kitap ve ders araç-gereçleri öğrencilere ücretsiz sağlanıyordu. Bu mektepler 1873 yılından itibaren faaliyetlerini durdurmuşlardır [67].

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye cemiyeti kitap tercümeleri yaptırmış, kaynak kitaplar hazırlatmış ve 1867 yılından itibaren birkaç yıl yayınlanacak olan *Mebahis-i İlmiyye* adında bir dergi çıkartmıştır [67].

Cemiyet üyeleri o dönem açılan Mekteb-i Sultani gibi fakat yoksul çocukların eğitimi için düşünülmüş *Darüşşafakati'l- İslamiyye* isminde bir mektep kurmaya karar verdiler. Bunun için Fatih'te Maşuk Paşa Konağı satın alınarak Mimar Ohannes Kalfa 'ya proje hazırlatıldı. 1868 yılında yapımına başlanılan bina 1873'te tamamlandı ve mektep 28 Haziran 1873'te açıldı [67] [68].

Eğitimin 8 yıl olarak belirlendiği mektepte ilk 6 yıl iptidai-rüştiye-idadi sınıfları, son 2 yıl ise ali sınıflarından oluşuyordu [49]. 1873-1894 yılları arasında mektebi bitirenler yüksekokul mezunu olarak kabul edilmiş ve bazı mezunlar Posta ve Telgraf Nezareti'nde çalışmaya başlamışlardır [67] [68].

1904 yılında Darüşşafaka Maarif Nezareti'ne bağlanmış ve 1935 yılında Darüşşafaka Lisesi adını almıştır. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslimiye'nin adı ise 1935 yılında *Türk Okutma Kurumu*, 1953'te ise tüzük değişikliği ile *Darüşşafaka Cemiyeti* adını almıştır [67] [68].

3.3.11 ÖzelOkullar

İstanbul'da okullaşma sayısı hızla artmasına karşın bu dönemde artan eğitim talebini karşılamak ve çeşitli dallarda uzmanlaşmak isteyen kişiler için muhtelif konaklarda hususi mektepler açılmıştır. Bu okullar iptidai ve rüştiye düzeyinde açılmış olup, 20-30 odalı konaklar kiralanarak kurulmaya başlanmışlardır. Genel olarak subay ve memurların ders verdiği okullar, Mekteb-i Hamidiye, Mekteb-i Osmani, Ravza-i Terakki, Mekteb-i Edeb, Maşrık-ı Füyüzat, Şems'ül Mekatib, Şems'ül Maarif, Numune-i Terakki, Rehberi Marifet, Dar'ütta'lim, Darü'tttedris gibi isimlerle açılmışlardır. Her biri farklı dalda özelleşen okullardan kimi Fransızca kimi Arapça, kimi ise Fen ve Riyaziye alanında uzmanlaşmıştı. 1903 yılında İstanbul'da 28 özel okul bulunuyordu [5].

Bu özel okullar ücret karşılığı öğrenci kabul eden bir nevi ticari kurumlardır. Bu mektepler zamanla gerek kurucusunun vefatı gerek diğer okullarla rekabette geride kalması gibi sebeplerle kapatılmışlardır [20].

3.3.12 Öğretmen Okulları

Osmanlı İmparatorluğu'nda öğretmen yetiştiren okullar kuruluş tarihlerine göre dört grupta toplanabilir. Bunları orta öğretmen okulları, ilk öğretmen okulları (Darülmuaalim-i Sıbyan), yüksek öğretmen okulları ve özel ve mesleki öğretmen okulları olarak gruplandırabiliriz.

1878'de II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla birlikte erkek öğretmen yetiştirmek üzere Büyük Darülmuallimin adında öğretmen okulu açılmıştır.

29 Mayıs 1891 tarihinde düzenlenen bir nizamname ile iptidaiye, rüştiye ve aliye adında iki yıl eğitim veren üç şubeden oluşan yeni bir Darülmuallimin 3 Kasım 1891 tarihinde açılmıştır.

Özel ve Mesleki öğretmen okullarının ise üniversite seviyesinde eğitim vermesi düşünülmüş ancak okulun sadece idadi sınıfları açılabilmiştir. Bu okul 1877'de çıkan Osmanlı-Rus savaşı sonucunda öğrencisiz kalması üzerine kapatılmıştır [20].

1882 yılında öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul dışında da mektep açmak üzere çalışmalara başlanılmıştır. Bu tarihten önce Edirne, Bağdat, Adana, Beyrut, Halep, Hüdavendigar, Diyar Bekir, Şam, Trabzon, Kastamonu, Mamuretülaziz, Musul ve İzmir'de olmak üzere toplam 14 yerde bu okullardan mevcuttu. 1908 yılına kadar bu mekteplerin sayısı 31'e yükselmiştir.

Bu dönemde kız çocuklarının eğitimi üzerine de çalışılmaya başlanılmıştır. Tanzimat'a kadar kız çocukları yalnız Sıbyan mektebine kadar okuyabiliyorlardı. Ancak ilerleyen yıllarda hocalarının erkek olması yüzünden kız çocukları mekteplere devam edemiyorlardı. İlk olarak kız çocuklarının Sıbyan mektebi sonrası da eğitime devam edebilmeleri için ortaöğretimin ilk derecesi kabul edilebilecek kızlara özel Cevri Kalfa Kız rüştiyesi 1859 yılında açılmıştır. Kız rüştiyelerinin açılmasıyla birlikte bu okullarda okuyan öğrencileri yetiştirmek üzere gereken kadın öğretmenleri yetiştirme sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 1869 nizamnamesinde kız Mekatib-i Sıbyaniye ve rüştiyesine muallimler yetiştirmek üzere İstanbul'da bir Darülmuaalimat açılması kararlaştırılmıştır.

1870 yılında Sultanahmet'te ahşap bir konak kiralanarak okul binası olarak düzenlenmiş ve Darülmuallimat burada eğitime başlamıştır. İlk öğrenciler 1873 yılında mezun olmuş ve öğretmenliğe başlamışlardır. 1892 yılında mektebe hazırlık okulu niteliğinde 6 yıllık bir hazırlık kısmı kurulmuştur. 1916'da, Dârülmuallimât için, yeni bir nizamnâme ve müfredat programı oluşturulmuştur. 1922'de Maarif Vekâlet'ine bağlanan Darülmuallimat, 1924'te Kız Muallim Mektebi adını almıştır [3].

BÖLÜM 4

OSMANLI DEVLETİ'NDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİN GENEL GELİŞİMİ

4.1 Mesleki ve Teknik Eğitimin Genel Yapısı

Osmanlı Devleti'nde 18. yy 'da başlayan mesleki eğitimde modernleşme hareketleri Tanzimat döneminde hız kazanmıştır. Bu okulların bir sistem dâhilinde değil o anın ihtiyaçlarına göre açıldıkları ve bu sebepten eğitimden sorumlu Maarif Nezareti'ne değil, mesleki ve teknik hayatın denetiminden ve düzenlenmesinden sorumlu diğer nezaretlere (Nafia, Ziraat, Ticaret Nezaretleri) bağlı bulundukları bilinmektedir [53] [62].

Askeri okullar dışında meslek eğitim veren mektepler Tanzimat döneminde açılmaya başlamışlardır. Abdülmecid 1845 yılında yayınladığı Hattı Hümayun 'unda "*Memba-ı ulum ve fünun ve mezah-ı sanayi-i maarif nümün olan Mekatib-i lazimenin icat ve inşası*" ve "*memleketin münasip olan mahallerine iktiza eden mekteplerin tanzimiyle terbiyet-i amme çaresine bakılması*" diye buyurarak meslek eğitimi üzerinde ilk teşebbüsleri yapmıştır [53].

1830'larda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın tahrip gücü yüksek ordu birlikleri karşısında Osmanlı ordularının yenilgiler almasının sebebinin, Mısır'ın askeri alanda giriştiği eğitim hamlesi olduğu düşünülmekteydi. Mehmet Ali Paşa yönetiminde Mısır, Osmanlı Devleti'nden yaklaşık 30 yıl önce eğitim sistemini modernize etme çalışmalarına başlamıştı. Mısır idaresi 1834 yılında önce Şam, Halep ve Antakya'da modern askeri ilköğretim okulları kurdu. İlk olarak askeri ilköğretim okulları kurulmasının sebebi, okuryazar olmayan acemi askerler arasında temel bilgilerle donatılmış alt rütbeli

subaylar yetiştirmektir. Buradan yetişen subayların ordunun belkemiğini oluşturması planlanmıştı. Bu okullara devam eden talebeler üniforma giyiyor, okuma yazma ve hesap yapmayı öğrenip orduya alınıyorlardı. Buradan bu okulların Osmanlı'nın yakındığı askeri okullardaki talebelerin yetersiz eğitim almış olduğu sorununa bir çözüm olarak kurulmuş olabileceğini iddia edebiliriz. Bu okullar Mısır'da açılmış olan orta eğitim ve meslek okullarıyla paralel bir tedrisata sahipti. Osmanlı devleti tarafından kurulması düşünülen meslek okullarının ortaya çıkma sebeplerini ve incelediğimizde bu faktöründe hesaba katılması gerektiğini düşünmekteyiz [63].

1864'te yılına gelindiğinde donanmanın teknik personel ihtiyacının giderilmesi amacıyla İmalat-ı Sıbyan Taburu kurulmuştur. Yine 1864'te İmalat-ı Harbiye Sanayi Mektebi'nin temeli olan Pratik Kız Sanat Okulları açılmıştır [62].

1885 yılında Sait Halim Paşa genel eğitim ve mesleki eğitimi bir sistem içerisinde ele alıp yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiştir. "*Sait Halim Paşa, memleketin ekonomik kalkınması için nitelikli eleman yetiştirilmesi gerektiğini, istenen niteliğe göre elemanların da mesleki ve teknik eğitimle yetiştirilebileceğini söylüyordu. Bunu da ilk defa genel eğitimle mesleki eğitimi bir bütün içerisinde düşünerek değerlendiriyordu. Sadık Rıfat Paşa, İdare-i Hükümetin Kavaid-i Esasiyesi isimli kitabında ülkenin gelişmesi için el sanatlarını ve sanayide çalışacak elemanları yetiştirecek okulları gerekli görüyordu. Sadrazam Sait Paşa, genel eğitimle mesleki eğitimin bir sistem içinde ele alınarak yaygınlaştırılması tezini savunan devlet adamlarından biridir. Paşa, 1885'te padişaha sunduğu eğitimle ilgili raporunda, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde genel öğretim okullarından başka, mesleki ve teknik öğretim kurumlarına da yer verilmesi gerekliliği üzerinde duruyordu*" [20].

4.2 Mithat Paşa ve Meslek Eğitimi

Mesleki eğitimin henüz genel eğitim sistemi içinde düşünülmemesinden dolayı 1869 tarihinde yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde mesleki eğitimden hiç bahsedilmemiştir. Buna rağmen bu dönemde 1861 yılında ilk defa Osmanlı Devleti'nin Niş Valisi Mithat Paşa tarafından açılan meslek okulları sivil halka meslek eğitimi vermeye başlamışlardır. 1866'da yerli sanayiyi Avrupa düzeyine gelmek için çalışmalar

yapmak üzere *Islah-ı Sanayi Komisyonu* kuruldu ve 1864'te İstanbul'da *Sergi-i Umumi Osmani* adında bir Sanayi Sergisi düzenlendi [11] [62].

Mithat Paşa tarafından 1861 yılında Niş'te Müslüman ve Hristiyan kimsesiz çocuklar için açılan *Islahhane* sanat eğitimi veren bir hayır kurumu idi. Mithat Paşa tarafından Niş'i takiben başka vilayetlerde de açılan bu ıslahhaneler sanat okullarına temel teşkil etmiştir.

İlerleyen dönemde Mithat Paşa *Şuray-ı Devlet Reisliği* 'ne (Danıştay) atanarak İstanbul'a geldi. 1866'da kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu ise 1868'de Mekteb-i Sanayi Nizamnamesi hazırlayarak Mekteb-i Sanayilerin açılış esaslarını belirlemiştir. Bu komisyon Mithat Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasını takip eden döneme kadar faaliyetlerine devam etmiştir [11] [62].

Bu dönemde meslek okulları açılmaya devam etmiş ve 1865'te İstanbul'da Mülkiye Mühendis Mektebi, 1868'de Sultanahmet'te Sanayi Mektebi, 1870'de bir Kaptan ve Çarkçı Mektebi açılmıştır [62].

4.3 II. Abdülhamit Döneminde Mesleki Teknik Eğitim

Tanzimat fermanı kabul edildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sisteminde ciddi yapısal sıkıntı göze çarpmaktaydı. Bu sorun İlköğretimden sonra doğrudan yükseköğretime geçiliyor olunmasıydı. Ancak bu sıkıntıyı mesela İmparatorluğun Balkan vilayetlerinde yaşayan azınlıklar yaşamıyordu. Onların eğitimi olması gerektiği şekilde ilköğretimden itibaren düzenli bir sistem içerisinde ilerliyordu. Ayrıca Tanzimat döneminde eğitimle ilgili gelişmeler daha çok İstanbul içinde kalmıştır. Eğitimle ilgili çalışmalar bir sistemin oturmasını sağlamış ancak bu henüz büyük sayılarda insana ulaşır hale gelmemiştir. Bu sistemin tüm İmparatorluğa yayılması nispeten II. Abdülhamid döneminde olmuştur denilebilir [5] [69]. Bu dönemde Maarif alanında gösterilen çabayı Georgeon şu şekilde aktarır: "*Bazılarına ve en başta Said Paşa'ya göre, okulun görevi esas olarak pratik bilgileri aktarmaktır. Okullar mesleki eğitime, sanayiye ve ticarete yönelik olmalı, Hristiyanların ve Yahudilerin gerisinde kalmış Müslümanların bu mesafeyi kapatmaları sağlanmalıdır. Bu zihniyet içinde Ticaret ve Nafia nezaretlerine bağlı ticaret ve tatbiki sanat mektepleri açılır. İmparatorluğun*

liman ve ticaret kentlerinin idadilerinde geleceğin ticaret kadrolarını yetiştirmek amacıyla Fransızca öğretilmeye başlanır. Devlet okullarının bir diğer amacı da modern konularda yetkin ve aynı zamanda devletine ve sultan halifesine bağlı, iyi idareciler yetiştirmektir" [70].

Bir diğer husus da Tanzimat devrinde eğitim alanında yatırım yapmak üzere kaynak bulmakta zorlanılmasıdır. Ekonomik sıkıntı sebebiyle eğitim reformları henüz tasarı aşamasında kalıyordu. Ancak II. Abdülhamid döneminde reformları gerçekleştirmek için kaynak bulmak üzere çalışmalar yapılmış ve aşar vergisine konulan onda birlik iane vergisi arttırılarak ortaya çıkan yeni kaynağın Maarif reformları için harcanmasına karar verilmiştir. Buna göre bu vergiden elde edilen gelirin bir kısmı tarımsal kalkınma için bir kısmıda "Maarif Hisse-i İanesi" adıyla eğitim reformları için harcanmaya başlanacaktı [20] [71]. Alınan verginin arttırılması toplumda tepkilere sebep olmuştur. Ancak tepkilere rağmen ülkenin her tarafına yayılan İdadilerin açılıp gelişmesi bu vergi sayesinde olmuştur denilebilir. Georgeon konu ile ilgili şunları aktarır: " *Her ne olursa olsun, idadiler açılması programı bu ek vergi sayesinde finanse edilebilmiştir. İptidailer ve rüştiyeler için ise geleneksel çizgide (vakıflar, bağışlar) yerel kaynaklara başvurulur; kaynaklar bir vilayetten diğerine çok değiştiği için bu okulların dağılımı da değişir. Merkezi bütçe ancak istisnai hallerde bu okulların da yükünü üstlenirdi*" [20] [70].

II. Abdülhamid devrinin önemli özelliği bu dönemde girilen hızlı okullaşma sürecidir. Bu okullaşma süreci iki boyutlu olarak incelenmelidir. İlk olarak mevcut okul türlerinin ve buraya devam eden öğrenci sayısını arttırmak üzerine çalışılmıştır. İkinci olarak da öncelikli ihtiyacın olduğu alanlarda okul çeşitliliği arttırılmaya çalışılmıştır [20].

Bu devirde Tanzimat ve sonrası dönemde başlatılan mesleki ve teknik eğitim hamlesinin devam ettirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Tanzimat döneminde de olduğu gibi bu dönemde de devletin ilgi alanındaki değişmelere paralel olarak yeni alanlarda yüksekokullar kurulması ya da daha önce askeri olarak kurulmuş okulların mülki kısımlarının açılmasına devam edilmiştir [5]. Bu dönemde 1879'da Sanayi-i Nefise Mektebi, 1882'de Ticaret Mektebi, 1883'te Lisan Mektebi, 1884'te Hendese-i Mülkiye Mektebi, Ticaret Mektebi, 1887'de Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi ve Mülkiye

Baytar Mektebi, 1889'da Polis Dershanesi, 1892'de Aşı Memurları Mektebi, Gümrük Memurluğu Mektebi ve 1898'de Ankara'da Çoban Mektebi açılmıştır [3] [62].

Georgeon açılan bu mesleki okullar hakkında şunları ifade eder; "(…) *Bir diğer unsur 1890'lardan itibaren büyük kentlerde meslek okullarının ve yüksekokulların açılmasıdır. Her askeri bölgede açılan askeri okullar dışında, Şam'da bir tıbbiye, Selanik, Konya ve Bağdat'ta hukuk mektepleri, Selanik'te bir Polis mektebi açılır. Demek ki Abdülhamid devri, eğitimi vilayetlere yayma yönünde bir isteğe işaret etmektedir; bu da sultanın modernleşmiş taşra seçkinlerine dayanma yönündeki siyasi isteğinin mantıki sonucudur*" [70].

Shaw, bu dönemde eğitim veren teknik okulların öğrenci sayıları hakkında şunları belirtir "*Abdülhamid'in hükümdarlığı döneminde yüksek teknik okullar konusunda ayrıntılı istatistikler olmamasına karşın Mülkiye Mektebi'nin 1878 ile 1897 arasında 620, Mekteb-i Hukuk-ı Şahanenin aynı dönemde 502, Mekteb-i Tıbbı Şahanenin 1874 ile 1897 arası 882, Sanayi Okulu'nun aynı dönemde 352 mezun verdiği bilinmektedir. 1891'de kurulan Veteriner Okulu'na ilk 7 yılında yılda ortalama 42 öğrenci kaydolmuş ve aynı yıllarda yılda 40 öğrenci mezun olmuştur. Halkalı Ziraat Okulu da 1892 ile 1898 yılları arasında yılda ortalama 77 öğrenci almış ve bunlardan 39'unu mezun vermiştir. Okulların İstanbul'da toplanmasının önüne geçmek için iane vergisini tüm yurda yayma çalışmaları da başarılı olmuştur"* [71].

Kafadar, ise dönem hakkında "*Okulların isimlerinden kolaylıkla anlaşılabileceği üzere, gerçekten de II. Abdülhamid devri okullaşma açısından oldukça çeşitlilik ve yaygınlaşma dönemi olmakla beraber, yine de eğitim sistemi Batı'da olduğu gibi dikkati çeken bir seviyede geniş halk kitlelerini içine alacak şekle getirilememiştir. Daha da önemlisi Tanzimat'tan gelen memur yetiştirme alışkanlığı bu dönem de devam etmiş, uygulamalı okullardan çıkanlar bile, diplomayı alır almaz bir masa başına geçerek memurluğa başlamışlardır. Böylece aynı dönemde Batı'da gittikçe artan, hızla gelişmekte olan okulların iş ve hayata göre reformdan geçirilmesi hareketlerinden hemen bütünüyle uzak kalınmıştır*" diyerek dönemin genel değerlendirmesini yapar [72].

Yine bu dönemde sadrazamlık yapan Sait Paşa hazırlayıp Padişaha sunduğu eğitimle ilgili bir layihada mesleki ve teknik eğitimle ilgili şunları teklif etmiştir:

- *"Her eyalet merkezinde bir darülulum, bir darülfünun, bir Darülmuallimin, bir tarım, bir turuk ve maabir (yol ve köprüler), bir sanayi-i nefise, bir orman ve bir de ticaret okulu açılması,*
- *Her liva (sancak) merkezinde bir sanayi-i adiye (el sanatları) okulu açılması*
- *Teknik üniversitelerin sanayinin bütün bölümleri için mühendis ve özellikle belediye mühendisleri ve sanayinin yüksek seviyedeki sevk ve idare elemanlarını yetiştirmesini, bu sebepten kurumda makine, belediye mimarlığı ve maden mühendisliği ile ilgili teorik ve pratik öğretim yapılmasını*
- *Sanayi-i adiye mekteplerinin öğretim programlarının ve yönetmeliklerinin demircilik, doğramacılık, dökümcülük ve 'usul-ı ayar' (madenlerden karışımlar yapma bilgisi) öğretecek şekilde düzenlenmesini ve bu okulları bitirenlerin başka okula girmemesi"* [62].

4.4 II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki Teknik Eğitim

II. Meşrutiyet döneminde (1908 – 1923) sanat okullarını yönetme yetkisi Islahhane Komisyonlarından alınarak 1913'te çıkarılan Özel İdare kanunu ile Özel İdarelere devredildi. Ayrıca bu dönemde Tarım alanında eğitim veren mekteplerin çoğaldığını söylemek mümkündür. Sayıları arttırılan Ziraat Ameliyat Mekteplerinde çiftlik idaresi üzerine teorik ve pratik eğitimi veriliyordu. Yine bu dönemde çiftçi çocuklarına okuma yazma ve yeni tarım tekniklerini öğretmek amacıyla Çiftlik Mektepleri açılmıştır [62].

II. Meşrutiyet döneminde 1909'da Dişçi Mektebi, Polis Memurları Mektebi, Maliye Memurları Mektebi, 1911'de Kondüktör Mektebi, Evkaf Memurları Mektebi, Kadastro Memurları Mektebi, Çırak Mektepleri, 1912'de Sıhhiye Memurları Mektebi, 1914'te Tiyatro Mektebi, 1915'te Tabip Muavinliği ve Şimendifer Memurları Mektebi açılmıştır [3] [62].

BÖLÜM 5

19. YY'DA İSTANBUL'DA ÖZELLEŞMİŞ MESLEK EĞİTİMİ VEREN OKULLAR

Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitim uzun yıllar usta- çırak ilişkisi içinde ilerlemiş, ancak ilerleyen dönemlerde Batılı ülkelerde endüstrinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni modele ayak uyduramamış ve rekabette geriye düşmüştür.

Geriye düşme fark edilince ilk olarak ordu bünyesinde girişimlerde bulunulmuş ve modern mesleki teknik eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. İlerleyen dönemlerde askeri okullar dışında sivil modern okullar açılarak eğitimde yeniden yapılanmaya gidilmiştir [62].

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde modernleşme girişimlerinin başladığı 19.yy başından sonuna kadar geçen sürede açılan mesleki ve teknik okullar ele alınacaktır.

5.1 Ebe Mektebi

5.1.1 Tarihçesi

Ebelik eğitimi ilk olarak 1827 yılında açılan Tıp mektebi bünyesinde Cerrahi dersi ile birlikte verilmeye başlanmıştır. Tıp mektebi kapsamında ayrı bir ebelik kursunun açılması için 1842 tarihinde hekimbaşı tarafından padişaha bir lahiya sunulmuştur [73] [47].

Bu lahiyanın Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülüp, Padişah tarafından onaylanmasıyla [74] birlikte 1842/1843 yılından itibaren Tıp Mektebi bünyesinde Ebelik bilgisi (fenn-i kıbale) [75] öğretilmek üzere bir Ebe Sınıfı açılmıştır [73].

Okay'ın aktardığına göre bu lahiyada "*fenn-i kıbale öğrenmiş ebeler yetiştirmek üzere İstanbul'a getirilecek olan iki yabancı (Hıristiyan) uzman ebeden yararlanılmasının uygun olacağı, İstanbul ebelerine haftada iki gün Tıbbiye Mektebi'nde -yanlarında erkek olmamak şartı ile- ders vermelerinin düşünüldüğü, bununla beraber okulun hocalarından birinin tercüme yapması gerektiği… (…) ayrıca fenn-i vilade ve fenn-i kibale derslerinin uygulamalarının Avrupa'dan getirilecek 'avret modelleri' ve 'cenin maketleri' üzerinde yapılabileceği ve bu kursları bitirenlere ruhsat verileceği, ruhsatı olmayan ebelerin doğum yaptırmalarının yasaklanması"* [76] şeklinde hükümler bulunmaktadır.

Okula girmek için okuma yazma bilmenin zorunlu olmadığı mektepte [47], eğitime başlanılmasından iki sene sonra (1845) içlerinde Hristiyan ebelerinde bulunduğu 36 kişiye, yapılan imtihan neticesinde ruhsatname verilmiştir [73] [74].

1852 yılında Rum asıllı Dr. Pavlaki'nin Askeri Tıp Mektebi öğrencilerine doğum bilgisi dersi verdiği bilinmektedir. Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye açıldıktan sonra burada *doğum muallimi* olarak ders vermek üzere Dr. Mehmet Vahid Bey tayin edilmiştir [74].

1862 yılında Gülhane parkı içinde bir bina doğum kliniği haline getirilmiş ve Fenn-i Vilade (doğum bilimi), Fenn-i Kıbale (doğurtma bilgisi) [77] gibi ebelik derslerinin mankenler üzerinde uygulamalı olarak verilmesine başlanılmıştır [73].

İlerleyen dönemde Paris'te doğum konusundaki ihtisasını tamamlayıp İstanbul'a dönen Besim Ömer Paşa'nın çabalarıyla 1892 yılında Askeri Tıbbiye 'ye bağlı modern bir *Viladethane* açılmıştır [51] [76]. Topkapı Sarayı'nın bahçesinde bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanenin Botanik bahçesinin arkasında küçük bir binada (1932 yılında Belediye Bahçeler Müdürlüğü) açılan bu Viladethane ile ebe eğitimi hem teorik hem de pratik olarak verilmeye başlanmıştır [78] [79].

Altıntaş'ın aktardığına göre, Besim Ömer Paşa açılan bu Viladethane hakkında şunları ifade etmiştir: "*1892'de Demirkapı'da Saray-ı Hümayun dâhilinde vaki taşkışlada bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane civarında Nebatat bahçesi arkasında kale duvarına muttasıl üç oda ve bir sofadan ibaret küçük bir bina adeta gizli olarak, küçük bir Seririyat-ı Veladiye haline getirilerek o zamana kadar tamamen nazari olan Fenn-i Kibale ve Emraz-ı Nisa'nın bir dereceye kadar ameli olarak tedrisine ve manken üzerinde mümaresat ve ameliyatı veladiye iradesine başlanılmış idi. Memleketimizde ilk Seririyat-ı Veladiye işte burasıdır*" [80].

İlerleyen dönemlerde Besim Ömer Paşa'nın mektebin muallimi olmasıyla da birlikte Ebe mektebinde dersler ağırlıklı olarak hasta başında pratik olarak verilmeye başlandı. Ayrıca mektep öğrencilerine 30 yaşından küçük olma ve Türkçe okuyup anlama şartı getirilmiştir [74].

Ebe Mektebi, 1909 yılında Mekteb-i Tıbbiyenin ayrıldığı Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na taşınmıştır. Cemil Topuzlu: "*Kadırga'da boş kalan eski Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye binasını baştan aşağı tamir ettirerek üst katını eczacılara, alt katını da dişçilere tahsis ettik. (…) Mektebin harap hastahane paviyonlarını da, Besim Ömer Paşa'nın himmeti ile tamir ettirerek ebeler için bir anfi-dershane ve doğumevi yaptırdım. Bunu da Ebeler Mektebi haline soktum*" diyerek konağın durumunu tasvir eder [74].

Konakta, Ebe Mektebi'nin yanısıra bir de Doğum Kliniği (Kadırga Veledethanesi) açılmış ve kliniğin başına da müdür olarak Besim Ömer Paşa getirilmiştir [73] [74]. O dönemde aynı konakta Eczacı ve Dişçi Mektebi Alisi de eğitim vermekteydi.

Bu mektepte okuyan öğrenciler ise ilk senede hasta ve çocuk bakımını öğrenip, doğum üzerinde dersler alıyorlardı. İkinci senede ise doğumhanede hekimlerle birlikte doğumlara katılıyorlardı [74].

1928 yılında Ebe Mektebi ve Doğum Kliniği Haydarpaşa'daki Tıp Mektebinin yanına taşınmıştır. Bu dönemde eğitimin parasız yatılı olduğu okula, ilk ve ortaokul mezunu kızlar [77] alınıyordu. Ardından 1933 yılında Tıp Mektebinin Cerrahpaşa'ya taşınması ile birlikte, ilk önce Haseki Hastahane'sine ardından da Cerrahpaşa'ya taşınmıştır. Ebe Mektebi 1966 yılından beri İstanbul Üniversitesi Ebe ve Hemşire Okulu olarak Cerrahpaşa'da hizmet vermektedir [74].

5.1.2 Ebe Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar

5.1.2.1 Demirkapı Viladethanesi

Demirkapı Viladethanesi Sur-u Sultani'nin 7 kapısından biri olan Demirkapı (Roma Döneminde Porta prosphorianus) yakınlarında yer almaktadır. 17. yy 'da Demirkapı'nın Topkapı Sarayının en işlek kapılarından birisi olduğu kabul edilir. Çoğunlukla Bostancılar tarafından kullanıldığı için Bostancı Kapısı olarak da bilinmektedir.

Günümüzde Viladethane binası Sur-u Sultani içinde Alay köşküne doğru devam eden caddenin bitiminde yer almaktadır. Sur duvarlarına bitişik vaziyetteki Viladethane binası iki katlıdır.

Şekil 5. 10 Demirkapı Viladethanesi ön cephe – 1997 [80]

Viladethane Sarayın ahır binalarının uç kısmında 3 odalı, 2 katlı küçük bir kısımda faaliyet göstermiştir.

İç sofalı plan tipine sahip olan Viladethane binası, geleneksel Türk evinin özelliklerine sahiptir. Burç ve sur binaya bitişik olduğu için, binanın arka duvarı olarak kullanılmıştır. Giriş katında sofanın etrafına bir ıslak hacim ve 3 oda yerleşmiştir [80].

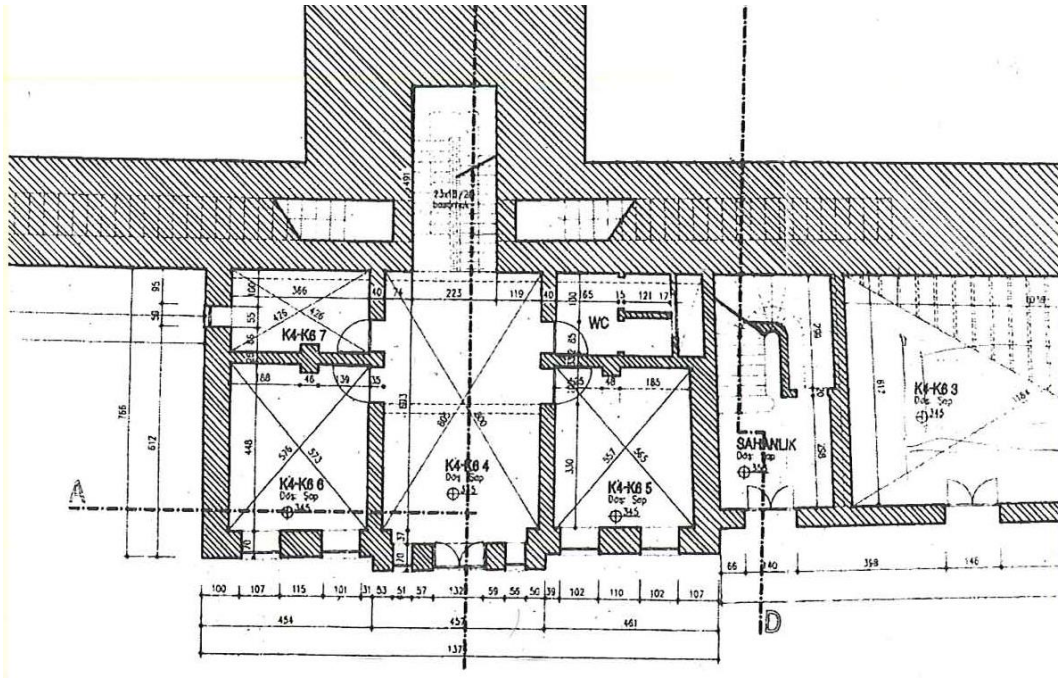

Şekil 5. 11 Demirkapı Viladethanesi Zemin Kat Planı [80]

Üst katta da aynı yerleşime sahip olan bina da sofa her iki katta cepheden çıkıntı yaparak dışarıdan kolaylıkla algılanır.

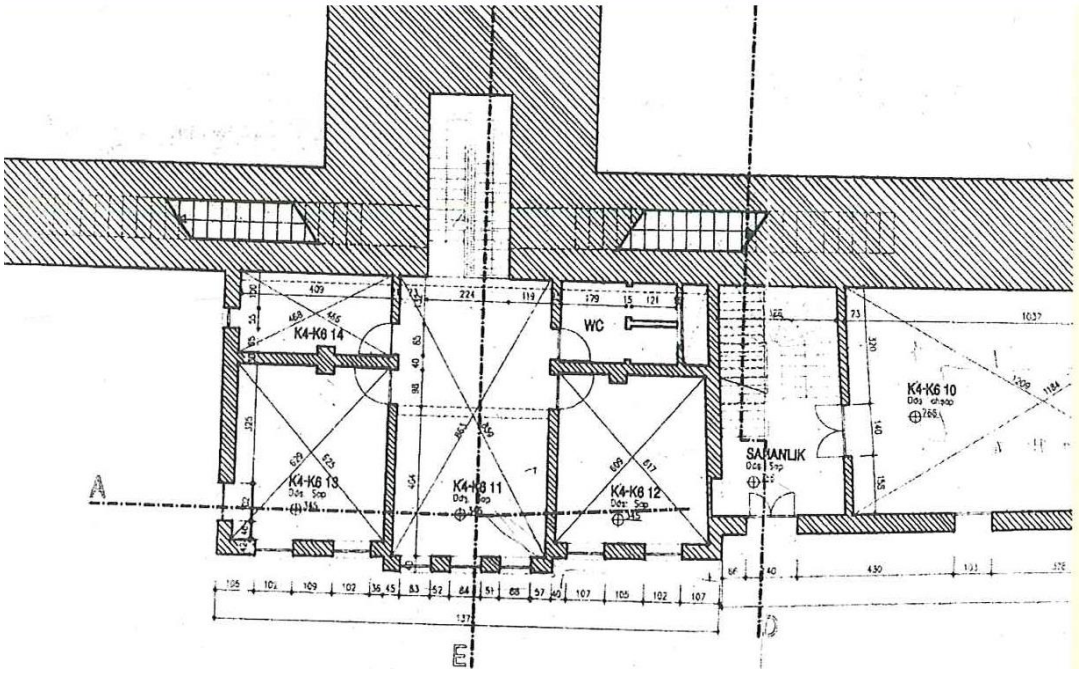

Şekil 5. 12 Demirkapı Viladethanesi Birinci Kat Planı [80]

Üçlü pencere sistemine sahip olan cephede pencereler kemerlidir. Yapının özgün taşıyıcı sistemi, tavan sistemi, merdiven sistemi ve iç mekân mimari detayları kötü

durumdadır [80]. Bina 1932 yılında Belediye Bahçeler Müdürlüğü olarak kullanılmıştır [79]. Günümüzde bina ve çevresindeki diğer yapılar İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır.

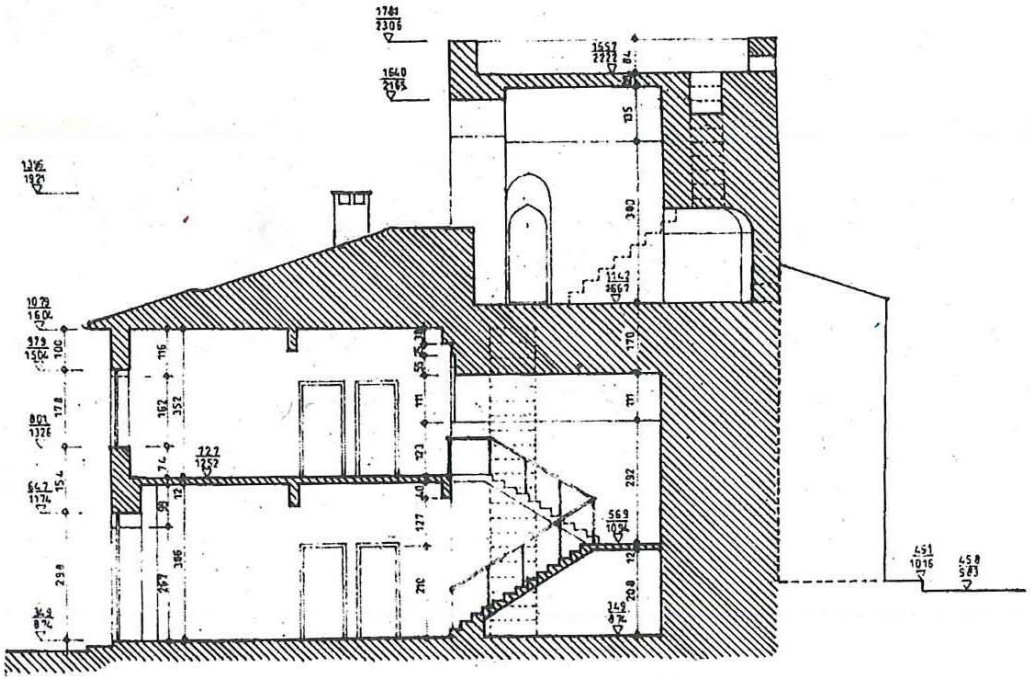

Şekil 5. 13 Demirkapı Viladethanesi Kesit [80]

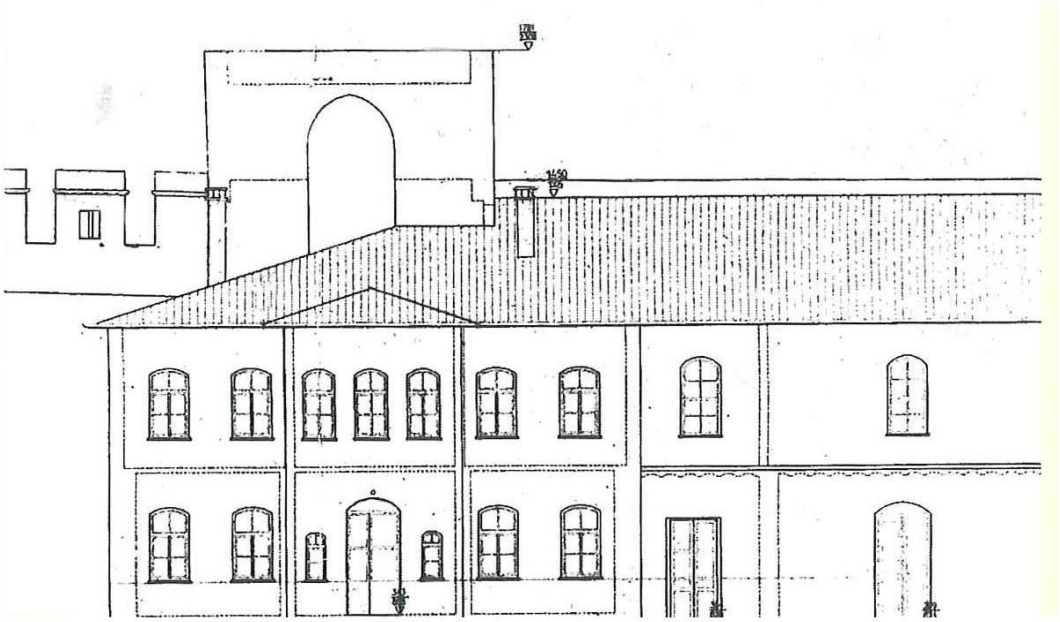

Şekil 5. 14 Demirkapı Viladethanesi Cephe [80]

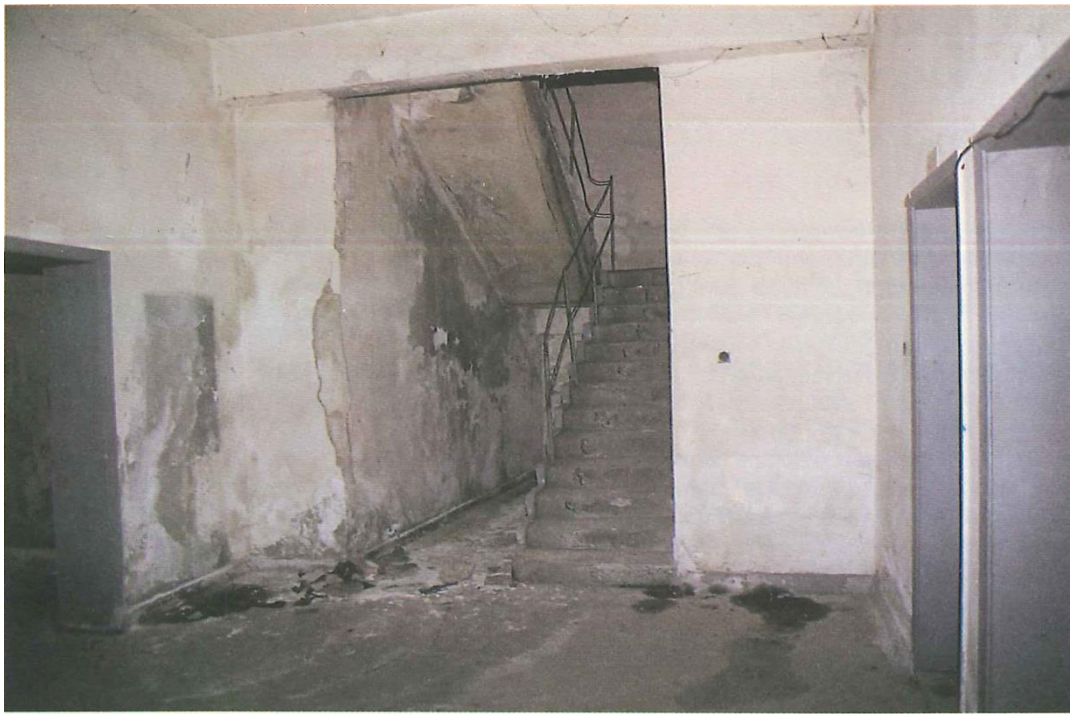

Şekil 5. 15 Demirkapı Viladethanesi Zemin Kat – 1997 [80]

Şekil 5. 16 Demirkapı Viladethanesi [80]

Şekil 5. 17 Viladethane günümüz – İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi [81]

Şekil 5. 18 Viladethane günümüz – İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi [81]

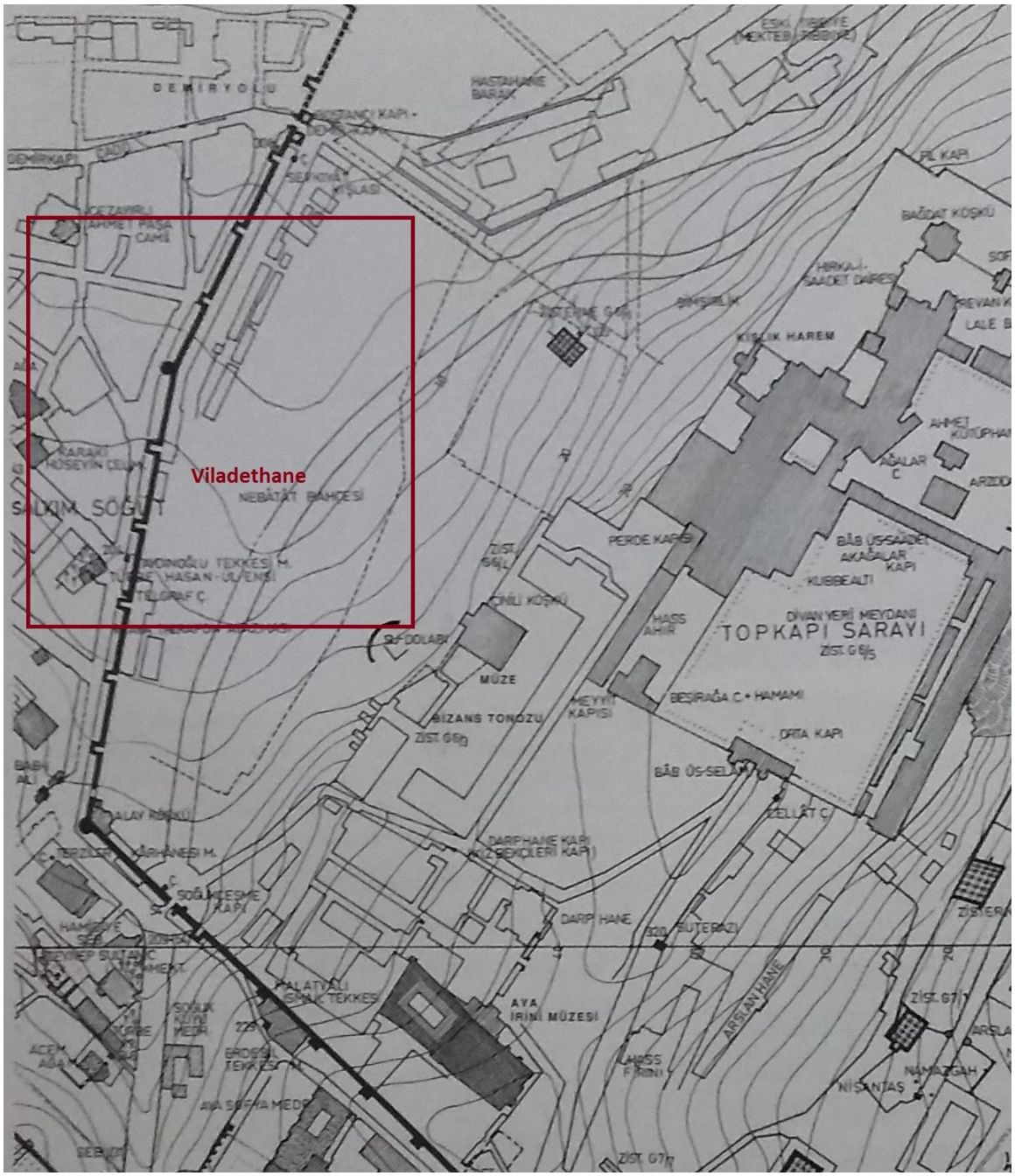

Şekil 5. 19 1962 tarihli Müller Wiener haritasında Viladethane binası [82]

5.1.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Mekteb-i Tıbbıye-i Mülkiye birleşerek Haydarpaşa'ya taşınınca Viladethane Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na taşınmıştır. Bu dönemde faaliyetlerini Tıp fakültesine bağlı olarak sürdüren Viladethane Besim Ömer Paşa tarafından yönetilmekteydi. Tıp fakültesi konaktan ayrıldıktan sonra kötü durumdaki hasta pavyonları, ameliyathaneler onarılmış ve Ebelerin eğitimi için bir dershane ve doğumevi oluşturulmuştur [79].

Şekil 5. 20 Kadırga Viladethanesinde bir pavyon önünde Viladethane çalışanları [79]

Kadırga Viladethanesi olarak ün kazanan konakta hem öğrenciler uygulamalı eğitim görüyor hem de Viladethane de doğum, ameliyat gibi tıbbi operasyonlar gerçekleştiriliyordu. Bunların yanında annelere ve ebe olacaklara tıp kurallarına uygun emzirme yöntemleri öğretiliyordu [79].

1928 yılında Ebe Mektebi ve Doğum Kliniği Haydarpaşa'daki Tıp Mektebinin yanına taşınana kadar bu konakta faaliyetlerine devam etmiştir. Konak hakkında daha detaylı bilgi Eczacı Mektebi başlığı altında verilmiştir.

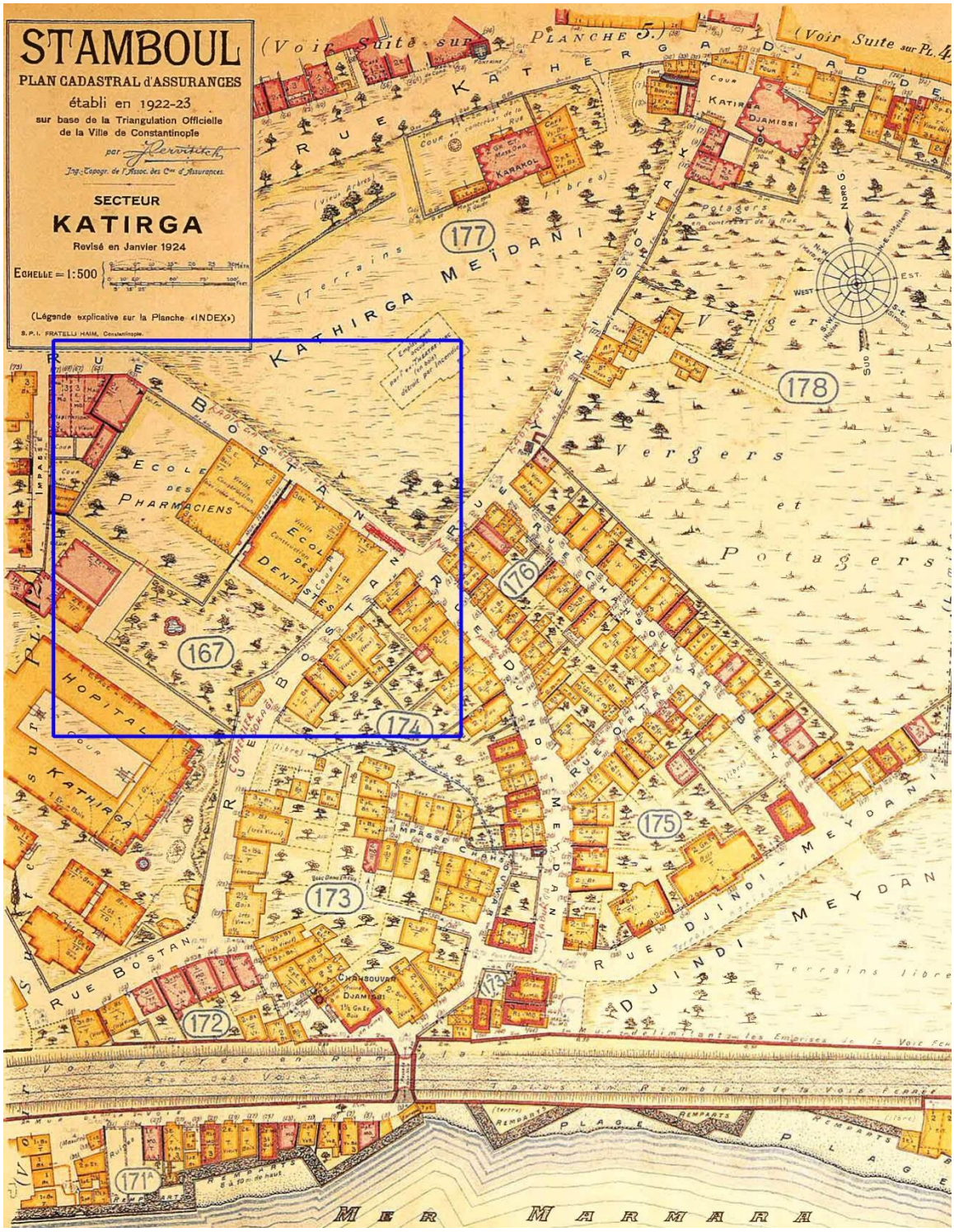

Şekil 5. 21 Pervitich Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [83]

5.2 Ziraat Mektebi

5.2.1 Tarihçesi

1847 yılında bir basma fabrikası açıldıktan sonra hammadde olan pamuğun çağdaş zirai yöntemlerle üretilmesi için çalışmalar yapıldı. Bunun için Amerika'dan getirtilen uzman ziraatçı Doktor Davis ile Barutçubaşı Hoca Evanis bir rapor hazırladılar [73] [84].

Raporda, durum değerlendirilmesi yapılarak Tanzimatla birlikte ortaya çıkan sanayileşme girişimlerine bağlı olarak bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılması ile tarımda çağdaşlaşma için eğitimin önemine vurgu yapılmış ve daha çok pratik eğitime ağırlık verilmesi tavsiye edilmiştir. Bu sebeple 1848 yılında Yeşilköy yakınında Vidin Valisi Hüseyin Paşa'ya ait olan Ayamama çiftliğinde masrafları Darphane-i Amire tarafından karşılanan [85] Ziraat Talimhanesi suretinde bir Ziraat Mektebi açılmıştır [73] [84] [86] [87].

1848 yılında Talimhaneye Askeri Tıbbiye'den ve dışarıdan alınan öğrencilerle birlikte 9 müslüman, 5 gayri müslim öğrenci [88] üç sınıf olarak organize edilmiş ve talimhanenin eğitim süresi 6 yıl olarak öngörülmüştür [84] [86]. Mektepte "*uygulama alanında eğitimin sürekliliğini sağlamak üzere*" eğitimin yatılı olmasına karar verildi [84].

Yıldırım "*Pratik eğitimin ilk senesine talimhane arazisinin parsellenerek mevsimine göre hububat tohumuyla ağaç çekirdeklerinin ekimi ve terbiyesi ile başlanacaktı. Ertesi sene hayvan ve boya maddelerinin tımar ve terbiye işlerine bakılacaktı. Sonraki dört sene boyunca da her yıl gelişim gösteren ürünler yine öğrenciler tarafından ciddi bir biçimde takip edilerek gerekli işlemler yapılacaktı*" diyerek talimhanedeki uygulamalı eğitime vurgu yapar [84].

Mektepte, ilmi hesap (hesap), coğrafya, usûl-i hendese (geometri), hikmet (felsefe), yol ve köprücülük, teşrihi hayvanat, fenni baytari (baytarlık), ilmi nebatat, terkibi arazi, ilmi ziraat (ziraat), hayvancılık, şeker istihsali, bahçıvanlık, ipek böcekçiliği, merinos koyunu yetiştirilmesi gibi teorik ve pratik bazı dersler okutuluyordu [73] [84] [86].

Mektebin ders programına zamanla Mekteb-i Tıbbiye'den bazı teorik derslerde eklenmiştir [86]. Mektepte 1849 yılında Bekir Ağa, Agaton Efendi, Rusçuk Vilayeti

Ziraat Nazırı Kigork, Fransızca hocası Krans ve Vekilharç Sait Ağa gibi eğitmenler görev yapmaktaydı [88] [89].

1850 yılında mektep Nafia Nezaretine bağlandı. 1850 yılının sonlarında ise öğrenciler mektebin elverişsiz koşullarından şikâyet etmeye başladılar. Derslerde kullanılmak üzere yeterli alet bulunmaması, mektebin bulunduğu yerin ikliminin sert olması gibi sebepler öğrencileri mağdur ediyordu. Mektebin taşınması düşünülmüş ancak bu fikir de hayata geçirilememiştir [84].

Burada bir süre eğitime devam eden mektep, , konuyla ilgilenen öğrencilerin az oluşu [90], yabancı eğitimcilerden verim alınamaması, eğitimcilerin okula az vakit ayırmaları, araç gereç ve kitap eksikliği gibi gerekçelerle, gerekli görüldüğü takdirde tekrar açılması da düşünülerek, 1851 yılında kapatıldı [73] [84] [86]. Kapatılan okulun arsası Hazine-i Hassa'ya geri verilmiştir [90]. Tıbbiye'den alınan öğrenciler geri gönderilmişlerdir. Mektebin eğitimci kadrosu korunarak konuyla ilgili kitapların tercümesi ile görevlendirilmişlerdir [87]

İlerleyen yıllarda mektebin yeniden tesisi için girişimlerde bulunulmuş ancak sonuç alınamamıştır. 1891 yılında ise Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adıyla yeni bir okul açılmıştır [84]. Açılan bu yeni okula ilk başta üçüncü sınıfa geçen 19 Baytar Mektebi öğrencisi gönderilmiş, 1892 yılında ilk Ziraat Mektebi öğrencilerinin de mektebe gelmesiyle okulun resmi açılışı 13 Ekim 1892 tarihinde yapılarak eğitime başlanmıştır. Okula toplam 700 öğrenci başvurmuş bunlardan 30 kişi seçilerek bir Ziraat sınıfı oluşturulmuştur [87].

Mektebin 1884 yılında yayınlanan nizamnamesindeki ders programının Mektebi Ali düzeyi için yetersiz olduğu görülmüştür. Bu sebeple Avrupa'da okumuş uzmanlarla birlikte mektebe yeni bir ders programı hazırlanmıştır. "*Kurucu tüzükte ana hatlarıyla gösterildiği üzere öğrenim programı tarımın hem teorik hem pratik uygulaması üzerine dersler sunuyordu. Beş muallim, Türkçe, arazi ve vergilendirme kanunu, matematik, haritacılık, yönetim ilkeleri, kimya, zirai bilim kuramı ve ilgili konularda dersler veriyorlardı. Uygulamalı program, tarımsal makine ve araçların kullanımı, meyve ve sebze ekimi, asmaların budanması ve aşılanması, dut bahçelerinin bakımı ve ipekböceği yetiştirme, tarım zararlıları ve bunların neden olduğu hastalıkların sağaltılması, genel*

veterinerlik bilgisi ve hayvan yetiştiriciliği derslerini içeriyordu" [87]. Mektebe girmek için idadi, sultani veya bunlara denk okullardan mezun olma şartı aranıyordu [91].

Baytar mektebinin ayrılmasından sonra 1895 yılında Halkalı'da sadece Ziraat öğrencileri kalmıştır. İlk mezunlarını da aynı yıl veren mektepte eğitim süresi bu tarihten itibaren 4 yıla çıkarılmıştır [87].

1893 yılında kapatılan Orman ve Maddin mektebinin öğrencileri Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmişlerdir. Öğrencilerin yeni bir maden mektebi açılıncaya kadar burada eğitime devam etmeleri düşünülmüştür. Eğitim programı Orman mektebi öğrencilerini de içine alacak şekilde tekrar düzenlenmiştir. 1896-1908 yılları arasında bu program sabit olarak uygulanmıştır.

Tüm Ziraat okulları gibi Halkalı Ziraat Mektebi de uygulamalı tarım eğitimi sunmaya çalışıldı. Modern makineler alındı, seralar tertip edildi. Ancak bütün bu çabalar bütçe yetersizliği yüzünden yer yer sekteye uğradı [87].

Şekil 5. 22 Halkalı Ziraat Mektebi Öğrencileri [92]

1914 yılında mektebe bağlı çiftliklere Ziraat makinisti yetiştirmek üzere Halkalı Mektebi bünyesinde bir Çiftlik Makinist Mektebi kurulmuştur. İlk mektebi bitirmiş öğrenciler yatılı olarak alınmış ve ücretsiz eğitim görmüşlerdir.

Birinci dünya savaşının başlaması üzerine diğer mektepler gibi Ziraat mektebinde de eğitim durmuştur. Mektep bu dönemde iki sene mezun verememiştir [123].

Mektepten mezun olan talebeler Ziraat müfettişliği, devlete bağlı çiftliklerde yöneticilik, çiftliklerde ziraat memurluğu, meslek dersi hocalığı, idadi ve rüştiyelerde muallimlik yapabiliyorlardı [87].

Mektep ilerleyen yıllarda fakülte haline gelmiş ve ilk rektörü Ali Rıza Erten (1922-1924) olmuştur. 1928 yılında mektep Islah-ı Tedrisat Kanununun gereğince kapatılmış ve tüm öğrenciler Yüksek Orman Mektebi'ne nakledilmiştir. İlerleyen dönemde Yüksek Ziraat Enstitüsü açılınca mektep Ankara'ya taşınmıştır [87] [91] [92].

5.2.2 Ziraat Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar

5.2.2.1 Halkalı Ziraat Mektebi

Halkalı Ziraat Mektebi İstanbul'un kuzey batısındaki Halkalı köyünde Halkalı Çiftliği olarak bilinen 6500 dönümlük arazi üzerinde kurulmuştur [87]. 1883 yılında Mısırlı Hurşit Paşa'nın eşi Rukiye hanımdan satın alınan arazide 1884 yılından itibaren Halkalı Ziraat Mektebi'nin inşasına başlanılmış ve inşaat 1890/1891 yılında bitirilmiştir [91].

Şekil 5. 23 Halkalı Ziraat Mektebi [92]

Halkalı Ziraat Mektebi, bir tepe üzerinde konumlandırılmıştır. Okul dikdörtgen bir plan düzenine sahiptir. Ana bina giriş ve birinci kat olmak üzere 2 katlıdır.

Şekil 5. 24 Halkalı Ziraat Mektebi [92]

Giriş katta dershaneler, muallimler ve memurlara ait odalar, öğrenciler için ayrılmış bir teneffüs odası ve yemekhane bulunmaktaydı.

İkinci katta ise, öğrenci yatakhanesi, muallim ve memurlara ait yatak odaları ve çalışma odaları bulunmaktaydı [93].

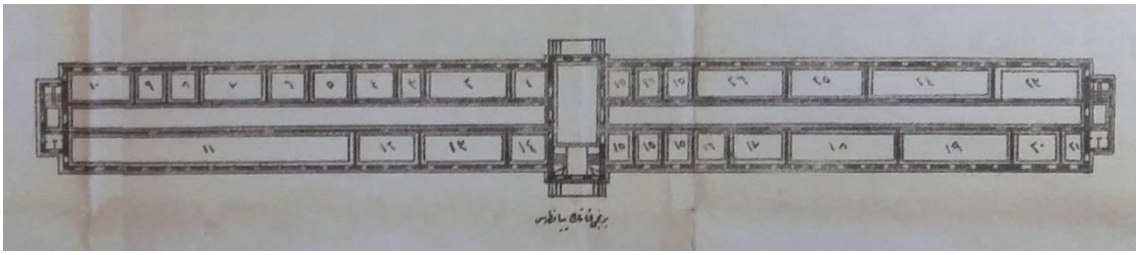

Şekil 5. 25 Halkalı Ziraat Mektebi Birinci Kat Planı [87]

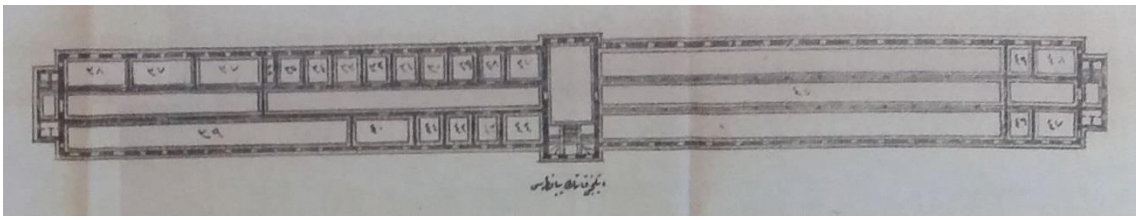

Şekil 5. 26 Halkalı Ziraat Mektebi İkinci Kat Planı [87]

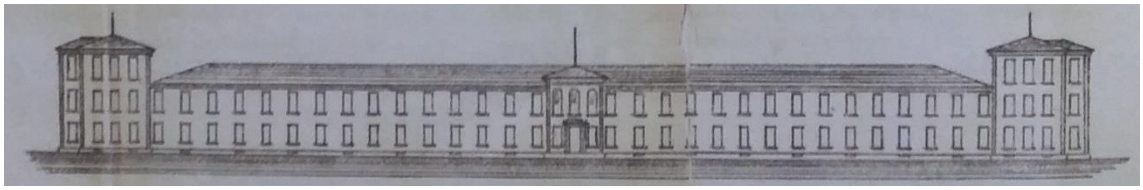

Şekil 5. 27 Halkalı Ziraat Mektebi cephesi [87]

Ana binanın doğu cephesinde, iki kimyahane ve laboratuvar ile marangozlar ve çiftlik makinisti şubesi öğrencileri için bir tesviyehane bulunuyordu.

Kuzey cephesinde süthane ve makinecilik dairesi ile ahırlar, Batı cephesinde ise samanlık, ambar, demirhane, mutfak ve hamam bulunmaktaydı.

Daha ötede kümes ve rasathane yer alıyordu. Güney cephesinde ise zirai bitkiler ile meyve ağaçları ve bağlar vardı [93].

Mektebin etrafı kısmen bir orman ile çevriliydi. Okulun etrafında tarıma uygun araziler mer'alar, bağ, bahçe, fidanlıklar ve taş ocakları bulunuyordu [93].

Şekil 5. 28 Halkalı Ziraat Mektebi [94]

Ziraat Mektebi, bu binada 1928 yılındaki kapatılışına kadar eğitim vermeye devam etmiştir. Bu tarihten sonra binada orta dereceli meslek okulu eğitim vermiştir. Bina günümüzde özel bir vâkıfa kiralanmış ve üniversite olarak kullanılmaktadır [92].

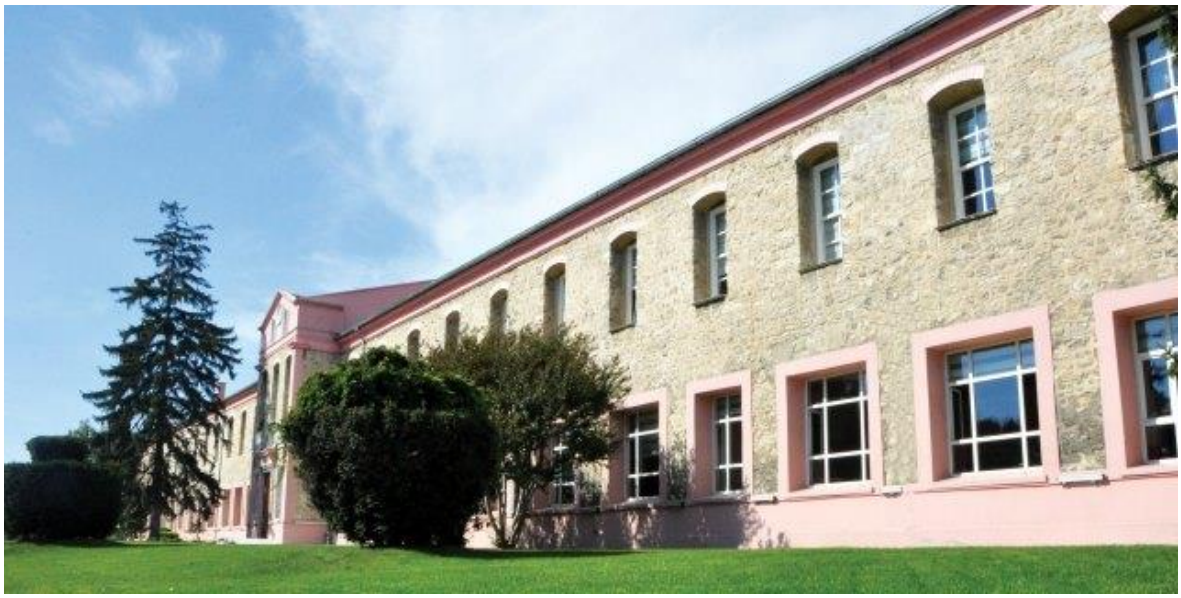

Şekil 5. 29 Halkalı Ziraat Mektebi Günümüz [92]

5.3 Orman ve Ma'adin Mektebi

5.3.1 Orman Mektebi

5.3.1.1 Tarihçesi

Osmanlı Devleti'nde 19.yy'a gelindiğinde ormanların işletilmesi ve verimin arttırılması amacıyla ormanların muhafaza ve ıslahı konusunda bilgili teknik elemanlara gereksinim duyulmuştu. Bunu temin etmek için 17 Kasım 1857'de [95] ormancılık konusunda Fransa'dan getirtilen bir uzman olan Louis Tassy'nin idaresinde İstanbul'da eğitimin Fransızca olarak verildiği kurs niteliğinde bir mektep açılmıştır [88] [96].

Eğitim yabancı dilde verileceği için dil bilen öğrenci bulmakta zorluk çekilmiş, bunun üzerine Mühendishane 'den ve Mekteb-i Harbiye'den Fransızca bilen öğrencilerin alınması düşünülmüştür. Ancak askeri öğrenciler mektebe ilgi göstermeyince Babıali Tercüme Odasının bazı kâtiplerinden öğrenciler seçilmiştir [89].

Eğitimin Fransızca olması, öğrencilerin yeni ortaya çıkan bu mesleğe ihtiyatla yaklaşması gibi sebeplerden dolayı öğrenciler mektebe az ilgi göstermiştir [88].

Düzenli mezun veremeyen mektep 1861 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Yapılan imtihan neticesinde 9 kişi şahadetname almaya hak kazanmıştır [88].

İlk mezunların ardından 1862 yılında Louis Tassy Fransa'ya döndüğü için eğitime bir müddet ara verilmiştir. 1865 yılında eğitim yeniden başlamış ve 1867 yılında mektepten 10 öğrenci daha mezun olmuştur [96] [97].

Louis Tassy'nin 1868 yılında temelli olarak Fransa'ya geri dönmesi üzerine okulun yapısında değişiklikler yapılmış ve 4 Ocak 1871 yılında Orman Mektebi Nizamnamesi çıkartılmıştır [96].

13 maddelik nizamnamede mektebin dershanesi, kütüphanesi olacağı, eğitimin gündüz verileceği, eğitim süresinin 2 yıl olacağı ve Eylül'de başlayan eğitimin Temmuz'da bitirileceği gibi hususlar ifade edilmiştir [88] [97].

Eğitimin düzene girmesi mektebe olan ilgiyi arttırmıştır. 1871 yılında 8 kişi, 1872 yılında 12 kişi, 1874 yılında 12 kişi, 1877 yılında 16 kişi mektepten mezun olmuştur [88].

5.3.2 Maden Mektebi

5.3.2.1 Tarihçesi

1874 yılında, vilayetlerde görev yapacak mühendis yetiştirmek üzere iki senelik eğitim verecek bir maden mektebi açılmıştır.

Mektebe 18-25 yaş arası, rüştiye mezunu adaylar yapılan imtihan neticesinde alınmışlardır. Öğrencilere iki senelik eğitim zarfında temel madencilik bilgisi öğretilmiştir. Mektepten mezun olanlar Konya, Sivas, Kastamonu gibi vilayetlerde mühendis olarak göreve başlamışlardır. Ders veren muallimler genelde asker kökenli oldukları için bu tarihlerde yaşanan Osmanlı – Rus savaşı, komutanların cephede görevlendirilmeleri gibi sebepler mektebin eğitiminde aksamalara neden olmuştur [88] [97].

Maden mektebi 6 yıl eğitim verdikten sonra 1880 yılında Orman mektebi ile birleşerek Orman ve Ma'âdin Mektebi adı altında 1893 yılına kadar eğitime devam etmiştir. Bu tarihten sonra mektebin maden kısmı kapatılmıştır [97].

5.3.3 Orman ve Ma'adin Mektebi

5.3.3.1 Tarihçesi

Orman mektebi 1880 yılında çıkarılan bir nizamname ile Maden mektebi ile birleştirilerek "Orman ve Ma'adin Mektebi" adını almıştır.

Mektebe giren öğrenciler ilk iki yıl ortak dersler alacak, sonraki iki yıl ise alanlarına göre ayrılarak eğitimlerini tamamlayacaklardı. 1880 yılından 1893 yılına dek eğitim veren Orman ve Ma'âdin Mektebi zamanla eğitim kalitesinin düştüğü ve günün ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi gerekçelerle 1893 yılında kapatılmıştır [97].

1893 yılında bu iki alanın birbiri ile uyuşmadığı gibi bir gerekçe de sunulmuş ve [89] okul kapatılarak Orman mektebi öğrencileri Halkalı Ziraat Mektebi'ne gönderilmişlerdir [96]. Orman mektebi için Halkalı Ziraat Mektebi'nin ders programı yeniden düzenlenmiştir. Ders programına ormancılıkla ilgili, ormanların usul-i terbiye ve idaresi, imalat ve nakliyat gibi dersler eklenmiş ve bu sabit program 1908 yılına kadar devam

ettirilmiştir. Orman mektebi Bahçeköy'de 2 yıllık Orman Mekteb-i Alisi'nin açıldığı 1910 yılına kadar burada eğitime devam etmiştir [87]. 1917 yılında eğitim süresi 3 seneye çıkartılan Orman Mekteb-i Alisi, 1937 yılında Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne taşınmıştır. 1948 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü kapatılıp İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Fakülte günümüzde İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi olarak eğitim vermektedir [91].

5.3.4 Orman ve Ma'adin Mektebinin Eğitim Verdiği Binalar

Yıldırım'a göre Maden mektebi açıldığı 1874 yılından Orman mektebi ile birleştiği 1880 yılına kadar Orman ve Maden İdaresi (Orman ve Meâdin İdare-i Umumiyesi) bünyesinde eğitim vermiştir [88].

Orman Mektebi ise önce Darphane binasında eğitime başlamıştır. Buradan sonra mektep Darülfünun binasında [73] kendisine ayrılan bir bölümde eğitime devam etmiştir. Daha sonra Sultan Mahmut Türbesi karşısındaki Maarif binasına taşınan mektep buradan Vefa Sultanisi olarak kullanılan Rüştü Paşa Konağı'na ve ardından Maliye Nezareti'ndeki bir daireye taşınarak eğitim vermeye devam etmiştir. Mektep Orman ve Ma'adin mektebi adını aldıktan sonra 1893 yılına kadar Maliye Nezareti bünyesinde eğitim vermiştir. Bu tarihten sonra dağıtılan okul Halkalı Ziraat mektebi bünyesine alınarak eğitime devam etmiştir [97].

5.3.4.1 Darphane

Orman mektebi ilk olarak Darphane binasında eğitime başlamıştır. Darphane o dönem Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak hizmet veriyordu. Bina, Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun kapısından girildiğinde sol tarafta bulunmaktadır. Mektebin burada ne kadar eğitim verdiği bilinmemektedir. Ancak, 1857 yılında eğitime başlayan Orman mektebi, Darphane binasından Darülfünun binasına taşınmıştır. Darülfünun binası 1865 yılında tamamlandığına göre, Orman mektebinin Darphane binasında bu tarihe kadar eğitim verdiği kesin olarak söylenebilir.

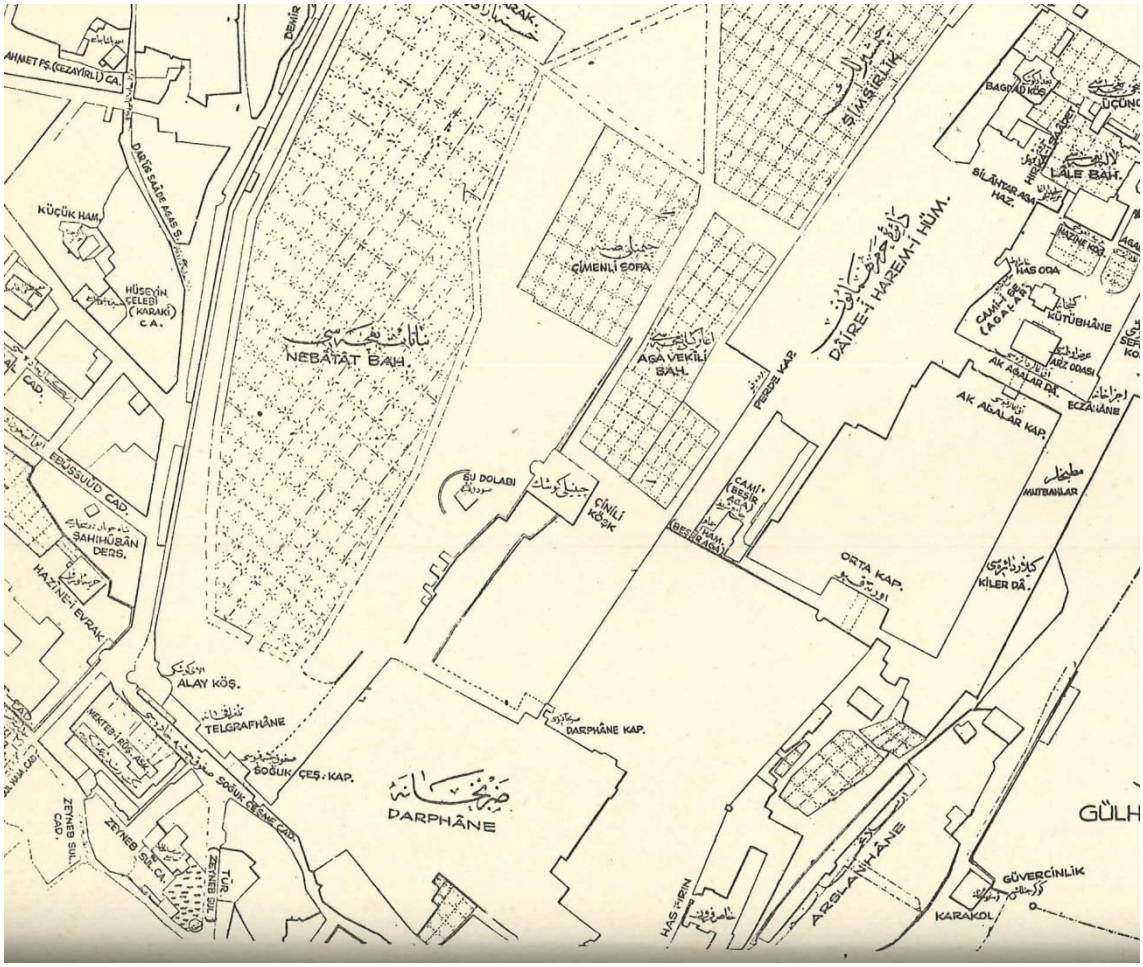

Şekil 5. 30 Ayverdi Haritasından Darphane-i Amire ve çevresi [98]

5.3.4.2 Adliye Nezareti Binası (Darülfunun Binası)

Orman mektebinin eğitim verdiği Darülfünun binasının inşaatına 1846 yılında başlanmıştır. Mimar Gaspare Fossati'ye verilen proje çeşitli problemlerden ötürü ancak 1865 yılında tamamlanabilmiştir. Bina tamamlanınca Darülfununun ihtiyacından fazla olduğu görülmüş ve binanın bir kısmının bazı nezaretler ile ortak kullanılmasına karar verilmiştir. Binaya ilk olarak Maliye Nezareti gelmiştir. Maliye Nezareti'nin taşınmasından sonra Evkaf, Adliye, Ticaret ve Maarif Nezaretleri binaya taşınmışlardır [99].

Şekil 5. 31 Darülfünun binasının Sultanahmet'e bakan girişi [99]

Mektebin çeşitli kaynaklarda Adliye Nezareti bünyesinde eğitim verdiği ifade edilmektedir. Burada Adliye Nezaretinden kastedilenin Darülfünun bünyesinde nezarete tahsis edilmiş bir kısım oda olduğu düşünülmektedir. Mektebin bu binaya hangi tarihte taşındığı belli değildir.

1876 yılında binanın bir kısmında ilk mebusan ve ayan meclisleri açılmıştır. 1908 yılında mebusan ve ayan meclisleri bir sene kadar burada toplanmışlardır. 1908'den sonra

Binada yalnızca Adliye Nezareti ve İstanbul Valiliği kalmıştır. Valilik taşındıktan sonra ise Adliye Nezareti ve mahkemeler hizmet vermeye devam etmiştir. Bina 1933 yılında yanarak yok olmuştur [99].

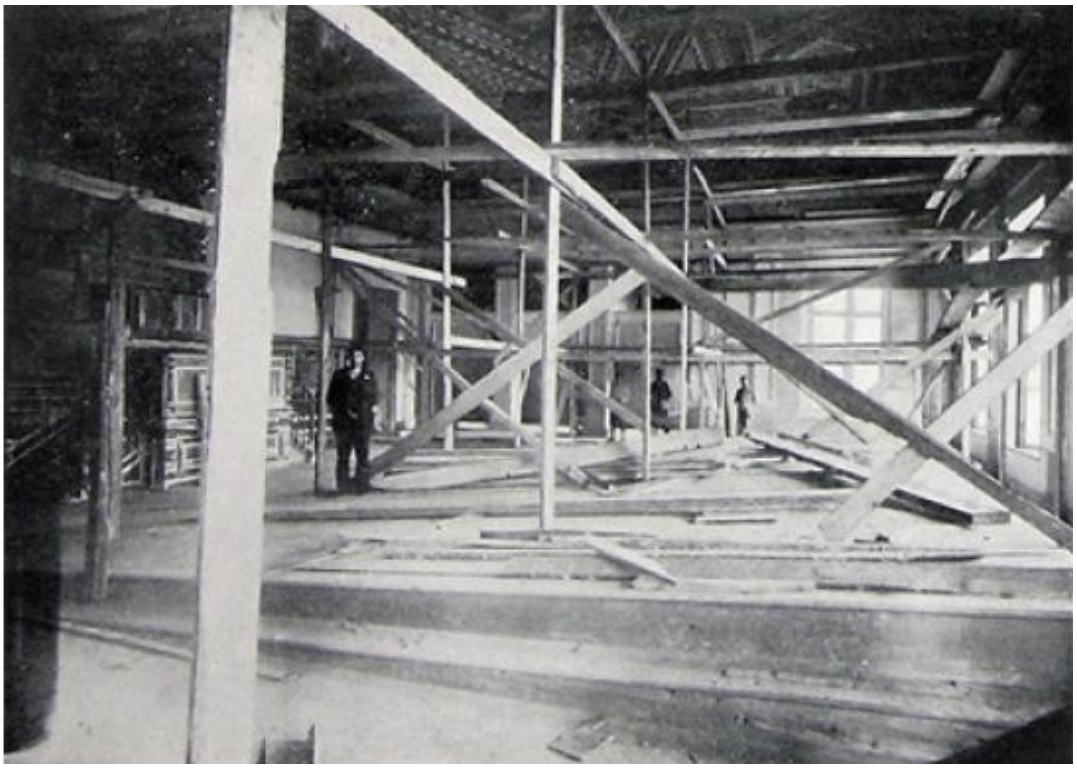

Şekil 5. 32 Darülfünun binasının Adliye Nezaretine dönüştürülmesi [99]

Şekil 5. 33 1908 yılında meclis açılışında Darülfünun binası [100]

5.3.4.3 Mütercim Rüştü Paşa Konağı

Mektep çeşitli mekân değişiklikleri yaptıktan sonra Vefa'daki Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya ait üç katlı konağa taşınmıştır. Orman mektebinin buraya hangi yıl geldiği ve ne kadar süre eğitim verdiği bilinmemektedir. Konak 1881 yılında Maarif Nezareti'nce satın alınmış ve Vefa İdadisi haline getirilmiştir [101].

Nezaretçe satın alınma 1881 yılında gerçekleştiğine göre Orman Mektebinin Maden Mektebi ile birleşip 1880 yılında Orman ve Ma'adin Mektebi adını almadan önce konaktan taşındığı söylenebilir.

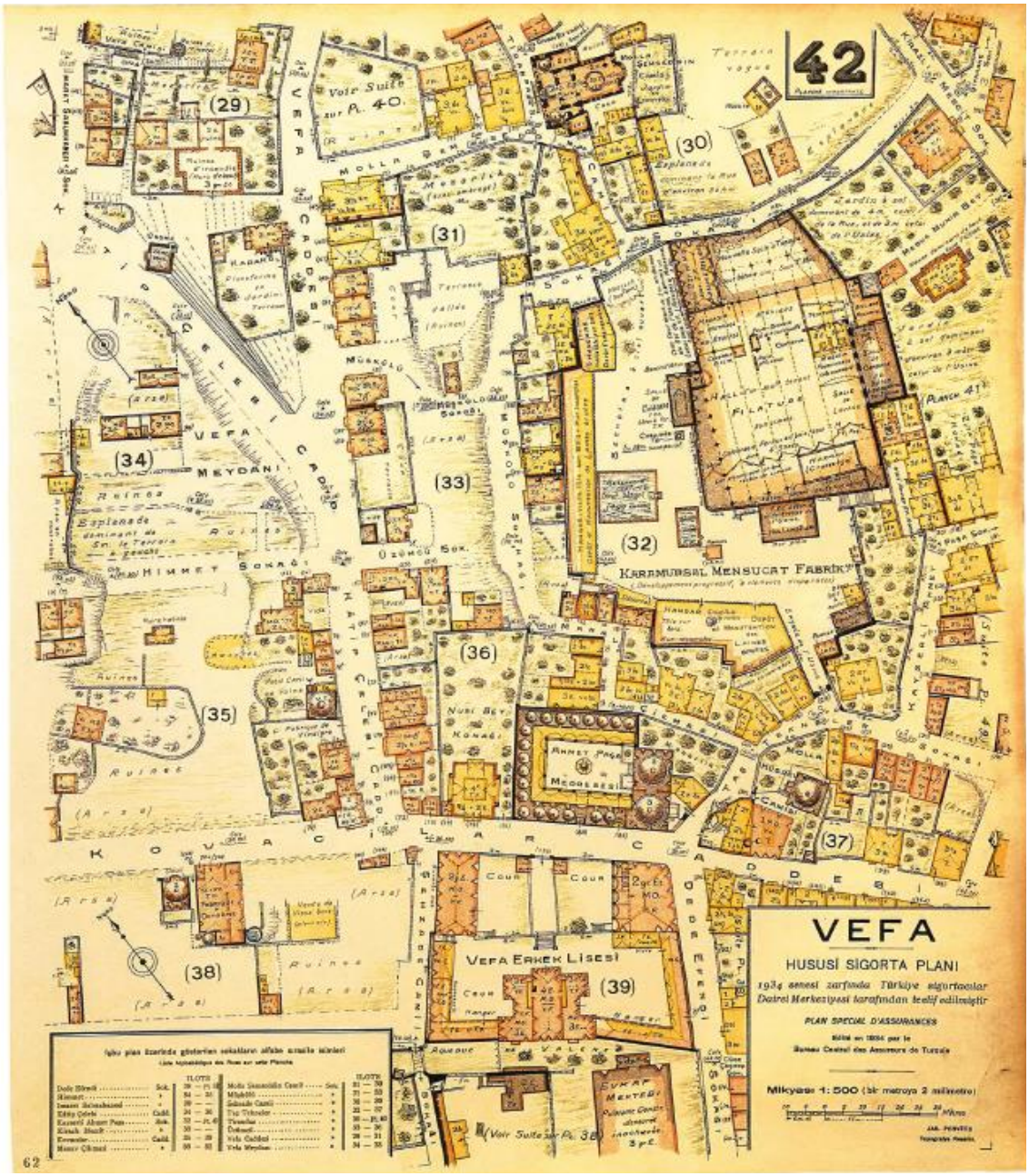

Şekil 5. 34 Pervitich sigorta haritalarında Vefa Lisesinin bulunduğu bölge [83]

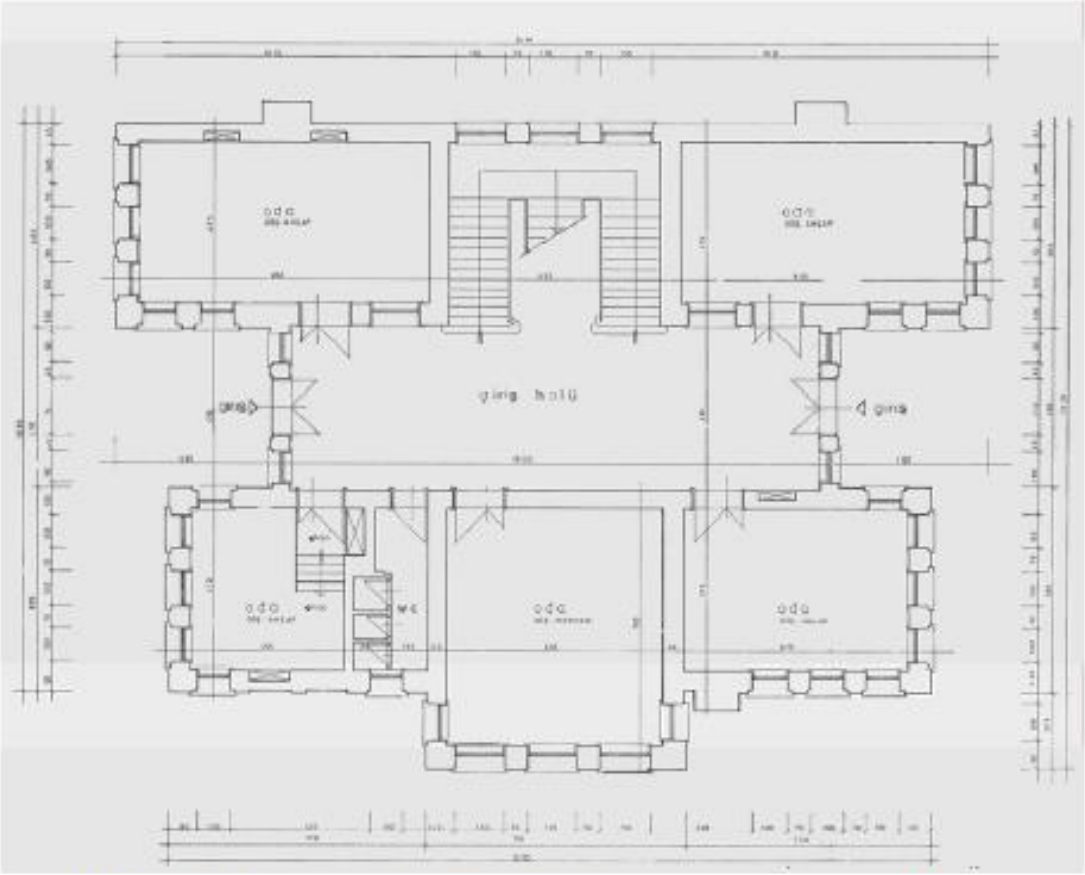

Şekil 5. 35 Mütercim Rüştü Paşa Konağı Zemin Kat Planı [100]

Şekil 5. 36 Mütercim Rüştü Paşa Konağı Plan ve Görünüşü [100]

5.3.4.4 Maliye Nezareti Binası (Fuat Paşa Konağı)

19.yy'ın başında Maliye Nezareti'nin kullanımına verilen bina Topkapı Sarayı'nın içinde bulunuyordu. Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun kapısından içeri girilince sağ tarafta konumlanan bina 1866 yılında çıkan bir yangın sonucu kullanılamaz hale gelmişti. Bunun üzerine Maliye Nezareti bu yangından kısa süre önce tamamlanan Darülfünun binasına taşınmıştır. Bu binada uzun süre durmayan nezaret yeni inşa edilen Fuad Paşa Konağı'na taşınmıştır [99].

Kronoloji üzerinde durulunca mektebin eğitim verdiği Maliye Nezareti binasının Fuat Paşa konağı olduğu düşünülmektedir. Ancak Orman mektebinin Maden mektebi ile birleşip Orman ve Ma'adin Mektebi adını almadan önce mi yoksa sonra mı bu konağa taşındığı konusu net değildir. Ancak mektebin Mütercim Rüştü Paşa Konağı'ndan ayrıldığı tarihe bakılınca bileşmenin bu konakta gerçekleşmiş olması ihtimali kuvvetli görünmektedir. Mektep bu binada 1893 yılına kadar eğitim vermiştir.

Kâgir üç katlı bir bina olan Fuad Paşa konağı Beyazıt'ta idi. Dikdörtgen bir forma sahip olan binanın güney cephesi Bayezid Meydanı'na bakıyordu. Binanın 1894 yılında meydana gelen depremde hasar görüp kapsamlı bir yenileme geçirdiği ifade edilir [99].

Şekil 5. 37 1880'lerde Maliye Nezareti Binası [99]

Şekil 5. 38 1894 sonrası Maliye Nezareti binasında yapılan tamirat [99]

Şekil 5. 39 Eski Maliye Nezareti Binası yan cephe - 2003 [99]

Şekil 5. 40 Eski Maliye Nezareti Binası ön cephe - 2003 [99]

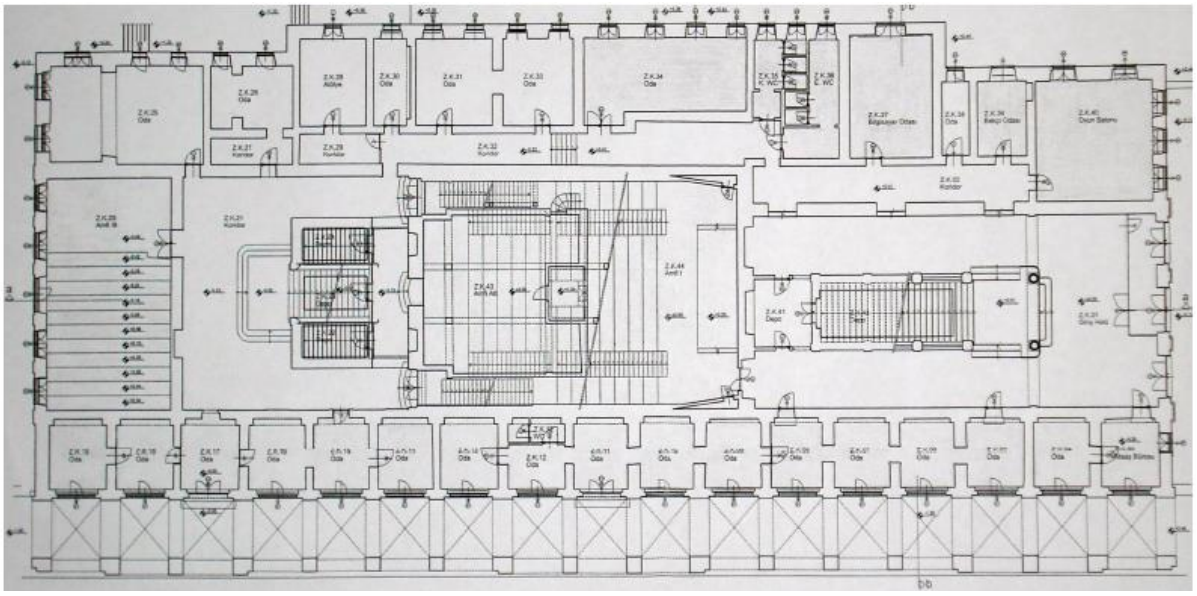

Şekil 5. 41 Eski Maliye Nezareti Binası zemin kat planı - 2003 [99]

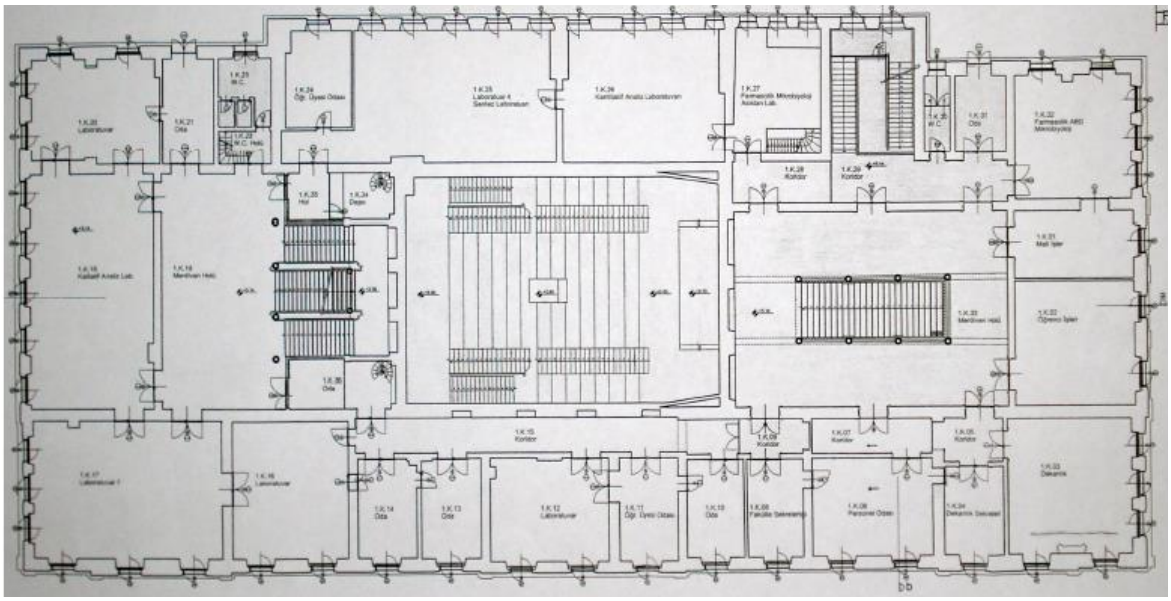

Şekil 5. 42 Eski Maliye Nezareti Binası birinci kat planı - 2003 [99]

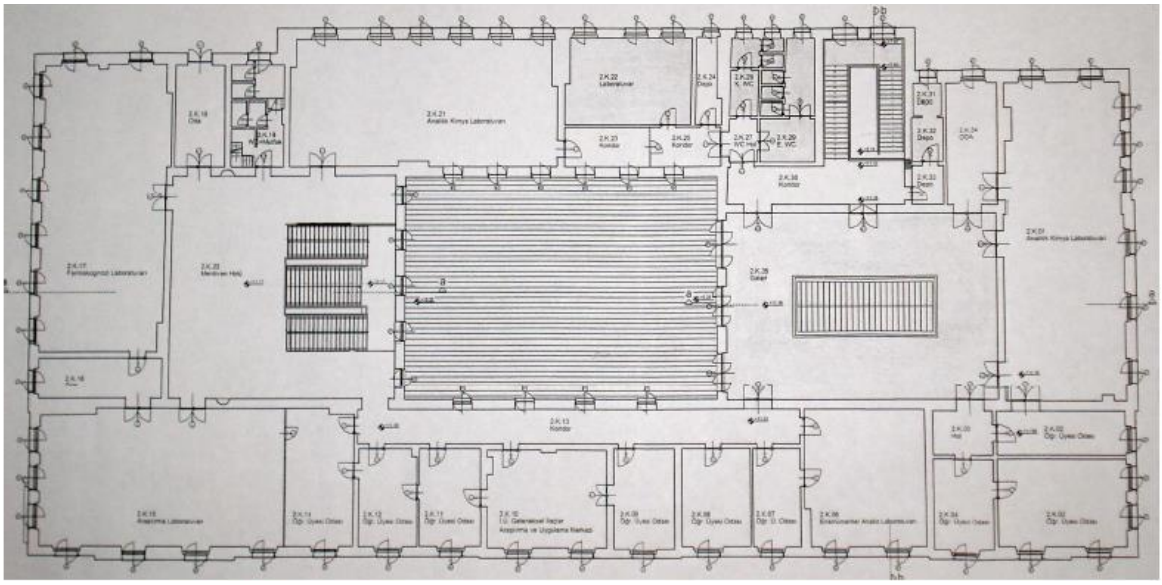

Şekil 5. 43 Eski Maliye Nezareti Binası ikinci kat planı - 2003 [99]

Şekil 5. 44 Eski Bir Fotoğrafta Maliye Nezareti Binası [100]

Şekil 5. 45 Sol alt tarafta Maliye Nezareti Binasının günümüzdeki görünümü [102]

5.3.4.5 Halkalı Ziraat ve Orman Mektebi Alisi

Orman ve Ma'adin mektebinin Ma'adin kısmı 1893 yılında kapatılınca Orman Mektebi Halkalı Ziraat Mektebi bünyesinde eğitime devam etmiştir. Orman mektebi buraya taşınınca Halkalı Ziraat Mektebinin programı gözden geçirilmiş, mektebin programına ormancılıkla ilgili çeşitli dersler eklenmiş ve ismi Halkalı Ziraat ve Orman Mektebi Alisi olarak değiştirilmiştir. Halkalı Ziraat Mektebi binası Ziraat Mektebi başlığı altında incelenmiştir.

5.3.4.6 Orman Mektebi Alisi

Orman Mekteb-i Alisi 1910 yılına kadar Halkalı 'da eğitim verdikten sonra bağımsızlaşarak Orman Mekteb-i Alisi kurulmuştur. Bahçeköy'de eğitime başlayan mektebin eğitim süresi iki yıl olarak düzenlenmiştir.

Mektebin eğitim süresi 1917 yılında 3 seneye çıkartılmıştır. Orman Mekteb-i Alisi 1937 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne taşınana kadar burada eğitim vermiştir. 1948 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü kapatılıp İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Fakülte günümüzde İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi olarak eğitim vermektedir [91].

Şekil 5. 46 Bahçeköy Orman Mekteb-i Alisi binası [103]

5.4 Mekteb-i Mülkiye

5.4.1 Tarihçesi

Mekteb-i Mülkiye iki yıllık orta dereceli bir meslek okulu olarak, bürokratik kadrolarda devlet işlerini yürütecek, kaymakamlık ve müdürlük gibi makamlar için idareci memur yetiştirmek amacıyla 28 Ocak 1859'da açılmıştır [104]. Mektebe yetiştirilmek üzere yetenekli kâtiplerden 50 tanesi imtihan ile alınmıştır [105].

Ali Çankaya mektebin açılış gerekçesini şöyle açıklar: "*Tanzimat Fermanıyla girişilen mali, askeri ve adli ıslahatın yanında o zamana kadar cari olan mülki idare sisteminde de ıslahat gerekiyordu. Has, Tımar ve Zeamet Sistemi artık ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu cihetle idari taksimatta da değişiklik yapılmış; eyalet, liva, kaza, karye teşkilatı ihdas edilmişti. Yeni kurulan teşkilatta (Nizamat-ı Tanzimat-ı Hayriye'yi) ikame edecek müsbet fikirli realist idareciler olacaktı. İşte, mektebin açılmasına amil bu düşünüştür*" [104].

1877 yılında mektep idadi (hazırlık) ve ali (yüksek) olarak 2 kısma ayrılmış ve eğitim süresi 5 yıla çıkarılmıştır. Aynı yıl II. Mahmut türbesi arkasında inşa edilen binaya taşınan mektebin ismi de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak değiştirilmiştir [105].

1883 yılında yatılı okul haline getirilen Mekteb-i Mülkiye'ye 1892'de bir sınıf daha eklenmiş ve eğitim süresi 6 yıla çıkarılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte Mekteb-i Mülkiye için yeni bir aşamaya geçilmiştir. 1935 yılında Ankara'ya taşınan mektep Siyasal Bilgiler Okulu ismini alarak yeni binasında öğretime başlamıştır. 1950 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi ismini alarak Fakülte haline getirilmiştir [106].

5.4.2 Mekteb-i Mülkiye'nin Eğitim Verdiği Binalar

Mekteb-i Mülkiye tüm diğer mektepler gibi ülkenin içinde bulunduğu koşullar neticesinde çok defa yer değiştirmiştir. Eğitimin ilk başta Darülfünun binasında verilmesi düşünülmüş ise de sonra bu fikirden vazgeçilmiş ve Ticarethanede uygun bir yer onarılarak eğitime uygun hale getirilmiştir. 1864 yılına kadar eğitime burada devam eden mektep o yıl eğitim için daha elverişli olduğu düşünülen Divan yolu Atik Ali Paşa Cami karşısındaki Nuri Efendi konağına taşınmıştır. Bu binanın Hoca paşa yangını sonucu hasar alması üzerine mektep Vefa'daki Şehzade imareti karşısındaki kâgir binaya nakledilmiş ve 1877 yılına kadar eğitime burada devam etmiştir.

Mektep için 1877'den sonra ilk defa Cağaloğlu'nda Sultan II. Mahmut Han Türbesi arkasındaki alana bir bina inşa edilmiş ve 1909 yılına kadar bu binada eğitim verilmiştir [104] [105].

Bu tarihten sonra Mekteb-i Mülkiye 1912 yılına kadar Vezneciler 'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınmıştır. Yine üç sene sonra mektep 1915 yılına kadar bulunacağı Cağaloğlu'ndaki Hasan Fehmi Paşa Konağı'na taşınmıştır. Mektep 1918 yılında bir sene kalacağı Yıldız Sarayı Yaveran Dairesine taşınmıştır. Mektep 1920'den 1935 yılında Ankara'ya taşınmasına kadar geçen süre içinde sırasıyla Kabataş Ethem Paşa Konağı, Redif Paşa Konağı, Soğuk çeşme Askeri Rüştiyesi ve tekrar Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi bünyesinde eğitime devam etmiştir. Ankara'ya taşınan mektep Fakülte haline getirilmiş ve Ankara Üniversitesi bünyesinde günümüze kadar eğitime devam etmiştir [105].

5.4.2.1 Ticarethane

Mekteb-i Mülkiye kurulduğu ilk yıllarda Ticarethane binasında eğitime başlamıştır. Ticarethane binasının o dönem Ticaret Nezareti olarak kullanılan bina olduğu düşünülmektedir.

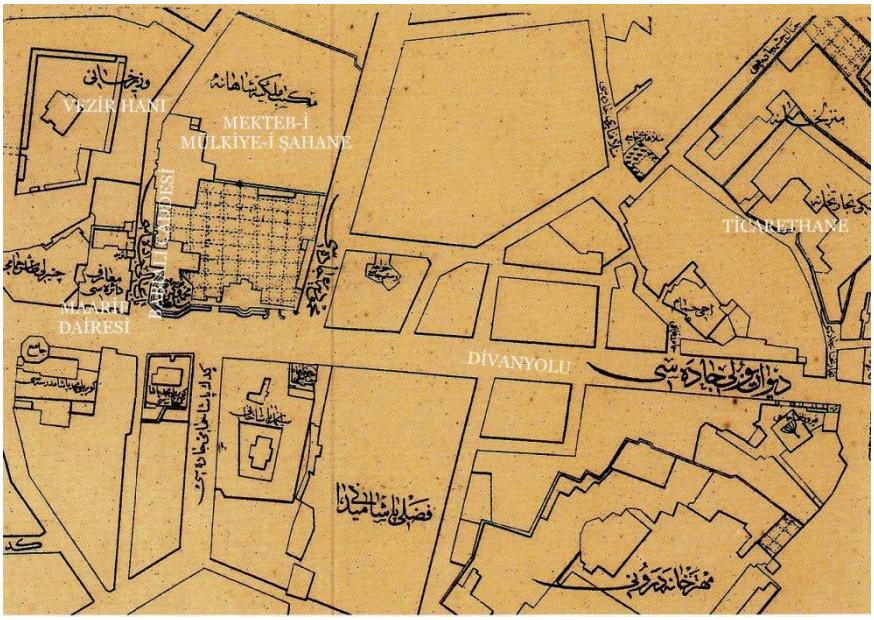

Şekil 5. 47 Ayverdi haritasında Ticarethane bölgesi [105]

Mekteb-i Mülkiye 1859-1862 yılları arasında Mahrec-i Aklam ve Darülmuallim ile birlikte bu binada eğitim vermiştir [105].

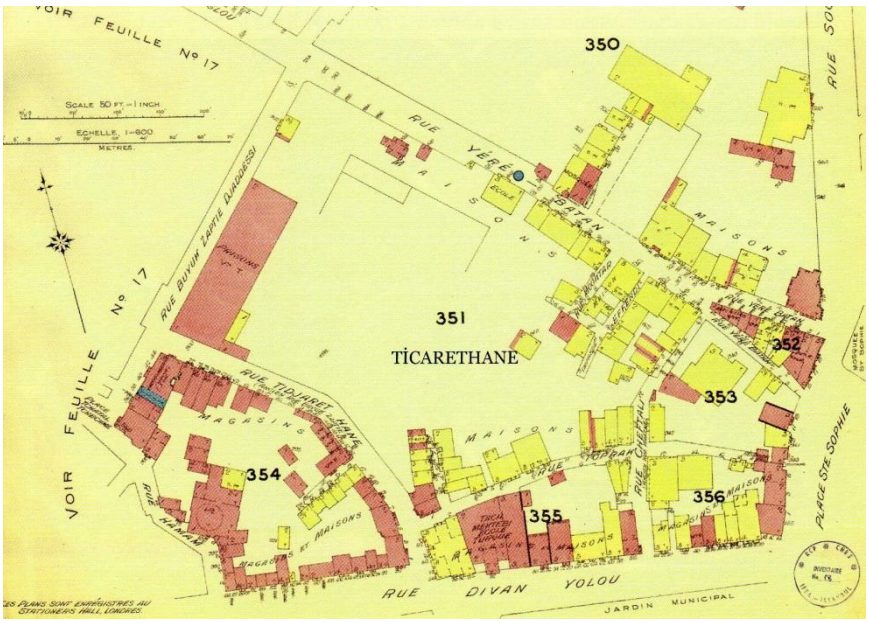

Şekil 5. 48 Goat Haritalarında Ticarethane bölgesi [105]

İlerleyen dönemde mektebin geliştirilmesi ve öğrenci sayısının arttırılması için çalışmalar yapılmıştır. Buna göre, bir tasarı hazırlanmış ve Ticaret Nezareti'nin eğitim öğretim için mekânsal olarak elverişsiz olduğuna kanaat getirilmiştir [105].

Şekil 5. 49 1950 yılına haritada Ticarethane parseline inşa edilmiş bina [105]

Bu sebeple mektebin Divanyolu'ndaki Atik Ali Paşa Cami karşısındaki Nuri Efendi konağına taşınması uygun görülmüştür [105]. Gündoğan [99], Ticarethane binasının 1912 yılında Evkaf Nezareti tarafından yıktırıldığını ifade eder.

5.4.2.2 Nuri Efendi Konağı

Mektebin hem eğitim için daha elverişli olması bakımından hem de öğrenci sayısını arttırmak için, yıllık 45 bin kuruş karşılığında kiralanan Divanyolu'ndaki Nuri Efendi Konağı'na taşınmasına karar verilmiştir [105].

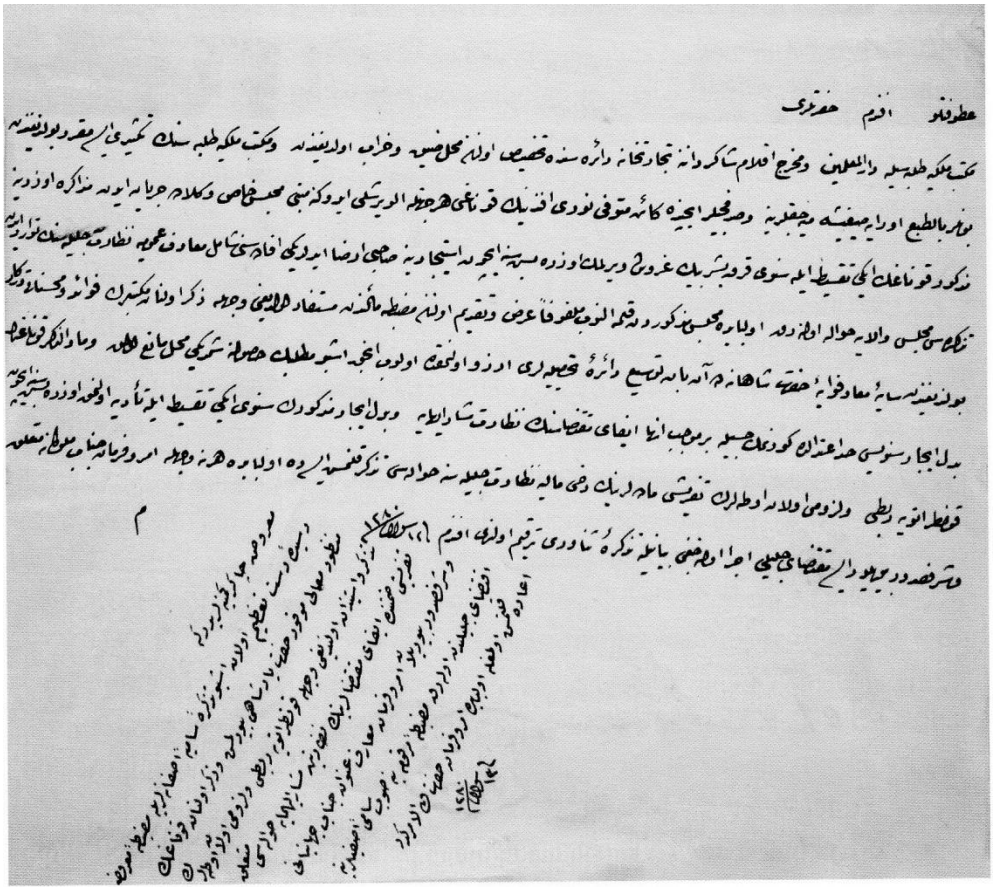

Şekil 5. 50 Mektebin Nuri Efendi Konağı'na taşınmasına ilişkin belge [105]

Ali Çankaya mektebin Ticarethane 'den Nuri Efendi Konağı'na taşınması hakkında şunları ifade eder: "*Mekteb-i Mülkiye ve Darülmuallimin talebesiyle Mahrec-i Aklâm şakirdağının ticarethane dairesinde mekteb ittihaz olunan odaları oturulmayacak surette pek dar ve harap ve sayfen dahi rüzgâr almaz mevkide olduğundan Sedefçiler içinde vaki merhum Nuri Efendi Konağı'na haber verilmiş olduğundan Paşa Hazretleriyle birlikte gidilerek muayene olundukta gerek vüs-at ve metanetçe ve gerek mevkice bu üç mekteb (Darülmuallimin, Mahrec-i Aklâm, Mekteb-i Mülkiye) için pek münasip bir mahal olduğu anlaşılmış ve hanenin sahibi İzzetlü Asım Bey ile İcarı biletraf söyleşildik de senevisi 45 bin kuruşa olmak ve iptida-i icarından bet ile altı ayda bir nısfi*

olan ikibinbeşyüz kuruş Hazine-i Celile-i Mâliyeden i'ta kılınmak ve beş seneliğine kontrato olunmak üzere sahib-i hane mir-i mümaileyh razı edilmiştir" [104].

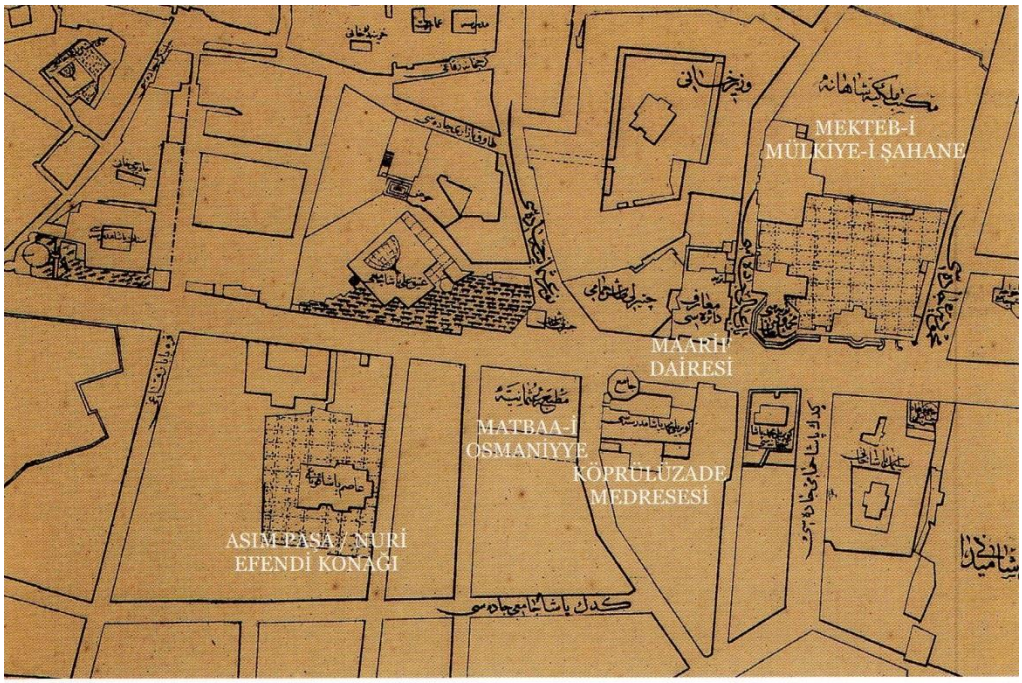

Şekil 5. 51 Ayverdi Haritasında Nuri Efendi Konağı [105]

Şekil 5. 52 1890 yılına ait resimde Atik Ali Paşa camisi ve civarı [105]

Mekteb-i Mülkiye bu binada Darülmuallimin ve Mahrec-i Aklam ile birlikte eğitim verecekti [105]. Ali Çankaya mektep binasının 1864 yılında çıkan Hoca paşa yangını sonucu hasar aldığını söyler. Bunun sonucunda mektep Vefa Meydanı yakınlarındaki konağa taşınmıştır [105].

5.4.2.3 Vefa'da Konak

Mekteb-i Mülkiye Nuri Bey konağının Hoca paşa yangını sonucu zarar görmesi üzerine, Vefa tarafındaki kâgir bir konağa taşınmıştır [104].

Ali Çankaya konağın, Vefa semtinde meydana yakın civarlarda, merhum Saip Paşa'ya ait olan konağın arkasındaki Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın annesine ait kâgir bina olduğunu söyler [104]. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yayınlanan 19.yy'a ait haritalarda konağa ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 5. 53 1918 yılına ait Vefa Meydanı civarını gösteren fotoğraf [105]

Mekteb-i Mükiye'nin yüksekokul haline getirilip bir de idadi sınıfı açıldığı 1877 yılına kadar bu konakta faaliyet gösterdiği düşünülmektedir [105].

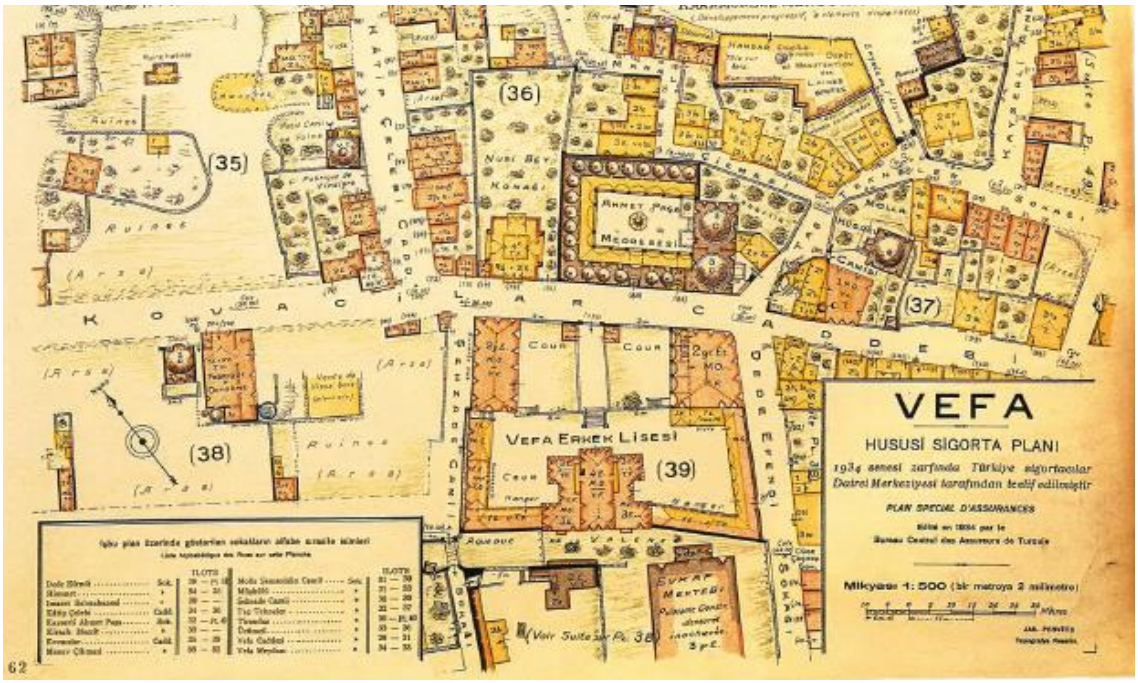

Şekil 5. 54 1934 yılına ait haritada Konak'ın bulunduğu bölge [83]

5.4.2.4 Cağaloğlu Mektebi Mülkiye Şahane Binası

II. Abdülhamid tahta çıktığında Mekteb-i Mülkiye üç yıllık idadi (hazırlık) ve iki yıllık ali (yüksek) olmak üzere iki kısıma ayrıldı. Eğitim süresi beş yıla çıkartılan okulun adı da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak değiştirildi.

Divan yolu Sultan II. Mahmut türbesinin arkasındaki araziye Mekteb-i Mülkiye-i Şahane için bir bina inşa edilmiştir. Eğitim programı da yenilenen mektep 1 Aralık 1877 günü açılarak eğitime başlamıştır.

1892 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencisi Efdaleddin Efendi topoğrafya dersinde mektep binalarının planlarını ve çevresini detaylı olarak çizmiştir [105].

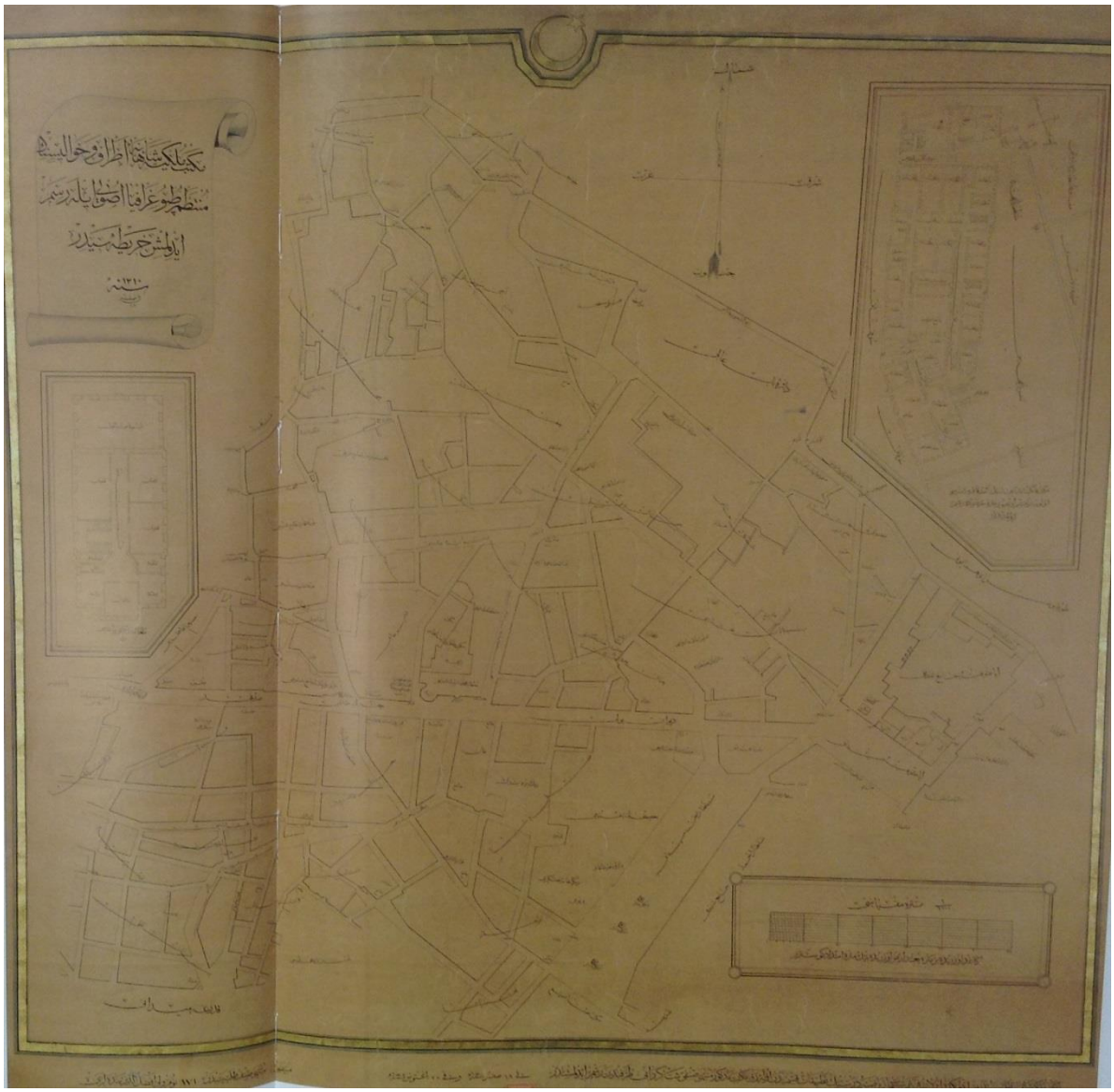

Şekil 5. 55 1892 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencisi Efdaleddin Efendi tarafından çizilmiş mektebe ilişkin etraf ve havalisini gösteren plan [107]

Çizimden mektep binalarının bir kampüs niteliğinde konumlandırıldığı ve mevcut binalarla bütünleşmiş bir biçimde düzenlendiği görülmektedir.

Çizimin sağ üst köşesinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahanenin 1/300 ölçekli planı, sol üst köşede ise o dönem Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 'ye bağlı Lisan Mektebi olarak kullanılan (günümüzde Cağaloğlu Moda Tasarım Meslek Lisesi) binanın planı görülmektedir [105].

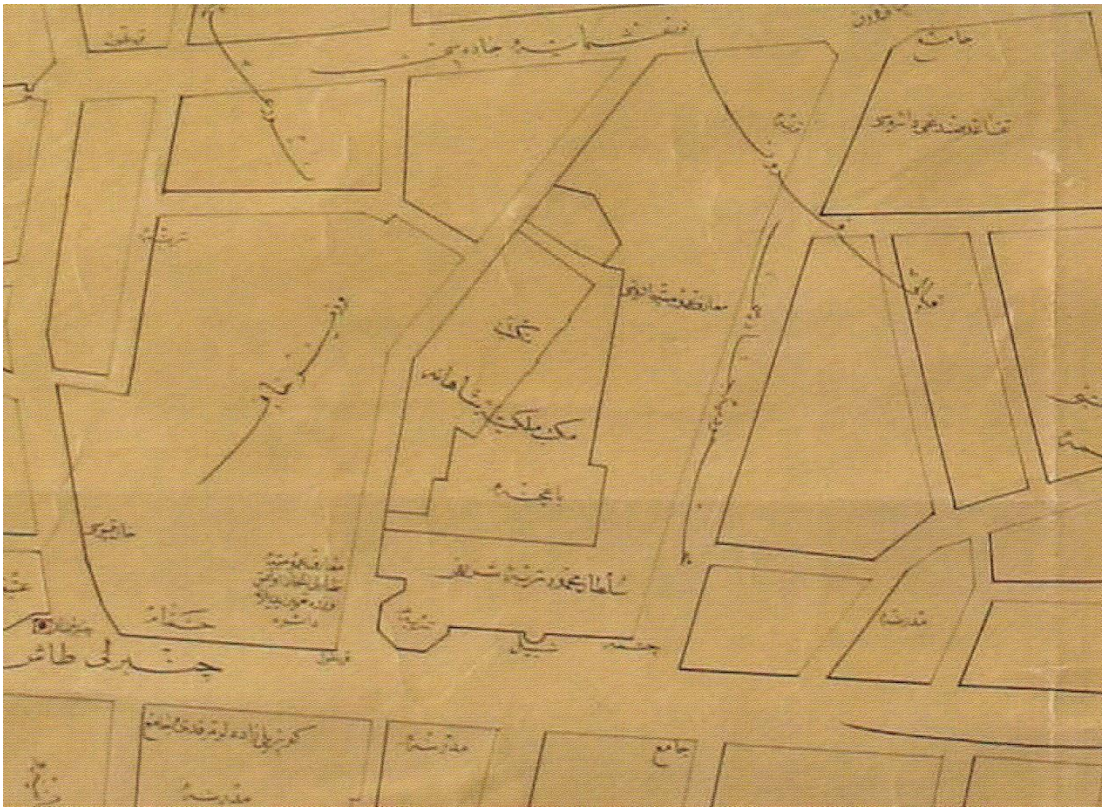

Şekil 5. 56 Mekteb-i Mülkiye-i Şahane etraf ve havalisini gösteren plan [105]

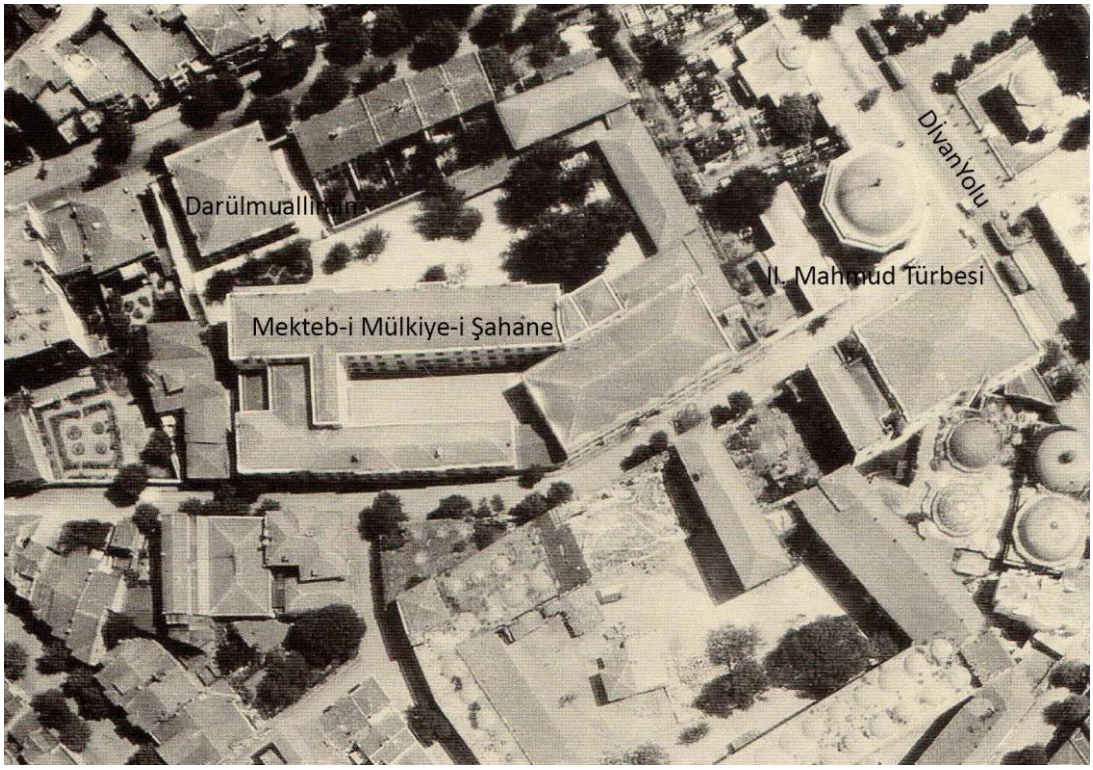

Şekil 5. 57 20. yy 'da çekilmiş bir hava fotoğrafında Mekteb-i Mülkiye Binaları [105]

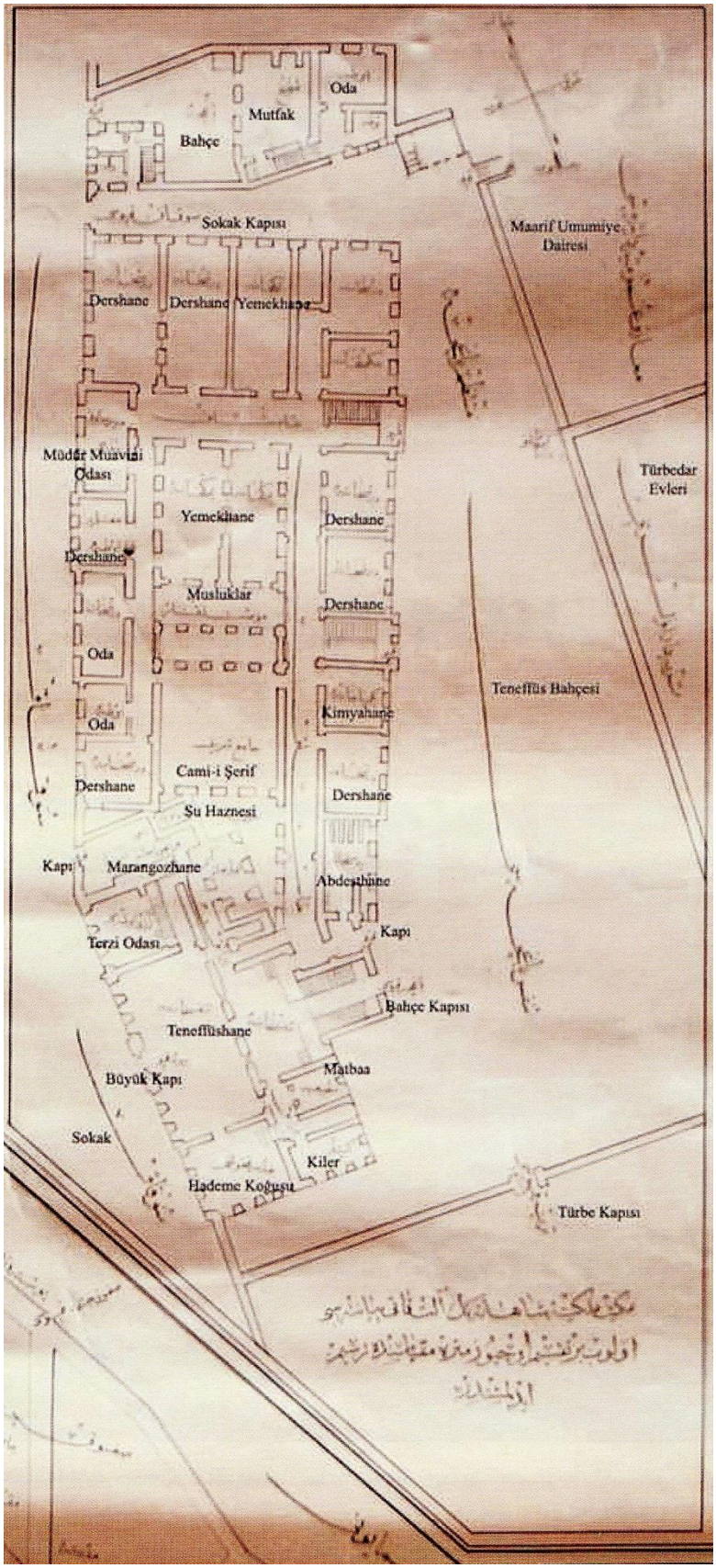

Şekil 5. 58 Mekteb-i Mülkiye binasının 1/300 ölçekli planı [105]

Şekil 5. 59 Mekteb-i Mülkiye binası [105]

Şekil 5. 60 Mekteb-i Mülkiye bahçesi [108]

Şekil 5. 61 1904 tarihli Goad haritasında Mekteb-i Mülkiye Binaları [105]

5.4.2.5 Vezneciler Zeynep Hanım Konağı

Üç katlı, büyük boyutlu bir yapı olan konak Tanzimat dönemine ait ilk kâgir konaklardan birisidir. Konak 1864 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım tarafından yaptırılmıştır. Konak Sultan Abdülaziz döneminde bazı resmi davetlere ev sahipliği yapmıştır. Mekteb-i Mülkiye konağa Darülfünunun bünyesinde taşınmış ve okulun yapısı değiştirilmiştir. 1909 yılında konağa taşınan mektep 1912 yılına kadar burada faaliyetlerine devam etmiştir. Konak 1942 yılında gerçekleşen bir yangın sonucu yok olmuştur [100] [105].

Şekil 5. 62 Zeynep Hanım Konağı [100]

5.4.2.6 Hasan Fehmi Paşa Konağı

Mekteb-i Mülkiye Zeynep Hanım Konağı'nda üç sene kaldıktan sonra 1912 yılında Cağaloğlu'nda bulunan Hasan Fehmi Konağı'na taşınmıştır. 3 sene bu binada kalan mektep 1915 yılında kapatılmıştır. Yaklaşık 3 sene kapalı kalan mektep 1918 yılında Yıldız Yaveran Dairesi'nde tekrar eğitim vermeye başlamıştır [105].

5.4.2.7 Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi

Yeniden eğitime başlayan okul Yıldız Sarayı'nın Yaveran Dairesi'ne taşınmıştır. Yaveran Dairesi o dönem günümüzde Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

olan binada bulunuyordu. Mülkiye mektebi yaklaşık 1 yıl kadar bu binada bulunmuştur [105].

5.4.2.8 Kabataş Ethem Paşa Konağı

Mekteb-i Mülkiye yaklaşık iki sene boyunca bulunacağı Ethem Paşa Konağı'na 1919 yılında taşınmıştır. Mektep buradan Cerrahpaşa'da bulunan Redif Paşa Konağı'na taşınmıştır [105].

5.4.2.9 Redif Paşa Konağı

Mekteb-i Mülkiye yaklaşık iki sene boyunca Aksaray Cerrahpaşa bölgesindeki Redif Paşa Konağı'nda bulunmuştur. Pervitich haritalarında mektebin arazisi görülmektedir [105].

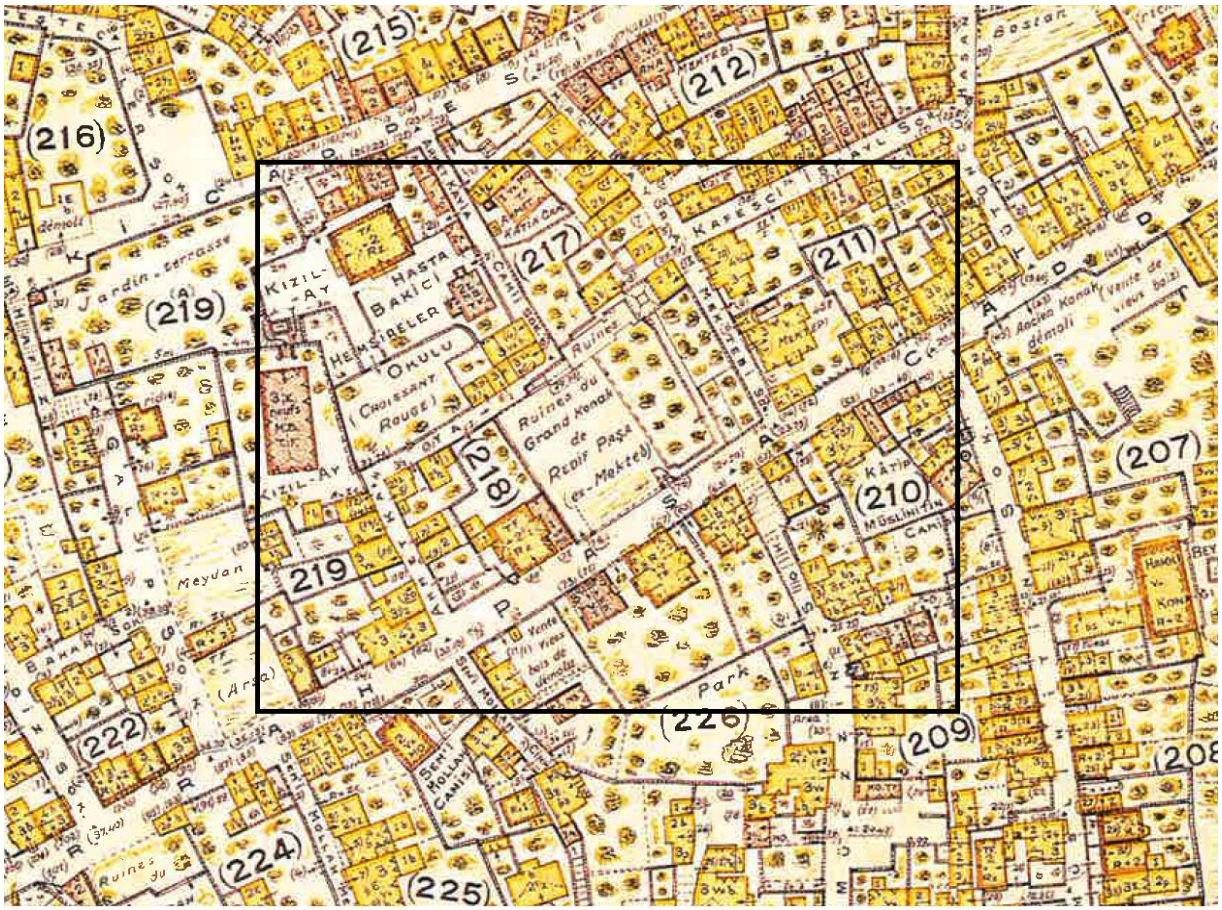

Şekil 5. 63 Pervitich haritalarında Redif Paşa Konağı'nın Bulunduğu Bölge [83]

5.4.2.10 Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi

Mekteb-i Mülkiye 1922 yılına gelindiğinde Sultanahmet'te bulunan Soğuk çeşme Askeri Rüştiye binasına taşınmıştır. Mektep bu binada 3 yıl süreyle bulunmuştur. Bu tarihten sonra tekrar Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi'ne taşınan mektep burada Ankara'ya taşındığı 1936 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Bu tarihten sonra mektep fakülte haline getirilerek Ankara Üniversite'si bünyesine katılmıştır [105].

5.5 Telgraf Mektebi

5.5.1 Tarihçesi

Telgraf haberleşmelerinin Fransızlar aracılığı ile ve Latin harfleri kullanılarak yapılıyor olması telgraf gibi önemli bir haberleşme aracının yabancıların tahakkümünde kalmasına neden oluyordu. Bu durum üzerine sistemli eğitim veren bir kurum oluşturup, telgraf haberleşmesini Türkçeleştirmek ve Türk Telgraf memurları yetiştirmek üzere 2 Ocak 1861 (H. 19 C. 1277) tarihli bir nizamname [109] ile Fünun-i Telgraf iye Mektebi (Telgraf Memur Mülazımı Mektebi) açılmıştır [73] [110] [111] [112].

Eğitim süresinin iki yıl olduğu mektep, İstanbul Soğuk Çeşme'de Gülhane Parkı'nın Soğukçeşme kapısı ile Alay Köşkü arasında bulunan Telgrafhane-i Amire binasında açılmıştır [112].

Öğrencilerin 250 kuruş maaş aldığı okulda, telgraf aletleri ve kullanışı, postaların tanzimi gibi teorik derslerle beraber, muhasebe, telgraf işletmesi ve kuralları gibi pratik derslerde verilmekteydi [73].

Toplam 9 dersten oluşan teorik dersler Cuma ve Pazar günleri hariç sabahları bir buçuk saat olarak, Pratik dersler ise Salı ve Perşembe günleri öğleden sonra iki saat olarak verilecekti [88].

Okulun eğitim verdiğine dair son kayıt 1864 [88] yılına aittir. Bu tarihten sonra okul belirlenemeyen bir sebepten ötürü kapatılmıştır [73] [112]. Ancak, okula eğitim için gereken araç gereç bulmanın zor olması ve içinde bulunulan ekonomik zorluklar buna sebep olarak gösterilebilir [88].

Bu tarihten sonra bazı kaynaklarda Mekteb-i Fünun-u Makinacıyan isimli bir mektebin varlığından bahsedilir. Tanrıkut, mektep hakkında şunları ifade eder: "*…1284 yılında (Mekteb-i Fünun Makineciyan) adlı bir mektebin mevcudiyeti anlaşılmakta ise de, irade-i seniyye istihsal edilmeden mekteb açılamayacağına göre bunun hangi tarihli iradeye dayanılarak hangi tarihten itibaren ve nerede açıldığı, ne vakit ve ne sebepten ötürü ne zaman kapatıldığı anlaşılamamıştır*" [113].

1872 yılında Posta Nezareti ve Telgraf Müdürlüğü birleşince, Telgraf İdaresi Meclisince verilen bir karar gereği bir Telgraf Mektebi tekrar açılmıştır. Posta ve Telgraf Mektebi adı ile açılan okul bu sefer 4 sınıf olarak düzenlenmiş ve pratik derslere ağırlık verilmiştir. Mektepte bu dönemde "*imla, hüsnü hat, hesap, coğrafya, Fransızca, mebadi-i elektrik*" gibi dersler veriliyordu [109].

Eğitime Soğukçeşme kapısı ile Alay Köşkü arasında bulunan Telgrafhane binasında devam eden mektep, buradan sonra Çemberlitaş Sait Bey Konağı'na [112] taşınmıştır. Mektep bu dönemde açılan Telgraf Fabrikasını da laboratuvar olarak kullanmıştır [109] [110].

Mektep bu hali ile 9 sene eğitim vermiş, mektep yönetimdeki istikrarsızlıklar ve mektepten yeterince fayda görülmemesi gibi sebeplerle 24 Nisan 1880 tarihinde kapatılmıştır [73] [109] [110]. Tanrıkut, [113] ise mektebin kapatılma gerekçesini talebelerin 93 Rus harbine (1877-1878) gitmeleri olarak açıklar.

1872 yılında Telgrafçılık eğitimi için Galatasaray Sultanisinin ders programına Telgraf Tekniğine ait dersler eklenmiş ancak öğrenciler tarafından rağbet görmemiştir. 1880 yılında ise Darüşşafaka'nın ders programına Elektrik dersleri eklenmiş, buradan elektrik ve telgraf derslerini alarak mezun olan kişiler Telgraf Nezareti Fen Kalemine memur olarak atanmışlardır [110].

1909 yılına gelindiğinde Telgraf Binası içerisinde, Darüşşafakada Telgraf eğitimi almış kişilerce, Telgraf Mekteb-i Alisi adı altında bir mektep açılmıştır. Bu mektep Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemlerde kapatılıp açılmasına rağmen uzun yıllar eğitim vermiş ve ardından İstanbul'da Mühendis Mektebinin içinde eğitime devam etmiştir [110].

5.5.2 Telgraf Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.5.2.1 Telgrafhane-i Amire Binası

Telgrafhane binası, İstanbul Gülhane semtinde, Alay Köşkü'nün yanında bulunuyordu.

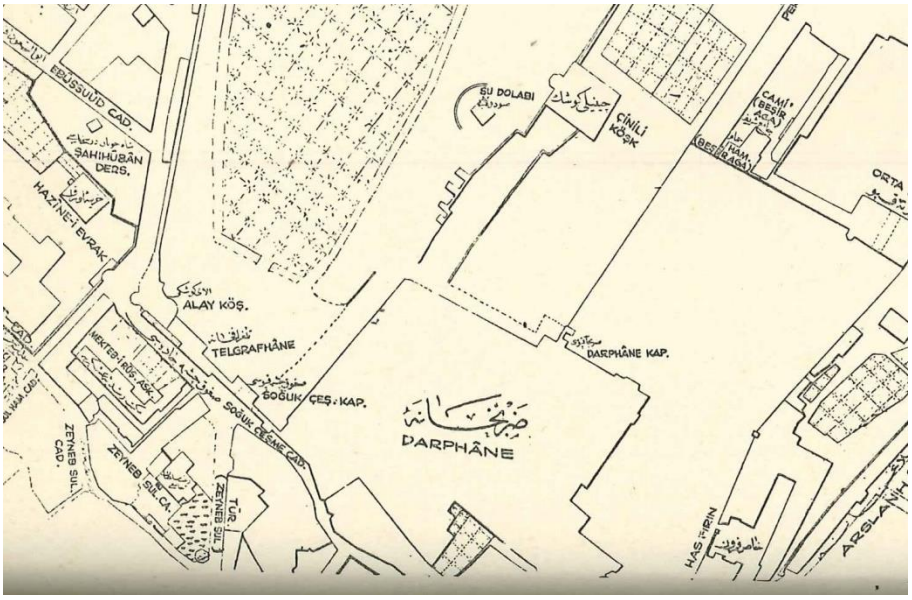

Şekil 5. 64 1882 yılına tarihlenen Ayverdi haritasında Telgrafhane binası [98]

İlk telgraf mektebi olan Fünun-i Telgrafiye Mektebi 2 Ocak 1861 (H. 19 C. 1277) tarihinde yayınlanan bir nizamname [109] ile bu binada açılmıştır.

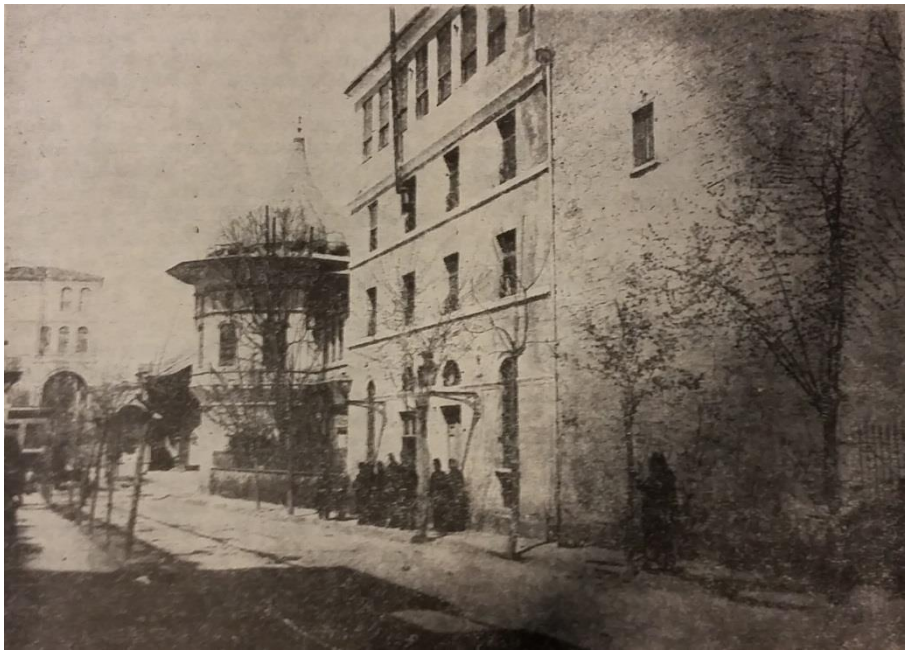

Şekil 5. 65 Telgrafhane-i Amire binası [113]

Yaklaşık 20 sene boyunca aralıklarla ve farklı isimler altında eğitim vermeye çalışan mektebin bu binada ne kadar süre bulunduğu belli değildir. Ancak mektebin buradan Çemberlitaş'taki Sait Bey Konağı'na taşındığı bilinmekle beraber bu konudaki bilgilerimiz yetersizdir.

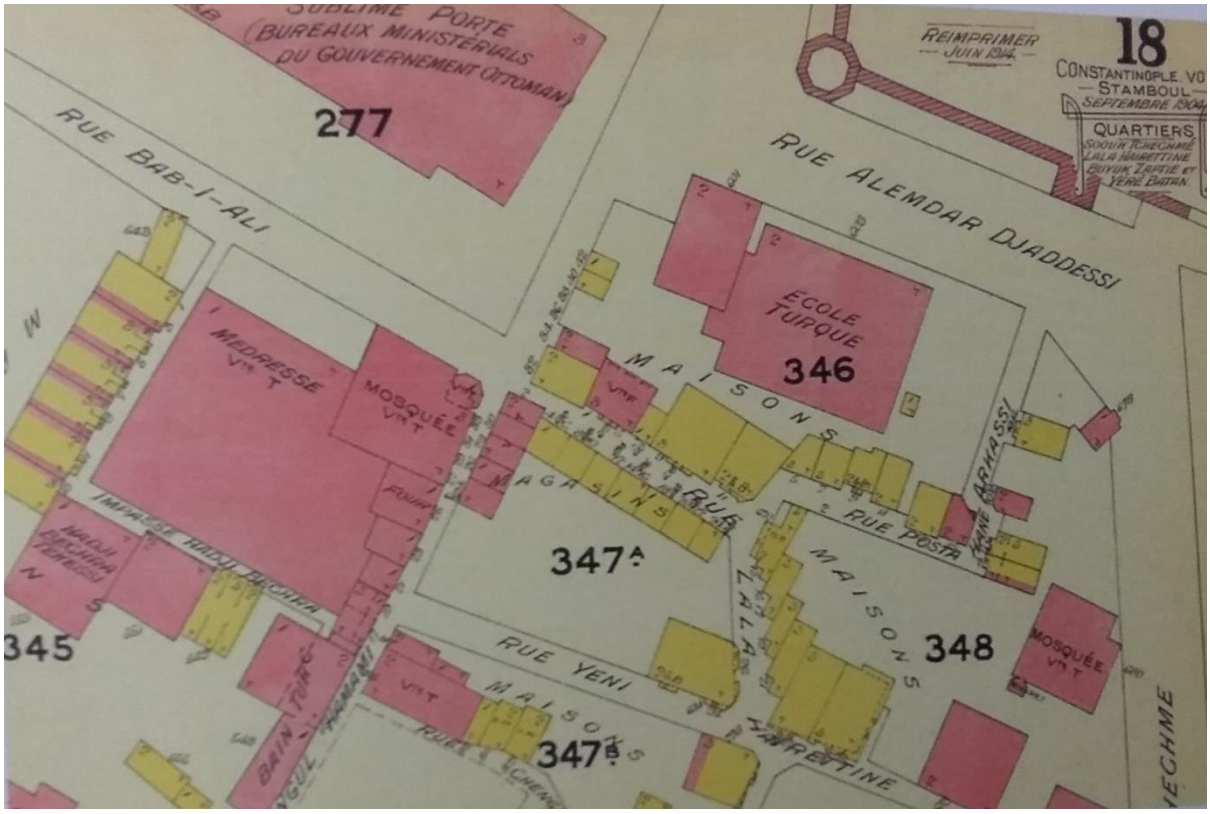

Şekil 5. 66 1904 tarihli Goat haritasında Telgrafhane-i Amire bölgesi [105]

5.6 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye

5.6.1 Tarihçesi

Osmanlı Devleti'nde sivil tıp hizmetlerini gerçekleştirebilecek taşrada görev yapan hekim sayısının az olması taşra için hekim yetiştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır [51]. Bu sebeple bir sivil tıp mektebi (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) kurmak üzere çalışmalara başlanmıştır [2].

Askeri mektepteki başarılı gençlerden bir mümtaz sınıf oluşturulmuş ve bu sınıfa 1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının içerisinde, vilayetlerde görev yapacak, sivillerinde devam edebileceği, asker olmayan hekim yetiştirmek üzere *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye* adı altında eğitim verilmeye başlanmıştır [2].

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin kurulmasındaki asıl amaçlardan biriside tıp eğitimini Türkçe olarak okutmaktı. Hocaların çoğunun yabancı olduğu Askeri Tıbbiye' de bu geçiş zor olacağından ayrı bir sınıf olarak bir tıp mektebi tertip edilmiş ve Türkçe tıp eğitimine başlanılmıştır [51].

Mahmut Cevat mektebin açılışı hakkında şunları ifade eder: "*1284 Muharrem'inde (Mayıs 1867) Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane namıyla müddet-i tahsiliyesi 5 sene olmak üzre mekteb-i mezkûr küşad edilmiş ve 1. sene içün müstakil bir daire tahsil olunmayarak Mekteb-i Tıbbıye-i Askeriye derununda bir mahal dershane ittihazıyla tedrise başlanılmış*…" [114].

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye direk Askeri Mekteb-i Tıbbiye Nezaretine bağlanmış mektep için ayrı bir yönetim sistemi oluşturulmamıştır [48].

Mektebe rüştiye mezunu 16-25 yaş arası Müslüman ve Hristiyan 50 öğrenci alınacağı duyurulmuştur. İlk 3 sınıf öğrenciler Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasında eğitim alıyordu. 4 ve 5. sınıf öğrencileri ise Gureba Hastanesinde klinik eğitim alıyorlardı [54]. Eğitim süresinin 5 yıl olduğu mektepte eğitim dili de Türkçe idi [2]. 1870 yılında eğitime bir sene eklenmiş ve ilerleyen yıllarda rüştiye mezunu olmayanları da eğitmek için bir yıllık idadi sınıfı açılarak eğitim 6 yıla çıkarılmıştır [54].

İlerleyen yıllarda Askeri Tıbbiye ile birlikte Demirkapı'daki kışla binasına taşınan mektep buranın yetersiz gelmesi sebebiyle 1893 yılında Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na nakledilmiştir. Sonraki yıllarda mektep genişletilmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ile birleştirilerek 1908'den sonra [9] Haydarpaşa'ya taşınmıştır. 1915 yılında Darülfünuna bağlanan mektep bugünkü İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinin temelini oluşturmuştur [2] [52].

5.6.2 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.6.2.1 Demirkapı Askeri Tıp Mektebi Binası

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının içerisinde, sivil doktor yetiştirmek üzere eğitim vermeye başlamıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 1866 yılında Sirkeci Demirkapı'daki Kışla binasına taşınınca Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 1893 senesine kadar bu binada eğitim vermiştir.

Şekil 5. 67 Mekteb-i Tıbbiye-i Mükiye'nin eğitime başladığı Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [115]

Demirkapı'daki kışla binası iki bölümden oluşuyordu. Dikdörtgen plan yapısına sahip olan kışla binasının demiryoluna bakan cephenin alt katında anfiler, üst katta yatakhaneler bulunuyordu [49].

Saray tarafına bakan cephenin ise alt katı yemek salonu, üst katı idare birimi olarak kullanılıyordu [49].

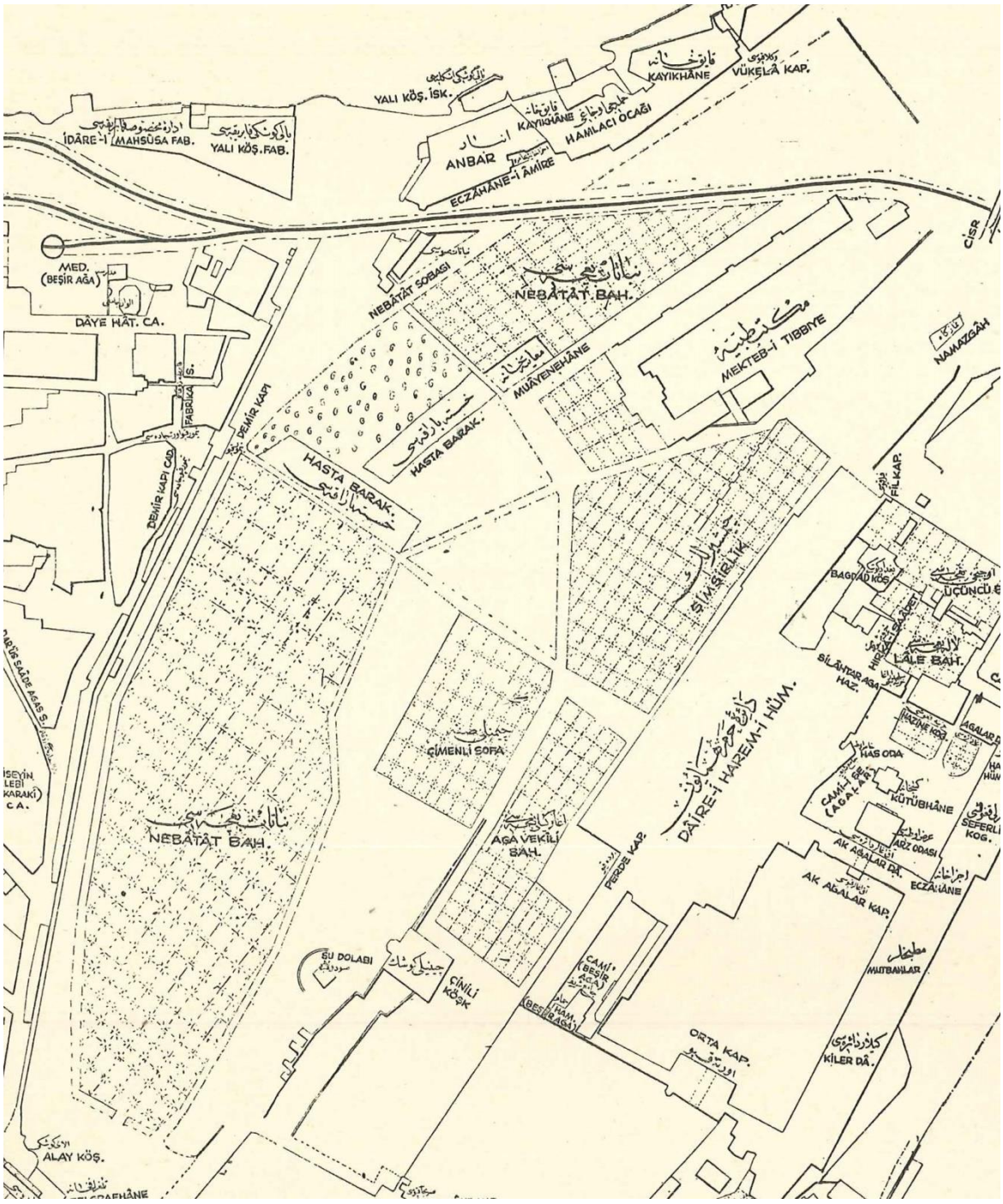

Şekil 5. 68 1882 tarihli Ayverdi haritasında Mekteb-i Tıbbiye-i Mükiye'nin eğitime başladığı Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası [98]

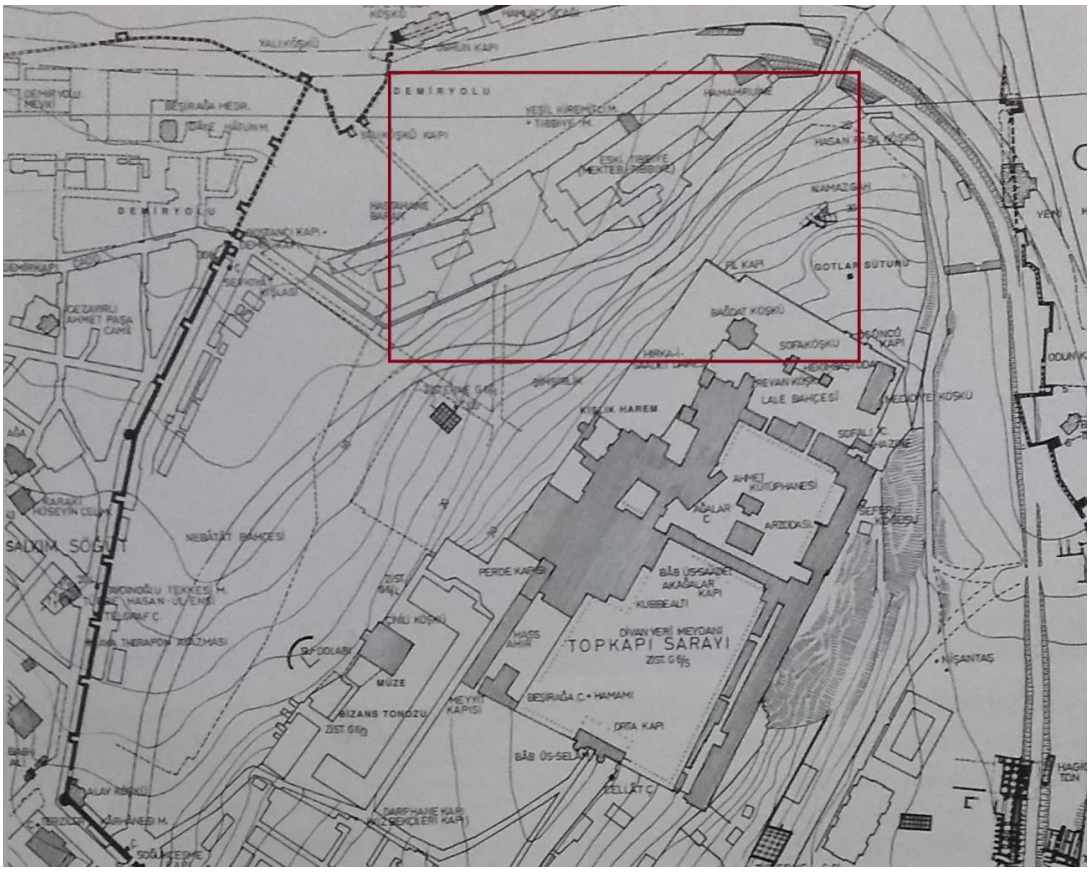

Şekil 5. 69 1962 tarihli Müller Wiener haritasında Demirkapı Tıbbiyesinin yeri [82]

Kışlanın bahçesine tek kattan oluşan bir klinik binası yapılmış ve Bakteriyomoji laboratuvarı, Kulak-burun-boğaz ve deri hastalıkları için de klinik binaları eklenmişti. Kışlaya ait olan hamamın etrafına çamaşırhane ve laboratuvarlar yaptırıldı [49].

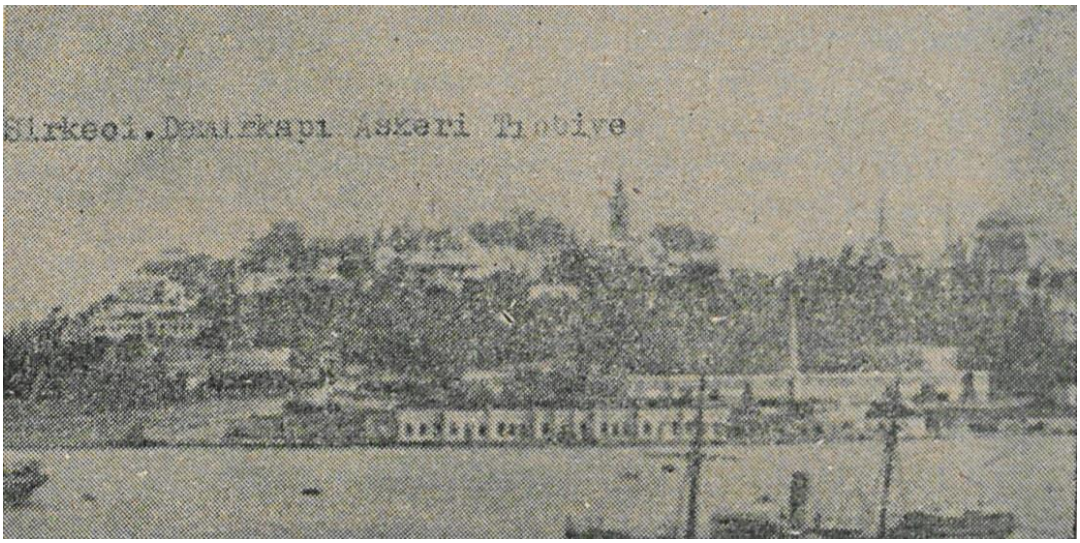

Şekil 5. 70 Demirkapı Askeri Tıbbiye binasının bulunduğu bölge [49]

5.6.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye ilerleyen yıllarda rağbet artınca binanın yetersizliği gündeme gelmiş ve daha çok öğrenci alıp hekim yetiştirebilmek için daha büyük bir mekâna ihtiyaç duyulduğu fark edilmiştir. 1892 yılında 450.000 kuruş karşılığında Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı satın alınarak mektebe tahsis edilmiştir [52] [54].

Şekil 5. 71 Mekteb-i Tıbbiyenin 1894-1909 yılları arasında eğitim verdiği Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [116]

Konağın bahçesine ahşap poliklinik binaları inşa edilerek yataklı koğuşlar oluşturulmuştur. Konağa eğitim için gerekli araç gereçler yerleştirilmiş ve 30 Ağustos 1893 tarihinde yapılan törenle mektep eğitime başlamıştır [50] [116].

1894 yılında meydana gelen depremde hasar gören binada [74] Mekteb-i Tıbbiye 1894-1909 yılları arasında eğitim vermiştir [116]. 1909 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Haydarpaşa'da tamamlanan binaya taşınmış ve Askeri Tıbbiye ile birleşerek Tıp Fakültesi olarak eğitime devam etmiştir [52].

5.6.2.3 Haydarpaşa Mektebi Tıbbiye Binası

Mekteb-i Tıbbiye binasının inşaatına 1895 yılında başlanılmıştır. İtalyan mimar Alexandre Vallaury ve Raimond D'Aronco tarafından mimari çizimleri hazırlanan binada 7 Kasım 1903 tarihinde eğitim başlamıştır.

Şekil 5. 72 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117]

Oryantalist bir üslupla inşa edilmiş ve cephesi oldukça dikkat çeken yapı, 1200 öğrenciyi alabilecek büyüklükte tasarlanmıştır. Askeri Tıp Mektebi (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) yani bu binaya taşınmış ve 1909 yılında sivil tıp mektebi ile birleştirilerek "Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi" adıyla eğitime devam etmiştir [117]. 1933 Üniversite reformu ile Tıp Fakültesi Avrupa Yakası'na taşınınca bina Haydarpaşa Lisesi'nin kullanımına geçmiştir. 1983 yılına kadar lise tarafından kullanılan bina bu tarihten itibaren Marmara Üniversitesi'ne devredilerek asli kullanımına geri dönmüştür. Günümüzde binada Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi hizmet vermektedir.

Şekil 5. 73 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117]

Şekil 5. 74 Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye Binası [117]

5.7 Lisan Mektebi

5.7.1 Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yy başlarında devlet bünyesinde görevli bürokratlara yabancı dil öğretmek amacıyla Babıali'de Tercüme Odası kurulmuştur. 1860'dan sonra bu odanın yetersiz hale gelmesi ve Fransızca öğrenmek isteyen bazı öğrencilerin yabancı okullara gitmesi üzerine 3 Mart 1866 tarihinde hazırlanan bir tezkere ile bir Lisan Mektebi açılması gerektiği dile getirilmiştir [73] [88] [118].

26 Mart 1866 tarihinde onaylanan tezkere ile Mahrec-i Aklam mektebinin içinde Fransızca eğitim veren bir Lisan Mektebi açılmıştır. Mahrec-i Aklam ve Darülmaarif 'ten mezun 20 kadar öğrenci yapılan imtihan sonucu seçilerek mektepte eğitime başlamışlardır [118]. İlerleyen yıllarda mektebe rüştiye mezunları da kabul edilmeye başlanmış ve Fransızcanın yanında Rumca, Bulgarca sınıfları da açılmıştır [88].

19. yüzyılın sonuna kadar zaman zaman eğitime ara verilen lisan mektebi için 1883 yılında Cağaloğlu'nda Maarif Nezareti'ne ait olan arsaya yeni bir bina inşa edilmiştir. Bina günümüzde Cağaloğlu Anadolu Moda Tasarımı Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır [105] [118].

Lisan mektebi okula çok masraf yapıldığı ve istenilen verimin alınamadığı gibi gerekçelerle 18 Ağustos 1892 tarihinde Hariciye Nazırı Mehmet Sait Paşa ve Sadrazam Cevat Paşa tarafından yayınlanan bir tezkere ile kapatılmıştır [118].

5.7.2 Lisan Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

Lisan Mektebi açıldığı günden itibaren Ticarethane binasında, Nuri Efendi Konağı'nda ve Vefa'daki konakta Mekteb-i Mülkiye ile birlikte eğitim yapmış, Mekteb-i Mülkiye'nin kendisi için yaptırılan binaya taşınmasının ardından Cağaloğlu'nda Lisan Mektebi için yaptırılan binaya taşınmıştır [105].

5.7.2.1 Cağaloğlu Lisan Mektebi Binası

Dönem eğitime ara verilen Lisan Mektebi için 1883 yılında bir bina inşa edilmesine karar verilmiştir. Bunun için Cağaloğlu'nda dört ev, iki arsa istimlak edilerek, Maarif Nezareti'ne ait olan Arif Paşa arsasında bir bina inşa edilmiştir [118].

1892 yılında Efdaleddin Efendi topoğrafya dersinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve Lisan Mektebinin planlarını detaylı olarak çizmiştir [105].

Dikdörtgen planlı mektep iki katlıdır. Ön cephe dışarı çıkarılarak üç açıklıklı, kemerli bir giriş bölümü oluşturulmuştur. Sınıfların girişe göre simetrik olarak yerleştirildiği yapıda, pencereler birinci katta yuvarlak kemerli, ikinci katta basık kemerlidir.

Şekil 5. 75 Lisan Mektebi Binası [119]

Şekil 5. 76 Lisan Mektebi Binası [119]

Şekil 5. 77 1892 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencisi Efdaleddin Efendi tarafından çizilmiş planda Lisan Mektebi ve çevresi [107]

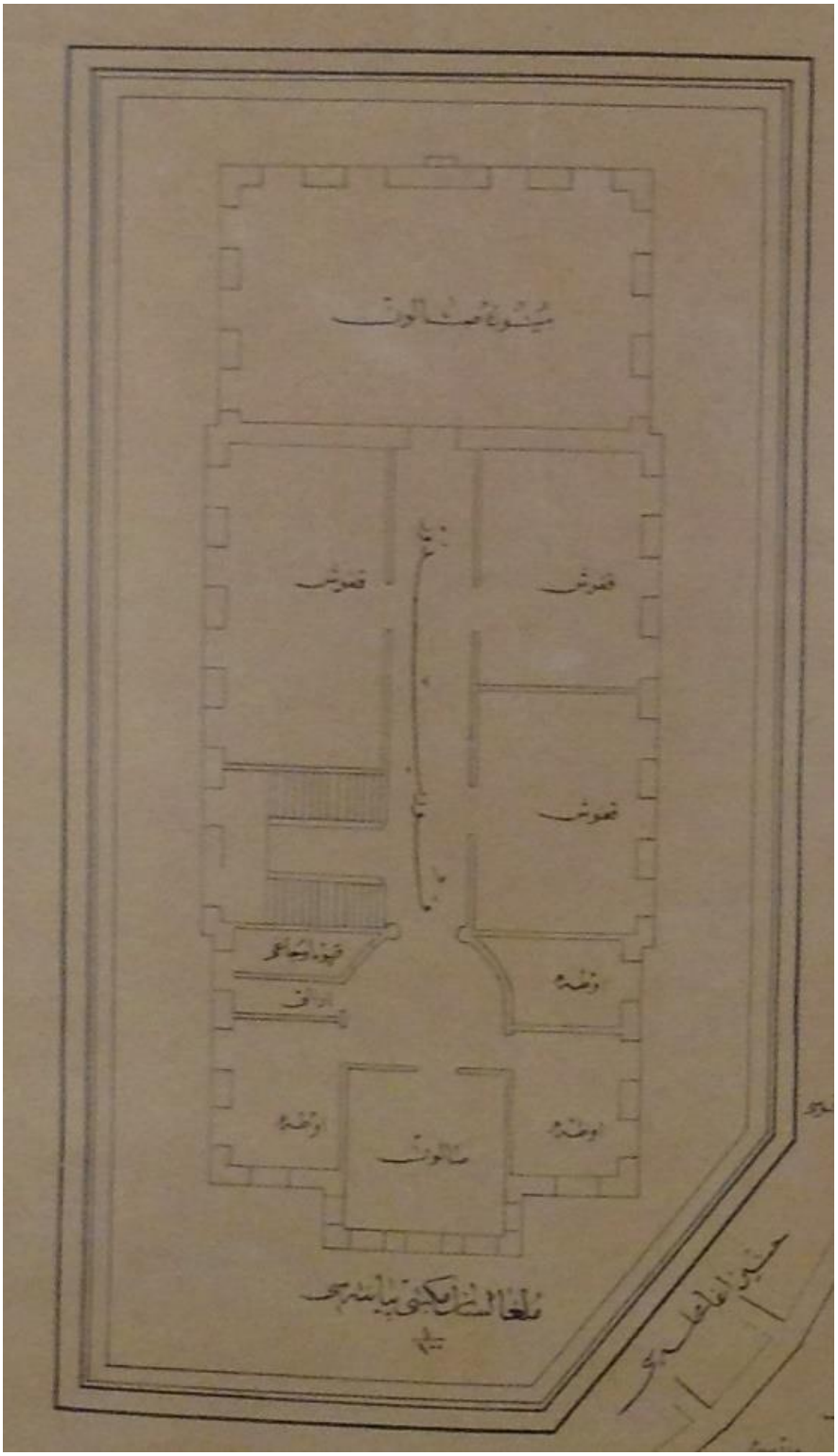

Şekil 5. 78 Lisan Mektebi Binasının Efdaleddin Efendi tarafından çizilen planı [107]

Lisan mektebi binası sonraki dönemlerde birçok eğitim kurumuna ev sahipliği yapmıştır. 1994'ten beri Cağaloğlu Anadolu Moda Tasarımı ve Meslek Lisesi olarak kullanılan bina günümüzde İstanbul Kız Teknik ve Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.

5.8 Eczacı Mektebi

5.8.1 Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Eczacılık eğitimi 19. yüzyıla kadar usta-çırak usulü ile yapılıyordu [120].

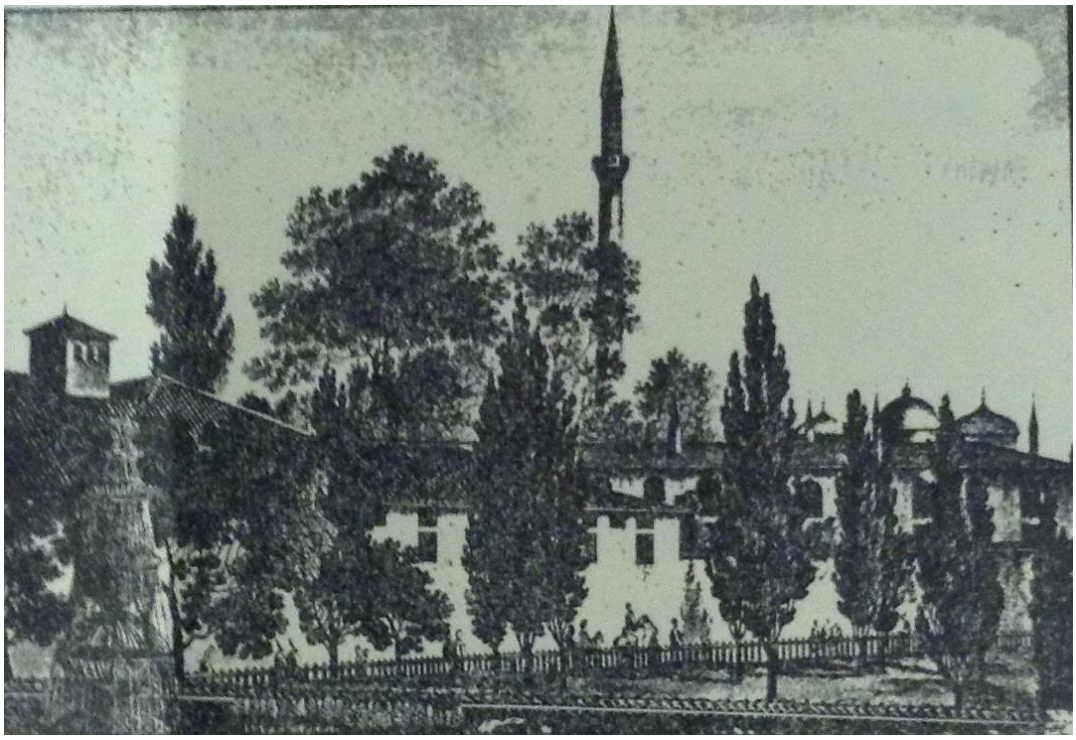

Şekil 5. 79 Mekteb-i Tıbbiyenin Galatasaray'ındaki iç oğlanlar binasının Melling tarafından çizilmiş gravürü [121]

Modern eczacılık öğretimi, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane binasının içinde 14 Mayıs 1839 tarihinde Dr. Charles Ambroise Bernard tarafından tıbbiyeye bağlı eğitim süresinin 3 yıl olduğu bir Askeri Eczacı sınıfının açılmasıyla başlamıştır [120].

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin açıldığı dönemde Galatasaray'da botanik bahçesi, kitaplık, fizik ve kimya laboratuvarları, mineraloji koleksiyonları, hastane, eczane gibi olanaklara sahip çağdaş bir eğitim kurumu oluşturulmuştu [121].

İlk dönemlerde mektebe öğrenci alımında diploma şartı bulunmuyordu. Alınan öğrenciler lise düzeyinde eğitim aldıktan sonra tıp kısmına geçiyorlardı. Gayrimüslimlere de açık olan mektepte ilk yıllarda sadece yatılı öğrenci alınıyordu. Eczacı mektebinin ilk öğrencileri Tıp Mektebine gelen öğrencilerden oluşmuştur. Tıp

Mektebine devam etmeyen öğrenciler Eczacı Sınıfına geçerek Eczacı diploması almışlardır [121].

Eczacı sınıfında İlm-i Hikmet, İlm-i Kimya, İlm-i Nebatat, Fenni Saydalani, Müfredat-ı Tıp ve Fransızca dersi veriliyordu. Dersleri başarı ile tamamlayıp mektebi bitiren öğrenciler ordu bünyesinde ya da hastanelerde eczacılık yapıyorlardı [122].

1848 yılında çıkan yangın sonucu Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane binası tamamen yanarak yok olmuştur. Bu yangından sonra Eczacı sınıfı Mekteb-i Tıbbiye ile birlikte çeşitli yerlerde eğitime devam etmiştir [122].

Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan Eczacılar ancak ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyordu. Bunun yanında sivil ihtiyaçlar için de Eczacı yetiştirmek üzere 1866 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane (Sivil tıp mektebi) bünyesinde bir Eczacı Sınıfı açılmıştır [122].

Eğitimin Türkçe olduğu Eczacı sınıfında eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiş ve mezun olunca da bir eczanede 3 yıl staj yapma mecburiyeti getirilmiştir. Okul ilk mezunlarını 1870 yılında vermiştir. Mektepten mezun olan sivil eczacılar vilayet ve liva eczacısı diye ikiye ayrılmışlar ve kendilerine aylık bağlanmıştır [73] [123] [124].

Eczacılık öğrencilerine Birinci Sınıfta *Anorganik Kimya, Fizik, Jeoloji, Ceza Kanunu, Ahlak, Din Dersleri*, İkinci Sınıfta *Organik Kimya, Botanik*, Üçüncü Sınıfta *Analitik Kimya, Zooloji, Tıp Müfredatı* gibi dersler okutuluyordu [124].

Mektep önce Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile birlikte 1867 yılında Demirkapı Kışlasında eğitime başlamıştır. 1893 yılında ise Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na taşınmıştır [123].

1909 yılında Askeri ve Sivil Tıp mektepleri birleştirilince Eczacı sınıfları da birleştirilerek Eczacı Mekteb-i Alisi adı altında yüksekokul haline getirilmiştir. Eczacı Mekteb-i Alisi'nde eğitim süresi 3 yıldır. Paris Eczacılık Yüksek Okulu'nun eğitim planının uygulandığı mektepten diploma alabilmek için bir eczanede 3 yıl staj yapma zorunluluğu vardı [125]. Mekteb-i Tıbbiye Haydarpaşa'ya taşınınca Eczacı Mektebi Alisi Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nda kalarak Dişçi Mektebi ile birlikte eğitime devam etmiştir [73]. Bu konakta 1926 yılına kadar eğitim veren Eczacı Mektebi

daha sonra Beyazıt'taki Jandarma Komutanlığı Binasına taşınmıştır. Burada 1965 yılına kadar kalan Eczacı Okulu bu tarihten sonra 5 yıl boyunca kalacağı Fuat Paşa Konağı'na taşınmıştır. 1970 yılından itibaren ise Üniversite bünyesindeki fakülte binasında eğitim vermeye başlamıştır [116].

5.8.2 Eczacı Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.8.2.1 Demirkapı Askeri Tıp Mektebi Binası

Eczacı mektebi faaliyetlerine Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile birlikte 1867 yılında Demirkapı Kışlasında başlamıştır. İki mektep 1893 yılında Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na taşınmıştır.

5.8.2.2 Menemenli Mustafa Paşa Konağı

Eczacı mektebi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile birlikte 1893 yılında Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'na taşınmıştır. Konak bu tarihlerde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye yerleşkesi içinde yer alıyordu [116].

Konak 1893 – 1909 tarihleri arasında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından kullanılmıştır.

1909'da Mekteb-i Tıbbiye buradan taşındıktan sonra, Eczacı mektebi 1909'da Eczacı Mekteb-i Alisi ismini alarak yüksekokul olmuş ve Dişçi Mekteb-i Alisi ile birlikte 1926 yılına kadar burada eğitim vermiştir [116].

1943 yılına ait resimde görüldüğü üzere Menemenli Mustafa Paşa Konağı birbirine bitişik iki bina ve 1909'da açılan Dişçi Mektebi'ne ait poliklinik binasından oluşmaktadır [116].

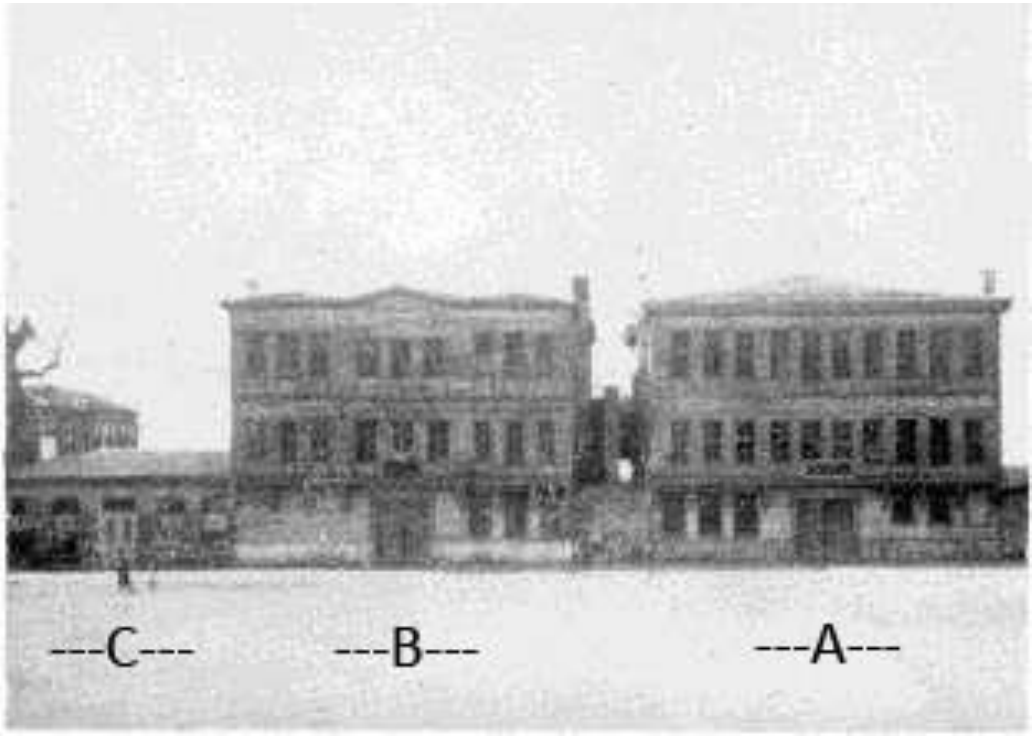

Şekil 5. 80 1943 tarihli bir fotoğrafta Menemenli Mustafa Paşa Konağı [116]

Binanın A kanadı Eczacı Mekteb-i Alisi, B kanadı Dişçi Mektebi, C kanadı ise Dişçi Mektebi'ne ait poliklinik binası olarak kullanılmıştır. Eczacı Mekteb-i Alisi binanın A kanadında 1909'dan 1920 yılına kadar tek başına, 1920 – 1925 yılları arasında ise Dişçi Mektebi ile birlikte eğitim vermiştir.

Binanın C kanadı 1909'dan başlayarak 1925 yılına kadar Dişçi Mektebi'ne ait poliklinik olarak kullanılmıştır [116].

Mektep binası Cumhuriyet döneminin başlarında oldukça kötü durumdaydı. Bakımsızlıktan harap durumda olan binada eğitim yapmak oldukça güç hale gelmişti. Bunun üzerine mektebin Beyazıt'taki eski Jandarma Komutanlığı'na ait olan binaya taşınmasına karar verildi. Binada onarım işlemlerine başlandı ve 1926 yılında taşınma işlemi gerçekleştirildi [121].

Eczacı mektebi ve Dişçi mektebinin 1926 yılında taşınmasından sonra Menemenli Mustafa Paşa Konağı, 1947 yılındaki yıkımına dek çeşitli eğitim kurumlarına ev sahipliği yapmıştır [116].

Şekil 5. 81 Alman Mavileri Haritasında Menemenli Mustafa Paşa Konağı [126]

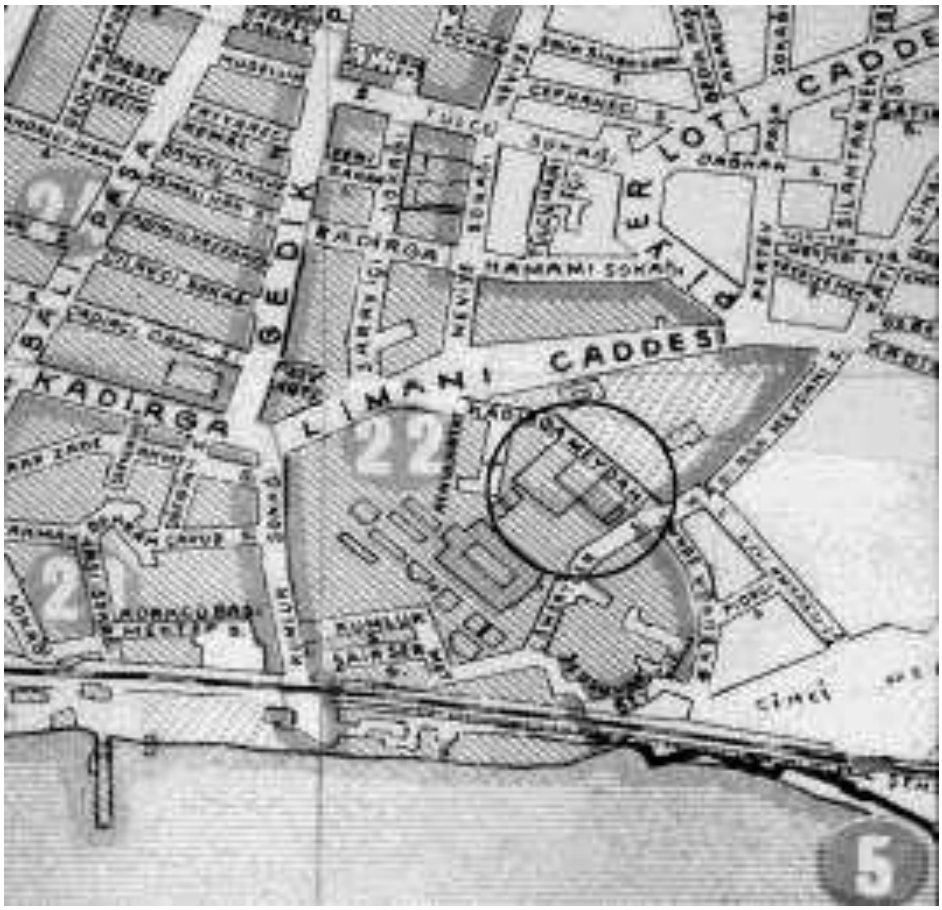

Şekil 5. 82 Menemenli Mustafa Paşa Konağı (1934) [116]

Şekil 5. 83 Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nın önünde çekilmiş bir fotoğrafta mektebin öğrencileri ve öğretim üyeleri [121]

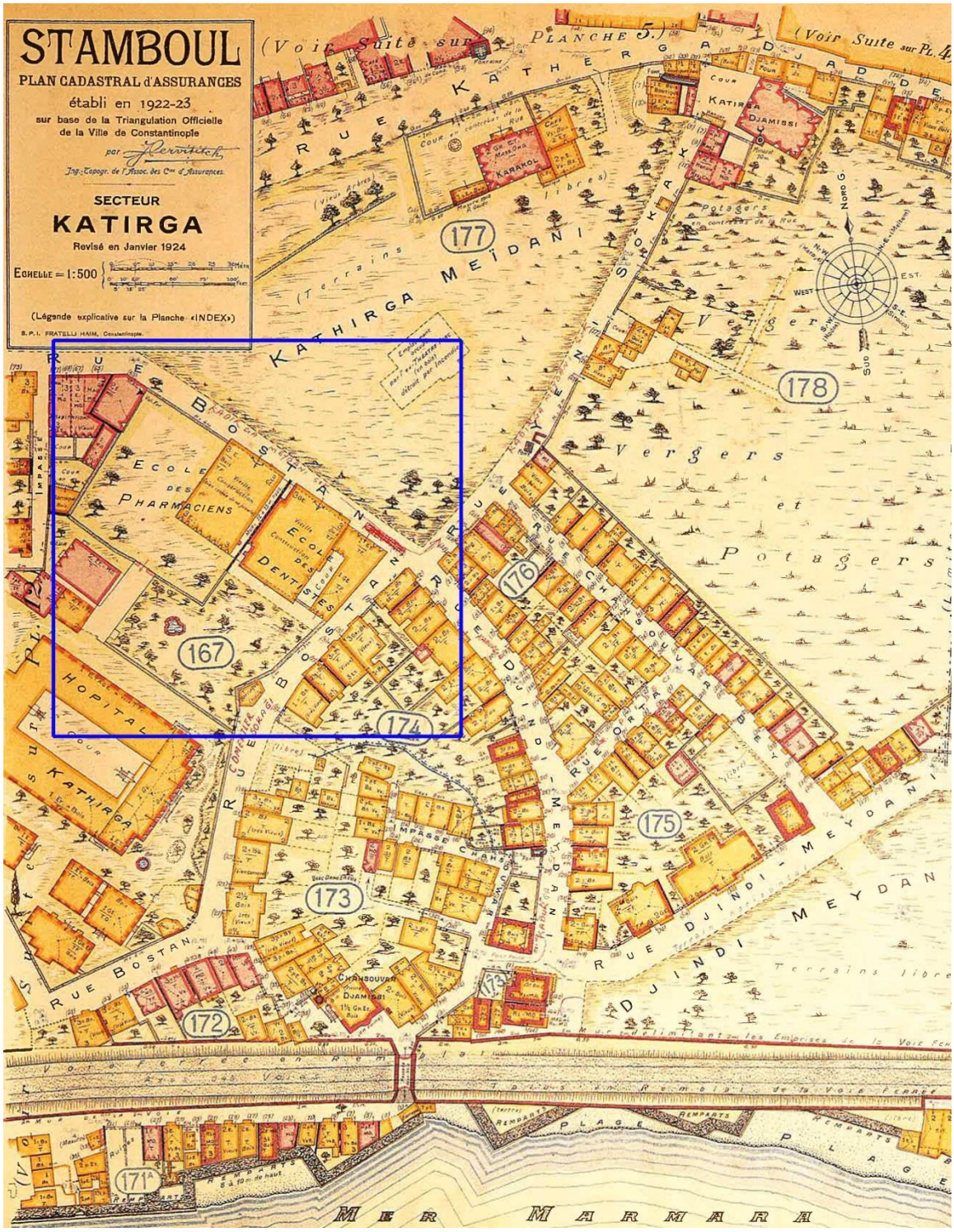

Şekil 5. 84 Pervitich Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı [83]

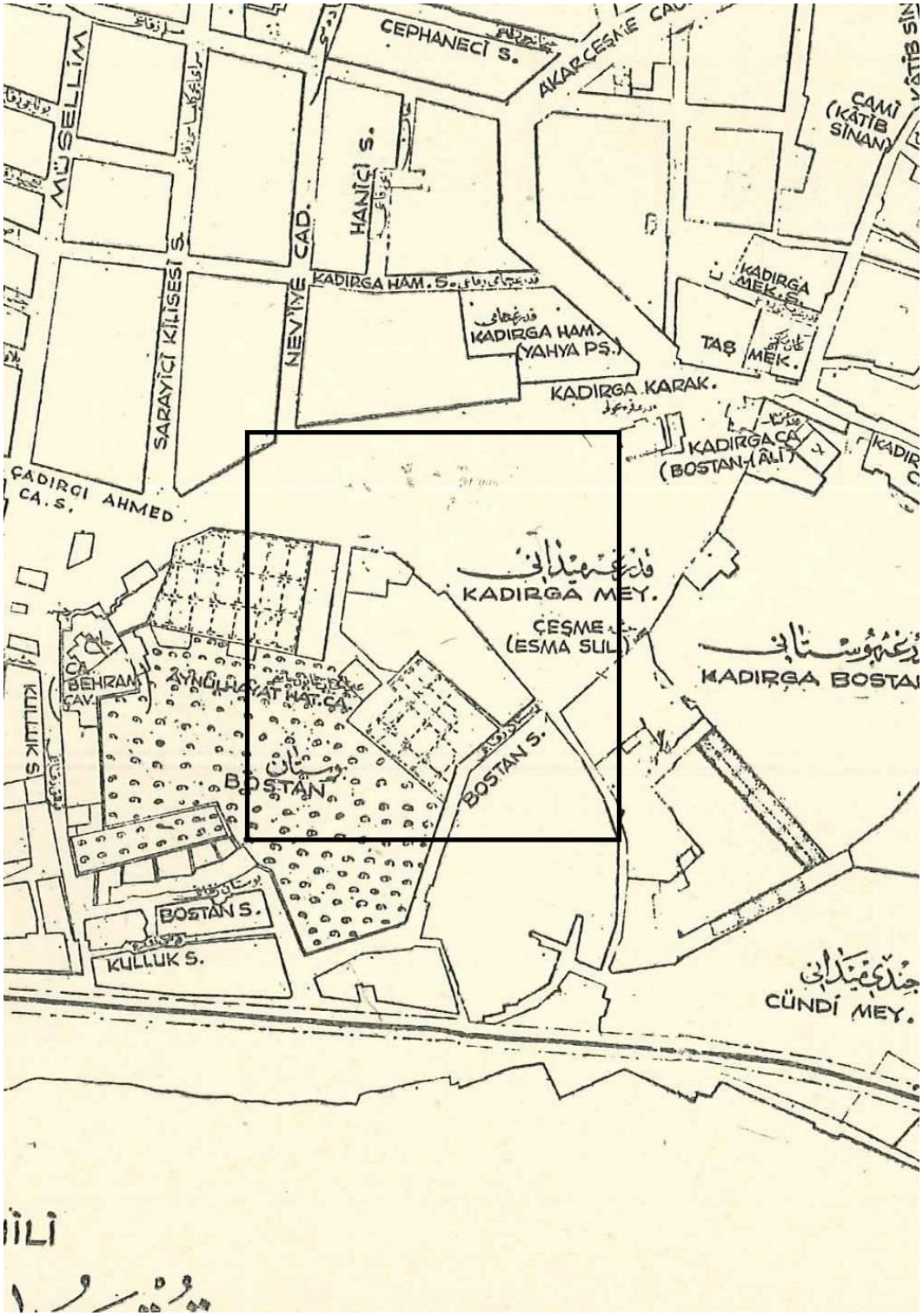

Şekil 5. 85 Ayverdi Haritalarında Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nın bulunduğu bölge [98]

5.8.2.3 Jandarma Komutanlığı Binası

Eczacı mektebi 1926 yılında Beyazıt meydanında bulunan Jandarma Komutanlığı Binası'na taşınmıştır. Eczacı mektebi binayı Dişçi mektebi ile birlikte kullanmıştır. Bina bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır [116]. 1965 yılına kadar burada eğitim veren Eczacı mektebi bu tarihten sonra Fuat Paşa Konağı'na taşınmıştır. Beş yıl süreyle bu konakta eğitim veren mektep 1970 yılından itibaren ise Üniversite bünyesindeki fakülte binasında eğitim vermeye başlamıştır [122].

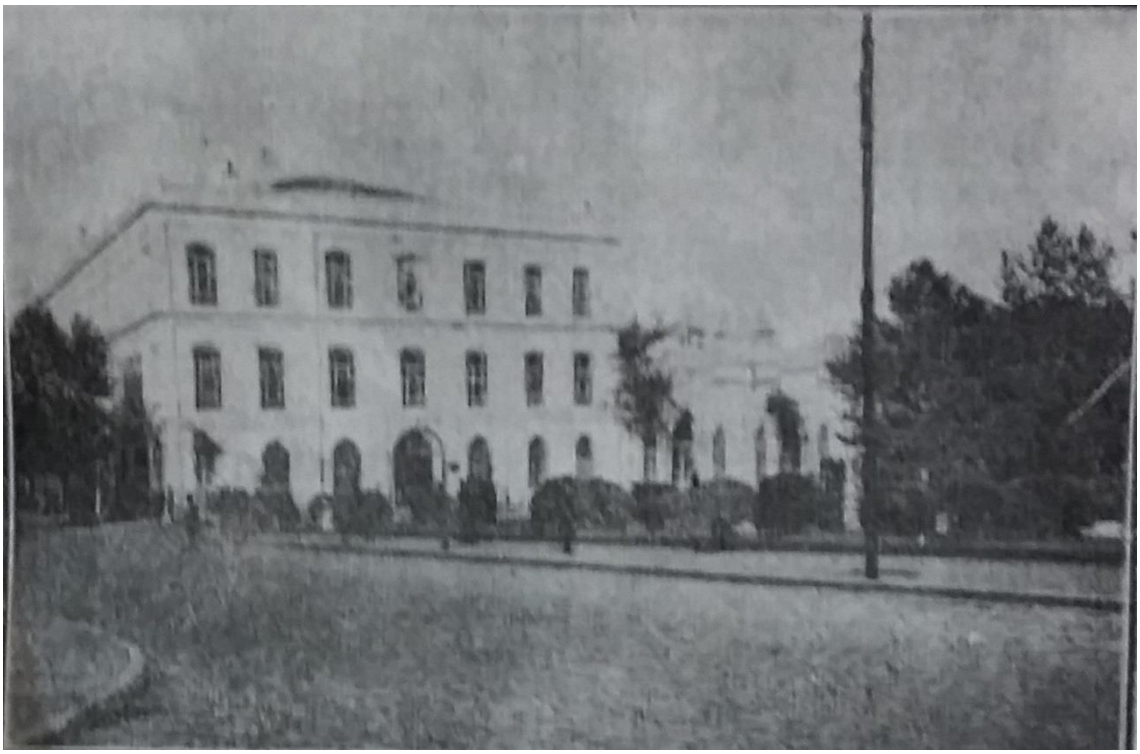

Şekil 5. 86 Beyazıt Eski Jandarma Komutanlığı Binası – 1927 [116]

5.9 Kaptan ve Çarkçı Mektebi

5.9.1 Tarihçesi

19. yy'in sonlarına doğru, kara ve deniz ticareti önemli hale gelince, ticaret eğitimi almış deniz personeli yetiştirmek üzere bir mektep açılması düşünülmüştür. O dönemde Nurdoğan'a göre; "*donanmanın takviyesi, harp sahasında ve güzergâh üzerinde yol inşası, sürat topçularının çoğalması, istihkâm ve kale yapımından anlayan teknik subayların yanısıra yabancılarla rekabet edemez hale gelen uzman tüccar kaptanların yetiştirilmesi*" çözüm bekleyen sorunlardandı [127].

20 Kasım 1884 tarihinde padişaha sunulan tezkirede kaptan yetiştirmek üzere bir mektep açma düşüncesi şöyle izah edilmiştir: "*Seyrisefaine ait olan fünuni bahriyenin tamimi tahsilile ahadi tebaai devleti aliyeden dahi sefaini ticariye için kaptanlar yetiştirilmek ve temini seyrisefain, tevsi ve teksiri ticareti bahriye eylemek üzere, bir mektep açıldığı*…" [73] [128].

Tezkirede belirtildiği üzere 1886 yılında deniz ticaretinde çalışan devlete ait gemilere, ticaret eğitimi almış nitelikli kaptanlar yetiştirmek üzere Heybeliada'daki Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane binasında bir yatılı kaptan mektebi açıldı. Eğitim süresi 4 yıl olan okula 15-20 yaş arasındaki Müslim ve Gayrimüslim rüştiye mezunu Osmanlı Devleti vatandaşları başvurabiliyorlardı. Toplam 100 öğrenci kapasiteli olan okulda Fransızca mecburi olarak okutuluyor ve gelişen gemi teknolojisi ile uluslararası deniz hukukunun öğretilmesi amaçlanıyordu [73] [127] [128].

Mektepte okutulan dersler şunlardır: Birinci Sene: "*Türkçe, Kıraat ve İmla, İlm-i Hesab, Coğrafya, Tarih-i Osmani, Sarf-ı Türki, Fransızca, Resim, Ameliyat-ı Mellahiye ve Jimnastik*".

İkinci Sene: "*Fransızca, Seçmeli Rumca, Hikmet-i Tabiiyye, Cerr-i Eskal, Geometriye Giriş, Üçgenler, Kesirler, Logaritmik işlemler, İnşaat Bilimi, Genel Tarih, Osmanlıca, Uygulamalı Kaptanlık Dersleri ve Jimnastik*".

Üçüncü Sene: "*Fransızca, Seçmeli Rumca, Navigasyon ve Denizcilik Bilimi, Rehnümay-ı Sefain, Uygulamalı Kaptanlık dersleri, Jimnastik*".

Dördüncü Sene: "*Fransızca, Seçmeli Rumca, Navigasyon, Denizcilik Bilimi, Denizcilik Bilimi'nden gökyüzü denizlerdeki olaylar arasındaki etkileşim, Denizler Rehberi, Özet Devletler Hukuku, Deniz Ticareti Kanunnamesi, Sahil Fenerleri Taarruzatı, Men-i Müsademe Nizamnamesi, Uluslararası Denizcilik İşaretleri, Gemi günlüklerinin tutulması, Usul-i Defteri, Uygulamalı Kaptanlık Dersleri ve Jimnastik*" [127].

Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane binası haricinde bir de Azapkapı'da Tersane-i Amire içinde kurs mahiyetinde, halen çalışan kaptanların eksikliklerini gidermek için, yatısız, iki sınıftan oluşan bir mektep daha açılmıştır. Osman Ergin bu mektebin Azapkapı'da Havuzlar arkasındaki kâgir binalarda bulunduğunu söyler[73] [129].

Azapkapı'daki mektepte birinci sınıfta, "*hesab, hendese, mesâha ve coğrafya*" dersleri, İkinci sınıfta ise "*navigasyon, pusulalar, işârât-ı umûmiye kanunnâmesi, sevâhil fenerleri ta'rîfâtı ve men-i müsâdeme nizâmnâmesi, ameliyat-ı melâhiyye*" dersleri okutulmuştur [130].

Kaptan ve Tüccar mektebinden mezun olan öğrenciler İdare-i Mahsusa ve Şirket-i Hayriye vapurlarında hesap memuru, yazıcı ve kaptan olarak çalışabiliyorlardı. Erkan-ı Bahriye dairesince yapılan sınavlarda başarılı olurlarsa önce ikinci kaptanlığa ardından birinci kaptanlığa kadar yükseliyorlardı. Maalesef bütün bu girişimlere rağmen şahadetname alarak mezun olan öğrencilerin işsiz kalması mektebe olan ilginin azalmasına sebep olmuştur [73] [128].

Azapkapı'daki Tüccar kaptan mektebi 1899 senesine kadar açık kalmıştır. Heybeliada'daki Tüccar kaptan mektebi ise II. Meşrutiyet'e kadar eğitim vermeye devam etmiştir [129] [130].

5.9.2 Kaptan ve Çarkçı Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.9.2.1 Azapkapı'da Kâgir Konak

Kaptan ve Çarkçı Mektebinin gündüzlü olan kısmı (Leyli Tüccar Mektebi) Azapkapı'da Tersane-i Amire bölgesinde bulunan binalarda eğitim vermekteydi. Mektep, Karakaya'nın aktardığına göre 22 Mart 1887 tarihinde açılmıştır. Osman Ergin, mektebin Azapkapı'da Havuzlar arkasındaki kâgir binalarda olduğunu söyler. Mektep ilk mezunlarını açıldıktan 4 sene sonra, 1891 yılında vermiştir [73] [129].

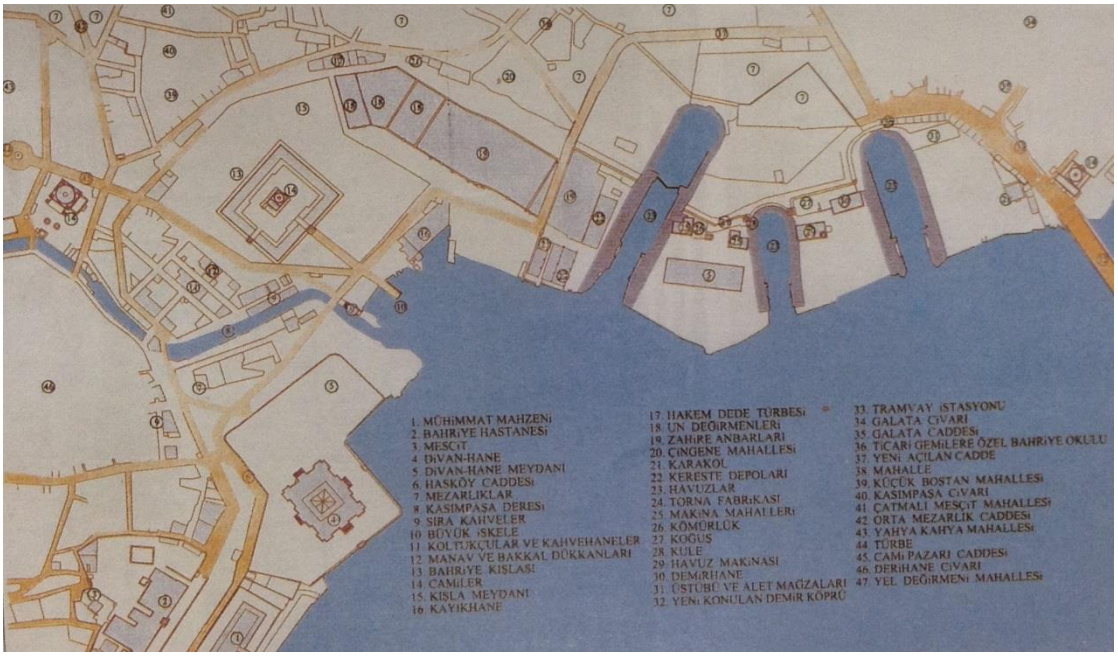

Şekil 5. 87 Bahriye Meclisi Üyelerinden Yarbay Hüseyin Bey'in 1872 yılında Çizdiği Vaziyet Planı [131]

Mektebe her yıl yapılan sınavla öğrenci alınıyordu. Sınavdan sonra Bahriye nezaretine başvurulur, sağlık taramasından geçilir ve kayıt hakkı kazanan öğrencilere giyecek yardımı yapılırdı. Mektepte her sınıf 25 öğrenciden oluşuyordu.

Tüccar kaptan mektebi mezunlarının iş bulamaması sonucu bu mekteplere olan ilgi azalmıştır. Buna göre ilk olarak Azapkapı'daki gündüzlü mektebin kapatılması yoluna gidilmiştir. Artık ihtiyacın kalmadığı mektep 1899 yılında kapatılmıştır [129].

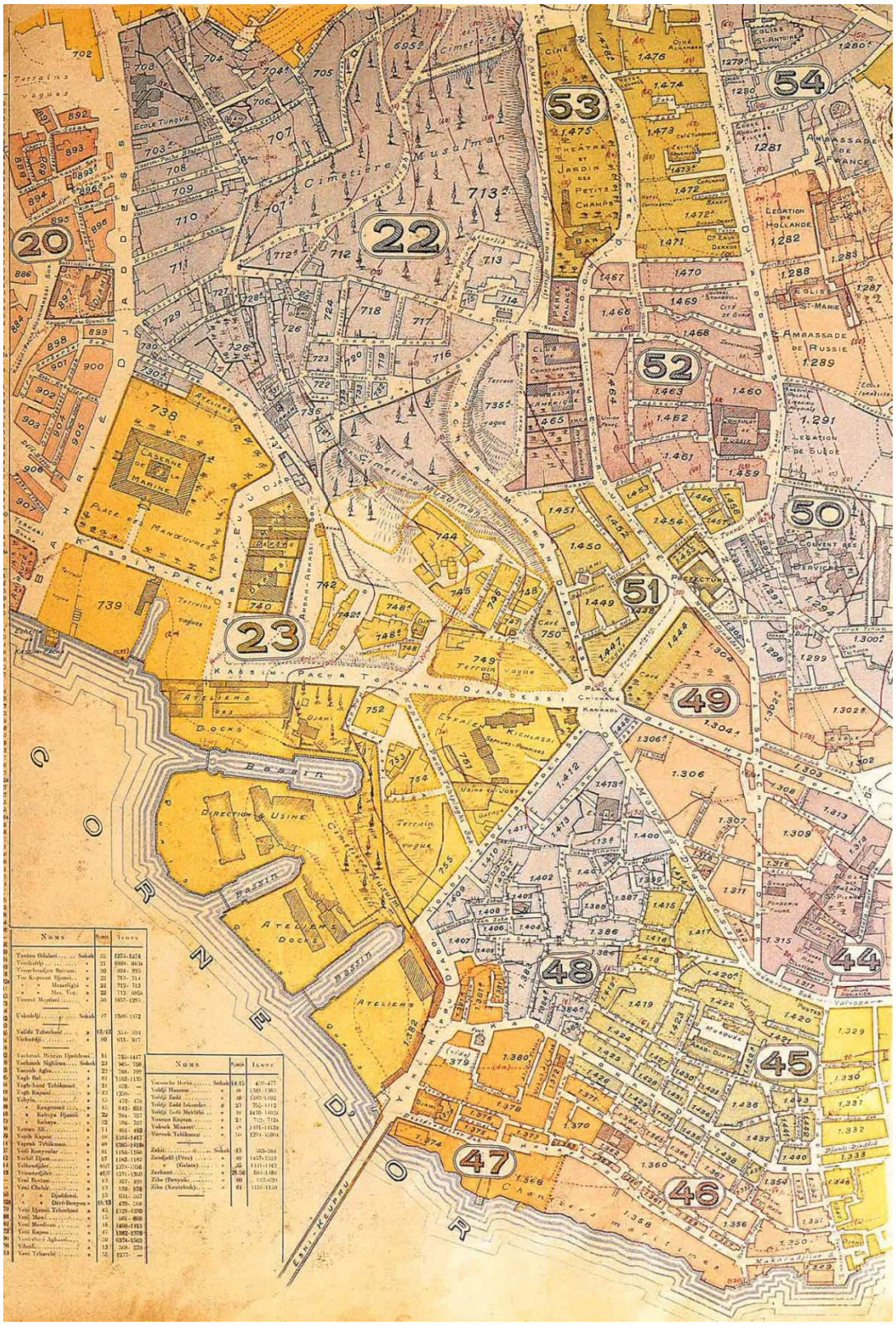

Şekil 5. 88 Pervitich haritalarında mektebin bulunduğu Tersane bölgesi [83]

5.9.2.2 Heybeliada Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane Binası

Kaptan ve Çarkçı mektebi ilk olarak Heybeliada'daki kışla binasında eğitime başlamıştır. Heybeliada'daki kışla binası, bahriye askerlerinin daha iyi bir ortamda yetiştirmek, düşman saldırılarına karşı daha etkili karşı koyabilmek ve adaları daha kolay koruyabilmek adına 1828 yılında II. Mahmut tarafından inşa ettirilmiştir [132].

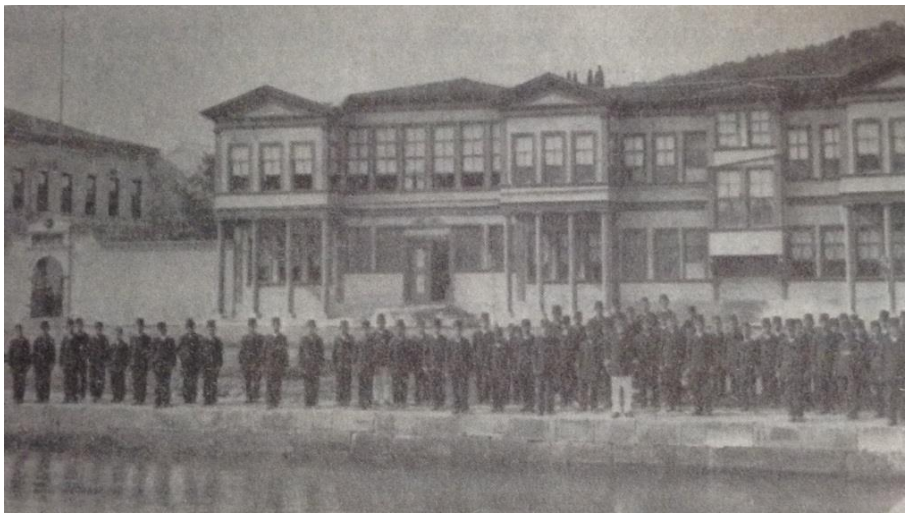

Şekil 5. 89 Heybeliada Mektebi Bahriye [128]

Mekteb-i Bahriye'nin buraya taşınmasından önce kışlada kapsamlı bir restorasyon ve inşa faaliyetleri başlamıştır.

Şekil 5. 90 Heybeliada Mektebi Bahriye kapısı [133]

29 Mayıs 1849 tarihli bir belgede adada bulunan binalarda onarım ve ilaveler yapıldığı ve Mekteb-i Bahriye öğrencilerinin buraya nakledildiği ifade edilir [132].

Şekil 5. 91 Heybeliada Mektebi Bahriye [128]

1886 yılında bu binalarda eğitim vermeye başlayan Kaptan ve Çarkçı mektebi, II. Meşrutiyet'e kadar faaliyetlerine devam etmiştir [132].

5.10 İstanbul Sanayi Mektebi

5.10.1 Tarihçesi

Yeni kurulan sanayi tesislerine teknik eleman yetiştirmek ve loncaların kapanmasıyla ortaya çıkan eleman ihtiyacını gidermek için bir sanayi mektebi kurma fikri Tanzimat döneminde [134] ortaya atılmıştır. 1848 yılında İstanbul'da bir mektep açmaya karar verilmiş ve yer olarak sanayi tesislerinin bol bulunduğu Zeytinburnu'nda karar kılınmıştır. Zeytinburnu Sanayi mektebi binası tamamlanmış ancak imparatorluğun mali açıdan zorluk içinde bulunması, okutulacak öğrenci bulunamaması gibi sebeplerden ötürü eğitime başlamak mümkün olmamıştır [134] [135].

1850 yılında ise Mösyö Manu tarafından Sadaret'e sunulan bir raporda *Mekteb-i Hiref ve Sanayi* isminde bir mektebin kurulması öneriliyordu. Raporda işleyişi ve yapısı ayrıntılı olarak açıklanan mektebin açılması yönünde herhangi bir girişim olmamıştır [136].

1863 yılında İstanbul'da açılan Sanayi Sergisi'nde İmparatorluğun sanayi alanında Avrupa devletleri karşısında rekabet edemeyeceği fark edilince durumu düzeltmek adına teşkilatlanmaya gidilerek *Islah-ı Sanayi Komisyonu* kuruldu [134].

Mithat Paşa Tuna ve Niş valisi (1861-1868) iken sanayi mektebi kurma konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bölgede iken ordunun dokuma ihtiyacını karşılamak üzere bir dokuma merkezi kurmuş, ulaşım ve haberleşmeyi sağlamak için yollar yaptırmış, gazete çıkartmış ve ticari vapur işletmeciliğini başlatmıştır. Bu alanlarda çalışmak üzere teknik eleman yetiştirmek için *Islahhane* adı altında 1863 yılında önce Niş'te sonra Rusçuk (biri kız ıslahhanesi olmak üzere 2 adet) [137] ve Sofya'da okullar açmıştır. Açılan bu ıslahhanelere dil, din, ırk farkı gözetmeksizin, on iki yaşından küçük, kimsesiz ve fakir aile çocuklarının ücretsiz olarak alınması kararlaştırılmıştır [135].

Eğitim süresinin beş yıl olduğu ıslahhanelerde teorik dersler ilköğretim seviyesinde veriliyordu. Sabahları ikişer saat teorik eğitim alan öğrenciler öğleden sonra ayrıldıkları dallara göre pratik eğitim alıyorlardı. Bu dallar arasında dokumacılık, terzilik, kunduracılık, demircilik, matbaacılık, debbağlık ve dokumacılık yer alıyordu [135].

Okullara başlangıçta az ilgi gösterilmiş ancak bu ilgi zamanla giderek artmıştır. Bu artışa neden olarak Islahhanelerden mezun olan talebelere iş bulunması gösterilebilir. Islahhaneler daha sonraları Balkanlarda ve Rumeli'de Selanik, Sofya, Bosna, Yanya, Edirne, Girit, Anadolu'da Bursa, İzmir, Sivas, Konya, Adana, Kastamonu ve Kudüs, Şam, Halep ve Beyrut gibi vilayetlerde de açılmış ve çeşitli dallarda meslek eğitiminin gelişmesine yardımcı olmuşlardır [135] [137].

Bu dönemde Osmanlı sanayisi kötü durumdaydı. Çeşitli sebeplerle gerileyen sanayi iç pazarın ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanıyordu. Bu sebeple Tanzimatçılar tarafından 1860'lı yılların başından itibaren yeni sanayi tesisleri kurmak veya mevcut olanları modernleştirmek amacıyla bir sanayileşme politikası oluşturuldu. Bu politikanın bir sonucu olarak İstanbul'da bir sanayi mektebi kurmak için çalışmalara başlandı. 1862 yılında altı kişilik bir komisyon oluşturularak bir rapor hazırlandı ve sanayide istihdam edebilmek için vasıflı eleman yetiştirmek üzere *Islah-ı Sanayi Mektebi* adıyla bir sanayi mektebinin açılması önerildi. Ancak öneri bu tarihte tasavvur olarak kalmıştır [135].

15 Recep 1279 tarihinde yayınlanan ve sanayi tarihimiz açısından büyük önem taşıyan raporun giriş bölümünde "*bir müddetten beri Osmanlı Sanayiinin gerilemeye yüz tuttuğu, halkın ihtiyacının ithal yolu veya İmparatorlukta faaliyet gösteren yabancı kuruluşlar tarafından karşılandığı, sanayiinin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulabilmesi için çeşitli sanatların öğretilip uygulanacağı bir mektebe ihtiyaç olduğu"* ifade edilmiştir [135]. Komisyon ayrıca "*mektebin vasıfları, memur, usta ve öğrencilerinin temini, verilecek teorik ve pratik eğitimin programı, maliyet ve gelirler"* [136] üzerine de çeşitli kararlar almıştır.

Kurulacak olan mektepte çeşitli atölyeler kurularak demircilik, madeni eşya, ahşap imalatı gibi meslek dallarının eğitimi verilecekti. Bunun yanında kiremit ve tuğlacılık eğitimi için Karaağaç civarındaki mevcut fabrikalardan, dokumacılık eğitimi için ise Veliefendi'deki Bez Fabrikası'ndan yararlanılmasına karar verilmiştir [138].

Okula her sene 88 öğrencinin alınmasına karar verilmiş ve Sultanahmet'teki Eski Kılıçhane binasının elden geçirilip okul haline getirilerek eğitime burada başlanılması düşünülmüştür [135].

Mali sebepler yüzünden açılışı geciken sanayi mektebi 1868 yılında Sultanahmet tarafındaki Kılıçhane binası ve çevresine inşa edilen yeni binalarda eğitime başladı. Yatılı (leyli) ve gündüzlü (nehari) [136] olarak eğitim verilecek olan mektepte eğitim süresi beş yıl olarak planlanmıştı. 1868 yılında mektebin 64 maddelik bir nizamnamesi hazırlanmıştır. Okulun nizamnamesinde okutulacak dersler, alınacak öğrenci sayısı, öğrencilere verilecek ücret, okulun yönetici kadrosu, gelir ve giderleri, yılsonu sınavları gibi esaslar ele alınmıştır [135] [138].

Okulda teorik ve pratik dersler verilmekteydi. Teorik dersler sabah saatlerinde okulda, pratik dersler ise öğleden sonraları atölye ve çeşitli işyerlerinde yapılıyordu [135].

Bunların yanında kızlar için de 1869'da Yedikule Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Bu mektebin kuruluş amaçlarından birisi ordunun ihtiyaçlarını gidermek üzere sargı ve iç çamaşırı dikmekti. 80 öğrencinin kayıtlı olduğu mektep 1883 yılında Sultanahmet civarına nakledilmiştir. Okula olan talep artınca öğrenci sayısı 125'e çıkmış ve okula bir de yatılı kısım ilave edilmiştir. Öğrenci sayısı artınca 1883'te bir de Dersaadet Kız Sanayi mektebi tesis edilmiştir. 1885'te Üsküdar Kız Sanayi mektebi açılmıştır. Eğitimin beş yıllık olduğu mekteplerde dikiş, nakış, el işleri, çocuk bakımı gibi alanlarda eğitim verilmekteydi [139] [140].

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mektep Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlanmış ve ülkedeki tüm sanayi mekteplerindeki eğitimin kalitesini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır [134].

Birinci Dünya Savaşı'nda teknik elemana olan ihtiyacın artmasından dolayı İstanbul Sanayi mektebi önem kazanmıştır. Bu dönemde mektepten mezun olan bazı öğrencilerin Avrupa'ya gönderilerek eğitim almaları da sağlanmıştır. 1873 yılında yayınlanan Takvim-i Vekayi'nin bir sayısında Sanayi Mektebi talebelerinden birkaçının Viyana'da eğitim aldıklarından bahsedilmektedir [134] [141].

Mektep faaliyetlerini Cumhuriyet döneminde sonlandırmıştır [136].

5.10.2 Sanayi Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.10.2.1 Kılıçhane Binası

Mekteb-i Sanayi'nin eğitime başlaması için 1866 yılında Sultanahmet'teki Kılıçhane binası düşünülmüş ve uygunluğunu denetlemek üzere binada keşif yapılmıştır. Keşif neticesinde binanın yakınında bulunan bazı yapılar da eklenip genişletilirse, binanın eğitim için uygun olacağına karar verilmiştir [136] [142].

Mithat Paşa Tuna valiliğinden alındıktan sonra Şura-yı Devlet başkanlığına getirilince daha önce mektep için kullanılması uygun görülen Kılıçhane binasında çalışmalara başladı [136].

Batur, Osman Ergin'den aktararak mektebin kurulduğu kılıçhane binası hakkında şunları söyler: "*Mekteb-i Sanayi binasının kuruluşunda 'Sultanahmet civarında kâin atik Kılıçhane mahalline münasebet ve vüs'ati derkar olan imaret kilarının diğer mahalle naklolunup anın mektebe ilave suretiyle terk ve tahsisi yapılmıştır*" [142].

Batur'a göre "*Kılıçhane binası,* -külliyeye ait- *arsanın kuzey kesiminde yer alan ve iki orta avlu çevresinde geniş hacimlerden oluşan, imarete ait yapıların dışında ama kilere yakın bir yerde*" yer alan bir yapı grubudur [142].

Şekil 5. 92 Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [143]

Mithat Paşa çalışmalara başladıktan sonra Kılıçhane binasının yanında bulunan birkaç arsa da satın alınarak mektep arazisine eklenmiştir. Sultanahmet külliyesine ait İmaret kileri de (Bknz: Şekil 5.94) mektep grubuna eklenmiş ve bina 5 ayda tamir edilerek eğitime hazır hale getirilmiştir [134] [136] [142].

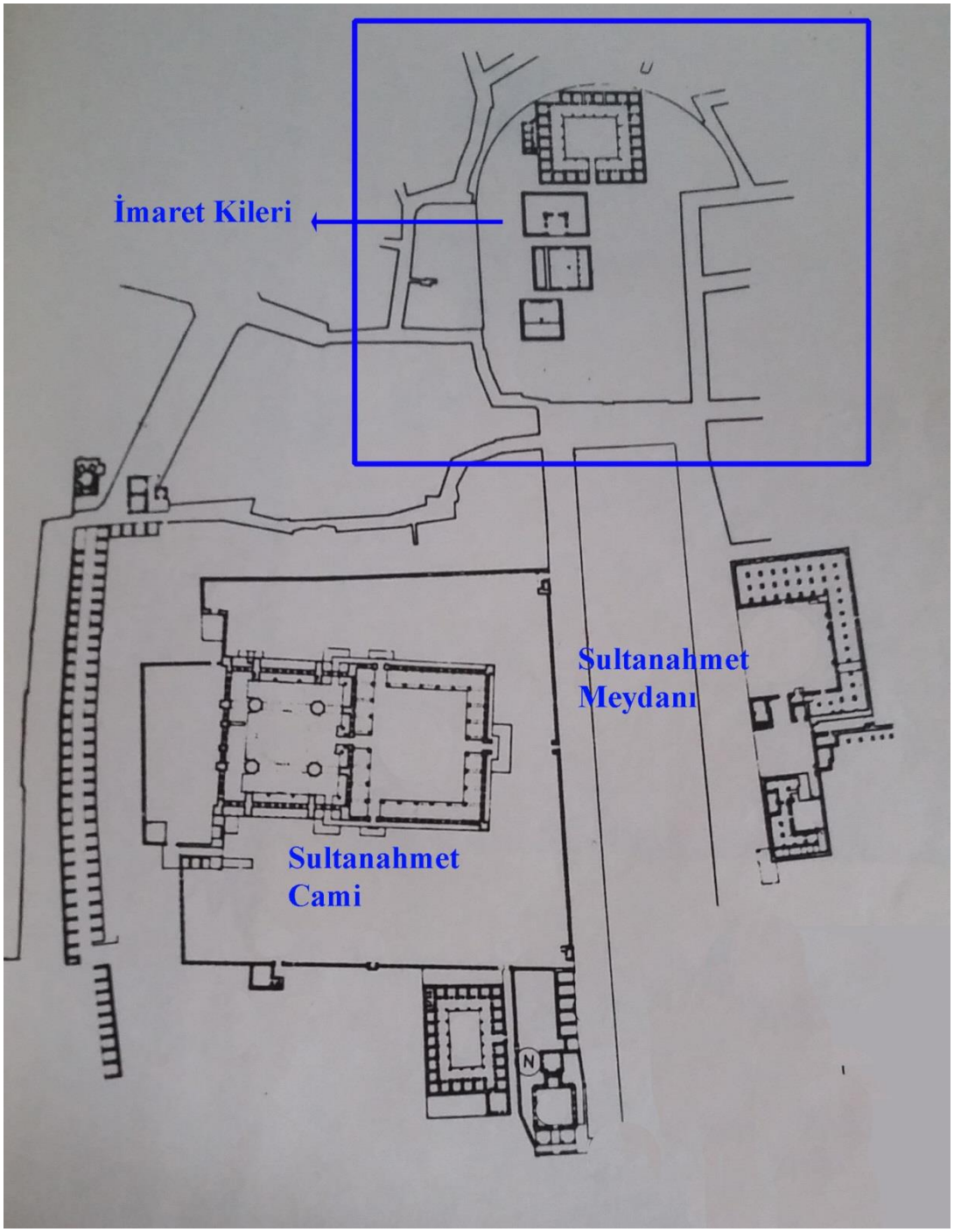

Şekil 5. 93 Mektebi Sanayi-i Binasının Bulunduğu Bölge ve Mektebin Bünyesine Dâhil Edilen İmaret Kileri [144]

Öğrenci sayısının zamanla artmasıyla birlikte mektep Sultanahmet meydanına doğru genişlemeye başlamıştır [136].

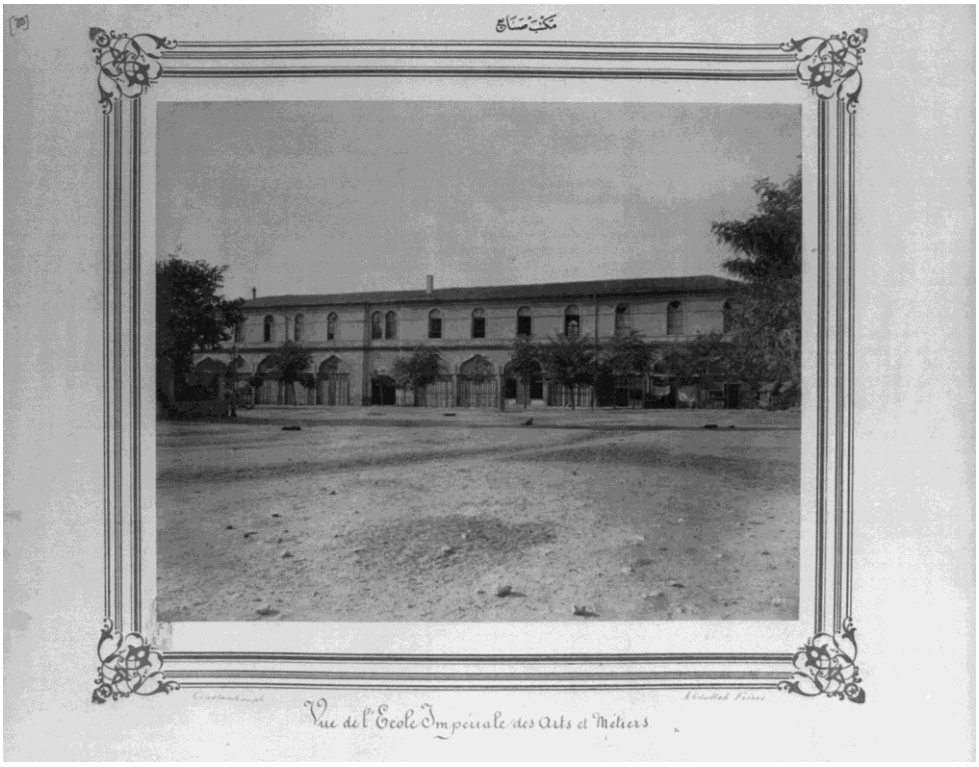

Şekil 5. 94 Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [143]

Bina 1894 yılında meydana gelen depremde büyük oranda yıkılmıştır. Mektebin tamiratına başlanmış ve bu süreçte öğrenciler Atpazarı ve Şehzadebaşı'ndaki bazı binalarda eğitime devam etmişlerdir [134].

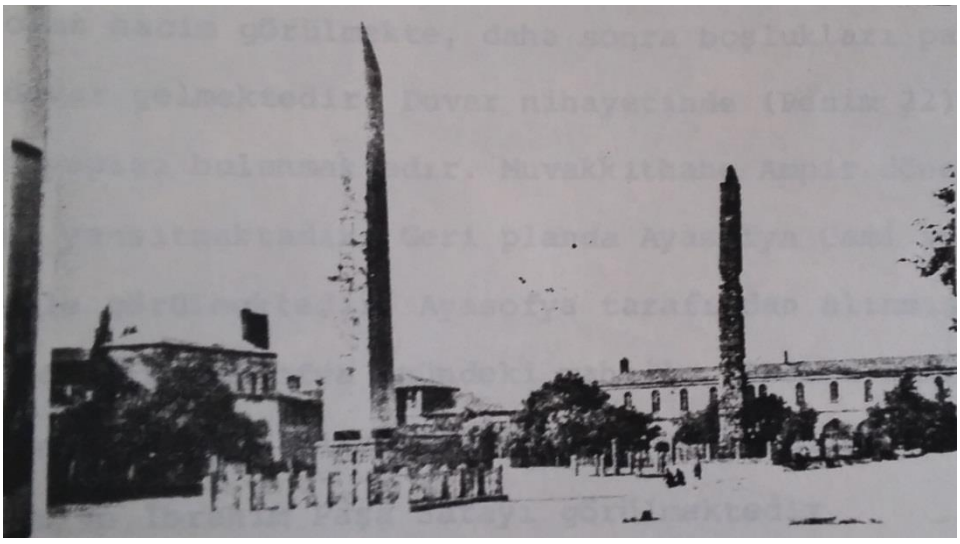

Şekil 5. 95 Sağ Alt Köşede Mektebi Sanayi-i Kılıçhane Binası [144]

5.10.2.2 Mekteb-i Sanayi Binası

Ziraat, Ma'adin ve Orman Nezareti kurulduktan sonra mektebin yönetimi Nafia Nezareti'nden alınarak bu kuruma bağlanmıştır [142].

Depremin yol açtığı zararlar nedeniyle eski binada kapsamlı bir yenileme çalışması yapılması gerekiyordu [145].

Depremden sonra mektep binasını onarma işi Ziraat, Ma'adin ve Orman Nezareti mimarı olan Raimondo D'Aronco'ya verilmiştir. Mektep için ilk başta İstanbul'un başka yerlerinde yeniden yapım için uygun araziler aranmış ancak en sonunda Eski Sanayi mektebi binalarının kapsamlı onarımına ve yeniden yapımında karar kılınmıştır [142].

Şekil 5. 96 Mekteb-i Sanayi Binası'nın yeni Ziraat, Orman ve Ma'adin Nezareti ve Yeniçeri Müzesi olarak uyarlanması [145]

Batur, yeni mektep binası hakkında "Sultanahmet Meydanı'na bakan doğu kanadında zemin katın, eski Kılıçhane binasının ve imaret kilerinin korunduğu ve onarıldığı diğer kısımların ise yeniden inşa edilmiş olduğu açıklıkla anlaşılmaktadır. Doğu kanadında onarılan zemin katın üstüne iki kat eklenerek Sultanahmet Meydanı'na açılan görkemli bir cephe elde edilmiştir. Okul ve Ziraat Nezareti binayı ortak olarak kullanmaktadır" der [142].

Onarımı ve yeniden inşası tamamlanan Mekteb-i Sanayi binası II. Abdülhamid'in 24. cülus günü yıldönümünde 31 Ağustos 1899 tarihinde açılmıştır [142].

Yenileme çalışmasının yapılacağı arazide aynı zamanda bakanlık binası ve Yeniçeri müzesi de yapılması da planlanıyordu. "*Mimar, gerçekleştirdiği yeniden yapım çalışmasında Atmeydanı'ndaki en temsili binanın ön cephesini Neo-Ottoman öğelerle ortaya çıkarırken, okul kullanımına ayrılmış arkada kalan mekânlarda, yapının işlevsel özelliğini vurgulayan daha basit biçimlere yer vermiştir. Yeniçeri Müzesi ise, dalgalı kırık çatısı, pencerelerin profilli kasaları, katları işaretleyen eğrisel kornişleri ve giriş holünü kaplayan çift kollu döner merdiveni ile ünlü Osmanlı barok anıtlarının izinden gitmektedir*" [145].

Şekil 5. 97 Yeniçeri Müzesi Cephesi [145].

Yeni mektep ve nezaret binasının onarımında zemin kattaki, eski kılıçhane binasından kalan dükkânların aynen korunmuş olduğu görülebilir. D'aronco, cephede sivri kemerli pencereler oluşturmuş, ayrıca pilastırlarla cepheyi düşey olarak ayırarak yalın görünümlü bölümler elde etmiştir [142].

Şekil 5. 98 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası kesiti – 1979 [99]

Yeniçeri müzesinde ise eski binanın aks sistemi göz ardı edilmiş ve kendi içinde bütün Osmanlı baroğu özellikleri gösteren bir cephe tasarlanmıştır [142].

Şekil 5. 99 1880-1893 yılları arasında çekilmiş bir fotoğraf [46]

Cumhuriyet döneminde yapılar işlevini yitirmiştir. Müzedeki malzemeler taşınmış, nezaret binası ise bir süre boş kalmıştır. 1925 yılında İstanbul Ticaret Mektebi burada eğitim vermeye başlamış, 1977'de çıkan bir yangın sonucu binaların bazı kısımlarında hasar meydana gelmiştir. Onarımdan sonra bina Marmara Üniversitesi'nin kullanımına verilmiştir [46] [142].

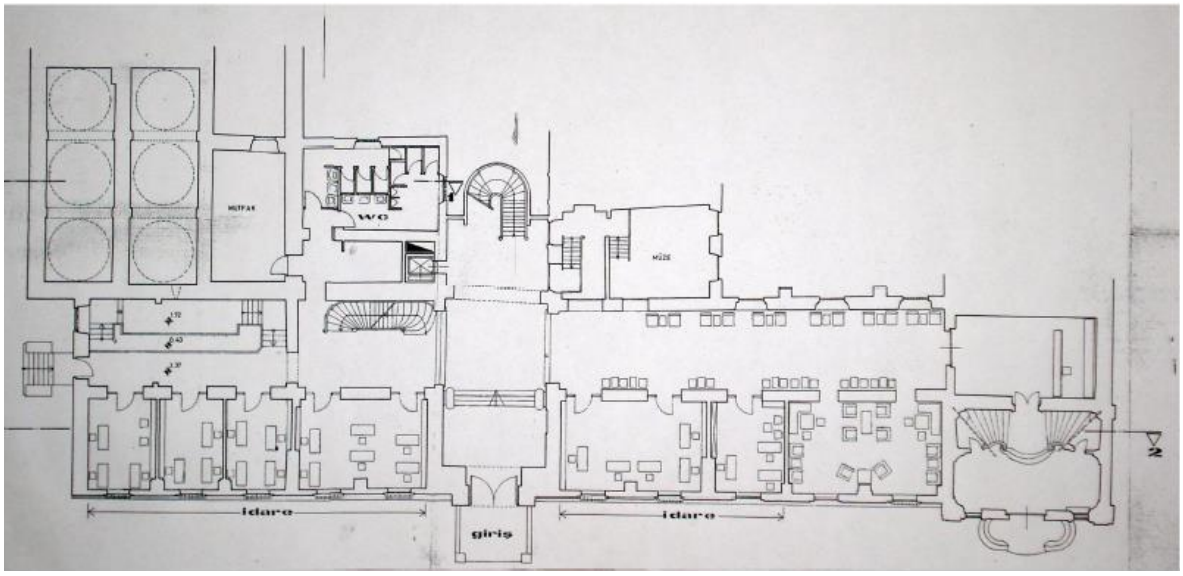

Şekil 5. 100 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası zemin kat planı – 1979 [99]

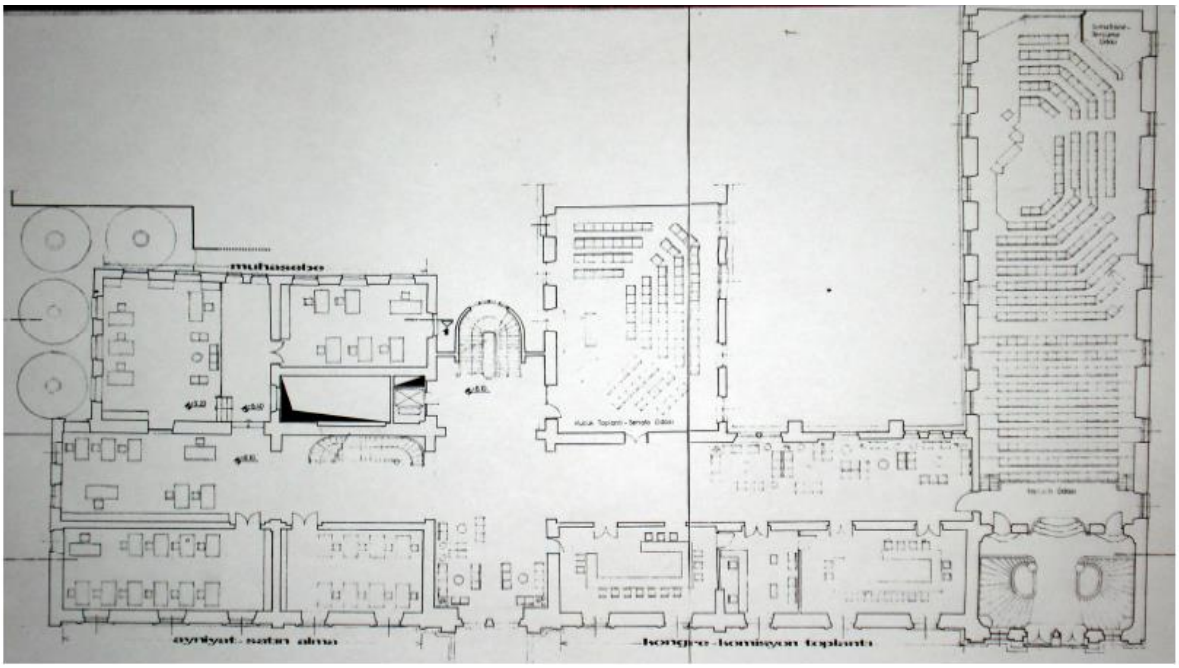

Şekil 5. 101 Marmara Üniversitesi Rektörlük binası birinci kat planı [99]

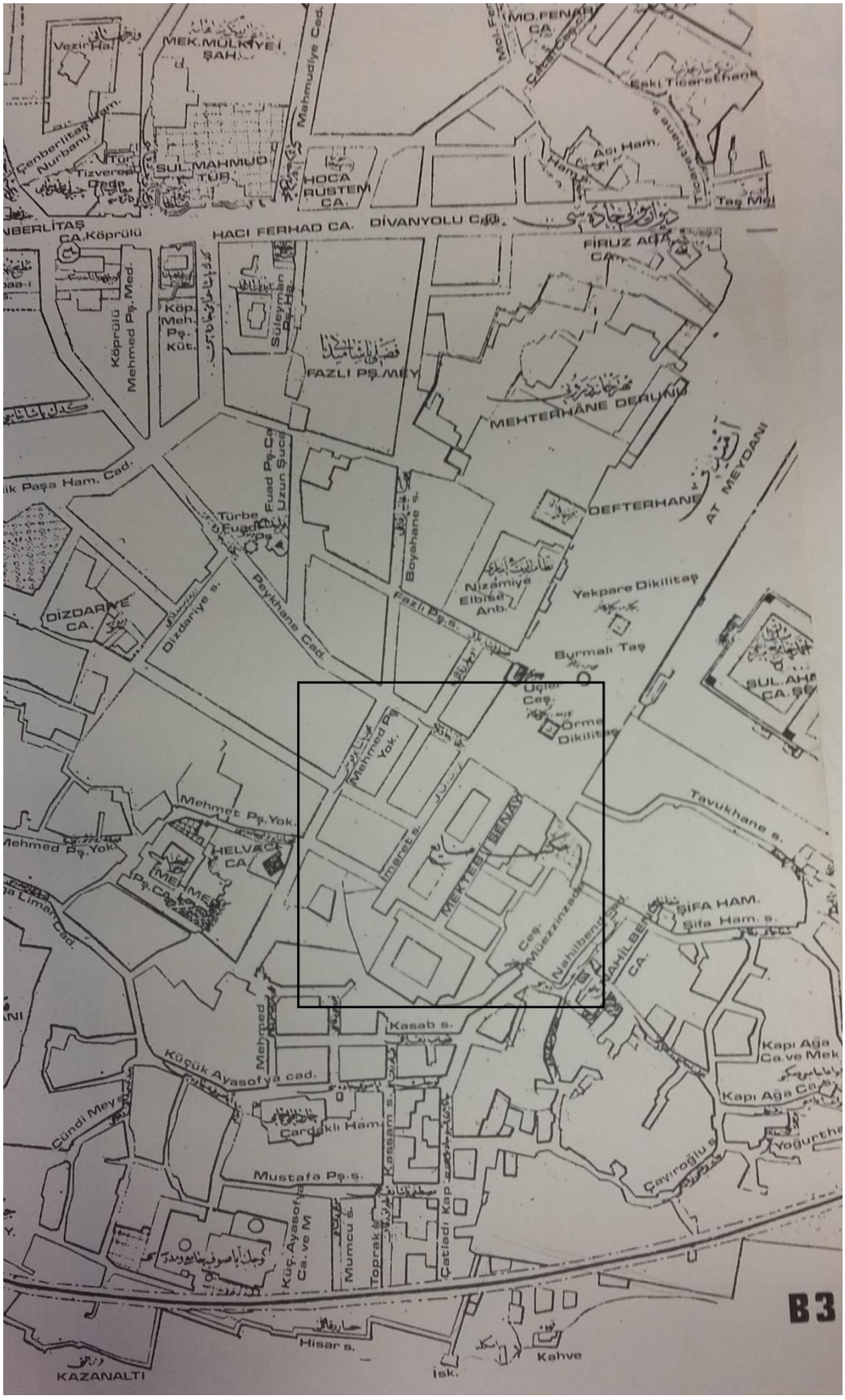

Şekil 5. 102 Ayverdi haritasında Mekteb-i Sanayi Binası [98]

5.11 Hukuk Mektebi

5.11.1 Tarihçesi

Tanzimat dönemine gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde önemli yeniliklere gidilmiştir. Yapılan hukuksal reformlar, kanunlaştırma faaliyetleri ve adli kurumlarda yapılan yenilikler şeklinde ikiye ayrılabilir. Kanunlaştırma faaliyetleri, şer'i hukuka ait kanunların düzenlenmesi ve özellikle Fransa kökenli yeni kanunların Osmanlı ülkesine aktarılması olarak gelişim göstermiştir [2] [146] [147].

Aktarılan bu yeni kanun ve hukuki düzenlemelerin uygulanabilmesi için bu alanda görev alacak insan gücünü yetiştirmek gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla nizami mahkemelerde görev yapacak, kanunlara aşina memurlar yetiştirmek için Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti tarafından 1870 yılında, dershane niteliğinde eğitim süresinin bir yıl olduğu *Kavanin ve Nizamat Dershanesi* açılmıştır [2] [146] [147]. Mali yetersizlikler nedeniyle dershane ilerleyen yıllarda faaliyetlerine son vermiştir [147].

1874 yılında ise Mekteb-i Sultani bünyesinde bir *Hukuk Mektebi* tesis edilmiştir. Bu mektebin nizamnamesine göre mektepten mezun olanlar Adliye Nezareti'nde memur olabileceklerdi. Eğitim süresinin dört yıl olduğu mektebe, İdadi Mektepleri, Mekteb-i Sultani mezunları da kayıt yaptırabileceklerdi [2]. Mektebin 1880 yılına kadar eğitim verdiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra talebeler yeni açılan Hukuk Mektebi'ne aktarılmışlardır [147].

1878 yılında ise kurumsal olarak iyi planlanmış, mali açıdan kuvvetli yeni bir Hukuk Mektebi'nin kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Adliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulacak mektebin ders programı, muallimleri, kabul şartları oluşturulmuş ve mektep için nezaret bünyesinde bir mekân belirlenmiştir.

Yapılan hazırlıklar neticesinde 1880 yılında gündüzlü eğitim veren, hâkim, savcı, nizamiye mahkemelerinde görevli memurlar ve avukatlar yetiştirmek üzere bir Hukuk Mektebi açılmıştır [147].

Mektebin eğitimci kadrosu Hasan Fehmi Bey, Münif Paşa, Kostaki Paşa, İbrahim Hakkı Paşa, Büyük Haydar Bey, Ali Şahbaz Bey, Mahmut Esad Bey, Ömer Hilmi Efendi ve Ali Haydar Efendi gibi muallimlerden oluşmaktaydı [146].

1908 yılına kadar Hukuk Mektebi'nde "*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Ceza Kanunu, Hukuk-u Düvel, Usul-ü Fıkıh, Ticaret-i Berriye Kanunu*" gibi dersler okutulmuştur [20].

Hukuk Mektebi Adliye Nezareti bünyesinde 1892 yılına kadar eğitim vermiştir. 1892 yılında ise mektep Cağaloğlu'ndaki Lisan Mektebi binasına taşınmıştır. Mekteb-i Hukuk bu binada 1909 yılına kadar kalmıştır. 1909 yılında İstanbul Darülfünununun bünyesine katılan Mekteb-i Hukuk Zeynep Hanım Konağı'na taşınarak faaliyetlerine burada devam etmiştir [2]. İlerleyen dönemde Mekteb-i Hukuk Darülfünun bünyesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne dönüştürülmüştür.

5.11.2 Hukuk Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.11.2.1 Adliye Nezareti Binası

Hukuk mektebinin eğitim verdiği Darülfünun binası 1846 yılında inşa edilmeye başlanmıştır ancak 1865 yılında tamamlanabilmiştir. Bina tamamlanınca Darülfünunun ihtiyacından fazla olduğu görülmüş ve binanın bir kısmının bazı nezaretler ile ortak kullanılmasına karar verilmiştir. Binaya ilk olarak Maliye Nezareti gelmiştir. Maliye Nezareti'nin taşınmasından sonra Evkaf, Adliye, Ticaret ve Maarif Nezaretleri binaya taşınmışlardır. Adliye Nezareti Darülfünun binasında en uzun süre çalışmış olan nezarettir. Nezaret binaya 1878 yılında Babıali'de çıkan yangından sonra taşınmıştır [99]. Hukuk Mektebi Adliye Nezareti bünyesinde 1880 yılından 1892 yılına kadar eğitim vermeye devam etmiştir. Mekteb bu tarihten itibaren Cağaloğlu Lisan Mektebi binasına taşınmıştır. Bina hakkında daha detaylı bilgi Orman Mektebi başlığı altında açıklanmıştır.

5.11.2.2 Lisan Mektebi Binası

Hukuk Mektebi Cağaloğlu Lisan mektebi binasına 1892 yılında taşınmıştır. Hukuk mektebi binaya taşındığında Lisan Mektebi faaliyetlerine son vermişti. Bina Maarif Nezaretine ait bir arsa üzerine lisan Mektebi için inşa edilmiştir. Mekteb-i Hukuk'un Cağaloğlu'ndaki binası Lisan Mektebi başlığı altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

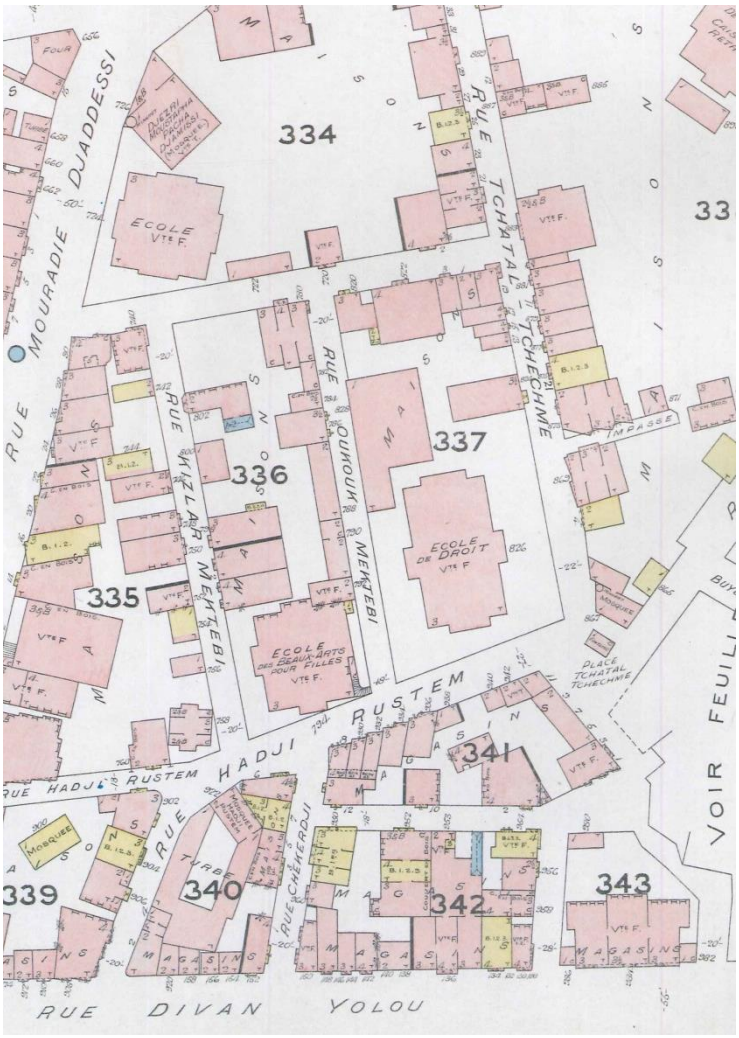

Şekil 5. 103 Goad Haritalarında Cağaloğlu Hukuk Mektebi Binası [148]

Şekil 5. 104 Yıldız Albümlerinde Hukuk Mektebi binası [105]

5.12 Mekteb-i Fünun-u Maliye

5.12.1 Tarihçesi

Mekteb-i Fünun-u Maliye, Sadrazam Said Paşa tarafından büyük devletlerin maliye usullerini öğretmek, vergileri, vergi kanun ve kurallarını tanıtmak ve maliye teşkilatının işleyişi konusunda eğitim vermek üzere açıldığı düşünülmektedir.

1878 yılında açıldığı düşünülen mektep hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak Sadrazam Said Paşa hatıratında mektebin Divan-ı Muhasebat binasında bulunduğunu belirtmektedir. Ancak okulun eğitim süresi ve okutulan dersler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır [17].

5.13 Hamidiye Ticaret Mektebi

5.13.1 Tarihçesi

Hamidiye Ticaret Mektebi ülkemizde ticaret ve işletme eğitimi verilen bilinen ilk ticaret okuludur [149].

Ticaret mektebi kurmak için ilk girişimler 1860 yılında başlamış ancak okulun açılması 1883 yılında gerçekleşmiştir. 3 Ekim 1883 tarihli okulun kuruluş nizamnamesinde ticaret erbabı yetiştirilmek üzere gündüz eğitim yapan 4 yıllık Hamidiye Ticaret Mektebi isminde bir mektep kurulacağı ve mektebe 15-25 yaş arası rüştiye mezunlarının alınacağı belirtilmiştir. Ticaret bakanlığına bağlı olarak açılacak okula girişte bir imtihan yapılacaktı. Cuma ve Pazar günleri tatil olan okulda, her altı ayın sonunda sınav yapılacaktı ve sınavı geçen öğrenciler ikinci altı aylık öğrenime başlayacaklardı. Okulda açıldıktan bir yıl sonra 93 öğrencinin kayıtlı olduğu bilinmektedir [150].

Okulun ders programı Fransa'daki Ecole des Hautes Etudes Commercial'den alınmıştır. Okulun ders programında, "*ticari ve mali hesap, ticari mallar, ticari coğrafya, tek ve çift yanlı kayıt defteri ile defter tutmak, ulusların zenginlikleri, fizik ve kimyanın sanayiye uygulanması, Türkçe, Rumca, Fransızca, Arapça, İtalyanca, İngilizce ticari yazışmalar, deniz ve kara ticaret hukukuna giriş, kara kalem ve sulu boya resim, ülkenin sanayi ve maliyesi"* gibi dersler yer alıyordu [150].

Kadrosunda görev alacak öğretmenlerin Ticaret bakanlığı tarafından atandığı okulun yönetim kadrosunda müdür ve iki yardımcı ile bir kâtip bulunuyordu [150].

Okul açıldıktan altı yıl sonra 1889 yılında öğrenci sayısının azlığından [150] ve Maarif ve Ticaret bakanlığının ilgisizliğinden [73] ötürü kapatılmıştır. Koçer, [17] ise mektebin ileride ıslah edilip daha verimli olarak tekrar açılabilmesi için kapatıldığını ifade eder.

Okul 1894 yılında bu kez Maarif bakanlığına bağlı olarak tekrar açılmış ve eğitim süresi 3 yıl olarak değiştirilmiştir [150].

İkinci açılışında eğitim programı da elden geçirilen okulun Birinci senesinde, *Ticari ve Sinai Coğrafya, Fransızca, Ticari Hesap, Muhasebe ve Ticari yazışma, Ticaret Tarihi, Türkçe ve Fransızca yazı, Maden, Fizik ve Kimya'nın Ticarete ve Sanayi'ye*

Uygulanması", İkinci sene, "*Çift Yanlı Kayıt Yöntemi, Fransızca, Banka ve Ticaret Şirketleri Muhasebesi, İmparatorluk Kanunlarının Ticaret ile İlgisi, Ticaret Kanunu, Ticari ve Sinai Osmanlı Coğrafyası, Türkçe ve Fransızca Yazı*", Üçüncü Sene, "*Borsa, Ticaret Şirketleri Demiryolları, Fransızca Ticari Yazışma, Ticari Mallar, Ticaret Kanunu Senedat, Ticarethane Yönetimi, Muhasebe, Ticari Muhasebe*" dersleri okutuluyordu [150].

Mektep ilk başta Kanlı Fırın'da İzzet Efendi Konağında açılmıştır. Burada altı sene kalan mektep 1890 yılında Beyazıt'taki Hakkı Bey Konağı'na taşınmıştır [151].

Hamidiye Ticaret mektebi 1908 yılına kadar bu şekilde eğitime devam etmiştir. 1909 yılında ise Ticaret Mekteb-i Alisi kurulmuştur. 1924 yılında İstanbul Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi adını alan okul 1936 yılından itibaren ise İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi ismi ile eğitime devam etmiştir. 1959 yılında İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi adını alan okul 1982 yılında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi haline getirilmiştir [150].

5.13.2 Hamidiye Ticaret Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.13.2.1 Kapalıfırın İzzet Efendi Konağı

Hamidiye Ticaret mektebi eğitim vermeye İzzet Efendi Konağı'nda başlamıştır. Konağın Babıali bölgesinde olduğu düşünülmektedir ancak ne zaman inşa edildiği hakkında bilgi mevcut değildir.

5.13.2.2 Beyazıd Hakkı Bey Konağı

Osman Ergin, mektebin Hakkı Bey Konağı'na taşınması hakkında, 1894 yılında yayınlanan bir tezkirede "*Beyazıt'ta Evkaf varidat müdürü Hakkı Bey'in konağı 2200 Osmanlı altını mukabilinde satın alınıp mektebe tahsis olunmuştur*" der [73].

31 Ocak 1887 tarihli (H. 06 Ca. 1304) bir belgeden hareketle burada kastedilen Hakkı Bey'in *Evkaf-ı Hümayun Varidat Müdürü Hakkı Beyefendi* olduğu düşünülmektedir. Yine aynı belgeden Hakkı Bey'in evinin Okçularbaşı'nda olduğunu öğreniyoruz [152].

Okçularbaşı semti bugün Beyazıt Cami'nin yakınlarındaki bölgedir. Mektep Hakkı Bey'in Konağı'na 1890 yılında taşınmıştır. Ergin, [73] Konağın 2200 altına satın alındığını ve mektebe tahsis edildiği belirtir.

1908 de Ticaret Mekteb-i Alisi kurulana kadar mektebin bu konakta eğitim verdiği düşünülmektedir.

5.13.2.3 Mekteb-i Sanayi Binası

1909'de Ticaret Mekteb-i Alisi Mekteb-i Sanayi binası bünyesinde açılmıştır. Uzun yıllar bu binada eğitim veren Ticaret Mektebi, 1982 yılında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi haline gelmiştir. Bina günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılmaktadır. Mekteb-i Sanayi binası İstanbul Sanayi Mektebi başlığı altında incelenmiştir.

Şekil 5. 105 Alman Mavileri Haritalarında Ticaret – Ziraat Nezareti Binası [126]

5.14 Sanayi-i Nefise Mektebi

5.14.1 Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıla gelindiğinde güzel sanatlar eğitimi verecek bir okula ihtiyaç duyulmaya başlanmıştı. Kurulması düşünülen okulda güzel sanatların mimarlık, resim, heykel ve hakkaklık alanlarında eğitim verilmesi ve bu sayede Türk sanat ve mimarlığının çok yönlü olarak geliştirilmesi hedefleniyordu. Ayrıca okulun açılmasıyla bu alanda çalışacak kimselerin Avrupa'da olduğu gibi düzenli bir eğitim alarak yetiştirilmesi de hedeflenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda ressamlar Harbiye veya Mühendishane 'de resim dersini alan asker kökenli kimselerdi. Böyle bir kurum ile birlikte resim alanında ürünler veren sivil kişilerin yetişmesi için de bir imkân ortaya çıkacaktı [153] [154].

1 Ocak 1882 tarihinde Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüne tayin edilmiş ve bu yeni müessese ile ilgili ilk çalışmaları başlatmıştır [155]. Göreve başlamasından sonra mektebe ait bir bina inşa etmek için izin ve ödenek almış ve okulun ilk eğitimci kadrosunu oluşturmuştur [154].

Sanayi-i Nefise Mektebi için Osman Hamdi Bey'in müdürlük yaptığı Müze-i Hümayun'un bahçesine bir bina yapılmasına karar verilmiştir. Başlangıçta mektepte ilk yönetmeliğinde de belirtildiği üzere "*resim, oymacılık, mimarlık (fenn-i mimari), ve hakkaklık ile bilgi ve hünerlerin sanata tatbiki usulü okutulup öğretilecekti*" [155]. Mektebe girecek öğrenci ilk başta bir sene hazırlık sınıfı okuyacaktı. 17-25 yaşları arasında öğrencilerin seçildiği mektebe girişte idadi mezunu olma ya da yetenek sınavında başarılı olma şartı da getirilmişti [153].

Okulda "*sanat tarihi (tarih-i sanayi), süsleme bilgisi (fenn-i tezyinat), perspektiv (menazır), kısa aritmetik (muhtasar hesap), tasarı geometri (hendese-i resmiye), defter tutma usülü (usul-i defteri), tarih, eski eserler (asar-ı atika), anatomi (teşrih)*" dersleri okutulacaktı [155]. Eğitimci kadrosu ve programı da belirlenen mektepte 3 Mart 1883 tarihinde eğitime başlanılmıştır [155].

Mektep ilk açıldığında eğitim kadrosu, "Mektep Müdürü: Osman Hamdi Bey, Dâhili Müdür ve Heykel Öğretmeni: Oskan Efendi, Fenn-i Mimari Öğretmeni: Vallauri, Yağlı

Boya Resim Öğretmeni: Salvator Valeri, Kara Kalem Resim Öğretmeni: Warnia Zarzecki, Tarih öğretmeni: Aristoklis Efendi, Ulum-u Riyaziye Öğretmeni: Kaymakam Hasan Fuat Bey, Teşrih (Anatomi) Öğretmeni: Kolağası Yusuf Rami Efendi" şeklindedir [156].

1914 yılına gelindiğinde İnas Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi adında sadece kız öğrencilere eğitim veren bir güzel sanatlar mektebi de açılmıştır. Okulun açılış gerekçesi Türk kızlarının "*güzel sanatlar alanında yaratıcılıklarına olanak sağlamak*" olarak gösterilmiştir. Mektep 1 Kasım 1914 tarihinde Beyazıt Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime başlamıştır. Ardından Bezm-i Alem Sultanisi'nin bir bölümüne taşınan okul, I. Dünya savaşı yıllarında ise Gedikpaşa'daki Tiyatro Caddesi'nde bulunan bir binada eğitim vermeye devam etmiştir[1]. Öğrenciler gün içinde okulda ilk olarak atölye çalışması yapıyorlar sonra ise teorik dersleri alıyorlardı. Okulun 1926 yılına kadar açık kaldığı düşünülmektedir. Mektep bu tarihten sonra erkek Sanayi-i Nefise Mektebi bünyesine katılmıştır [157].

İlk olarak günümüzde Eski Şark eserleri müzesi olarak kullanılan binada açılan erkek Sanayi-i Nefise Mektebi, burada 1916 yılına kadar eğitim vermiştir [153]. Bundan sonra ciddi mekân problemi yaşayan mektep 1916 yılında bir süre için Cağaloğlu'ndaki bir süre Lisan ve Hukuk mekteplerinin eğitim verdiği günümüzde lise olarak kullanılan binaya taşınmıştır. Burada uzun süre kalamayan mektep, 1919 yılında Şehzadebaşı'nda bir konağa nakledildi. Buranın da yetersiz gelmesi üzerine 1920 yılında Divanyolu'ndaki Salih Efendi Konağı olarak bilinen binaya taşındı.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1926 yılında mektep, Fındıklı'ya Cemile Sultan Sarayı'nda eğitime devam etmiştir. 1928 yılında mektebin adı Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür. 1948 yılına gelindiğinde mektep binası çıkan yangın sonucu ağır hasar aldı. Yangından sonra mektep bir kısım bölümlerini günümüzde Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak kullanılan Sağır ve Dilsizler Okulu'nda sürdürmüştür. Mimarlık Bölümü ise Fındıklı'da bulunan bir ilkokul binasına nakledilmiştir. Yanan binada Sedad Hakkı Eldem ve Mehmet Ali Handan tarafından

[1] Daha detaylı bilgi için, Aydın, D,U., (2014). "İnas ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin İlk Kadın Heykeltraşları", Turkish Studies, 9/10: 1125-1139.

hazırlanan proje kapsamında "*eski binanın karakteristiklerini muhafaza ederek Akademinin bugünkü ve ileride alacağı şekle uygun, modern anlayışta bir plan"* [158] oluşturularak tamirata başlanılmıştır. Tadilatı tamamlanan okul 1953 yılında yeniden ana binasına geri dönmüştür [68] [159] [160]. Bu tarihten günümüze kadar mektep çeşitli tadilatlar geçirmesine rağmen mevcut konumunda hizmet vermeye devam etmiştir.

5.14.2 Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.14.2.1 Sanayi-i Nefise Mektebi Binası

Müze-i Hümayunu yönetmesi yanında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de müdürlük yapan Osman Hamdi Bey bu iki kurumun birbirine yakın olmasını arzu etmişti. Bu sebeple mektep binasının Müze-i Hümayun 'un bahçesine yapılmasına karar verilerek gereken izinler alınmıştır. Cezar, Halil Edhem Bey'in, mektep binası hakkında şunları ifade ettiğini aktarır: "*Hükümet'in bir Sanayi-i Nefise Mektebi tesisi hakkındaki mezkûr kararı üzerine Asar-ı Atika müzesi olan Çinili Köşk'ün civarında bu mektebin muhtasar bir surette inşasına hemen başlanarak 1298 senesi eylülü zarfında ve Suphi Paşa'nın ticaret nezareti zamanında bu bina hitam buldu*" [155].

Mektep binası 1882 yılında Alexandre Vallaury tarafından tasarlanıp inşa edilmiştir. Cezar, binanın yaklaşık *altı yedi ay zarfında* bitirildiğini belirtir [155] [161].

Yapımı tamamlanan bina 5 sınıftan oluşuyordu. Binanın yapımına toplam bin beş yüz lira masraf edilmiştir [161].

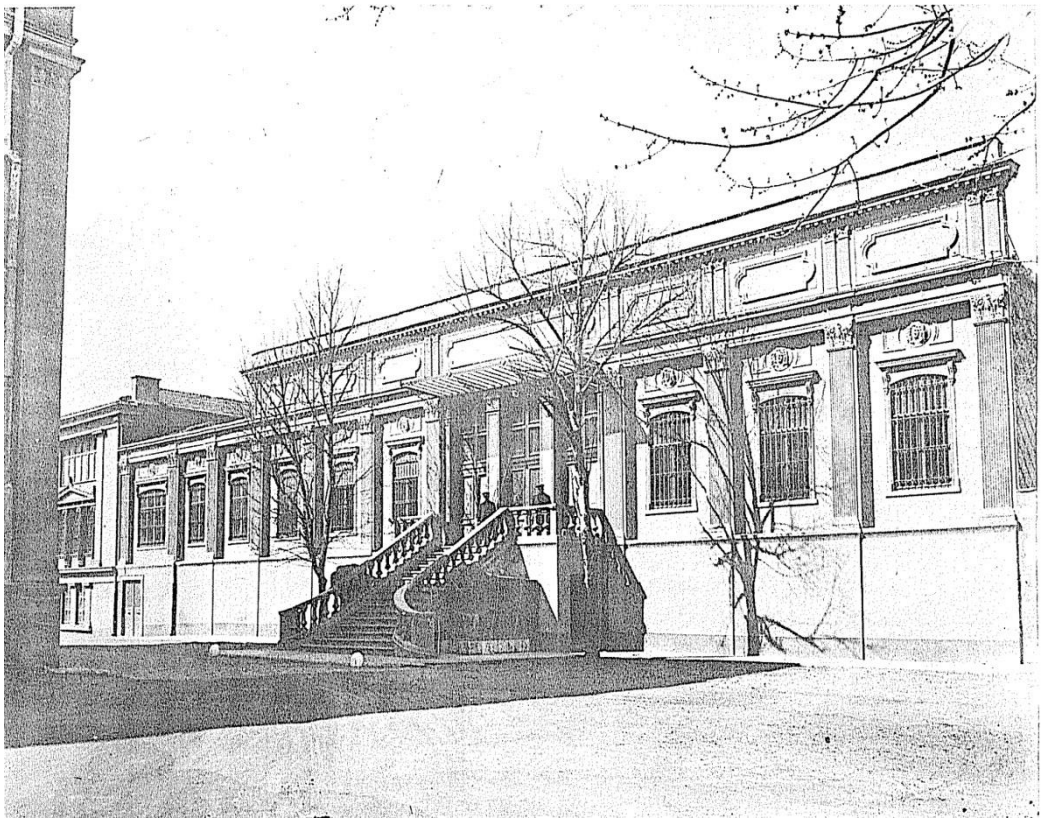

Şekil 5. 106 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Cephesi [156]

İnşa edilen binada eğitime 1883 yılında başlanılmıştır ancak bir süre sonra yapının ihtiyaçlara yetmediği fark edilmiştir. Bunun üzerine aynı zamanda mektepte hocalık yapan Vallaury tarafından mektebe bir genişletme projesi hazırlanmıştır [155]. Hazırlanan proje 1888 yılında nezarete sunulmasına rağmen inşası ekonomik sebeplerden ötürü 1892 yılında ancak gerçekleştirilmiştir [155] [161].

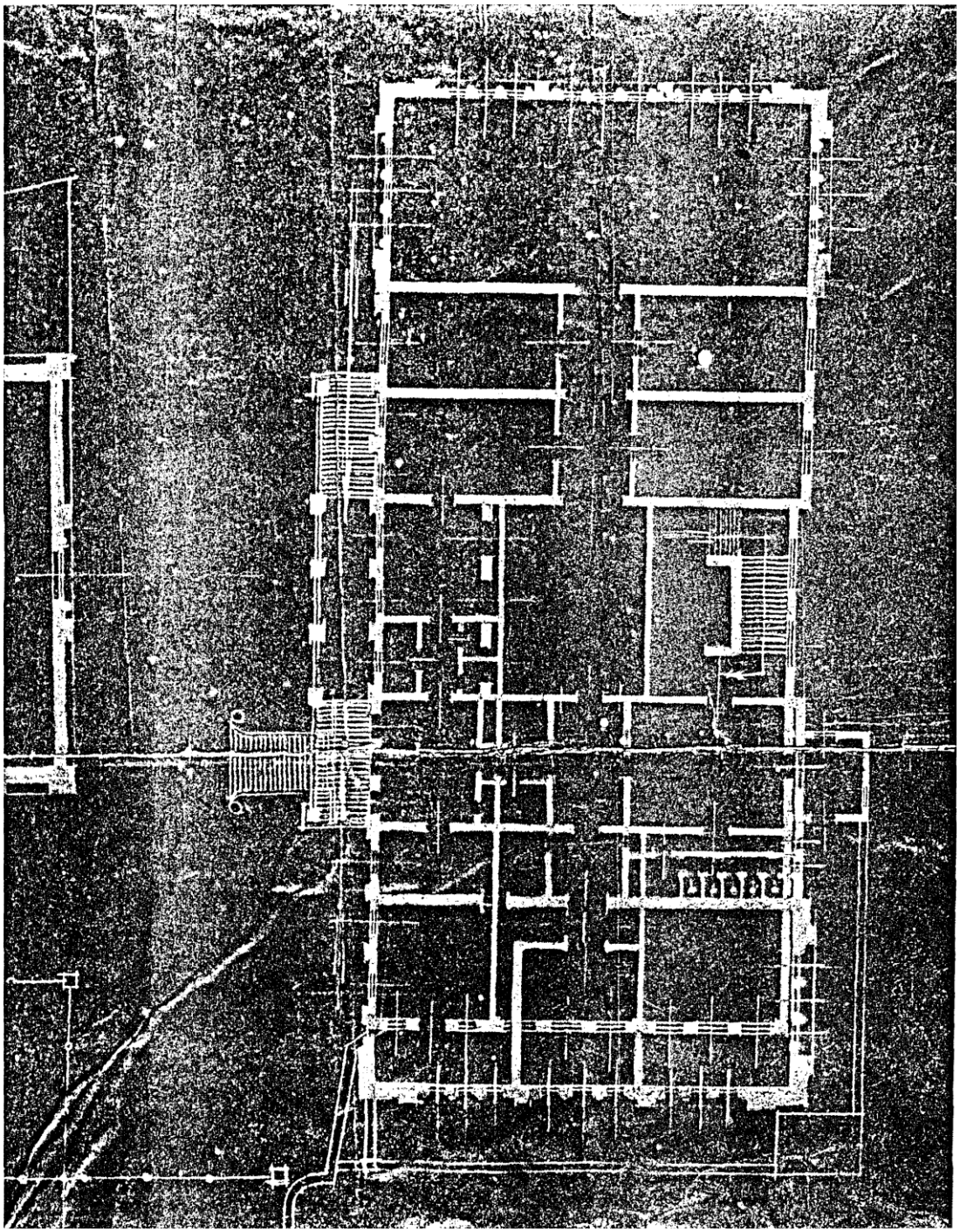

Şekil 5. 107 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Planı [162]

Sanayi-i Nefise Mektebi binaları iki katlı kâgir bir yapı topluluğudur. İlk projelendirilen yapı neorönesans üslubundadır. Cephede kompozit başlıklı pilastırlar, kabartma ile yapılmış figürler görünür. Akpolat ilk inşa edilen yapı hakkında şunları ifade eder; "*Basık kemerli pencerelerin üstünde konsolların taşıdığı silme yer alır. Silmelerin üstüne, yüksek kabartma tekniği ile yapılmış birer insan başı yerleştirilmiştir. Yivli ve başlıklı*

pilasterlerin eşit parçalara böldüğü cephenin üst bölümü, yan kenarları yuvarlatılmış kartuşlar (tabula ansata) ve diş sıralı bir silme ile biter. Güneydeki bölümün doğu cephesine bir, güney cephesine üç ve batı cephesine bir olmak üzere, bezeme amaçlı dört İonik sütunun taşıdığı akroterli beş alınlık yerleştirilmiştir" [162].

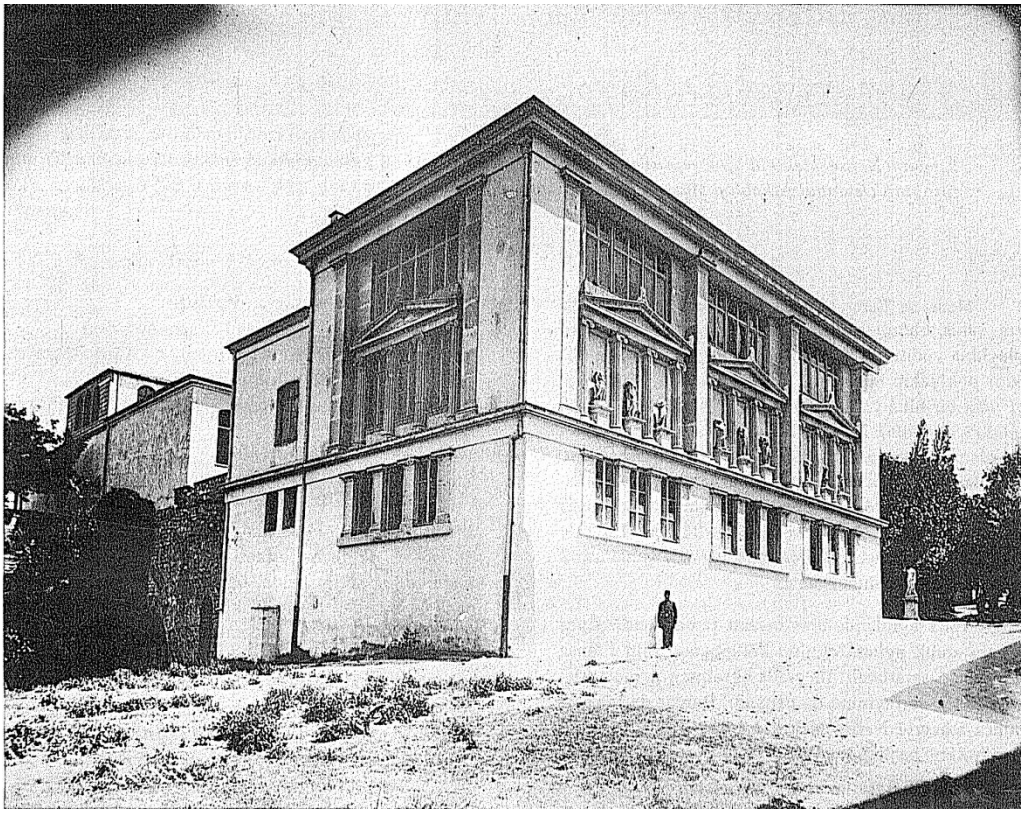

Şekil 5. 108 Sanayi-i Nefise Mektebi Binasının Arka Cephesi [156]

Binanın genişletilmesi sırasında inşa edilen ikinci yapı grubu ise Neogrek özellikler gösterir. İkinci yapı grubu hakkında Batur şunları ifade eder: "*Ek bina, akademik seçkinliği belirgin bir tasarıma sahiptir. Eğimden yararlanılarak zemin kat yükseltilmiş; üçlü pencere gruplarının pilastrlarını bağlayan bir tabla, üst katı taşıyan bir platforma dönüştürülmüştür. Birinci kat, yüksek pilastrlarla bölümlenmiş, cephe yüzeyi içeri çekilerek önemli bir derinlik sağlanmıştır. Bu derin cephe bölümlerine İyonik kolonlarla taşınan üç açıklıklı ve akroterli bir frontonu olan bir cephe motifi yerleştirilmiştir. Doğu ve Batı cephelerinde birer, güney cephesinde üç bölüm üzerine işlenmiş olan dekoratif nitelikli bu mimari motifler yapının Arkeoloji Müzesi ile görsel bağını da kurmaktadır. Ayrıca İyonik kolonların arasına arkeolojik buluntulardan seçilmiş heykeller yerleştirilmiştir. Birinci katın cephesi, frontonların üzerinde geri planda kalan*

dikdörtgen pencerelerle devam etmektedir. Bu küçük fakat özenle tasarlanmış yapı, geniş bir silme ve parapetle bitirilmiştir" [161].

Şekil 5. 109 Sanayi-i Nefise Mektebi Binası Günümüz-Eski Şark Eserleri Müzesi [163]

Sanayi-i Nefise Mektebi 1916 yılında Cağaloğlu'ndaki Lisan ve Hukuk Mektebi binasına taşınana kadar burada eğitim vermiştir. Taşınmanın ardından bina Müze-i Hümayun yapı grubuna dâhil edilmiştir. 1970 yılında Prof. Nezih Eldem tarafından yapılan düzenleme ile Eski Şark Eserleri müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır [161].

Şekil 5. 110 Alman Mavileri Haritasında Sanayi-i Nefise Mektebi [126]

5.14.2.2 Cağaloğlu Hukuk Mektebi Binası

Sanayi-i Nefise Mektebi 1916 yılında Cağaloğlundaki Hukuk mektebi binasına taşınmıştır. Hukuk mektebi bu binadan 1909 yılında ayrılmıştı. Hukuk mektebinden sonra binayı 1909-1915 arasında Dar-ül Muallimin kullanmıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi burada yaklaşık üç sene eğitim vermiştir [164].

5.14.2.3 Divanyolu Turuk-u Maabir Konduktör Mektebi Binası

Sanayi-i Nefise Mektebi bu binaya taşınmadan önce Şehzadebaşı tarafında bir dönem Turuk-u Maabir Konduktör Mektebi'nin de bulunduğu konakta kısa süre faaliyet göstermiştir.

Şekil 5. 111 Turuk-u Maabir Kondüktör Mektebi Binası - 1925 [165]

Sanayi-i Nefise Mektebi burada 1 sene bulunduktan sonra tekrar Cağaloğlu Hukuk Mektebi binasına taşınmıştır ve 1926 yılına kadar eğitim vermiştir. Konakta ilerleyen dönemde birçok eğitim kurumu bulunmuştur. Konak günümüzde Sağlık Müzesi olarak kullanılmaktadır [165] [166].

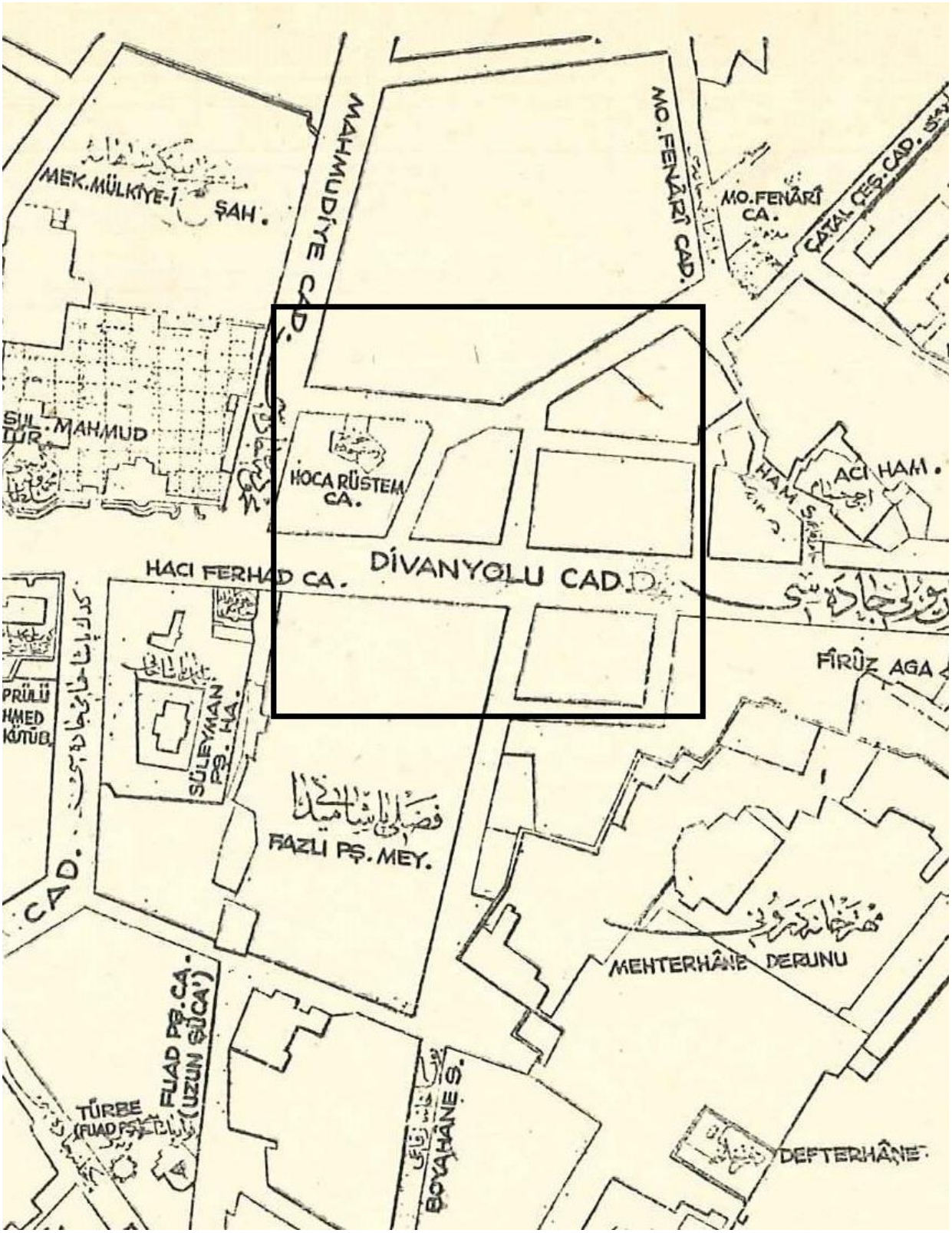

Şekil 5. 112 Ayverdi Haritasında konağın bulunduğu bölge [98]

5.14.2.4 Fındıklı Cemile Sultan Sarayı

1926 yılına gelindiğinde Sanayi-i Nefise Mektebi Fındıklı'da bulunan Cemile Sultan Sarayı'na taşınmıştır. 1928 yılından itibaren mektebin adı Güzel Sanatlar Akademisine dönüştürülmüştür.

Şekil 5. 113 İstanbul'un işgali sırasında Meclis-i Mebusan Binası [167]

Mektep binada 1948 yılındaki yangına kadar eğitime devam etmiştir. Bu tarihten sonra mektep bir kısım bölümlerinin eğitimini günümüzde Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak kullanılan Sağır ve Dilsizler Okulu'nda sürdürmüştür. Mimarlık Bölümü ise Fındıklı'da bulunan bir ilkokul binasına nakledilmiştir. 1953 yılında yanan binanın tadilatı tamamlanmış ve Güzel Sanatlar Akademisi tekrar yerine dönmüştür. Akademi günümüzde aynı binada eğitime devam etmektedir [166].

5.15 Hendese-i Mülkiye Mektebi

5.15.1 Tarihçesi

Osmanlı Devleti'nde sivil mühendis yetiştirmek üzere bir mektep kurulması konusunda çalışmalar yapmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Bu doğrultuda 1874 yılında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında toplanan komisyon bir rapor hazırlayarak Mekteb-i Sultani bünyesinde dört yıllık eğitim verilen bir *Mülkiye Mühendis Mektebi* açılmasına karar vermiştir. Maarif Nezareti'ne bağlı olacak olan mektebin 6 maddelik nizamnamesi de oluşturulmuştur. 20 Nisan 1874 tarihinde resmen açılan mektebin kontejyanı 15 kişi olarak belirlenmiş ve kayıt olacakların en az Mekteb-i Sultani mezunu derecesinde bilgi sahibi olmaları istenmişti. Mülkiye Mühendis Mektebi olarak açılan mektebin ismi, eğitime başladıktan bir sene sonra *Turuk u Maabir Mektebi* olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte mektepten mezun olanlar doktor ünvanı almaya hak kazanacaklardı. İlerleyen yıllarda mektebin öğrenci ve muallim sayılarında azalma yaşanmıştır. Turuk u Maabir Mektebi hakkındaki kayıtlar 1880 yılında son bulmaktadır. Bu tarihten sonra sivil mühendislik eğitimine 1884 yılında açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi ile devam edilmiştir [38].

Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a bağlı olarak açılacak olan mektebin nizamnamesinde eğitim süresinin 4 yıl olacağı ve mezunlarının Nafia Nezareti tarafından sivil sahalarda çalışan mühendisler olarak istihdam edileceği belirtilmiştir [38].

1 Kasım 1884 tarihinde Mühendishane-i Berri Hümayun'un içinde bir odada eğitim vermeye başlayan mektep için bir süre sonra aynı bölgede yeni bir bina inşa edilmiştir. Mektebe 18-25 yaş arası, Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Mülkiye gibi okullar veya bunlara denk kurumlardan mezun olan öğrencilerin alınması öngörülmüştür. Ancak yeterli öğrenci gelmeyince, mektebe öğrenci hazırlamak amacıyla 3 yıllık bir idadi sınıfı eklenmiş ve böylece 4'ü yüksek, 3'ü İdadi olmak üzere eğitim süresi 7 yıla çıkarılmıştır [38] [73].

Mektebin dört senelik yüksek kısmının Birinci senesinde "*cebir, hendese ve tatbikatı, Osmanlı coğrafyası, düzlem ve küresel trigonometri, Osmanlıca, Fransızca, geometrik*

şekillerin çizimleri, teknik resim, arazide geometri uygulamaları", İkinci senesinde "*Topografya, geometri ve tatbikatı, fizik, yüksek cebir, entegral ve diferansiyel hesab, Osmanlıca, Fransızca, teknik resim, topografya uygulamaları, harita ve sair resimler*", Üçüncü senesinde "*Mekanik (Cerr-i eskal) ve genel tatbikatı, yollar, topografya, astronomi, kimya, Osmanlıca, Fransızca, teknik resim, arazi uygulamaları*", Dördüncü senesinde "*Demiryolları, köprüler, suların nakli (Nakl-i miyah), mimari, inşaat ve keşif usulü, Fransızca*" dersleri gösterilmiştir [38].

Mühendis Mektebi ilk olarak 1888 yılında mezun vermiştir. Mezunların büyük bir kısmı Nafia Nezareti tarafından çeşitli yerlerdeki mühendislik projelerinde görevlendirilmişlerdir.

1900 yılına kadar bu şekilde eğitim veren mektep bu tarihten sonra askeri idareden alınmış ve tamamen Nafia ve Maarif Nezareti'nin yönetimine bırakılmıştır. Bu tarihten sonra mektep "Mühendis Mekteb-i Alisi" adını almıştır.

Mühendis Mekteb-i Alisi, 1941 yılında Bayındırlık (Nafia) bakanlığından ayrılarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve ismi Yüksek Mühendis Okulu olarak değiştirilmiştir. 1944 yılında ise okul İstanbul Teknik Üniversitesi adını alarak üniversiteye dönüştürülmüştür [38].

5.15.2 Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.15.2.1 Halıcıoğlu Hendesehane Binası

1 Kasım 1884 tarihinde kurulan Hendese-i Mülkiye Mektebi Mühendishane binasının içinde bir odada eğitime başlamıştır. Hendese-i Mülkiye Mektebi için bir süre sonra Mühendishane binasının arka tarafına yeni bir bina inşa edilmiştir.

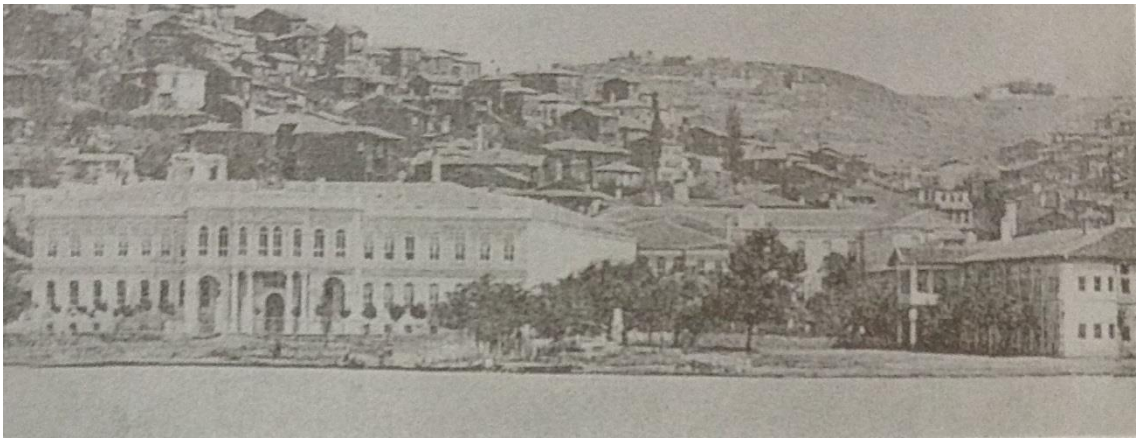

Şekil 5. 114 19.yy'a ait bir resimde Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [131]

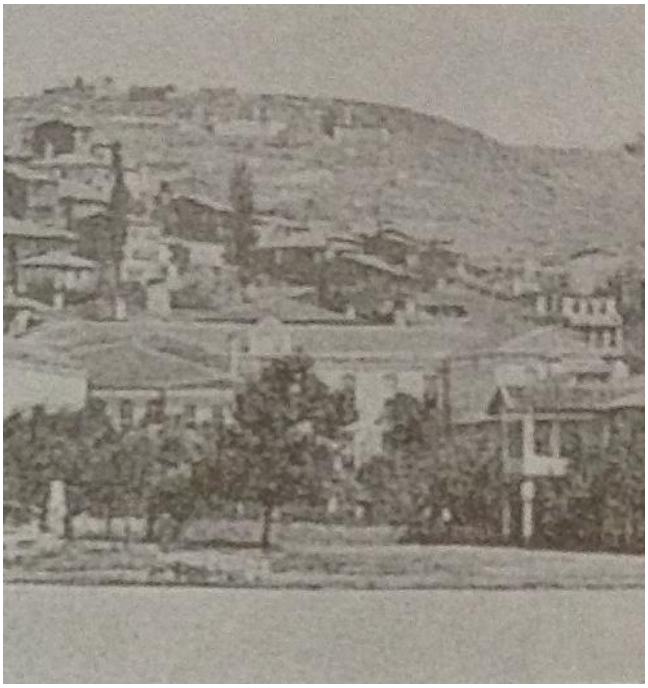

Şekil 5. 115 Resim 115'ten detay saçak üstünde kitabesi görünen Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [131]

İnşa edilen bu binanın 1884-1885 tarihli kitabesine göre II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir.

Kitabenin son kısmında;

Sınıf-ı mülkiyede hendese ta'limi için / Kıldı bu mektebi nev şekl-i güzin üzre bina

Ufk-ı saltanata revnak-ı ikbal etsün / Neyyir-i zat-ı hümayununu daim mevla

Bende-i asdakı Muhtar dedi bu tarihin / Hendese-i mekteb-i mülkisi kılındı inşa ifadeleri geçer [46].

Kırıkçıoğlu, Hendese-i Mülkiye Mektebi binası hakkında şunları ifade eder: "*Hendesehane yapısı 'U' şeklinde, neoklasik üslupta iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının güney kanadının orta avluya bakan köşelerinde, doğu ve batı kanatlarının da orta aksında birer girişi vardır. Yapının pencereleri ve giriş kapıları basık kemerlidir. Orta avluya bakan koridora açılan mekânlardan oluşan yapı, kuzey kanadının yapı aksında bir kademe yapılarak dışarı taşırılmış, saçak seviyesinde mermer panoya kitabe ve II. Abdülhamid'in arması yerleştirilmiştir*" [46].

Şekil 5. 116 19. yy'e ait bir resimde Hendese-i Mülkiye Mektebi binası [46].

Hendese-i Mülkiye Mektebi Mühendis Mektebi 1913 yılında Tophane'deki Askeri Sanayi binasına taşındı. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra bir süre Nötre Dame de Sion binasına nakledilmiştir. Savaştan sonra bu binadan ayrılarak Halıcıoğlu'ndaki eski binasına taşındı. 16 Mart 1920'de bu bina da İngilizler tarafından işgal edildi. Bunun

üzerine Mektep Gümüşsuyu'ndaki binaya nakledildi. Son olarak Yıldız'da Şevket Paşa Konağı kiralandı ve İstanbul'un kurtuluşuna kadar bu binada kaldı. İlerleyen zamanda Yüksek Mühendis Okulu Gümüşsuyu'ndaki binaya taşındı [168].

5.16 Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi

5.16.1 Tarihçesi

1887 yılında bağcılıkla geçimini sürdüren Osmanlı vilayetlerinde filoksera hastalığının görülmeye başlaması üzerine hem bu hastalığa karşı önlem almak hem de sağlıklı fidanlar yetiştirip, ustaları yeni bağcılık teknikleri konusunda eğitmek üzere Avrupa'dan getirtilen uzman Ekerlen yönetiminde Göztepe'de 40 dönüm arazi satın alınarak Amerika Asma Fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi kurulmuştur [73].

Duyunu Umumiye İdaresinin yayımladığı irade de mektebin kuruluş gerekçesini Osman Ergin şöyle aktarır: "*1303 yılında evvelâ Moda'da Lorando bağında ve müteakiben Feneryolunda Gazi Ahmed Muhtar Paşa bağlarında filloksera a'razı görülüyor. O tarihlerde tamamen bağlık olan İstanbul havalisinde pek süratle yayılan bu hastalık tehlikeli bir hal alıyor. Bu esnalarda Avrupa bağları da tamamen harap olmuştu. İnkiraz bulan yerli bağcılığı tekrar ihya edebilmek için bağcılık âlimleri araştırmalar yaparak bulunan çareler meyanında gerek fillokseraya mukavemet ve gerek evsaf ve seciye itibariyle yerli asmalara yakın varyeteler elde edilmeğe başlandı. Anaç olarak ikame edilen bu varyetelerin üzerine aşı vurmak suretiyle muvaffakiyetli neticeler alındı"* [73].

İlerleyen yıllarda fidan çubuklarına olan ihtiyaç artınca Erenköy'de 26 dönüm üzerine ayrı bir fidanlık kuruldu. Ayrıca Gebze'de 14 dönüm üzerine ayrıca bir numune bağı da tesis edildi. Bu bağların başarılı neticeler vermesi üzerine halk arasında yeni bağcılığa ilgi uyandı ve harap durumda bulunan bağlar tekrar düzenlenmeye başlandı.

Bağcılara uygulamaya yönelik eğitimin verildiği mektep 1908 yılından sonra kendi haline terkedilmiştir [73].

5.17 Mülkiye Baytar Mektebi

5.17.1 Tarihçesi

Askeri Baytar sınıfı veterinere olan ihtiyacı karşılamaya yetmeyince bir sivil veteriner mektebi kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Ekonomik zorluklar sebebiyle tek bir müessese kurulamayınca, 1888 yılında eğitimin ilk iki sınıfının o zaman Ahırkapı semtinde bulunan Mekteb-i Tıbbiye Mülkiye bünyesinde kalan kısmının ise Halkalı Ziraat Mektebi'nde tamamlandığı bir Mülkiye Baytar Mektebi açılmıştır [2] [61].

Orman Maden ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olarak kurulan mektep, açıldığı yıl öğrenci kabulüne başlamıştır. 1889 yılında mektepte öğrenime başlayan 25 öğrenciden 19'u 1891 yılında Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilerek eğitimlerine orada devam etmişlerdir [87].

Mektebin kuruluş nizamnamesinde "*dokuz muallim ve altı muallim yardımcısı ile Fransa'da baytarlık alanında bilinen en iyi okul olan Alfor Baytar Mektebi'nden bir klinik hocası getirtmek, imtihanların Mülkiye Baytar Mektebi'nde icra edilen usule tabi olması, Mülkiye Baytar Mektebi talebesinin on beş sene devlet hizmetinde olma mecburiyeti, talebenin askerlik hizmetinden muafiyeti, her sene üstün başarı göstermiş olan ilk üç talebenin farklı branşlarda tahsil için Avrupa baytar mekteplerine gönderilmesi*" gibi konular yer almaktaydı [169].

Mektep ilk mezunlarını 1893 yılında ikinci mezunlarını ise 1894 yılında vermiştir. Bu tarihte Baytar mektebinin ilk iki sınıfı Sivil Tıbbiye ile birlikte Demirkapı'da, son iki sınıfı ise Ziraat sınıfı ile birlikte Halkalı 'da bulunuyordu. Baytar mektebi öğrencileri Halkalı'ya getirilince yatılı eğitime geçildiği için, Halkalı'daki bina, Ziraat öğrencileri ile beraber 8 sınıflık iki mektebe dar gelmeye başlamıştı. Baytar mektebi muallimleri ise ilk ve son sınıfların ayrı yerlerde olması münasebetiyle iki okul arasında gidiş gelişte zorlanıyorlardı. Bunun üzerine 1894 yılında Baytar Mektebinin iki sınıfı Kadırga Cündi (Cinci) meydanında kiralanan Esat Bey konağına nakledilerek *Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisi* adı altında birleştirilmiştir. Böylelikle mektep dört sınıflı, yatılı ve müstakil bir okul haline gelmiştir. Kadırgada bir süre eğitim veren mektep, 1901 yılında Sultanahmet'te satın alınan Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı'na taşınmıştır. 1906 yılında D'Aronco

tarafından aynı arazide yapılan yeni binası da açılan mektep, 1913 – 1919 yılları arasında 1. Dünya savaşı sebebiyle mezun vermemiştir. 1919 yılına kadar burada eğitime devam eden Mülkiye Baytar Mektebi, 1919 yılında çıkan bir yangın sonucu ağır hasar alınca Selimiye'de kendisine tahsis edilen yeni binaya taşınmıştır [87] [170].

Mülkiye Baytar mektebi, Selimiye'ye taşınınca 1921 yılında Askeri Baytar Mektebi ile birleştirilmiştir. Sonraki yıllarda Yüksek Baytar Mektebi ismini alan mektep 1933 yılından itibaren Ankara'ya taşınarak Baytar Fakültesi haline getirilmiştir. 1948 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kapatılmasıyla okul, Veteriner Fakültesi olarak Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır [61].

5.17.2 Mülkiye Baytar Mektebi'nin Eğitim Verdiği Binalar

5.17.2.1 Kadırga Esat Bey Konağı

Baytar Mektebi kurulduktan sonra Mekteb-i Tıbbiye ve Halkalı Ziraat Mektebi'nde eğitime devam eden mektep için özel bir bina tahsis edilmesi düşünülüyordu. Bu sebeple bir komisyon oluşturulmuş, çalışmalar yapılmış ancak ekonomik sıkıntılar sebebiyle bu fikir hemen hayata geçirilememiştir.

Gerekli araştırmalar yapılmaya devam edilmiş ancak bulunan binalar eğitime uygun görülmemişti. 1894 yılına gelindiğinde ise Kadırga Cündi meydanına bakan Sıhhiye başkâtibi Esat Bey'e ait olan konakta mütabık kalınarak kiralanmış ve yapılan çalışmalar neticesinde Baytar Mektebi'nin iki sınıfı da buraya nakledilerek *Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisi* adı altında birleştirilmiştir [61] [171].

Şekil 5. 117 Kadırga Esat Bey Konağı [171]

Baytar mektebi Esat Bey Konağı'na nakledildikten sonra kimyahane, teşrihhane ve eczane gibi bölümlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu birimler için konağın karşısına yeni bir bina inşa edilmiştir.

Mektep bir süre bu konakta eğitime devam etmiş ancak konağın dar, eskimiş, bakımsız olması, yeni inşaatlar yapılmasına imkân vermemesi, klinik çalışmalar için yeterli olmaması gibi sebeplerle yeni bir bina arayışına girilmiştir. 1901 yılına gelindiğinde, Sultanahmet'te bulunan Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı satın alınarak, okul buraya nakledilmiştir [169] [172] [173].

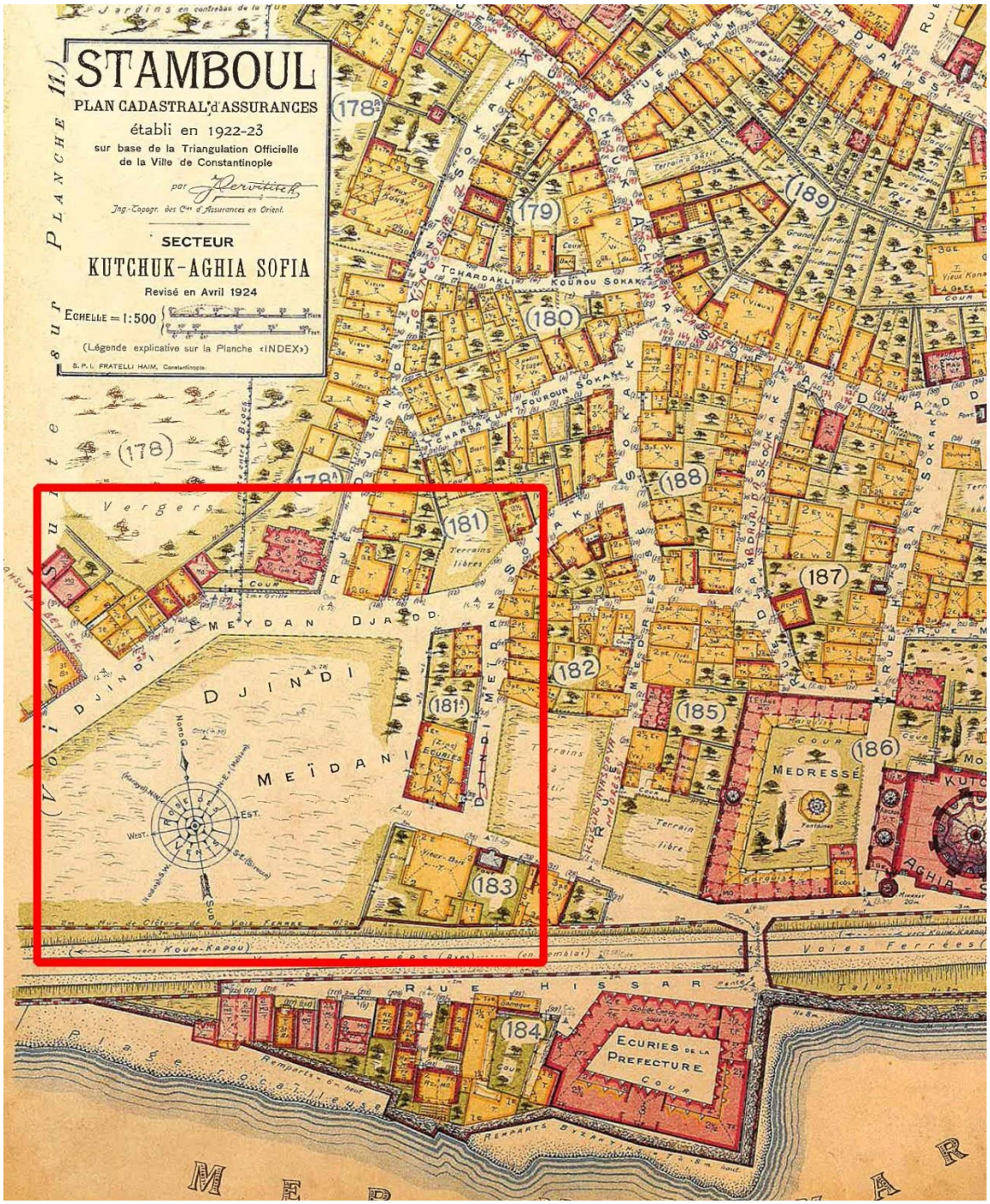

Şekil 5. 118 Pervitich haritalarında Esat Bey Konağı'nın Bulunduğu Bölge [83]

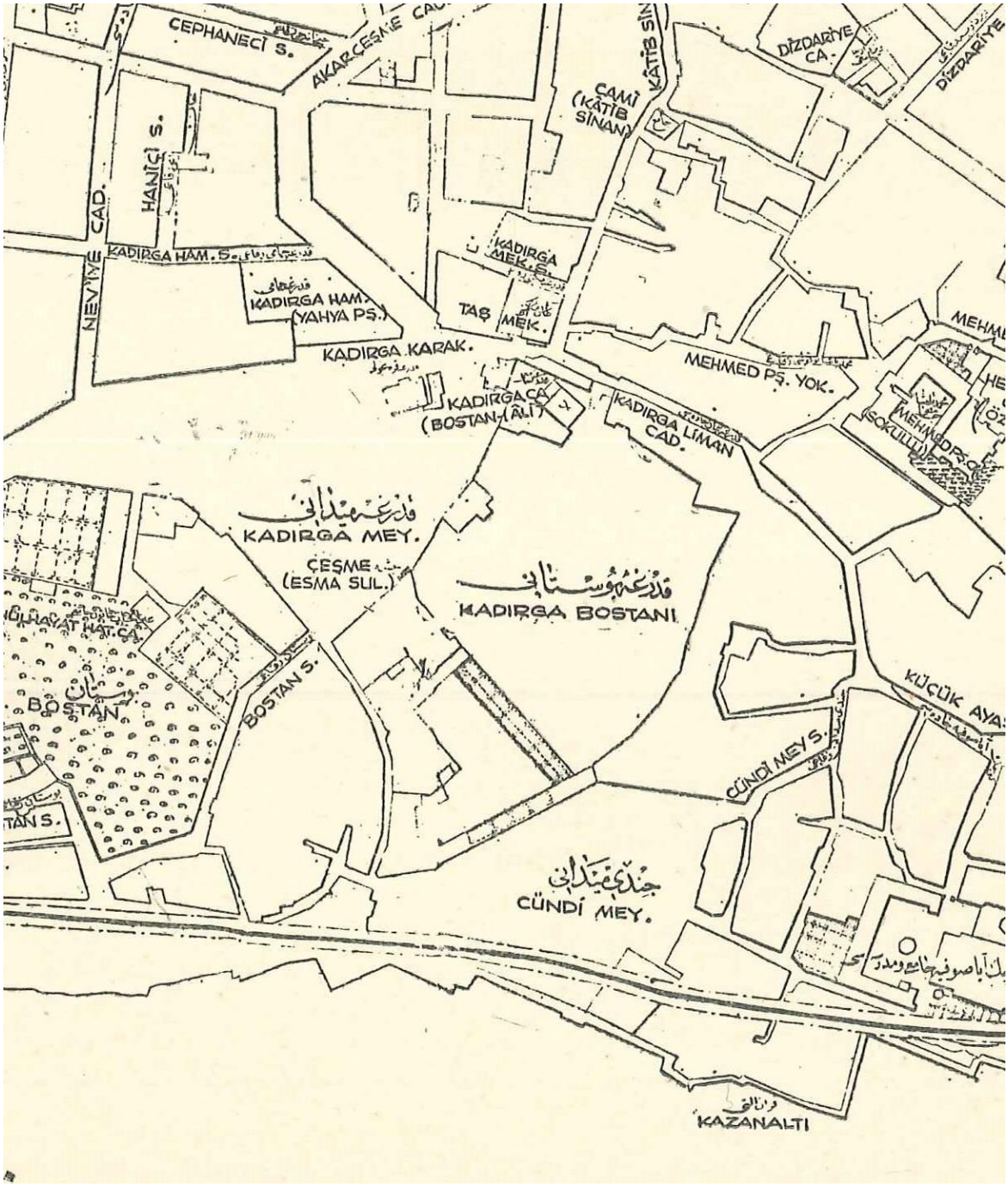

Şekil 5. 119 Ayverdi Haritalarında Esat Bey Konağı'nın Bulunduğu bölge [98]

5.17.2.2 Hayrettinpaşa Konağı ve Mülkiye Baytar Mektebi Binası

Sultanahmet'te bulunan Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa tarafından 1878 yılında Avrupa'dan İstanbul'a geldikten sonra satın alınmıştır [174]. Ahşap – Kâgir olarak inşa edildiği düşünülen konağın ne zaman inşa edildiği hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak bazı kaynaklarda Mahmut Hayrettin Paşa'nın İstanbul'a gelip konağı satın aldığı tarih, yapım yılı olarak kabul edilmiştir. Cinci meydanında eğitim veren Baytar mektebi için yeni bir bina arama çalışmaları sonucunda Mahmut Hayrettin Paşa'ya ait olan konağın satın alınmasına karar verilmiştir.

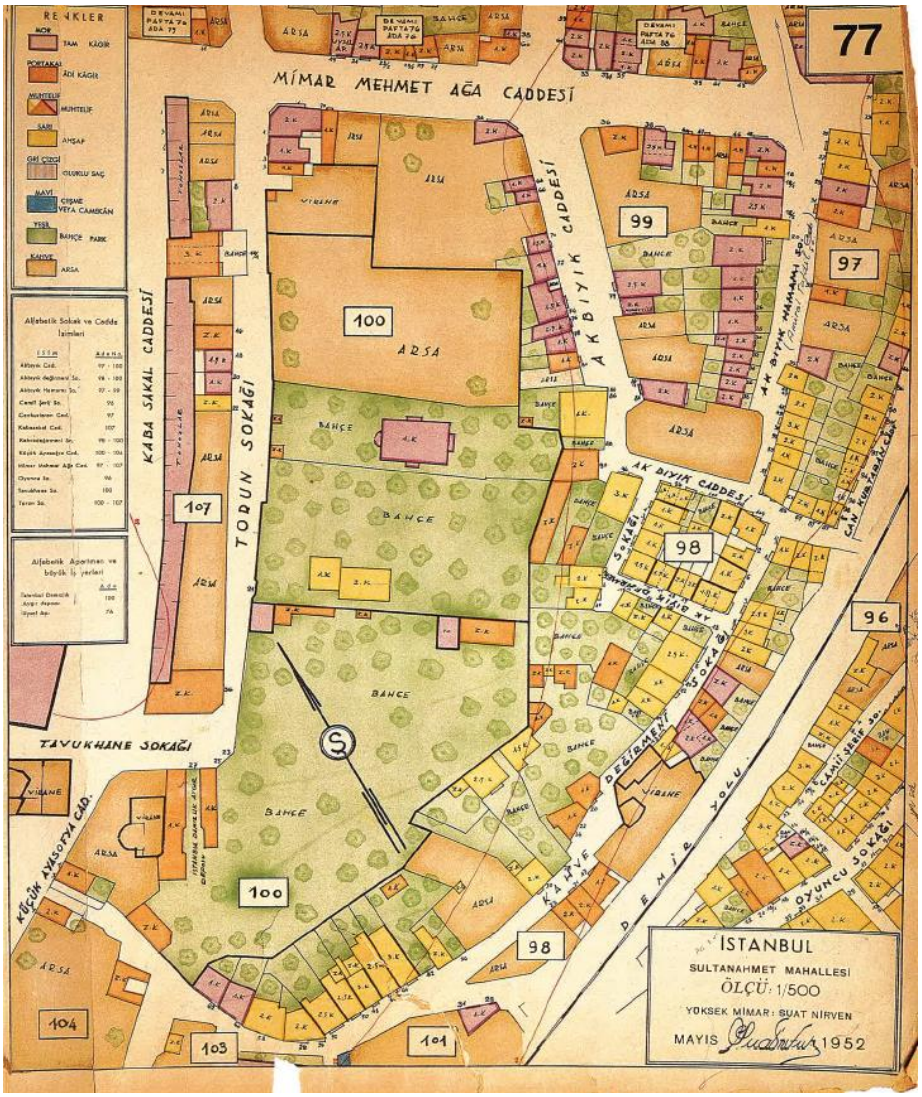

Şekil 5. 120 1952 yılına ait Suat Nirven Haritasında Mektebin bulunduğu bölge [83]

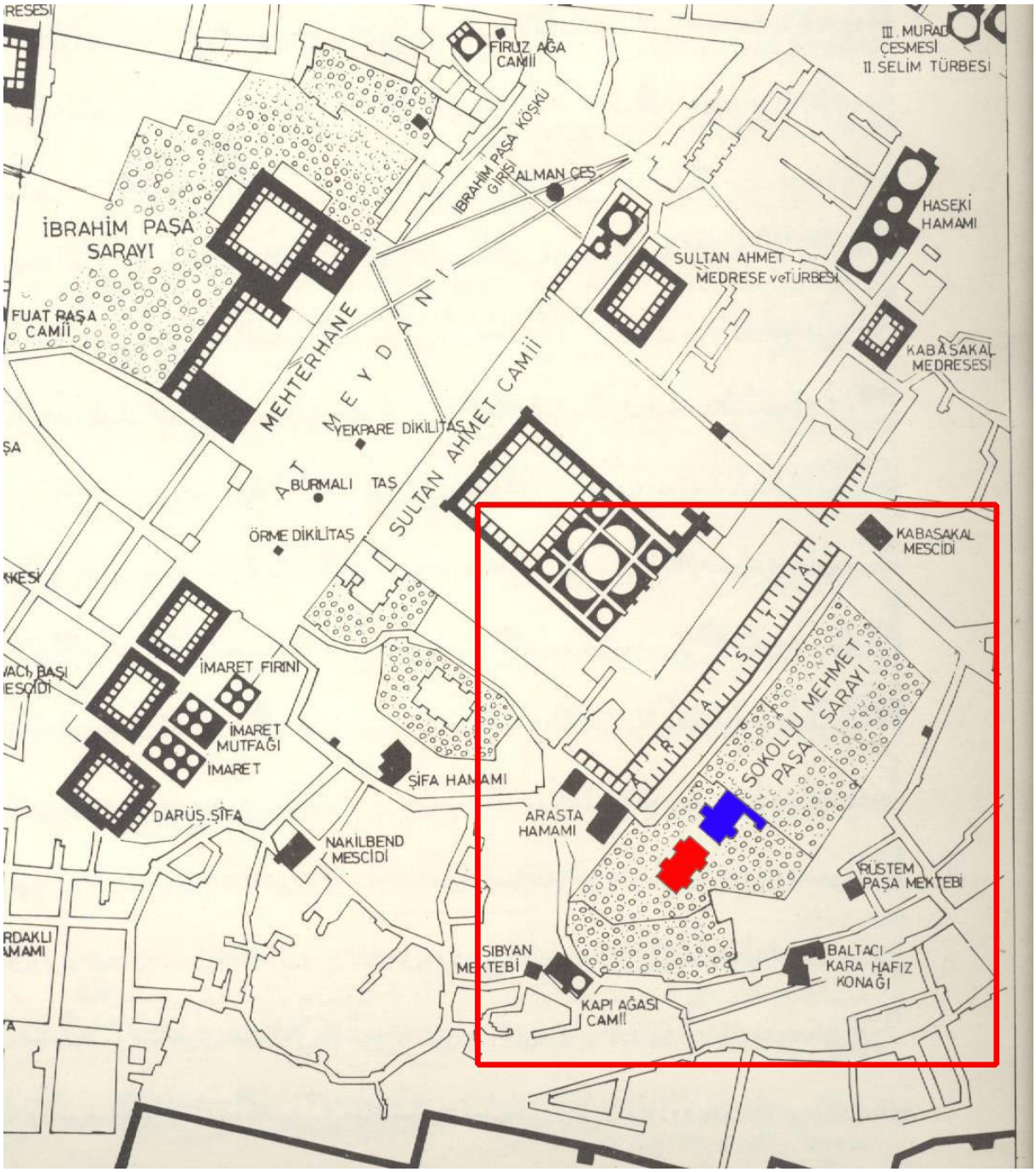

Şekil 5. 121 Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı ve Mülkiye Baytar Mektebi binası [175]

1901 yılında konağa taşınıp, eğitime başlayan Baytar Mektebi için yeni ek binalar da yapılmış, ahırlar, muayenehane, müştemilat binaları da eklenerek baytarlık eğitimi için elverişli bir mekân ortaya çıkarılmıştır.

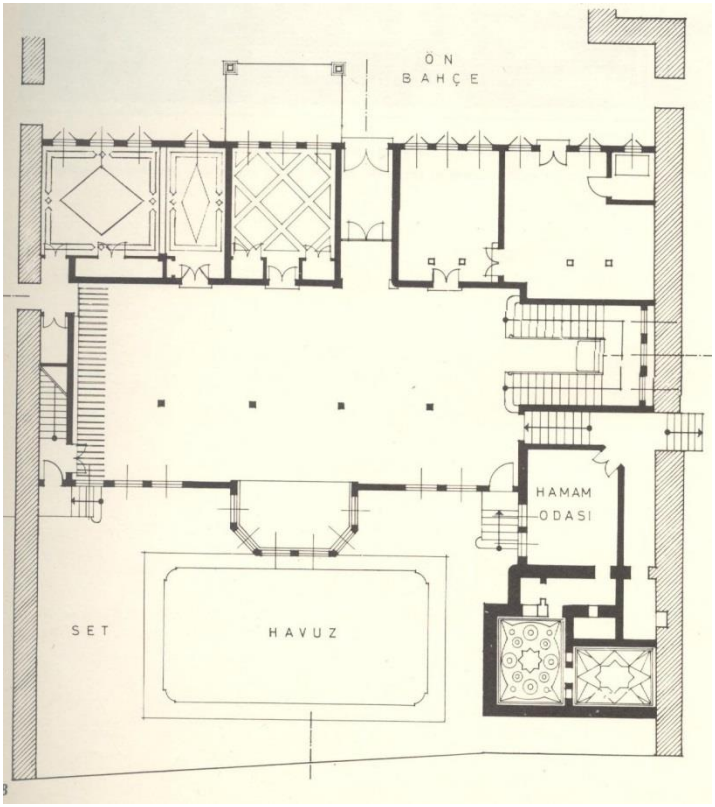

Şekil 5. 122 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Giriş Kat Planı Rölevesi [175]

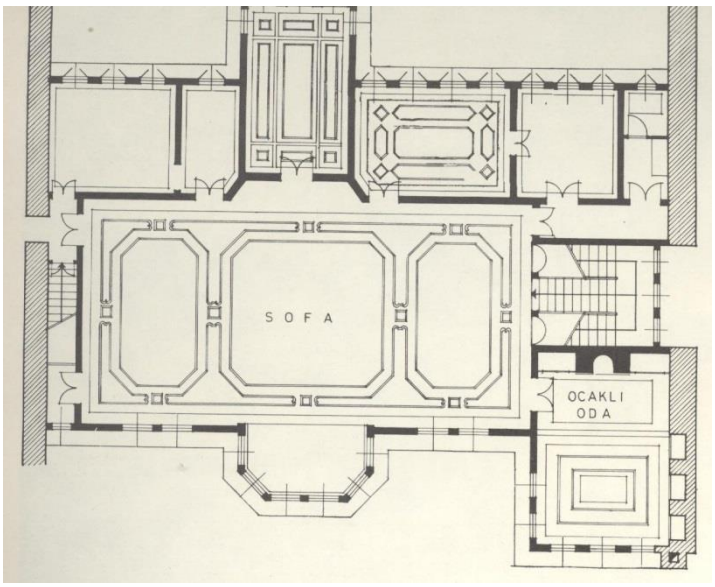

Şekil 5. 123 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Birinci Kat Planı Rölevesi [175]

Şekil 5. 124 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Giriş Kat [170]

Şekil 5. 125 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı [170]

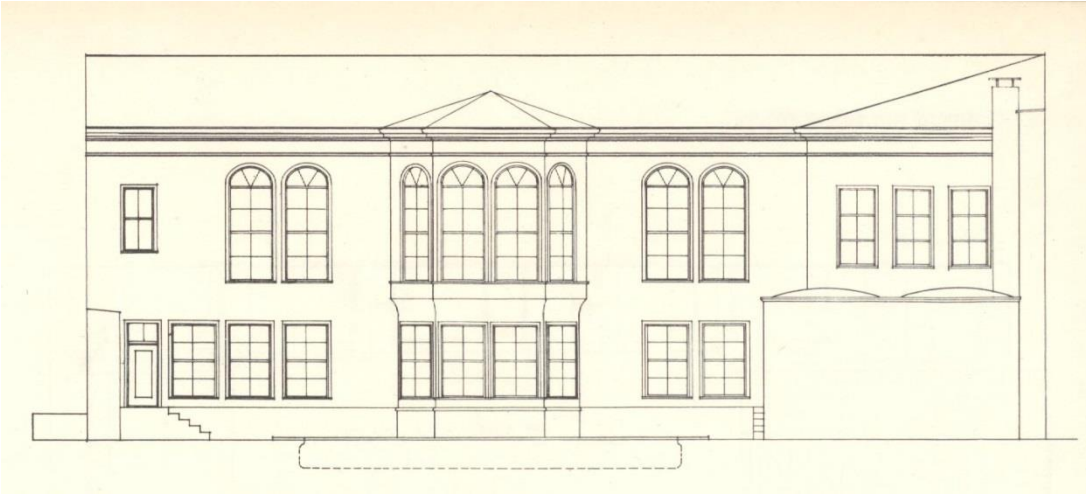

Şekil 5. 126 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Cephe Rölevesi [175]

Şekil 5. 127 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Cephe Rölevesi [175]

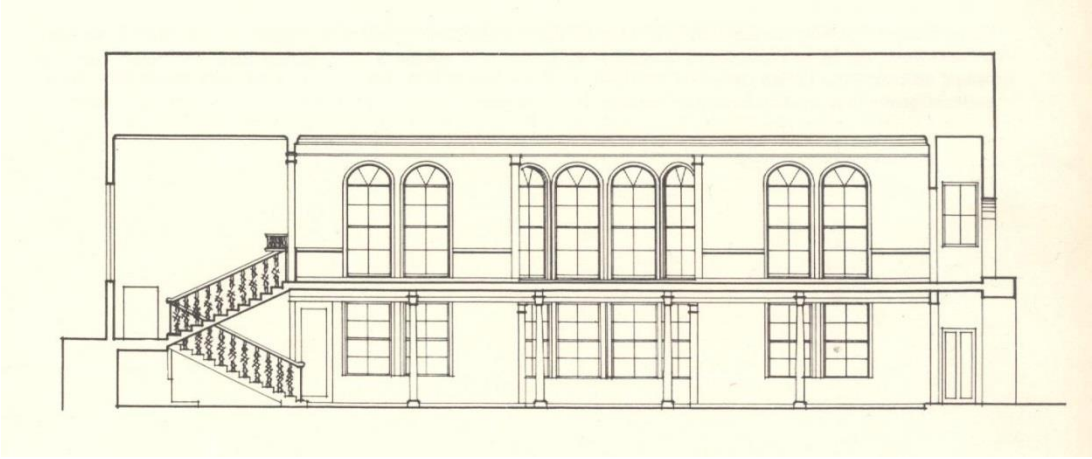

Şekil 5. 128 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Kesiti [175]

Şekil 5. 129 Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı Kesiti [175]

Şekil 5. 130 Alman Mavileri Haritasında Mülkiye Baytar Mektebi [126]

Baytar Mektebi'nin konakta eğitime başlamasından sonra, aynı arsaya, konağa bitişik vaziyette, projesi Ziraat, Orman ve Ma'adin Nezareti Mimarı olan Raimondo D'Aronco'ya hazırlatılan yeni bir mektep binasının inşasına da başlanılmıştır [169] [173].

Şekil 5. 131 Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisi [170]

Binaya ait görsellerden kâgir olarak inşa edildiği düşünülen, iki katlı bina 1906 yılında eğitime açılmıştır [126]. Baytar Mektebi 1919 yılına kadar burada eğitime devam etmiştir [170].

Şekil 5. 132 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170]

Batur, konağın mimarisi hakkında şunları ifade eder: "*Konağın muhtemelen ampir üsluplu mimarisine D'Aronco'nun bazı neobarok çizgiler eklediği görülmektedir. Yapının dışında, kitle ve cephesinde geniş ve eğrisel saçağı dışında pek belirtilmemiş olan D'Aronco'ya özgü tasarım özellikleri iç mekânlarda, salon, hol ve merdivenlerde açıkça gözlenebilmektedir. Geniş sepetkulpu kemerlerin art nouveau'ya yakın duran biçimlenişi, barok eğrilikler ve vurgular taşıyan asimetrik düzenli merdivenleri D'Aronco tasarımına işaret eder*" [173].

Şekil 5. 133 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170]

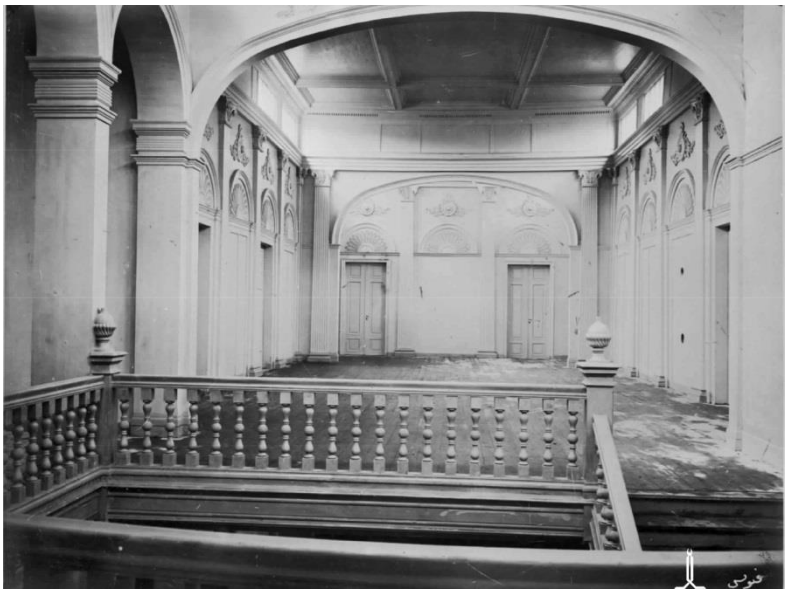

Şekil 5. 134 Mülkiye Baytar Mektebi Ana Binası [170]

1919 yılında çıkan bir yangın sonucu Baytar mektebi binası ağır hasar alarak yıkılmıştır. Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı'nın ise hasarlı vaziyette kaldığı bilinmektedir. Binalar kullanılamaz hale gelince Baytar Mektebi 1920 yılında Selimiye'de kendisine tahsis edilen yeni binasına taşınmıştır [170].

Şekil 5. 135 Konağın Yıkılmasından Sonra Bölgenin Bugünkü Durumu [176]

5.17.2.3 Selimiye Baytar Mektebi Alisi Binası

Mülkiye Baytar mektebinin Sultanahmet'te bulunduğu konaklar yangın sonucu kullanılamaz hale gelince mektep Selimiye'de kendisine tahsis edilen binaya taşınmıştır. Mülkiye Baytar Mektebi burada Askeri Baytar Mektebi ile birleşerek Baytar Mekteb-i Alisi adını almıştır. Baytar Mekteb-i Alisi'nin Selimiye'deki binası 1864 yılında II. Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır. İki katlı yığma yapı tekniği ile inşa edilmiş olan bina günümüzde özgün durumunu büyük ölçüde korumaktadır. Bina günümüzde Selimiye Tarım Lisesi olarak kullanılmaktadır [177].

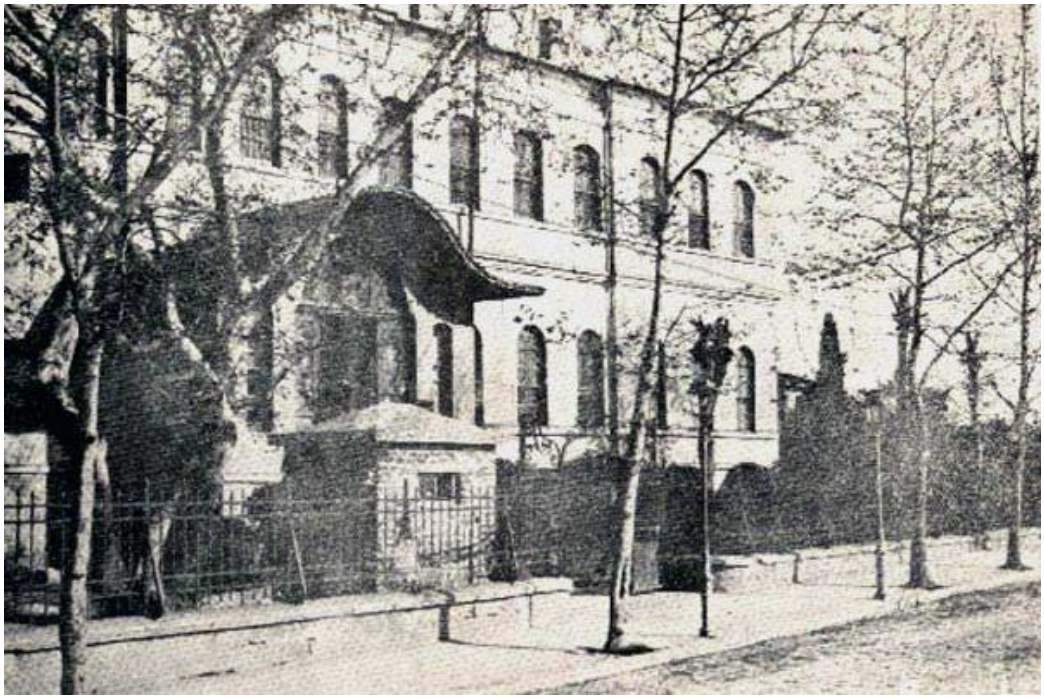

Şekil 5. 136 Selimiye Baytar Mekteb-i Alisi Binası [178]

Baytar Mekteb-i Alisi 1933 yılında Ankara'ya taşınana kadar Selimiye'deki bu binada eğitim vermiştir. Ankara'ya taşınan mektep Baytar Fakültesi haline getirilmiştir. 1948 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kapatılmasıyla okul, Veteriner Fakültesi olarak Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır [61].

Şekil 5. 137 Selimiye Baytar Mekteb-i Alisi Binası günümüz [179]

5.18 Gümrük Darüttalimi Mektebi

5.18.1 Tarihçesi

Gümrüklerde görevlendirilecek uzman memurlar yetiştirmek üzere bir Gümrük Darüttalimi Mektebi açılması gerektiği 1892 yılında Sadaret Makamına yazılmış bir tezkerede belirtilmiştir. Mektep için 18 maddelik nizamname hazırlanarak "*Gümrüklerde görev alacak memurların mektebe devam ederek şahadetname almaları zorunludur*" denilmiştir.

Haftada 4 gün ders okutulacak olan mektepte Cumartesi ve Pazar günleri muayene memurları, Salı ve Perşembe günleri ise rüsumat kâtipleri ile mülazımlar eğitim görüyorlardı. Mektepte eğitimin belirli bir süresi yoktu, her ay bir sınav yapılır ve mektepten çıkanlar bağlı bulundukları gümrüklerde memur olarak görevlendirilirlerdi. Şahadetname alanlar ise kura ile açılan memuriyetlere atanırlardı.

Fakat memur yetiştirmekten arzu edilen fayda yeterince sağlanamamış ve mektepten verim alınamamıştır [73].

5.19 Aşı Memurları Mektebi

5.19.1 Tarihçesi

Çiçek aşısının hayvanlara tatbikinden sonra halka da uygulanması için aşı yapmayı bilen memur yetiştirmek amacıyla 1892 yılında bir Sıhhiye Memurları Okulu adı altında bir mektep kurulmuştur. Ancak okul asıl gelişmesini II. Abdülhamit'ten döneminden sonra göstermiştir [17].

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim-öğretimde modernleşme süreci askeri alanda alınan ağır yenilgilerin sonucunda ortaya çıkmış ve askeri eğitimin yenilenmesi üzerine açılmış olan askeri mektepler kanalıyla başlamıştır. Bu mektepler aracılığı ile batılı anlamda eğitim öğretim yapan sivil eğitim kurumlarının doğuşu gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm kurumları gibi eğitim kurumlarının da yaşayabilmesi için her şeyden önce bir binaya sahip olması gerektiği bilinen bir gerçektir.

Çalışma kapsamında Sultan II. Abdülhamid Han dönemine kadar incelenen okullarının çoğunun kendilerine özel yapılmış binalarının olmadığı bunların çoğunun devlet kalemlerinde ihtiyaç duyulan uzmanlığa yönelik hizmet içi eğitimler olduğu saptanmıştır. Bu hizmet içi eğitimlerle birlikte sivil yaygın öğretimin Avrupa örneklerine göre 3 kademede yeniden düzenlenmesi ise yine Sultan II. Abdülhamid döneminde olmuştur.

Meslek edindirme okulları ise eğitim reformlarının başladığı Sultan II. Mahmud döneminden Sultan II. Abdülhamid döneminin sonuna dek ali mektep/yüksekokul olarak yapılandırılmışlardır. Sultan Abdülaziz döneminde Mithat Paşanın projesi olarak ortaya çıkan ıslahhaneler ve buna bağlı olarak eğitim veren çırak okulları ise Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni düzenlemelere kavuşmuş ve bu dönemi takip eden İttihat ve Terakki Fırkasının hükümetleri döneminde çırak okullarının bir adım öteye götürülerek herkese açık sivil öğretim yapan ali mektep ile yüksekokul arasında tekniker okulu kademesi oluşturulmuştur. Meslek eğitimi veren bu okulların devletin

ihtiyacına göre yapılanma süreçlerinde her birinin verdiği eğitim öğretim içeriğine özgü binasının inşa edilmesi devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve siyasi çalkantılar nedeniyle olanaklı olamamış ve mektep adı altında eğitim veren bu kurumların eğitimleri mevcut binalarda yapılmıştır. Sistematik bir yapıya kavuşturularak kalıcı olmasına karar verilenler ise dönemin Avrupa'daki benzerleri ile yarışan kendilerine özel tasarlanmış ve inşa edilmiş binalarında eğitim vermişlerdir. (Bknz: Baytar Mektebi, Mülkiye Mektebi).

Modern eğitimin başladığı askeri mekteplerin uzun süre büyük değişikliğe uğramadan eğitime devam etmesinin sebeplerinden biri kendilerine özel inşa edilmiş binalarının olmasıdır. Şüphesiz burada askeri mekteplerin öğrencilerini bir kışla mantığında hem bedenen hem de bilgi birikimi oluşturarak gece ve gündüz sürekli eğitmek üzere kurulmuş kurumlar olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Tezimizin konusunu oluşturan meslek okulları ise gündüz eğitim veren yatısız okullar oldukları için şehrin içinde kolay ulaşılabilir noktalarda işlevlerine uygun binalarda eğitim vermeleri gerekiyordu. Bu sebeple halkın yerleşim alanlarına yakın en uygun yerler tespit edilmiş ve buraların elden geçirilip eğitim kurumu haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bu yöntem Ebe Mektebi gibi az öğrencili mekteplerde işe yaramış gözükmektedir. Ancak öğrenci sayısının artmasıyla ve mektebin yerleşik eğitime geçmesiyle beraber mekânlarda sorunlar baş göstermiş ve eğitimin bir başka yer de devamı gerekmiştir. Şüphesiz kurumların sık sık yer değiştirmeleri eğitimi aksatmış ve okuldan alınan verimi düşürmüştür. Ancak kısa süreli eğitim veren daha sonra başka bir içeriğe sahip okula dönüştürülen okulların yer değiştirmeden etkilendiğini ve bu nedenle kapatıldıklarını ileri sürmek olanaklı değildir. Lisan mektebi örneğinde olduğu gibi sadece bu eğitime ilişkin bir bina inşa edilmiş ve sadece lisan eğitimine tahsis edilmesine karşın, süreçte açılan ali mekteplerin (tıbbiye, mülkiye) hazırlık okullarında (idadi) kendi müfredatlarında yabancı dil öğretimine başlamaları ile birlikte ayrı bir lisan okuluna gerek kalmamış son derece donanımlı olarak inşa edilmiş okul binasıda hukuk mektebine tahsis edilmiş ve dönüştürülmüştür.

Birçok okulun kuruluş aşamasında ya hedefleri net olarak belirlenmemiş ya da belirlenen hedeflere ulaşmakta problemler ortaya çıkmıştır. Bazı okulların hizmet içi

eğitim niteliğinde, az kişi ile açılması bir süre sonra bu alanda yetişmiş nitelikli üst düzey eleman ihtiyacının kalmaması okulun kalıcılığını da etkilemiş ve bu kurumlar faaliyetlerini durdurmuşlardır. Meslek okullarının bir diğer sorunu ise eğitim verecek öğrenci bulunamamasıdır. Meslek eğitimi veren kurumların hemen hemen hepsi devletin işleyişinde, sosyal ve ticari hayatta beliren aksaklıkların hemen giderilmesine yönelik açılmış kurumlardır. Devletin yetişmiş kişilere olan ihtiyacı aciliyet kazanınca mektepte yetiştirmek üzere öğrenci arayışına girilmiş ancak teknik eğitim verilecek düzeyde eğitim almış öğrenci bulmakta sorunlar yaşanmıştır. İlköğretimden sonra doğrudan yükseköğretim düzeyinde kurgulanmış okullara başlanıldığı için mesleki okulların eğitim düzeyi Sıbyan mektebi mezunu öğrenciler için ağır idi. Rüştiyelerin gelişmesi ile birlikte bu sorun bir nebze giderilmiş ancak bu sefer de öğrenciler arasında mektepte okuma konusunda isteksizlikler gözlenmiştir. Mekteplerin daha önce bir örneğinin bulunmaması, mezun olan öğrencilerin çalışma alanlarının belirsizliği gibi nedenler bu isteksizliklerin sebepleri arasında gösterilebilir. Öğrenci bulmakta zorluklar yaşanınca devletin çeşitli kademesinde memur olarak çalışan kişiler de dâhil olmak üzere çeşitli kişiler mekteplere yetiştirilmek üzere alınmışlardır. Bu yöntemler soruna sadece kısa süreli çözüm olmuştur. Bu girişimlerin sonucunda mesleki eğitim veren mektepler yeni ihtiyaçlara göre sistematikleştirilerek ya az sayıda öğrenci ile eğitime devam etmiş ya da kapatılmışlardır. Tezimizde incelediğimiz mekteplerden sağlık/mühendislik gibi alanlarda eğitim verenlerin devamlılıkları göze çarpmaktadır. Açıldığı günden beri aralıksız olarak devam eden sağlık alanında eğitim veren mektepler günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Şüphesiz buna sebep olarak bu mekteplerin ilk olarak askeri okul bünyesinde kurulup gelişip sonra sivil kısımlarının açılmış olması gösterilebilir.

Tez boyunca incelediğimiz mektepler içerisinde ortak gözlemlediğimiz konu, ihtiyaç olan alanlarda uzman kişiler yetiştirmek üzere Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfı arasında ciddi bir çaba olduğu yönündedir. Sultan III. Selim Han ile başlayarak, gerek padişahlar gerek sadrazamlar, gerekse devlet adamları bu okulların açılması konusuna özel önem göstermişlerdir. Okulların içerik ve işleyişleri konusunda görevlendirilen devlet adamları Avrupa örnekleri üzerinde incelemeler yaparak bu okulların kurulmalarına öncelik etmişlerdir.

Araştırmamız kapsamında 19. yy boyunca açılan meslek okullarının kullandığı mevcut veya sonradan inşa edilen binalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu binaların bir kısmının günümüze ulaşamamış oluşu bir kısmı ile ilgili de yeterli bilgi ve belge bulunmayışı araştırmanın zorluklarını oluşturmuş, mevcut bilgi, belge ve yerinde yapılan incelemeler sonucunda bu dönemde açılan meslek okullarından sadece Lisan Mektebi, Halkalı Ziraat Mektebi ve Sanayi-i Nefise Mektebinin kendine özgü binasında eğitime başladığı belirlenmiştir. Bu mektepler dışındaki mekteplerin bir kısmı o dönemde bulunan eğitime en elverişli mekânlarda açılmışlar diğerleri ise sonraki dönemlerde kendine özgü binasına sahip olmuşlardır. Eğitime uygun olduğuna karar verilen binalar ihtiyaca göre Kadırga Menemenli Mustafa Paşa Konağı örneğinde gördüğümüz gibi yer yer mekânsal olarak değişiklikler geçirmişlerdir. Konağa taşınan Ebe Mektebi için doğum kliniği olarak kullanılmak üzere çeşitli mekânlar ve teorik eğitim vermek üzere anfiler inşa edilmiştir.

Kendine özgü binası olan mekteplere baktığımızda ise eğitim amaçlı inşa edilen bu binaların planlarında ve cephelerinde binanın süreç içerisinde hizmet ettiği değişen işlevlere göre geçirdiği değişiklikler bu binaların tasarımında bir mimari kaygı olup olmadığını belirlemeye imkân vermemiştir. Söz gelimi bu okulların cephe düzenlerinde tercih edilmiş ortak bir üslup olduğunu söyleyebilmek olanaklı değildir. Her ne kadar bu okulların cephe düzenlerinde dönemin padişahının yaptırdığı anıtsal kamu yapılarındaki üsluplar kullanılmış olsa da genel bir yargıya varmak eldeki bilgi ve belgelerin yetersizliği nedeniyle olanaklı değildir. İncelenen örneklerin geneline bakıldığında cephe düzenlerinde neoklasik (Mekteb-i Mülkiye, Lisan Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi) ayrıntılar, Neobarok (Baytar Mektebi) ayrıntılar içeren Seçmeci/eklektik, ve Neoklasik cephe düzenleri görülür.

Plan düzenleri açısından eğitimin içeriğine göre mekân düzenlemeleri (Tıp Mektebine laboratuvar eklenmesi, Ebe Mektebine Viladethane eklenmesi gibi) görülmektedir. Bu örneklerin başkentte bir biri ardına açılan mesleki eğitim yapan bu okulların “okul binası” olarak tip haline dönüşüp dönüşmediği tezin çalışma alanının dışında kaldığı için incelenmemiştir. Şüphesiz İstanbul dışındaki örnekler üzerinde de çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Osmanlı Devletinin tüm sistemlerini yenilediği 19.yy süresince meslek eğitimi veren "mektep" adı ile açılan kurumlar ve devletin yenilenme süreçlerini inceleyen ve bu kurumların binalarını inceleyen araştırmanın sonucunda bu kurumların devletin değişen ihtiyaçlarına göre içerik ve mekânsal açıdan sürekli yenilendiği, dönüştürüldüğü ve değiştirildiği söylenilebilir. Bu okullardan öğretimlerine sürekli olarak devam edenler devletin kalemlerine teknokrat ve bürokratlar istihdam edilecek (mühendis, doktor) yetiştirerek uzun süre hizmet etmiş ve kurumsallaşarak günümüze ulaşmışlardır.

KAYNAKLAR

[1] İnalcık, H., (2013). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, Çeviri: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

[2] Komisyon., (1998). Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Editör Ekmeledin İhsanoğlu, 2, IRCICA, İstanbul.

[3] Akyüz, Y., (2011). Türk Eğitim Tarihi MÖ.1000-M.S. 2011, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

[4] İhsanoğlu, E., (2009). Osmanlı Uygarlığı, Editör: Halil İnalcık, Günsel Renda, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

[5] Tekeli, İ., ve İlkin, S., (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[6] Bozkurt, N., (2003). "Medrese" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 28: 323 – 327, Ankara.

[7] İpşirli, M., (2003). "Medrese" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 28: 327 – 333, Ankara.

[8] Baltacı, C., (2005). 15-16. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[9] Sakaoğlu, N., (2003). Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[10] Aslanapa, O., (1986). Osmanlı Devri Mimarisi, İnkilap Kitapevi, İstanbul.

[11] Güven, İ., (2010). Türk Eğitim Tarihi, Naturel Yayıncılık, Ankara.

[12] Kodaman, B., ve Saydam, A., (1992). "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", 150. Yılında Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara.

[13] Kodaman, B., (1980). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

[14] Ahunbay, A. Z., (2004). “Mektep”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 29: 7 – 9, Ankara.

[15] Bilim, C. Y., (1984). Tanzimat Devri’nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839 – 1876), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

[16] Akkutay, Ü., (1984). Enderun Mektebi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

[17] Koçer, H.A., (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

[18] Arslan, A. T., (1999). “16. Asır Osmanlı İlim Hayatına Genel Bir Bakış”, Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 43 – 49.

[19] Gelişli, Y., (2002). “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, Türkler Cumhuriyet, Yeni Türkiye Yayınları, 15: 45 – 63.

[20] Yelkenci, Ö. F., (2010). Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid’in Eğitim Hamlesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

[21] Gündüz, A. Y., Kaya, M., ve Aydemir, C., (2012). “Ahilik Teşkilatı Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 14 (2): 37 – 54.

[22] Kazıcı, Z., (1988). “Ahilik”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1: 540 -542, Ankara.

[23] Durak, İ., ve Yücel, A., (2010) “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (2): 151 – 168.

[24] İnalcık, H., (2008). Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1 Klasik Dönem (1302 – 1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

[25] Öztürk, C., (2007). “Osmanlılar”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 33: 565-568, Ankara.

[26] Özcan, N., (2007). “Osmanlılar”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 33: 574-580, Ankara.

[27] Turan, Ş., (1963). “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1 (1): 157 – 202, Ankara.

[28] Hersek, M.C., (1990). “Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar Ve Yapı Esnafı”, İslami Araştırmalar Dergisi, 4 (1): 42 – 48.

[29] Güneş, A. G., (2014). “Hassa Mimarlar Ocağı Ve Mimar Sinan”, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 7, 12: 375 – 391.

[30] Necipoğlu, G., (2013). Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür, Çeviri: Gül Çağalı Güven, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[31] Orhonlu, C., (1981). “Şehir Mimarları”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 2: 1 – 30, İstanbul.

[32] Bozcu, P., (2010). Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul.

[33] Yaman, B., (1996). "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Teşkilatı, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3.

[34] Ertürk, N., (2008). 19. Yüzyıl Osmanlı Sanayi Hareketleri İçinde Fabrika-i Hümayunlar, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[35] Karal, E. Z., (1970). Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 – 1856), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5, Ankara.

[36] Cihan, A., (2014). Osmanlı'da Eğitim, Akademik Kitaplar, İstanbul.

[37] İhsanoğlu, E., (1992). "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı" 150. Yılında Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara.

[38] Komisyon., (2012). İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz, Editör ve Yayımcı: Mehmet Karaca, İstanbul.

[39] Halaçoğlu, A., (1998). "Humbaracı" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 18: 349 – 350, Ankara

[40] Gencer, A.İ., (1985). Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789 – 1867), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[41] Beydilli, K., (1995). Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776 – 1826), Eren Yayıncılık, İstanbul.

[42] Beydilli, K., (2006). "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 31: 514 – 516, Ankara.

[43] Sakaoğlu, N., (1991). Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

[44] Uğurlu, A.H., (2012). III. Selim'in İstanbul'u, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[45] Mühendishane-i Berri-i Hümayun, http://tarihtenanekdotlar.blogspot.com.tr/2014/01/451-osmanlida-muhendishane-ne-zaman.html, 06 Şubat 2015.

[46] Kırıkçı, E., (2012). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[47] Kurnaz, Ş., (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

[48] Terzioğlu, A., (1993). “Galatasaray’da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin Tesisi ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesinde Önemi”, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesine Katkıları Sempozyumu Bildirileri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

[49] Özbay, K., (1976). Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, İstanbul Matbaası, 2, İstanbul.

[50] Ekdal, M., (1982). Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığında Türk Tıb Tarihi Tıbhane’den Numune’ye, Haydarpaşa Numune Hastanesi Yardım Derneği, İstanbul.

[51] Sarı, N., Özaydın Z., ve Akgün, B., (2009). Kuruluşundan Günümüze Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 1827-1967-2007, Nobel Tıp Kitabevi Yayınları, İstanbul.

[52] Kazancıgil, A., (1999). “İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültelerinin (İstanbul-Cerrahpaşa) Tarihçesi Türkiye’de Çağdaş Tıp Eğitimi’nin Başlangıcı”, Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (8), İstanbul.

[53] Unat, F. R., (1964). Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

[54] Yıldırım, N., (2010). İstanbul’un Sağlık Tarihi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.

[55] Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane,

http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp

content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf,

20 Aralık 2014.

[56] Asil, E, ve Özçelikay, G., (1999). “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Eczacılık”, Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 595 – 600, Ankara.

[57] Demirkapı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası,

http://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27770/, 20 Aralık 2014.

[58] Ataç, A., (1999). “Askeri Tıp Tarihi”, Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 565 – 570, Ankara.

[59] Ülman, Y, I., (2008). “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin Galatasaray Döneminde Sağlık Hizmetleri”, Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu Bildirileri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

[60] Özcan, N., (2006). “Muzıka-i Hümayun”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 31: 422 – 423.

[61] Erk, N., ve Dinçer, F., (1970). Türkiye’de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

[62] Duman, T., (2002). “Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi”, Türkler Cumhuriyet, Yeni Türkiye Yayınları, 15: 61 – 71, Ankara.

[63] Somel, S,A., (2010). Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin, Çeviren Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul.

[64] Demirel, M., (2002). "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", Türkler Cumhuriyet, Yeni Türkiye Yayınları, 15: 44 – 60, Ankara.

[65] Uçman, A., (1995). "Encümen-i Daniş", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 11: 176 – 178.

[66] Öztürk, C., (2000). "İdadi", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 21: 464 – 466.

[67] Ayhan, H., ve Maviş, H., (1994). "Darüşşafaka", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 9: 7 – 9. Ankara.

[68] Arseven, C.E., (1975). "Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu", Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

[69] Ortaylı, İ., (2005). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.

[70] Georgeon, F., (2006). Sultan Abdülhamid, Homer Kitabevi, İstanbul.

[71] Shaw, S., (2006). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, E yayınları, 2, İstanbul.

[72] Kafadar, O., (1997). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yayınları, Ankara.

[73] Ergin, O., (1940). Türkiye Maarif Tarihi, Osmanbey Matbaası, 1-5, İstanbul.

[74] Şehsuvaroğlu, B., (1968). "Ebe, Ebe Mektebi, Ebe Okulları", Reşat Koçu İstanbul Ansiklopedisi, Koçu Yayıncılık, 9: 4841, İstanbul.

[75] Özger, Y., (2012). "Osmanlı'da Kadınların Memuriyete İstihdamı Meselesi ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmi Hâl Tercümeleri", History Studies, İnternational Journal of History, 4 (1).

[76] Okay, C., (2002). "Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)", Türkler, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, 14: 60 – 92, Ankara.

[77] Küçükerman, Ö., (1994) "Sanayi-i Nefise Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 447.

[78] Kazancıgil, A., (1999). "Türkiye'de Doğum Bilgisi ve Kadın Hastalıkları Eğitiminin 103. Yılı (1892'den Günümüze)" Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul.

[79] Yıldırım, N., (1994). "Viladethane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 7: 388.

[80] Altıntaş, A., ve Ceylan, O., (1997). "Viladethane" Tombak Dergisi, (17).

[81] İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi,

http://www.panoramio.com/photo/15260918, 22 Mayıs 2014.

[82] Müller-Wiener, W., (2001). İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

[83] Jacques, P., (2003). Sigorta Haritalarında İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

[84] Yıldırım, M.A., (2008). "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), 24: 223 – 238.

[85] Güran, T., (1998). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, Eren Yayıncılık, İstanbul.

[86] Kadıoğlu, S., (2005). "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve 'Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi'" Kutadgubilig, 8: 239-257, İstanbul.

[87] Komisyon., (2011). 120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Eğitim Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, Ankara.

[88] Yıldırım, M.A., (2010). Tanzimat Döneminde Meslek Okulları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[89] Önsoy, R., (2001). "Tanzimatta Üretimi Çağdaşlaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri", Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.

[90] Quartet, D., (2008). Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, İstanbul.

[91] Çeşme, V., (2011). Halkalı Ziraat Mektebi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[92] Halkalı Ziraat Mektebi;

http://www.izu.edu.tr/tr-TR/ef/kampusumuzun-tarihi/1318/Page.aspx,

28 Şubat 2015.

[93] Kadıoğlu, S., (2002). "Halkalı Ziraat Mektebi Mecmuası Hakkında Bir Değerlendirme" Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Editör Feza Günergun, 4 (1): 99-118.

[94] Halkalı Ziraat Mektebi;

www.flickr.com/photos/sunumer/3653891632/in; 28 Şubat 2015.

[95] Çağlar, Y., (1985) "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ormancılık ve Gelişimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 6: 1566.

[96] Dölen, E., (1994). "Orman ve Maadin Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 138.

[97] Keskin, Ö., (2005). Orman ve Ma'adin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[98] Ayverdi, E,H., (1958). 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yayını, İstanbul.

[99] Gündoğan, S,A., (2010). Geç Osmanlı Merkezi Yönetim Mimarisi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[100] Çelik, G., (2007). İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[101] Orman Mektebi,

http://www.vefalilardernegi.org.tr/genel/vefa-lisesi-tarihesi, 17 Mayıs 2015.

[102] İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi,

http://www.istanbul.edu.tr/en/?p=89, 21 Mayıs 2015.

[103] Orman Mekteb-i Alisi, http://orman.istanbul.edu.tr/?p=5977, 25 Mayıs 2015.

[104] Çankaya, Ali., (1954). Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, 1, 1859 - 1968, Ankara.

[105] Pilehvarian, N.K., ve Tıraş, M., (2013). Mekteb-i Mülkiye'nin İstanbul Yılları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[106] Serin, N., (1985). "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 40 (1): 9-16.

[107] Komisyon., (2013). Sultan II. Abdülhamid Devri Harita Ve Planlarında İstanbul, Editör: Fatih Dalgalı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

[108] Mekteb-i Mülkiye,

http://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27789/, 27 Aralık 2014.

[109] Ata, B., (2011). "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Telgrafçılar Nasıl Yetiştirildi?", Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları, Ed: Cemil Öztürk, İlhami Fındıkçı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

[110] Demir, T., (2005). Türkiye'de Posta Telefon ve Telgraf Teşkilatının Tarihsel Gelişimi 1840 – 1920, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara.

[111] Komisyon (2007). Geçmişten Günümüze Posta, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara.

[112] Toptaş, S., (2004). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı, YL Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[113] Tanrıkut, A., (1968). Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuatı, 2, Ankara.

[114] Cevad, M., (2001). Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, 19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi, Haz: Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

[115] Demirkapı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane,

http://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3a48116/, 20 Aralık 2014.

[116] Baltacıoğlu, A.Y, ve Baltacıoğlu, İ.H, (2009). "Türkiye'de Diş Hekimliği Eğitimi ve Öğretimi (1908-1933)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 11 (1-2).

[117] Demirel, F., (2011). Sultan II. Abdülhamit'in Mirası (İstanbul'da Kamu Binaları), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

[118] Balcı, S., (2008). "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi" Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, 27 (44): 77 – 99.

[119] Lisan Mektebi,

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/10/967718/fotograf_galerisi_675878.html?CHK=0b5ff6eeab557cdc5071c3b6b46fe0c9, 27 Aralık 2014.

[120] Asil, E, ve Özçelikay, G., (1999). " Osmanlı İmparatorluğu'nda Eczacılık", Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 595 – 600, Ankara.

[121] Baytop, T., (1985). Türk Eczacılık Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[122] Asil, E, ve Özçelikay, G., (1999). " Osmanlı İmparatorluğu'nda Eczacılık", Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 595 – 600, Ankara.

[123] Özçelikay, G., ve Asil, E., (2001). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik ve Modern Eczacılık Eğitimi ve Öğretimi", Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.

[124] Şehsuvaroğlu, B., (1970). Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

[125] Baytop, T., (1999). "Osmanlı Dönemi'nde Eczacılık ve Eczacılar", Osmanlı Bilim, Yeni Türkiye Yayınları, 8: 587 – 594, Ankara.

[126] Alman Mavileri., (2006). 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, Yay. Haz: İrfan Dağdelen, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

[127] Nurdoğan, A.M., (2010). "Osmanlı Devleti'nde Tüccar Kaptan Yetiştirme Çabaları" M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 31: 103 – 122.

[128] Batmaz, Ş., (2010). Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

[129] Karakaya, M., (2012). Yüksek Denizcilik Okulu, Zafer Matbaası, İstanbul.

[130] Demir, T., (2011). Eğitim Tarihimizde Heybeliada Bahriye Mektebinin Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

[131] Gökçay, N., (2005). Deniz İkmal Eğitimi ve Okulları (1699 – 1999), TC. Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.

[132] Anonim, (0000). Deniz Harp Okulu Tarihçesi, İstanbul.

[133] Heybeliada Bahriye Mektebi Kapısı,

https://www.flickr.com/photos/sunumer/3653892082/in/photostream/,

11 Mart 2015.

[134] Semiz, Y, ve Kuş, R., (2004). "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15: 275-295.

[135] Önsoy, R., (1988). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

[136] Yıldırım, M,A., (2013). Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926, Kitabevi, İstanbul.

[137] Koç, B., (2007). "Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2): 36-50.

[138] Dölen, E., (1992). Tekstil Tarihi Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[139] Kurt, B., (2013). "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri", History Studies İnternational Journal of History, 5 (3): 151 – 173.

[140] Öztürk, C., (2005). "Üsküdar Kız Sanayi Mektebi (1890-1928)", 2. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri 1, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

[141] Dölen, E., (1994). "Sanayi Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 443-444.

[142] Batur, A., (1994). "Sanayi Mektebi Binaları", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 444-446.

[143] Mekteb-i Sanayi-i Şahane, http://www.loc.gov/pictures/collection/ahii,

6 Mart 2015.

[144] Kırca, E., (1982). Sultan Ahmet Külliyesi'nin Geçirdiği Evreler, Araştırma Tezi, İ.D.M.M.A Mimarlık Fakültesi Lisansüstü, Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Dalı, İstanbul.

[145] Barillari, D., ve Godoli, E., (1997). İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları, Yem Yayın, İstanbul.

[146] Koyuncu, N., (2012). "Hukuk Mektebi'nin Doğuşu", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (3), Ankara.

[147] Yörük, A. A., (2008). Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1909), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

[148] Goad, C,E., (2007). Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları, Yay. Haz: İrfan Dağdelen, Editör: Ali Mızrak, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

[149] Özkul, A,S., (2012). “19. Yüzyıl Türk Yükseköğretiminde İşletme Eğitimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (2): 223 – 241.

[150] Güvemli, O., (2005) “Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü”, MUFAD JOURNAL, 28: 16 – 23.

[151] Ortaylı, İ., Engin, V., ve Afyoncu, E., (2008). Pây-i Taht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti, Eminönü Belediyesi Yayınları, 2: 319.

[152] BOA, DH.MKT. No: 1396/53.

[153] Küçükerman, Ö., (1994). “Sanayi-i Nefise Mektebi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 447-448.

[154] Cezar, M., (1987). Müzeci ve Ressam Osman Hamdi Bey, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları:1, İstanbul.

[155] Cezar, M., (1971). Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

[156] Cezar, M., (1983). Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

[157] Yaman, Z, Y., (1994). “İnas Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 4: 170.

[158] Eldem, S. H., ve Handan, M. A., (1954). “Güzel Sanatlar Akademisi”, Arkitekt, 1-2, : 5-17.

[159] Komisyon., (2000). Sanayi-i Nefise Mektebi-Devlet Güzel Sanatlar Akademisi-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Basımı, İstanbul.

[160] Karakaya, E., (2006). Türk Mimarlığında Sanayi-i Nefise Mektebi/ Güzel Sanatlar Akademisi’nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları (1883-1960), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

[161] Batur, A., (1994). “Sanayi-i Nefise Mektebi Binaları”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 6: 447-448.

[162] Akpolat, M.S., (1991). Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaury, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[163] Eski Şark Eserleri Müzesi, http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43821/eski-sark-eserleri-muzesi.html, 24 Mayıs 2015.

[164] Sanayi-i Nefise Mektebi,

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/10/967718/icerikler/tarihce_403633.html, 24 Mayıs 2015.

[165] Turuk-u Maabir Kondüktör Mektebi Binası,

http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/arsag/resim/sergi_rapor.pdf,

24 Mayıs 2015.

[166] MSGÜ Tarihçe,

http://www2.msgsu.edu.tr/msu/pages/16.aspx, 24 Mayıs 2015.

[167] Meclis-i Mebusan Binası,

http://www2.msgsu.edu.tr/msu/pages/16.aspx, 24 Mayıs 2015.

[168] Hendese-i Mülkiye Mektebi, http://www.arsiv.itu.edu.tr/tarihce/3637.htm, 8 Mart 2015.

[169] Polat, H., (2013). Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

[170] Eminoğulları, S., (2010). Sultanahmet Baytar Mektebi Yapısının Restitüsyonu ve Arazisi Üzerindeki Yapıların Kronolojik Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[171] Bekman, M., (1940) Veterinerlik Tarihi, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara.

[172] Çeşme, V., (2014). "Osmanlı'da Ziraatı Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928) Kuruluşu ve İdari Yapısı", Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 15 (2): 39-80.

[173] Batur, A., (1994). "Baytar Mektebi Binası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2: 112.

[174] Sultanahmet Tunuslu Mahmut Hayrettin Paşa Konağı,

http://www.ibb.gov.tr/sites/TarihiCevre/Projeler/Pages/BitenProje.aspx?pid=79, 01 Ocak 2015.

[175] Eldem, S, H., (1986). Türk Evi Osmanlı Dönemi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 2, İstanbul.

[176] Tunuslu Hayrettin Paşa Konağı yenileniyor;

http://t24.com.tr/haber/tunuslu-hayrettin-pasa-konagi-yenileniyor,95327, 28 Şubat 2015.

[177] Baytar Mektebi,

http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/47456, 26 Mayıs 2015.

[178] Baytar Mektebi Alisi,

http://www.veterinerhekim.net/default.asp?Id=676, 26 Mayıs 2015.

[179] Baytar Mekteb-i Alisi,

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/22/965053/dosyalar/2013_10/10121101_tarihe2.pdf, 26 Mayıs 2015.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ali DEĞİRMENCİ

Doğum Tarihi ve Yeri : 07/07/1986 - DENİZLİ

Yabancı Dili : İNGİLİZCE

E-posta : alidegirmenci111@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	MİMARLIK	YTÜ	2012
Lise	SAYISAL	DENİZLİ ANADOLU LİSESİ	2004

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2013-	YTÜ	ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ